

ZBORNÍK
SLOVENSKÉHO
NÁRODNÉHO
MÚZEA
V MARTINE

ROČNÍK
CIX – 2015

ETNOGRAFIA 56

VYDALO SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM

Vydalo Slovenské národné múzeum v Martine roku 2015

Predseda Edičnej rady
Slovenského národného múzea
PhDr. PaedDr. Viktor Jasaň

Redakčná rada
PhDr. Mária Halmová, predsedníčka
PhDr. Daša Ferklová (tajomníčka), PhDr. Anna Hlôšková, PhDr. Eva Králiková,
Doc. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD., PhDr. Zora Mintalová, Mgr. Anna Oláhová,
PhDr. Marta Pastieriková, CSc., PhDr. Gabriela Podušelová, Mgr. Michala Sedláčková

Odborná redaktorka a zostavovateľka
PhDr. Hana Zelinová

Zodpovedná redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Technická redaktorka
Mgr. Anna Oláhová

Obálku a väzbu navrhol
Zdeněk Jeřábek

Texty do angličtiny preložila
Stephanie Staffen

Rukopis posúdili
PhDr. Helena Nosková, CSc., Mgr. Alexander Mušinka, PhD.

Výroba
P+M Tlačiareň, Turany

Frontispice
Cigánsky baldachýn, Východné Slovensko, 30. roky 20. storočia. Foto K. Plicka.
Fotoarchív SNM v Martine , č. neg. KP-1964

© Slovenské národné múzeum v Martine 2015

ISBN 978-80-8060-372-4
ISSN 0139-5475

ÚVODOM

Téma národnostných menšín nie je na stránkach Zborníka SNM v Martine – Etnografia prezentovaná po prvý raz. V roku 2003 (č. 44, roč. 97) boli jeho obsahom príspevky z konferencie zorganizovanej Múzeom kultúry Čechov na Slovensku na tému *Podiel českých osobností na záchrane kultúrneho dedičstva Slovenska*. V roku 2005 (č. 46, roč. 99) boli v zborníku publikované príspevky z medzinárodnej konferencie múzejných pracovníkov strednej a juhovýchodnej Európy na tému *Úloha múzeí v procesoch kultúrnej zmeny Rómov*, konanej v októbri 2004.

K tejto téme sa vraciame nielen pre jej aktuálnosť, ale aj preto, aby sme prezentovali 15 rokov trvajúcu činnosť špecializovaných pracovníkov Slovenského národného múzea v Martine – Múzea kultúry Čechov na Slovensku a Múzea kultúry Rómov na Slovensku. Nosnou časťou zborníka sú štúdie, ktoré sú výstupom vedeckovýskumných úloh predmetných pracovníkov. Príspevok *Podiel českého obyvateľstva na živote regiónu horné Považie s dôrazom na mesto Žilina v rokoch 1918 – 1938* je výstupom III. etapy dlhodobej vedeckovýskumnej úlohy *Česi na Slovensku – analýza podielu Čechov na hospodárskom, kultúrnom a spoločenskom živote Slovenska*, riešenej Múzeom kultúry Čechov na Slovensku (výstup z I. etapy sústreďenej na región Turiec a mesto Martin bol publikovaný v Zborníku SNM v Martine – Kmetianum XII, 2011, výstup z II. etapy – štúdia *Etnologické aspekty kolonizácie južného Slovenska v 1. československej pozemkovej reforme s dôrazom na český fenomén* bol publikovaný v roku 2010 v Zborníku SNM v Martine, Etnografia 51, roč. 104). Príspevok *Súbor dokumentov k perzekúciám Rómov v Turci v rokoch 1939 – 1945* je súčasťou riešenia čiastkovej vedeckovýskumnej úlohy *Výber rómskych obydlí z Turca*, ktorá je na pôde Múzea kultúry Rómov na Slovensku riešená v rámci dlhodobej vedeckovýskumnej úlohy *Historicko-etnografické štúdie expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny*. Treťou je štúdia obsahujúca metodické východiská múzejnej dokumentácie kultúry národnostných menšín s dôrazom na skúsenosti, získané pri dokumentácii kultúry českého etnika (*K múzejnej dokumentácii kultúry národnostných menšín – na príklade dokumentácie kultúry českého etnika*).

Činnosti špecializovaného pracoviska SNM v Martine – Múzea kultúry Rómov na Slovensku je venovaný aj ďalší príspevok, ktorého autorka Adriana Daneková, približuje genézu jedného z najmladších pracovníkov Slovenského národného múzea. Obidve špecializované pracoviská SNM v Martine za uplynulé obdobie potvrdili opodstatnenosť svojej existencie. Úspešne realizujú nielen svoje vlastné aktivity, ale participujú aj na dlhodobom projekte *Múzea a etniká*, združujúcom na kultúru národnostných menšín orientované

múzeá Slovenského národného múzea. Tento projekt cyklicky približuje určitý fenomén ľudovej kultúry, prezentovaný z aspektu jednotlivých národnostných menšín v kontexte ľudovej kultúry Slovenska formou výstavy, odbornej konferencie a následného zborníka zostaveného z príspevkov, ktoré na konferencii odzneli. Svojou činnosťou prispievajú ku kompletizácii kultúrneho obrazu Slovenska a zároveň sú dôležitým prvkom etnoidentifikačného procesu príslušníkov menšín, na ktoré sa prioritne orientujú, ale sú aj zdrojom informácií pre príslušníkov majority.

Hana Zelinová

INTRODUCTION

The subject of ethnic minorities has already been touched on in the pages of the Anthology of the SNM in Martin, Ethnography. In 2003 (no. 44, year 97), its contents included papers from the conference organised by the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia on the subject of *“The role of Czech personalities in preserving Slovakia’s cultural heritage”*. In 2005 (no. 46, year 99), papers were published in the anthology from the international conference of museums of Central and South-eastern Europe on the subject of *“The role of museums in the processes of cultural change among the Roma”*, which took place in October 2004.

We are returning to this subject not only because it is relevant today but also to present the fifteen years of activity of the specialised sections of the Slovak National Museum in Martin: the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia and the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia. The main part of the anthology consists of studies which are the results of the research of the sections in question. The paper *“The role of the Czech population in the life of the region of Upper Považie with particular emphasis on the city of Žilina from 1918 to 1938”* is the result of the third stage of the long-term research project “Czechs in Slovakia: an analysis of the role of Czechs in the economic, cultural and social life of Slovakia” undertaken by the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia (the results of the first stage, focused on the Turiec region and the town of Martin, were published in the Anthology of the SNM in Martin – Kmetianum XII, 2011, and the results of the second stage – a study entitled *“Ethnological aspects of the colonisation of southern Slovakia during the 1st Czechoslovak land reform with particular emphasis on the Czech phenomenon”* – was published in 2010 in the Anthology of the SNM in Martin, Ethnography no. 51, year 104). The paper entitled *“Set of documents concerning the persecution of the Roma in the Turiec region from 1939 to 1945”* is part of the scientific research project *“A selection of Roma dwellings from the Turiec region”* which is being carried out in the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia as part of the long-term scientific project *“Historical-ethnographic studies of exhibited groups, dwellings and buildings in the Museum of the Slovak Village”*. The third is a study containing the methodological starting-points for the museum documentation of the culture of ethnic minorities with a particular focus on the experience acquired from documenting the culture of the Czech minority (*On the museum documentation of the culture of ethnic minorities – using the example of documenting the culture of the Czech minority*).

Another paper, written by Adriana Daneková, is devoted to the activity of the specialised section of the SNM in Martin – the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia, and explains the genesis of one of the most recent sections of the Slovak National Museum. Both specialised sections of the SNM in Martin have confirmed during this past period that their existence is justified. They successfully perform not only their own activities, but also take part in the long-term project Museums and Ethnic Minorities, which brings together the museums of the Slovak National Museum focused on the culture of ethnic minorities. In cycles, this project describes a particular phenomenon of folk culture, presented from the point of view of each ethnic minority in the context of folk culture in Slovakia and takes the form of an exhibition, a specialist conference and a subsequent anthology made up of the papers presented at the conference. Their activity contributes to providing a complete cultural picture of Slovakia, and they are also an important element of the ethnic identification process of people belonging to the minorities which they are dealing with in priority, as well as a source of information for members of the majority culture.

Hana Zelinová

PODIEL ČESKÉHO OBYVATELSTVA NA ŽIVOTE REGIÓNU HORNÉ POVAŽIE S DÔRAZOM NA MESTO ŽILINA V ROKOCH 1918 – 1938

*Michala Sedláčková, Slovenské národné múzeum v Martine;
email: michala.sedlackova@snm.sk*

*Hana Zelinová, Slovenské národné múzeum v Martine – Múzeum kultúry Čechov na Slovensku;
email: hana.zelinova@snm.sk*

Abstract: *this paper is the result of the third stage of the scientific research task of the Slovak National Museum – Museums in Martin “Czechs in Slovakia – an analysis of the role of the Czechs in the economic, cultural and social development of Slovakia”. It aims to map the presence and activity of the Czech ethnic minority in a region and town characterised as industrial, from 1918 to 1938 and thus complete the knowledge of this ethnic minority from the point of view of its settlement in various environments within Slovakia.*

Keywords: *Czechs in Slovakia, Žilina, Upper Považie, First Czechoslovak Republic.*

Prvá etapa vedeckovýskumnej úlohy Slovenského národného múzea – Múzeí v Martine „Česi na Slovensku – analýza podielu Čechov na hospodárskom, kultúrnom a spoločenskom vývoji Slovenska“ sledovala región, ktorý možno charakterizovať ako roľnícky a v jeho rámci malé mesto s výraznou koncentráciou kultúrnych inštitúcií s prevládajúcou evanjelickou cirkvou a. v. (región Turiec, mesto Martin). Predmetom druhej etapy bolo rurálne prostredie Žitného ostrova, osídľované v rámci prvej česko-slovenskej pozemkovej reformy aj obyvateľstvom českej národnosti, hlásiacim sa k viacerým náboženstvám (prevažne okres Dunajská Streda). Tretia etapa sa zameriava na okres a mesto Žilina, vzhľadom na tu sústredené priemyselné podniky, charakterizované ako priemyselné, osídlené prevažne obyvateľstvom hlásiacim sa k rímsko-katolíckemu vierovyznaniu. Východiskom plnenia vedeckovýskumnej úlohy bola diplomová práca jednej z riešiteľiek – Michaly Sedláčkovej a publikovaná odborná literatúra (hlavne štúdie PhDr. Heleny Noskovej a štúdie publikované vo Vlastivednom zborníku Považia), ďalšou metódou bolo štúdium archívneho materiálu nachádzajúceho sa v Slovenskej republike a analýza dobových periodík.

Žilina do roku 1918

Žilina, centrum severozápadného Slovenska, bývala nazývaná aj bránou do Čiech. Vzájomné kontakty Čechov a Slovákov, podporené geografickou i jazykovou blízkosťou, sa tu prejavili v hospodárskej i kultúrnej oblasti.¹

¹ BREZÁNY, Štefan, A. Literárny odkaz Žiliny. In HALAJ, Dušan – MARSINA, Richard (ed.). *Žilina, dejiny a prítomnosť*. Martin : Osveta, 1975, s. 213.

Prvá väčšia migračná vlna Čechov na Slovensko je spojená s prítomnosťou husitov a neskôr bratříkov Jana Jiskru z Brandýsa.² Vzájomné vzťahy sa prehĺbili v 15. a 16. storočí, kedy do Žiliny prichádzali vzdelanci z Moravy a Čiech, a to predovšetkým kňazi, učители a pisári.³ Žilinskí remeselníci, hlavne súkenníci, nadväzovali obchodné styky s moravskými a sliezskymi mestami, predovšetkým s Kroměřížom, Uherským Brodom, Prostějovom, Těšínom a Opavou.⁴ Zvýšil sa tiež počet slovenských študentov, ktorí odchádzali na české školy do Kroměříža, Jihlavy, Kutnej Hory, Prahy, Vyškova, Prostějova, Uherského Brodu,⁵ z ktorých v 16. a 17. storočí mnohí pôsobili v Žiline.⁶

Ďalšia migračná vlna Čechov súvisela s prenasledovaním českých protestantov. Prví prichádzali už po porážke stavovského povstania v roku 1547, výrazný príliv nastal po roku 1620.⁷ Mnohí exulanti z Čiech a Moravy sa usadili aj v Žiline a jej okolí, čo dokazuje napr. žiadosť moravských exulantov z roku 1644, aby sa v Žiline mohli usadiť a vykonávať remeslo.⁸

Mimoriadny význam mal pre Žilinu príchod Jána Dadana st. v roku 1665. Syn česko-bratského kňaza priviezol do Žiliny tlačiareň, ktorá tam pôsobila až do roku 1717. Pod vplyvom protireformácie sa veľká časť evanjelických rodín zo Žiliny odsťahovala.

K výraznejšiemu prílevu Čechov do Žiliny a jej okolia dochádza potom až na konci 19. storočia v súvislosti s priemyselným rozvojom mesta. V roku 1871 bola v Žiline vybudovaná *Košicko-bohumínska železnica* a v roku 1883 *Považská železnica*. V roku 1899 bola dobudovaná trať Žilina – Rajec. Zo Žiliny sa tak stal dôležitý železničný uzol, ktorý mal na jej ďalší hospodársky rozmach mimoriadny vplyv. Vznikajú tu peňažné ústavy, továrne, rozrastá sa obchod.⁹ V roku 1890 vznikol v Žiline najväčší textilný závod v Uhorsku – *Uhorská továreň na vlnené látky, vojenské súkno a pokrovce*, založený brnianskou textilnou firmou Löw a syn.¹⁰ V roku 1904 bola otvorená jej filiálka v Čadci a v roku 1910 *Rajecká továreň na súkno*, úč. spol., v Rajci.

Rozvoj mesta pokračoval aj v 20. storočí. V roku 1903 sa v Žiline konala priemyslová výstava Horného Uhorska. V roku 1905 bola založená *Továreň na celulózu* a v tom istom roku aj *Hungária*, továreň na umelé hnojivá. Roku 1915 pribudla továreň na zápalky. Postupne bol vybudovaný vodovod, elektrifikácia a zapojený bol telefón a telegraf. Tento prudký hospodársky vzostup sa prejavil na demografickom vývoji a zmene národnostného a sociálneho zloženia. Mesto si však zachovalo slovenský charakter.¹¹ Na konci 19. a začiatku

² MACEK, Josef. Význam husitského revolučního hnutí pro slovenský lid. In *O vzájemných vztátech Čechov a Slovákův. Zborník materiálův z konference Historického ústavu ŠAV*. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1956, s. 42-43.

³ TIBENSKÝ, Ján. Bratřícke storočie. In *Slovensko I. Dejiny*. Bratislava, 1978, s. 306.

⁴ ŠTANSKÝ, Peter. Národnostné zloženie Žiliny do roku 1918. In MARSINA, Richard (ed.). *Národnostný vývoj miest na Slovensku do roku 1918*. Martin : Osveta, 1984, s. 76.

⁵ NOSKOVÁ, Helena. Působení českých středoškolských profesorů a učitelů v meziválečném období ve vybraných oblastech severozápadního Slovenska. In *Český lid 76*, 1989, s. 101.

⁶ ŠTANSKÝ, Peter. Cit. 4, s. 88.

⁷ ODLOŽILÍK, Otakar. Bratří na Slovensku. In *Časopis Matice moravské*, 1931, s. 342-368.

⁸ KRISTENOVÁ, Vlasta. Ohlas husitského revolučního hnutí a vývin vzájemných vztahů Čechů a Slováků v Žiline. In KRISTENOVÁ, V. – PRIKRYL, L. V. (ed.). *Žilina v minulosti a dnes*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963, s. 68.

⁹ v *minulosti a dne*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963, s. 68.

V roku 1870 bola založená *Žilinská sporiteľňa a Úverný ústav*, v roku 1873 *Pomocný spolok*. Ďalšie zakladanie pokračovalo i na začiatku 20. storočia, napr. v roku 1901 vzniká *Považská agrárna a priemyselná banka*, v roku 1904 *Úverná banka*.

¹⁰ *Žilina v slovenských dejinách. Zborník z vedeckej konferencie k 620. výročiu udelenia výsad pre žilinských Slovákův*. Žilina, 2001, s. 34.

¹¹ ŠTANSKÝ, Peter. Cit. 4, s. 95.

Obr. 1. Celkový pohľad na Žilinu, začiatok 20. stor. Literárny archív SNK. Zbierka fotodokumentov miest, sg. PŽ 18 – Žilina.21

Pic. 1. View of Žilinu, beginning of the 20th century. Literary archives of the Slovak National Library. Collection of photographic documents of towns, sg. PŽ 18 – Žilina.21

20. storočia prichádzajú do Žiliny desiatky českých robotníkov, remeselníkov a drobných živnostníkov, ktorí nachádzajú uplatnenie predovšetkým v textilnom a drevospracujúcom priemysle. Väčšina z nich pochádzala z Moravy. K najčastejším zamestnaniam patrili tesári, murári, zámočníci alebo stolári.¹² Medzi miestne obyvateľstvo sa začleňovali veľmi rýchlo.¹³ Mnohí z nich sa podieľali na šírení ľavicových ideí, organizovaní robotníckych odborových spolkov a pod. Medzi prvých organizátorov sociálnej demokracie patrili napr. Hugo Vyletěl z Jihlavy so synom Petrom, Bartonek, Mifka, Sedláček.¹⁴ Od roku 1905 žil v Žiline český lekár Ivan Hálek.

Žilina po vzniku Československej republiky

Žilina patrila medzi prvé mestá, ktoré sa prihlásili k Martinskej deklarácii a Slovenskej národnej rade. Československé vojsko dorazilo do Žiliny 12. novembra 1918. Po zmene politickej situácie museli čs. jednotky, po krátkych bojoch o Žilinu, 15. novembra ustúpiť.

¹² Štátny archív v Žiline (ďalej ŠA Žilina), fond (ďalej f.) Priemyselný zbor Žilina. 7/1 Evidencia o vydaných pracovných knihách 1892 – 1904; ŠA Žilina, f. Priemyselný zbor Žilina. 7/2 Evidencia o vydaných pracovných knihách 1904 – 1920.

¹³ NOSKOVÁ, Helena. K výskumu Čechů v oblasti severozápadního Slovenska ve dvacátých letech. (Zaměřeno na aspekty ovlivňující česko-slovenské vztahy po vzniku 1. ČSR). In *Zpravodaj Ústavu pro etnografii a folkloristiku. Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR 6 (8). Češi na Slovensku*. Praha, 1988, s. 5.

¹⁴ KRISTENOVÁ, Vlasta. Cit. 8, s. 70.

V nepokojnej atmosfére dochádzalo k búrlivým incidentom.¹⁵ Dcéra Ivana Hála Elena spomína: „*Boli to tie rušné časy, keď prišlo české vojsko, muselo ustúpiť pred uhorským a zase... Mali sme ozdobený dom trikolórami. Nebolo veľa takých domov. Otec šiel vyjednávať, vrátil sa s prestrielným autom. Za jeho neprítomnosti prišlo asi 15 vojakov s namierenými bajonetmi proti mame. Nepustila ich do izby, sama šla dávať dole trikolóry. Pod oknom hučal protestujúci dav – maďaróni... Vojaci hore strhli vlajku... Keď prišla česká armáda museli vzdať vlajke česť. Umierali u nás na schodoch vojaci...*“¹⁶

Po víťaznej bitke pri Kotešovej bola 6. decembra 1918 uzavretá dohoda o provizórnej demarkačnej čiare medzi Maďarskom a Československou republikou (ďalej ČSR) a maďarské vojsko definitívne opustilo Žilinu. Čoskoro po jej oslobodení, od 12. decembra 1918 do 3. februára 1919, stáva sa Žilina sídlom Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, čím jej politický a hospodársky význam ešte stúpa,¹⁷ a stáva sa dôležitým politickým a hospodárskym strediskom Slovenska.

Rozpad monarchie narušil hospodárstvo i infraštruktúru Slovenska, čo pre jeho ľahko zraniteľnú ekonomiku predstavovalo ťažkú ranu. Prvoradou úlohou novej vlády bolo vyriešenie otázky zásobovania, pričom situáciu v Žiline komplikoval pobyt Šrobárovho ministerstva. Z januárovej správy v roku 1919 vyplýva, že z 15 000 obyvateľov Žilinského okresu bolo 10 500 úplne nezasobených. Do tejto správy nebol započítaný 35. peší pluk, ktorý tvorilo asi 2 500 osôb.¹⁸

Po vzniku Československa počet Čechov na Slovensku prudko vzrástol. V Žiline vznikla tretia najpočetnejšia česká komunita na Slovensku (po Bratislave a Košiciach). Novoprichádzajúce české obyvateľstvo však, vzhľadom na predchádzajúce kontakty, nebolo považované za cudzí prvok, oproti minulosti sa ale zásadne líšilo kvantitou i socioprofesionálnou skladbou.

České komunity žili aj v okolitých obciach, hlavne v Závodí, Budatíne, Varíne, Lietavskej Lúčke, Bánovej atď. Českú menšinu malo aj mesto Rajec. Vo vidieckom prostredí dochádzalo k výraznejšiemu prelínaniu oboch kultúr. Česi tu bezprostrednejšie spoznávali a ľahšie chápali slovenskú mentalitu a zvyklosti. Mnohí z nich sa však ťažko vyrovnávali s odlišným sociálnym prostredím a spôsobom života hlavne v oblastiach, kde životná úroveň dosahovala veľmi nízku hranicu.¹⁹ Aj do Žiliny ako prví prichádzali zamestnanci z odvetví, ktorých pomoc bola pre budovanie štátnej správy zásadná, a to školstva, pošt a telegrafov, železníc, zdravotníctva, policajných jednotiek a súdnictva.

V období prevratu bola štátna správa v Žiline prevažne v rukách promaďarsky orientovaných zamestnancov. Situáciu ilustruje napr. stav žilinského školstva. V profesorskom zbore žilinskej reálky pôsobilo šesť profesorov slovenského pôvodu, ale len dvaja z nich sa k svojmu pôvodu otvorene hlásili. Ostatní síce uznávali svoj pôvod, ale

¹⁵ MIŠÍK, Antonín. Kronika ústavu za prvé desaťročie trvania čsl. republiky. In *Ročná zpráva Československej štátnej reálky Jána Palárika v Žiline za rok 1927 – 1928*, s. 4-12.

¹⁶ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, Beáta. Ivan Hálek (11. november 1872 – 17. február 1945) – širiteľ osvety na Slovensku. In *Vlastivedný zborník Považia XV*, 1985, s. 180.

¹⁷ Pozri HRONSKÝ, Marián. Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska v Žiline. In *Žilina v slovenských dejinách. Zborník z vedeckej konferencie k 620. výročiu udelenia výsad žilinských Slovákov*. Žilina : Knižné centrum, 2001, s. 82; PASTOREK, Ivan. Pôsobenie ministra s plnou mocou pre správu Slovenska v Žiline. In *Vlastivedný zborník Považia X*, 1970, s. 117-128.

¹⁸ ŠA Žilina, f. Mesto Žilina 1850 – 1921 (ďalej MŽ), kartón (ďalej k.) č. 86, signatúra (ďalej sg.) 1836.

¹⁹ NOSKOVÁ, Helena. K možnostem výzkumu způsobu života Čechů v oblastech severozápadního Slovenska od roku 1918 do současnosti, In *Český lid 74 (1)*, 1987, s. 37.

Obr. 2. Žilina. Textilná továreň Slovena (súkenka), začiatok 20. stor. Literárny archív SNK. Zbierka fotodokumentov miest, sg. PŽ 18 – Žilina.334

Pic. 2. Žilina. Slovena textile factory (cloth factory), beginning of the 20th century. Literary archives of the Slovak National Library. Collection of photographic documents of towns, sg. PŽ 18 – Žilina.334

deklarovali sa ako Maďari a nakoniec aj odišli do Maďarska. Po príchode Ministerstva prevzal vládny referent Anton Štefánek školu do správy ČSR, profesorov prepustil a vyučovanie musel na určitú dobu zastaviť.²⁰ Podobná situácia vládla na priemyselnej učňovskej škole, kde zo „starých“ učiteľov zostal len správca a jeden učiteľ.²¹ Medzi prvými českými „posilami“, prichádzajúcimi po roku 1918 do Žiliny, boli práve učitelia. Z viac ako 300 českých profesorov, ktorí sa v roku 1919 nechali dobrovoľne preložiť na Slovensko, ich do Žiliny smerovalo asi 40. V roku 1919 MUDr. I. Hálek, v tom čase referent pre verejné zdravotníctvo Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska, priviedol do Žiliny Josefa Kyněru, pred vojnou vedúceho dezinfekčnej nemocnice na Morave, a menoval ho do funkcie správcu dezinfekčných staníc na Slovensku.²²

Nedostatok odborných pracovníkov vykazovali tiež technické odvetvia. Napr. Alois Stárek, pred príchodom na Slovensko samostatný technický korešpondent v Pardubiciach, odmietol pracovnú ponuku ministerstva financií a v Žiline si zariadil vlastné zastúpenie pre technické a priemyslové závody. Pre nedostatok síl na vykonávanie revízií v priemyslových závodoch na Slovensku ho ministerstvo angažovalo aspoň ako svoju výpomocnú

²⁰ VLKOLAČKA, Mojmir. Spomienky prof. M. Vlkolačka na žilinskú reálku. In *Žilina II*, 1992, s. 16.

²¹ ŠA Žilina, f. Veľká obec Žilina 1923 – 1945 (ďalej VOŽ), k. č. 93, sg. 5392/1920.

²² SEDLÁČKOVÁ, Michala. *Češi v Žiline v letech 1918 – 1938*. Magisterská diplomová práca. Brno : Masarykova univerzita, 2007, s. 26.

Obr. 3. Zhrmaždenie „kysuckých dobrovoľníkov“ v Žiline, 1919. SNM v Martine. F 124
 Pic. 3. Gathering of “Kysuce volunteers” in Žilina, 1919. Slovak National Museum in Martin. F 124

silu.²³ Po prevrate, okrem štátnych zamestnancov, sa v Žiline i jej okolí začínajú usadzovať aj drobní obchodníci, živnostníci, remeselníci a osoby spojené s bankovníctvom. České finančné domy zakladali v meste svoje pobočky, veľké podniky svoje filiálky. V roku 1919 bola v Žiline napr. zriadená pobočka firmy Baťa.²⁴

Česi si tu otvárali potravinárske obchody, ale tiež obchody úzko špecializované, ktorých ponuka v meste chýbala. Napr. učiteľ hudby z Kročehlav u Kladna, František Panocha, si zariadil obchod s hudobnými nástrojmi.²⁵ V apríli sa do Žiliny prisťahoval architekt Vladimír Procházka, predtým staviteľ v Hradci Králové, Prahe a Srbsku.²⁶ V polovici roku 1919 sem prišiel Dominik Trávníček, pôvodne mestský tajomník z Českej Třebovej, s manželkou Annou a synom Oldřichom. V meste si zriadil kníhkupectvo a papiernictvo.²⁷ Oldřich Trávníček neskôr založil prosperujúce učiteľské nakladateľstvo, ktoré vydávalo pedagogickú literatúru i beletriu, populárne boli i jeho pohľadnice. Okrem vydavateľstva, kníhkupectva, obchodu s papierovými a školskými potrebami a školským nábytkom, prevádzkoval na Sládkovičovej ulici č. 96 aj požičovňu kníh *U Trávníčka*.²⁸ Pohľadnice vydával tiež fotograf Václav Chvála z Redičíc

²³ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 89, i. č. 69, sg. 4022/1919.

²⁴ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 86, i. č. 69, sg. 1307/1919.

²⁵ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 86, i. č. 69, sg. 1208/1919.

²⁶ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 92, i. č. 70, sg. 4000/1920.

²⁷ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 92, i. č. 70, sg. 3908/1920.

²⁸ MRVA, Marián. *Žilina na starých pohľadniciach*. Bratislava : Dajama, 2008, s.7.

Obr. 4. Žilina. Malá Praha. Foto M. Sedláčková, 2015
Pic. 4. Žilina. Little Prague. Photograph by M. Sedláčková, 2015

v okrese Pardubice, ktorý pôsobil v Žiline až do svojej smrti v roku 1934.²⁹ V meste sa usadzujú aj legionári, napr. Rudolf Kamenický z Troubska si prenajal kuchyňu vo vojenskom zátiší³⁰ (posádkovom klube).

V prvých rokoch po prevrate predstavovala bytová kríza vážny problém, vystupňovaný príchodom nových obyvateľov a mesto s jej odstránením bojovalo počas celých dvadsiatich rokov. Ubytovacie podmienky v Žiline komplikovala aj armáda. Vojenská posádka 18. pešej brigády bola ubytovaná v preplnenom barákovom ležaní, kde bývalo viac ako 3000 mužov a 400 koní.³¹ V máji 1919 sa do Žiliny presťahovalo zemské vojenské veliteľstvo z Košíc. Zabrало budovu reálky, kde práve v ten deň prebiehali maturity. Kvôli vzniknutej situácii sa stihla iba jej písomná časť.³² Riaditeľ ihneď prosil o preloženie vojska. Prišla mu ale odpoveď: „*Žádosti nelze vyhovět, jedná se o životy tisíců, rozhodování vojenských velitelů ohledně ubytování vojsk nelze nijak omezovat.*“³³ Bolo jasné, že za takýchto podmienok novo prichádzajúci štátni zamestnanci, ale i súkromníci, nemohli získať slušné ubytovanie. Boli ubytovaní v nájomných domoch, často hygienicky nevyhovujúcich. Byty boli malé,

²⁹ MRVA, M. Cit. 28.

³⁰ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 103, i. č. 72, sg. 6319/1922.

³¹ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 96, i. č. 71, sg. 1125/21.

³² Národní archiv (ďalej NA), f. Předsednictvo ministerské rady (ďalej PMR), Praha 1918 – 1945, k. č. 3196, i. č. 2481, sg. 712, f. 650.

³³ NA, f. PMR, k. č. 3196, i. č. 2481, sg. 712, f. 651.

vlhké a tmavé.³⁴ Rodiny prichádzajúcich museli preto často aj niekoľko rokov ostať v pôvodnom domove v Čechách.

Ani po roku 1920 sa ubytovacie pomery v Žiline nezlepšovali. Jediným riešením sa stala výstavba nových obytných budov. V meste vzniká niekoľko družstiev podporovaných štátom. Roku 1923 začalo obecné družstvo *Domov* budovať záhradnú štvrť jednoposchodových domov pre českých úradníkov a dôstojníkov, tzv. *českú kolóniu* alebo *Malú Prahu*.³⁵ Vďaka tejto výstavbe a ustáleniu pomerov sa už mohli v Žiline usídľovať celé rodiny.

Už v prých týždňoch po vzniku nového štátu zaznamenáva predstava harmonického spoluzitia Čechov a Slovákov v Žiline prvé trhliny. Prvé nedorozumenia a incidenty mali často na svedomí vojaci. Za vypätej situácie vyvolával každý prípad protičeské nálady. Ivan Hálek napr. v jednej zo svojich situačných správ V. Šrobárovi vyjadruje pohoršenie nad chovaním českého vojska, ktoré rabovalo železničné vagóny.³⁶ K vážnejšiemu incidentu došlo 17. augusta 1919, kedy sa v Žiline konalo zakladajúce zhromaždenie *Orla*, za účasti viac ako 3000 osôb. Povolenú akciu narušili stúpenci sociálnej demokracie i niektorí českí vojaci, ktorí niekoľkých účastníkov zbili. Andreja Hlinku chceli po skončení zhromaždenia uväzniť. Nakoniec ho ochránila jeho poslanceká imunita. Dokument so svedectvom o tejto udalosti podpísal okrem organizátorov aj tajomník československého *Orla* Josef Matoušek a iní. V dokumente sa uvádza: „*Toto počínanie českých vojakov Slovákov bez rozdielu náboženstva a politického presvedčenia natoľko roztrpčilo, že to stálo veľkú námahu utíšiť ľud a zabrániť krviprelievaniu. Týmto české vojsko republike najhoršiu službu preukázalo a české meno u Slovákov hlboko kompromitovalo.*“³⁷

Situácia českého obyvateľstva v Žiline v 20. rokoch 20. storočia

Najpočetnejší príliv Čechov došiel na Slovensko v prvej polovici dvadsiatych rokov 20. storočia. Pri prvom sčítaní obyvateľstva v Československu z 15. februára 1921 bolo na Slovensku napočítaných spolu 71 733 Čechov. Viac než štvrtina však prináležala k vojsku. V civilných povolaniach pracovalo 53 369 Čechov, viac ako polovica bola zamestnaná vo verejnej službe, slobodných povolaniach a doprave.³⁸ Z neštatistického zdroja vyplýva, že Žilina mala v roku 1921 spolu 12 004 obyvateľov. Z toho bolo 8349 Slovákov, 1404 Čechov, 814 Nemcov, 690 židov, 518 Maďarov atď. Z nich najviac občanov sa hlásilo ku katolíckej viere – 9528, k židovskej 1658, evanjelickej 476, pravoslávnej 114 atď. 105 Žilinčanov sa deklarovalo ako bez vyznania.³⁹

S vplyvom Čechov, ktorých počet sa v Žiline neustále zvyšoval, sa stretávame v najrôznejších odvetviach. Okrem drobných živnostníkov prichádzajú v priebehu 20. rokov do Žiliny aj väčšie spoločnosti, ktoré počas konjunktúry na Slovensku investujú alebo zakladajú nové podniky. Napr. spoločnosť J. Doležal a spol. z Prostějova tu založila *První slovenskou továrnu na mēděné kotle, přístroje a kovové zboží*.⁴⁰ Medzi živnosťami, vedenými Čechmi, sa objavujú aj menej obvyklé činnosti. Vďaka bývalým legionárom Václavovi Bolkovi

³⁴ NOSKOVÁ, Helena. Príspevok k pôsobeniu českých profesorov na stredných školách v Žiline v rokoch 1918 – 1938. In *Slovenský národopis* 40 (1), 1992, s. 36.

³⁵ VŠETEČKA, Jaroslav. *Žilina a okolí*. Žilina: Odbor klubu československých turistů v Žilině, 1921, s. 34.

³⁶ ŠROBÁR, Vavro. *Osvobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918 – 1920 (I)*. Praha: Tiskové a nakladateľské družstvo československých legionárů, 1928, s. 231-232.

³⁷ ŠTANSKÝ, Peter. Žilina a autonomistické úsilia v rokoch 1918 až 1938. In *Pamätný Žilinský 6. október*. Žilina: Mestský úrad v Žiline, 1994, s. 58.

³⁸ BOHÁČ, Antonín. Češi na Slovensku. In: *Statistický obzor* 16, 1935, s. 184.

³⁹ VŠETEČKA, J. Cit. 35, s. 3.

⁴⁰ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 99, i. č. 71, sg. 9200/1921.

a Cyrilovi Břečkovi napr. vzniká v Žiline prvá informačná, reklamná, realitná a detektívna kancelária na Slovensku.⁴¹ Jan Hudeček vyrábala nože a vlastnil obchod s rybárskymi potrebami, B. Švihálek vlastnil dielňu na rámovanie obrazov a opravu zrkadiel, J. Sedláček prevádzkoval firmu na výrobu fotoaparátov, František Petr pôsobil ako hodinár a zlatník. V knihárskej dielni Václava Medka začali v roku 1928 pôsobiť jeho dvaja synovci, obaja s menom Jan Vrtílek, prichádzajúci z moravského Vyškova. Starší z nich (nar. 1906) sa vypracoval na mimoriadne uznávaného knižného majstra, oceňovaného aj v medzinárodnom kontexte. Do súkromného sektoru prešla tiež časť bývalých štátnych zamestnancov. Napr. správca dezinfekčných staníc na Slovensku Josef Kyněra vystúpil zo štátnej služby a s manželkou Františkou si v Žiline otvorili pobočku Tatra závodov.⁴² Predávali autá, súčiastky a vykonávali i potrebný servis. Obaja boli vášniví motoristi. Františka dokonca súťažila v automobilových závodoch a napr. v roku 1932 získala na súťaži *Concours D'Elegance* v Piešťanoch druhé miesto. Postupne vybudovali úspešný obchod a v Hollého ulici, kde mali garáže, si postavili dom.⁴³

V medzivojnovom období sa v Žiline vzťah Slovákov a Čechov menil. Ovplyvnila ho národnostná, sociálna a náboženská skladba mesta a hlavne aktuálne politické spektrum, v Žiline vo vymedzenom období veľmi pestré. Najvyšší počet hlasov získavala pri voľbách *Slovenská ľudová strana* (od roku 1925 *Hlinkova Slovenská ľudová strana*, ďalej *HSLŠ*), *Československá sociálnodemokratická strana robotnícka*, *Republikánska strana zemedel'ského a maloroľníckeho ľudu* (agrárna strana), *Československá strana ľudová* (Mičurova) a *Komunistická strana Československa*. Do vzájomných vzťahov oboch národností sa v Žiline negatívne premietla hlavne silná pozícia HSLŠ. V Žiline i jej okolí mala silnú voličskú základňu a s výnimkou volieb v roku 1920 pravidelne víťazila. Žilina bola tiež miestom konania väčšiny významnejších, s ňou spojených udalostí, a pôsobilo tu niekoľko jej najvyššie postavených funkcionárov.

Z politického hľadiska podporovali Česi prevažne štátotvorné strany. Pretože HSLŠ v Žiline, zvlášť v predvolebnom období, vystupovala s požiadavkou autonómie a žiadala odchod časti českých zamestnancov, vytvárali kvôli zvýšeniu šancí československej strany často spoločné kandidátky.⁴⁴ V roku 1923 sa napr. stal členom zastupiteľstva za *Sdruženie národných strán* profesor dievčenského gymnázia Jan Trpák, náhradníkmi profesor toho istého ústavu Antonín Malý a riaditeľ meštianky Rudolf Klimeš.⁴⁵ Medzi členov pobočky agrárnej strany v Žiline patrili napr. profesor reálneho gymnázia dr. Václav Vávra. Členom *Čs. národnej demokracie* v Žiline boli napríklad riaditeľ pošty Josef Pekař a Bedřich Černý, vedúci filiálky firmy Baťa v Žiline. *Čs. národnú stranu socialistickú* v Žiline reprezentoval riaditeľ žilinskej Celulóžky Tomáš Nečas, školný dozorca Alexander Pepich a ďalší.⁴⁶ Veľa Čechov sa objavuje tiež v radoch sociálnych demokratov a komunistov. K najznámejším patrili Josef Bača, riaditeľ družstva Budúcnosť, Albín Poláček, Josef Lízal, Karel Bacílek, Adolf Halečka a ďalší. Politickú činnosť vykazovali predovšetkým štátni zamestnanci, remeselníci a robotníci. Českí živnostníci a obchodníci sa z pochopiteľných dôvodov politickému daniu skôr vyhýbali.

⁴¹ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 101, i. č. 72, sg. 1640/1922.

⁴² ŠA Žilina, f. Okresný úrad v Žiline 1923 – 1945 (ďalej OÚ Žilina 1923 – 1945), k. č. 145, sg. 2759/1937 adm.

⁴³ SEDLÁČKOVÁ, M. Cit. 22, s. 31.

⁴⁴ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 2, sg. 1626/1923 prez.

⁴⁵ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 5, i. č. 164, sg. 10000/1923.

⁴⁶ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 35, i. č. 169, sg. 7978/1928.

Náboženská otázka

K najcitlivejším témam vzájomného súžitia patrila otázka náboženská. Odlišné vnímanie úlohy náboženstva u Čechov a Slovákov hralo na Slovensku v období ČSR dôležitú rolu⁴⁷ a bolo najčastejšou príčinou nezhôd medzi oboma národmi. V Žiline zaujímal význačné postavenie katolícka cirkev. Príchod Čechov – prevažne nekatolíkov a ich rezervovaný, v niektorých prípadoch otvorene antiklerikálny postoj, spôsoboval veľkú nevôľu, ktorá vyústila do viacerých incidentov. Téma náboženstva bola rýchlo spolitizovaná. K vyostreným situáciám dochádzalo hlavne v predvolebnom období, v súvislosti s otázkou odluky cirkvi od štátu, či oslavami štátnych sviatkov, z ktorých tradične najväčšie podráždenie vyvolávali oslavy majstra Jana Husa. V roku 1925 vzbudil v Žiline, i jej okolí, značný ohlas pastiersky list biskupov namierený proti oslavám sviatku majstra Jana Husa na Slovensku. Po jeho vydaní sa príslušníci HSLS dištancovali od všetkého, čo bolo organizované pokrokovými stranami, v ktorých práve Česi vyvíjali významnú činnosť.⁴⁸ Roku 1925 došlo hneď k niekoľkým konfliktom. Jeden z nich vyvolala 17. mája verejná schôdzka pokrokových strán, na ktorej mal zaznieť prejav Dr. Bartoška o odluke cirkvi od štátu a o politickej a hospodárskej situácii. Schôdzka však bola narušená priaznivcami HSLS, ktorí považovali za provokáciu, aby sa na verejnom priestore – zvlášť na hlavnom námestí – konali verejné zhromaždenia s protikatolíckou tendenciou. Po tomto incidente sa okresný náčelník rozhodol ďalšie podobné zhromaždenia na Námestí slobody nepovolit', pretože: „zo všetkých strán je veľké napnutie, nálada je veľmi rozhorčená, z každej strany sa chystajú na revanš a ľahko by mohlo prísť ku väčším srážkam, ku prerušeniu verejného poriadku, pripadne aj ku krvi preliatiu“⁴⁹

Podobným priebehom hrozili i oslavy sviatku majstra Jana Husa. Prípravný výbor zložený z pokrokovej organizácie *Volná myšlienka*, miestneho združenia čs. sociálnej demokracie, čs. strany socialistickej, *Sokola* a *Čs. obce legionárskej* plánoval usporiadať v predvečer sviatku na mestskej radnici prednášku. Slovenskí katolíci, s úmyslom prekaziť Husovu oslavu, sa rozhodli v ten istý deň na rovnakom mieste uskutočniť prednášku pri príležitosti sviatku Cyrila a Metoda. Usporiadanie ďalšej oslavy v miestnostiach mestskej radnice bolo zamietnuté. Organizátori z obavy, aby dôstojný priebeh Husovej oslavy nebol narušený, radšej prednášku zrušili.⁵⁰

Pod najväčším tlakom sa z hľadiska „náboženskej korektnosti“ ocitali českí učitelia. Sporný vzťah českých profesorov k náboženským otázkam sa na Slovensku postupne stal tak všeobecne známym, že akýkoľvek protináboženský prejav v okolí bol často pripísaný im, a to bez ohľadu či zaň boli naozaj zodpovední.⁵¹

Na prípady protináboženských prejavov najčastejšie upozorňovali členovia HSLS. V roku 1925 napr. ľudácky poslanec Anton Hancko v parlamentnom prejave, v súvislosti s protináboženským chovaním českých profesorov na Slovensku, uviedol prípad profesora žilinskej reálky Halouska: „*Tento exponent vkročiac do učebnej siene práve vo chvíli, keď sa žiaci zo svojej iniciatívy pred vyučovaním modlili, po ukončení modlitby im dôrazne to naložil, že keď sa chcú pred učením modliť, nech sa modlia vtedy, keď nie je on tam.*“⁵²

⁴⁷ Pozri napr. RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Československé vztahy 1918 – 1945*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1997.

⁴⁸ ŠA Žilina, f. Považská župa 1923 – 1928 (ďalej PŽ), k. č. 93, i. č. 1208, sg. 720/1925 prez.

⁴⁹ ŠA Žilina, f. PŽ, k. č. 142, i. č. 1770, sg. 285/1926 prez.

⁵⁰ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 6, 296/1926 prez.

⁵¹ MATULA, Pavol. Československý jazyk na slovenských stredných školách. Českí stredoškolskí profesori na Slovensku a jazyková otázka v období 1. ČSR. In: *Slovanský přehled 84 (1)*, 1998, s. 47-54.

⁵² 369 schôdza Národního shromáždění republiky Československé, 2. 10. 1925. In *Společná česko-slovenská parlamentní digitální knihovna*. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/369schuz/s369010.htm> [cit. 2015-1-30].

Obr. 5. Žilina. Mariánske námestie, Kostol Obrátenia sv. Pavla. Archív SNM – pobočka Martin
Pic. 5. Žilina. Mariánske námestie, Church of the Conversion of St Paul. Archives of the Slovak National Museum
– Martin branch

Obr. 6. Národná (Masarykova) ulica v Žiline. Literárny archív SNK. Zbierka fotodokumentov miest, sg. PŽ 18
– Žilina.363
Pic. 6. Národná (Masarykova) ulica in Žilina. Literary archives of the Slovak National Library. Collection of
photographic documents of towns, sg. PŽ 18 – Žilina.363

Jazyková otázka

Tak ako pri náboženskej problematike aj v rámci postoja k jazykovej otázke sa spoločnosť najkritickejšie stavala k českým učiteľom.⁵³ Českí učitelia v Žiline sa snažili hovoriť po slovensky a Slováci túto ich snahu oceňovali. Mnohí z českých učiteľov slovenčinu dokonale ovládali. Výborne po slovensky sa naučila napr. Marie Pilařová, profesorka československého jazyka z Chrudimi (neskôr vyučovala i v Martine a Liptovskom Mikuláši). O pôsobení českých učiteľov napísala: „*Vpád Čechů na Slovensko vůbec a do školství zvlášt' vyvolal u Slováků silnou reakci obrannou. Ale slovenských učitelů bylo pramálo, celé školství se tvořilo naráz a takřka z ničeho, bylo nutné vzít za vděk Čechy. A ti byli jen lidé, chybující často i při nejlepší vůli. Přicházeli z jiného prostředí, jiných poměrů. Místo abychom se sblížovali, nejednou jsme se od sebe vzdalovali a naráželi na bolestné nepochopení. Před mým duchovním zrakem defilují řady slovenských žáků, milých ukázněných dívek a chlapců, kteří kdysi tak trpělivě snášeli naši českoslovenštinu...*“⁵⁴

Početnosť českej menšiny v Žiline sa v medzivojnovom období odrazila aj po jazykovej stránke. Medzi študentmi bolo viac českých detí, čo viedlo k tomu, že čeština pretrvala vo výučbe dlhšie než v iných mestách, napr. Liptovskom Mikuláši.⁵⁵ V okruhu českej inteligencie, úradníkov alebo živnostníkov sa bežne hovorilo po česky.⁵⁶ Zo spomienok Olgy Štofckovej vyplýva, že i mnohí Česi v Žiline mali záujem naučiť sa po slovensky. Napr. jej matka Františka Kyněrová navštevovala kurz slovenčiny u profesora Příborského, svojho českého prízvuku sa však nikdy nezbavila.⁵⁷ Nedokonalé zvládnutie slovenčiny bolo jedným z dôvodov, prečo niektorí Česi slovenčinu nepoužívali. Radšej hovorili správne po česky, než nesprávne po slovensky, či československy. V zásade sa dá povedať, že miera používania slovenčiny závisela na konkrétnych osobách a ich snahe, ale aj dispozícii.

Problematická personálna politika

Najvážnejší dopad na vzájomné vzťahy Čechov a Slovákov v Žiline mala, s prihliadnutím na vysoký počet českých zamestnancov a zároveň vysokú nezamestnanosť, personálna problematika. V Žiline a jej okolí sa hlavné odvetvia priemyslu sústredili na spracovanie dreva a textilu, čo sa v období povojnovej hospodárskej krízy prejavovalo veľmi nepriaznivo. Kríza v drevárskom priemysle znamenala krízu pre celý región.⁵⁸ V priebehu sledovaného obdobia (1925) bol vo Varíne otvorený ďalší priemyselný podnik – *Lom a vápenka*, ktorý však poskytol len obmedzené množstvo pracovných príležitostí. Ďalšie komplikácie prinášal vysoký podiel českých firiem na štátnych objednávkach a zamestnávanie českých robotníkov. V Žiline napr. väčšinu stavebných objednávok získavali českí podnikatelia. Slováci im neboli schopní konkurovať, pretože nemali dostatok kapitálu. Žiadali, aby im

⁵³ Pozri napr. MATULA, Pavol. *Čechoslovakizmus na slovenských stredných školách 1918 – 1938*. Bratislava : Goralinga, 2013.

⁵⁴ NOSKOVÁ, H. Cit. 34, s. 37.

⁵⁵ V Liptovskom Mikuláši prevládala u miestnych Slovákov kladný vzťah k češtine. Nebola tam zdôrazňovaná potreba slovenčiny ako vyučovacieho jazyka. Celkovo prijímalo okolie Čechov veľmi dobre a tí sa im to snažili vracať, organizovali slávnosti a pod. NOSKOVÁ, H. Působení českých středoškolských profesorů a učitelů v meziválečném období ve vybraných oblastech severozápadního Slovenska. Cit 5, s. 103.

⁵⁶ NOSKOVÁ, H. Cit. 5, s. 103.

⁵⁷ SEDLÁČKOVÁ, M. Cit. 22, s. 40.

⁵⁸ MLYNÁRIK, Ján. Robotnícke hnutie Žilinského kraja. In *Žilina : Vlastivedný sborník Žilinského kraja*, 2, 1958, č. 2, s. 19-47.

Obr. 7. Vurmová ulica v Žiline. Archív SNM – pobočka Martin. R 655
 Pic. 7. Vurmová ulica in Žilina. Archives of the Slovak National Museum – Martin branch. R 655

Praha pomohla napríklad vytvorením siete obecných sporiteľní, ktorá už fungovala v českých zemiach.⁵⁹ Situáciu v oblasti nezamestnanosti ešte zhoršilo vydanie zákona č. 286 v roku 1924, ktorým došlo k rozsiahlemu prepúšťaniu štátnych zamestnancov. Vláda bola obviňovaná, že zákon zneužíva na perzekúciu Slovákov, hlavne príslušníkov opozičných strán.⁶⁰ V Žiline sa proti prepúšťaniu Slovákov pravidelne konali protestné zhromaždenia. Napríklad 3. mája 1925 zorganizovalo *Sdruženie slovenských odborových organizácií v Žiline* protestné zhromaždenie „*Proti prepúšťaniu Slovákov*“. Akcie sa zúčastnilo okolo 3000 ľudí, medzi nimi aj zástupcovia *HSLŠ* a *Slovenskej národnej strany*. Kritizovaná bola zlá hospodárska situácia a postavenie Slovákov v republike.⁶¹

Slovákov sa zastali aj mnohí Česi, ktorí s ústrednou vládou nesúhlasili. Dobre poznali miestne pomery a uvedomovali si nerovné zaobchádzanie pri obsadzovaní úradných miest. Okrem toho sa oprávnenne obávali, že rastúca nespokojnosť Slovákov by mohla viesť k nepriateľskému postoju voči všetkým Čechom. Žiadali preto, aby boli zbytoční českí úradníci odvolaní, a aby z úradníckych miest neboli, pokiaľ možno, prepúšťaní Slováci.⁶²

Presnejšiu predstavu o tom, ako v mnohých prípadoch prebiehal život českých zamestnancov na Slovensku, môže pomôcť dokresliť správa zo schôdze zamestnancov poštového

⁵⁹ Voláme o pomoc. In *Slovenské noviny 2* (18), 5. 5. 1923, s. 1-2.

⁶⁰ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 22, sg. 897/1926.

⁶¹ NA, PMR, k. č. 3196, i. č. 2481, sg. 712, f. 13.

⁶² ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 5, sg. 2678/1925 prez.

úradu v Žiline z 5. novembra 1924. Zamestnanci protestovali proti preloženiu vlakovej pošty zo Žiliny do Bratislavy. V poštovom úrade Žilina 2 bolo zamestnaných spolu 102 zamestnancov a 90 % z nich malo rodinu. Po päťročnom trápení a odlúčení od rodín si s veľkými finančnými obeťami zariadili vlastnú domácnosť v novopostavených rodinných družstevných domoch, alebo v rodinných bytoch v nájomných domoch, postavených stavebným družstvom *Legie*. Ku stavbe vlastných domov, alebo k členstvu v stavebných družstvách boli poštovným riaditeľstvom v Bratislave donútení, čím si mnohí vyčerpali všetky úspory. V správe sa tiež objavuje argument, že by odchod vysokého počtu úradníkov a zriadencov, príslušníkov štátotvorných strán, propagátorov československej vzájomnosti a členov mnohých kultúrnych spolkov, mohol posilniť protištátne živly, ktoré sa podľa ich vyjadrenia v Žiline v tej dobe silne vzťahovali.⁶³

Konflikty – kontext a interpretácia

Od začiatku 20. rokov sa v Žiline i jej okolí začínajú vyskytovať zmienky o konfliktných situáciách, ktoré sa bezprostredne týkali tu žijúcich Čechov. V roku 1923 rozčeril v českých zemiach hladinu časopis *České slovo* zavádzajúcim článkom: „*V Žiline přepadávají Čechy na ulici. Ze Žiliny došel tento telegram: V Žiline šťve se proti Čechům neslýchaným způsobem. Češi jsou prostrašení a bojí se na ulici, neboť hrozí se jim zabíjením. Jsou na ulicích insultováni a ohrožováni. Ve čtvrtek městský strážník Loj ve službě napadl na náměstí Češku paní Pleštilovou, poplival ji, smýkal s ní a vynadal ji do českých sviní. Prohlašuje se všude: Ludáci vyhráli, tak teď Čechy ze Slovenska vymrskají. Žádáme ochranu pro všechny ohrožené, neboť nejsme si jisti životem.*“⁶⁴ Uvedený prípad mal reálny základ. Mestský strážnik Jozef Loj na Námestí slobody verejne napadol Annu Pleštilovú, ženu mestského záhradníka. Ostatné údaje z článku sú však skreslené. Strážnik Loj bol známy svojím vzťahom k alkoholu, pod ktorého vplyvom zrejme spáchal aj uvedený čin. Bola na neho podaná žaloba pre verejné poburovanie proti českej národnosti a prečin rušenia verejného pokoja. Nadporučík Rudolf, sám českej národnosti, podal 26. októbra správu, z ktorej vyplýva, že okrem uvedeného prípadu nebol žiadny Čech ani v Žiline, ani v okolitých obciach inzultovaný, alebo inak ohrozený, a nie je pravdou, že by sa Česi obávali vyjsť na ulicu. Ich bezpečnosť nebola od prevratu nikdy ohrozená. Správa naopak uvádza, že tunajší Česi žijú s miestnym obyvateľstvom v „*nejlepším přátelství a shodě*“. Stali sa síce asi štyri prípady, kedy bolo Čechom v opitosti vytýkané, že „*vyžirají Slovensko*“, ale to boli len výstrelky. Telegram poslal manžel napadnutej Václav Pleštil v prvom rozčúlení. Správanie J. Loja bolo slovenským obyvateľstvom v Žiline odsúdené. Tento prípad ilustruje, nakoľko môžu byť interpretácie vzájomných konfliktov zavádzajúce. V správach bezpečnostných zločiek, ktorých väčšinu tvorili v Žiline Česi, sú zachytené hlavne útoky a urážky zo slovenskej strany. Je otázkou, do akej miery ich možno považovať za objektívne a rozlíšiť skutočné prípady národnostných konfliktov od bežných susedských sporov, či sporov vychádzajúcich z rozdielneho sociálneho postavenia, ktorým bol protištátny či protičeský podtext prisúdený nesprávne.

V druhej polovici dvadsiatych rokov dochádza k zhoršovaniu sociálnych podmienok, predovšetkým roľníkov, ktorých neuspokojila pozemková reforma. Mnoho Slovákov zo Žiliny odchádza na sezónne práce do Čiech. V Žiline opäť narastá moc HSLS a ďalších klerikálne orientovaných strán, zdôrazňujúcich hlavne sociálnu stránku dôsledkov pôsobenia Čechov na Slovensku. Narastá tiež byrokracia. Žilina sa zároveň stáva ohniskom

⁶³ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 14, sg. 13335/1924.

⁶⁴ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 2, sg. 2496/1923 prez.

nespokojnosti a miestom pôsobenia malých, často ilegálnych spolkov, napr. *Spolku pre vyhlásenie autonómie*. Podľa Situačnej správy župného úradu z leta 1925 sa česko-slovenské vzťahy v dôsledku predvolebnej kampane zhoršovali. Slováci boli proti Čechom sústavne „poburovaní“ na početných zhromaždeniach, ktorých sa zúčastňovali prepustení i súčasní štátni zamestnanci slovenskej národnosti. Následkom týchto udalostí vzájomný vzťah medzi oboma národnosťami značne ochladol a doterajší československý život sa na mnohých miestach zastavil. Badateľné boli rozdiely medzi jednotlivými mestami, napr. v Trenčíne zostali napriek agitačným bojom vzťahy medzi oboma národmi veľmi dobré.⁶⁵ Správa tiež upozorňovala na fakt, že väčšina úradníkov exponovaných na Slovensku sa chovala zdržanlivo, žila v ústraní a nesnažila sa so Slováckmi komunikovať. Ich odťažitosť tak, okrem iného, prispievala k oslabeniu už aj tak nepevných základov československej vzájomnosti.⁶⁶ Ak neberieme do úvahy konflikty vznikajúce v rámci umelo vyostrovanej predvolebnej atmosféry, môžeme dvadsiate roky považovať za relatívne pokojné obdobie. Vážnejšie prípady protičeských útokov súvisia opäť s činnosťou skalných priaznivcov HSLS. Jedným z najznámejších protičeských buričov v Žiline bol František Závodský zo Závodia, redaktor časopisu *Hlas slovenských železničiarov*. Za svoje vystúpenia a organizovanie nepovolených schôdzí HSLS bol niekoľkokrát trestaný.⁶⁷ Trestné stíhanie mu vynieslo napr. vystúpenie na verejnej schôdzi vo Vrútkach 20. mája 1926, kde predniesol: „*Aká čistá je studňa, v ktorej sa jeden, alebo dva červíky pohybujú. A dnes vidíme, že v ČSR v našich studniach sa jedovaté hady ukazujú. Zákon na ochranu republiky je zákon na ochranu Čechov... Na Slovensku je 33 000 železničných zamestnancov, z toho je 18 000 cudzích a len 15 000 Slovákov. Restringovaných bolo vyše 3000 Slovákov a len do 500 cudzích železničiarov... Železničné riaditeľstvá zadržali žiadosti predostreté pred restrinkčnú komisiu, takto zaobišli aj so slovenskými legionármi. Nechali v službe českých zamestnancov s 35-ročnou službou hoc boli títo až 60-roční a prepúšťali 30-ročných Slovákov... Na južných krajoch onezdravel černochoch, po ktorom jeho priatelia skákali. Takéto ozdravovanie deje sa na Slovensku. Protestujte proti tomu, aby na Slovensku sa uplatnili všeliake živly a vyžrali Slovákov.*“⁶⁸ Medzi radikálnych stúpenecov HSLS patril i Ferdinand Ďurčanský, študent práv, syn senátora Ďurčanského. Dňa 4. júla 1926 na schôdzi v Kamennej Porube použil pri agitačnej reči pre vstup do organizácie *Rodobrana* výrok: „*Kým na Slovensku neboli Česi, neboli ani tak veľké dane. Nie sme proti Čechom, čo sú tam doma, ale sme proti tým, čo sú tu u nás na Slovensku, tých musíme vyhnať, aby mali naši učené ľudia, čo robiť.*“⁶⁹

V roku 1927 sa na Slovensku zdvihla vlna protestov proti maďarskému revizionizmu, ktorú spôsobila akcia lorda Rothermera, spočívajúca maďarsko-československé hranice ustanovené v rámci Trianonskej zmluvy. Žilina sa pridala k protestu a 2. októbra 1927 sa tu konalo manifestačné zhromaždenie. Za *Národnú stranu práce* tam prehovorili napr. Václav Vávra a za združené kultúrne spolky profesor Rajmund Žižka.⁷⁰ V nasledujúcom období sa objavujú akcie, ktoré sa usilovali o zjednotenie Slovákov a Čechov, zamedzenie šírenia iných vplyvov, a to hlavne z Maďarska a Poľska. V Žiline bol napr. vytvorený *Slovenský národný výbor pre Žilinu a okolie*.

⁶⁵ ŠA Žilina, f. PŽ, k. č. 93, i. č. 1207, sg. 719/1925 prez.

⁶⁶ ŠA Žilina, f. PŽ, k. č. 93, i. č. 1207, sg. 719/1925 prez.

⁶⁷ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 2, sg. 1884/1923 prez.; ŠA Žilina, f. OÚ, k. č. 2, sg. 2309/1923 prez.

⁶⁸ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 7, sg. 1936/1926 prez.

⁶⁹ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 8, sg. 372/1927 prez.

⁷⁰ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 30, sg. 12560/1927; ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 32, sg. 14220/1927.

Situácia českého obyvateľstva v Žiline v 30. rokoch 20. storočia

V roku 1930 prebehlo v Československu druhé sčítanie ľudu. Podľa jeho výsledkov žilo na Slovensku 120 926 Čechov, teda 3,27 % obyvateľov Slovenska. Z toho 20 652 patrilo k vojsku. Oproti roku 1921 došlo k 87,89 % nárastu, Slovákov pribudlo 14,57%.⁷¹ Tento nárast spôsobil fakt, že po ustálení pomerov si Česi na Slovensko privádzali svoje rodiny. Z údajov ďalej vyplýva, že v štátnej správe na Slovensku bolo zamestnaných 23 911 Čechov. Z toho najviac pracovalo v súdnictve a štátnej správe, v rezorte železníc, školstve a poštovej službe. Podľa neštatistických zdrojov bolo v Žiline v roku 1930 17 473 obyvateľov, 11 615 Slovákov, 2578 Čechov, 1546 Nemcov, 413 Maďarov, 1157 židov a 164 ostatných.⁷² Z náboženského hľadiska sa najviac Žilinčanov – 13 285 hlásilo ku katolíckej cirkvi.⁷³

Za viac než desať rokov trvania republiky sa situácia na Slovensku zmenila. Vyrástla nová slovenská inteligencia, ktorá túžila po uplatnení sa vo verejnej správe. To ale často nemohla nájsť. Do stále silnejšej kritiky riešenia personálnej otázky na Slovensku zasiahla veľká hospodárska kríza, ťažko postihujúca aj Žilinský okres. V roku 1931 navyše postihla kraj neúroda. V rokoch 1932 – 1933 došlo k vysokému poklesu priemyselnej činnosti, sprevádzanému početnými štrajkami. Drevársky priemysel sa temer zastavil. Zo správy o situácii v žilinských priemyslových podnikoch z júna roku 1932 vyplýva, že všetky podniky znížili počet zamestnancov. Súkenke klesol export z 56 % na 5 %, žilinská parná píla pre nedostatok odbytu ani nezačala prácu.⁷⁴ V roku 1932 bolo až o ¾ menej ľudí umiestnených na poľných prácach v okolitých zemiach.⁷⁵ V júni 1932 evidovala Žilina 842 nezamestnaných osôb.⁷⁶ Časť prepustených bola zamestnaná na núdzových prácach, opravách ciest, reguláciách vodných tokov a i. Úrady i rôzne spolky organizovali pre nezamestnaných peňažné, stravovacie a ošacovacie akcie. Do týchto akcií sa zapojili aj Česi, napr. prednosta Národnej banky František Koupil, pokladník *Okresnej pečlivosti o mládež v Žiline*.⁷⁷

Hospodárska kríza prudko zvýšila záujem o miesta v štátnych službách. V tejto situácii vyvolával ďalší príliv českých úradníkov oprávnené výhrady. Nedorozumenia a konflikty zvyšoval systém obsadzovania miest podľa politického kľúča. Stalo sa bežnou praxou, že aj napriek proklamovanej apolitickosti štátnej správy obsadzovali vládne politické strany miesta v štátnej správe podliehajúce ich rezortu svojimi straníkmi. Často šlo o menej kvalifikované sily, hodnotené nie z odborného hľadiska, ale v zmysle politických kritérií. Národní socialisti napríklad obsadzovali miesta na poštách a sociálni demokrati pri železnici. Pretože vládne strany mali logicky najviac členov v českých zemiach, dostávali sa na tieto miesta práve českí kandidáti.⁷⁸ Ďalší okruh uchádzačov o miesta v štátnej správe tvorili legionári, ktorým ich zvláštny zákon prednostne zabezpečoval. Väčšine legionárov chýbalo stredoškolské vzdelanie, a preto pre nich zostali miesta zriadencov a nekvalifikovaných síl, ako boli školníci, vrátnici a pod. Počet legionárov slovenskej národnosti bol pomerne malý a nepresiahol 10 % celkového počtu, preto boli v týchto profesiách na

⁷¹ BOHÁČ, A. Cit. 38, s. 187.

⁷² *Letec*, apríl 1936, s. 5; *Slovák na stráži 1 (1)*, 24. 3. 1932, s. 3.

⁷³ *Slovák na stráži 1 (1)*, 24. 3. 1932, s. 3.

⁷⁴ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 26, sg. 1/1935 prez.

⁷⁵ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 20, sg. 2211/1932 adm.

⁷⁶ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 95, sg. 14366/1932 adm.

⁷⁷ *Zpráva o činnosti Okresné pečlivosti o mládež v Žiline za rok 1934*.

⁷⁸ RYCHLÍK, Jan. Česi na Slovensku v letech 1918 – 1938. In *Česi na Slovensku. Zborník z konferencie Česi na Slovensku*. Martin : Slovenské národné múzeum, 2000, s. 5-16.

Obr. 8. Návšteva prezidenta dr. Edvarda Beneša v Žiline, 22. september 1936. Literárny archív SNK. Zbierka fotodokumentov miest, sg. PŽ 18 – Žilina.283

Pic. 8. Visit by President Edvard Beneš to Žilina, September 22nd 1936. Literary archives of the Slovak National Library. Collection of photographic documents of towns, sg. PŽ 18 – Žilina.283

Slovensku často zamestnávajú Česi.⁷⁹ Tieto skutočnosti nahrávali ľudáckej propagande, ktorá v tridsiatych rokoch postupne vrcholila. Jej vplyv bol výrazne badateľný aj v Žiline. Činnosť HSLS v týchto rokoch monitorovalo so zvýšenou ostražitosťou aj žandárstvo. Jeho hlásenia každoročne obsahujú správy o protestných zhromaždeniach, rozširovaní štvavých letákov a pod. V roku 1935 boli napr. zadržané protištátne letáky „*Bratia Slováci, Sestry Slovenky*“ alebo plagátik predstavujúci Čechoslováka a menšiu rybu – Slováka požíraného veľkou dravou rybou – Čechom.⁸⁰

Od roku 1932 začal v Žiline vychádzať časopis *Slovák na stráži*, ktorého redakcia sídlila v budove *Katolíckeho domu*. Jeho vydateľom a majiteľom bol ľudácky poslanec A. Hancko. Vo svojom prvom čísle jasne formuloval stanovisko: „*Slováci sú národom samobytným so svojou rečou slovenskou a za žiadnu cenu na svete nedajú sa utopiť ako národ slovenský v centralistami chytráckou, konjunkturálnou vypočítavosťou vybájenej a nikde na zemegule nejestvujúcej národnej jednote česko-slovenskej.*“⁸¹ V ďalších číslach už otvorene útočil proti všetkému, čo mohlo byť spájané s Čechmi, Sokolom, divadelnými predstaveniami hranými v češtine atď. V októbri roku 1932 ostro napadol Čechov, ktorí mali názvy svojich živností (*Vojenský krejčí* a *Marie Drbohlavová, diplomovaná porodní asistentka*) uvedené v češtine. Odporučil im, aby si ich upravili

⁷⁹ RYCHLÍK, J. Cit. 78, s. 10.

⁸⁰ ŠA Žilina, OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 27, sg. 207/1935 prez.

⁸¹ *Slovák na stráži* 1 (1), 24. 3. 1932, s. 2.

a zapamätali si, že sú na Slovensku, pretože: „...Krv sa búri. Neprovokujte, lebo na to raz špatne doplatíte!“⁸²

Mesto Žilina malo významné miesto v slovenskom autonomistickom hnutí. Miestni predstavitelia a ideológovia tohto hnutia úlohu mesta v dobovej tlači nazvanej príznačne *Žilina v rúchu samostatného slobodného Slovenska* definovali nasledovne: „(Žilina) Bola ako by samým Bohom, a slavianskym geniom predestinovaná k tomu, aby sa ona stala historickým medzníkom nášho národného vývoja. Obyvateľstvo mesta svádzalo zavše tuhé boje s nepriateľskými živlami, ktoré sa všemožne usilovali, aby toto kresťanské a slavianske mesto dostaly pod svoju politickú nadvládu. Ačkoľvek nápor čechobolševizmu bol zavše tuhý, predsa verní synovia národa, ktorých Žilina vychovala, náporu vždy úspešne čelili a niet preto divu, že najvýznamnejšia udalosť v prelome do nových dejín Slovenska odohrala sa tu. Žilina bude skutočne majákom pre budúce generácie a svetlým príkladom ako má mesto vychovávať svoje občianstvo k pracovitej a obetavej rodoláske.“⁸³

K autonomistickým aktivitám, ktoré sa diali na pôde mesta patril *Oroľský zlet* konaný v roku 1935 za účasti A. Hlinku a zjazd Hlinkovej mládeže. Tu bola prijatá rezolúcia požadujúca „pretvorenie Československej republiky na federatívny štát Čechov a Slovákov“.⁸⁴ Slovenské záujmy tiež ostro hájili rôzne slovenské organizácie, napr. *Spolok profesorov Slovákov*. Ten si v *Memorande o personálnych veciach na stredných školách* z 26. júla 1938 sťažoval na skutočnosť, že sa v poslednej dobe bezdôvodne zhatili menovania starších a zaslúžilých profesorov Slovákov. Žiadali, aby boli otázky riešené v duchu spravodlivosti a prirodzeného práva v prospech Slovákov. Ako príklad uviedli situáciu na žilinskej reálke, kde mal český profesor Adolf Kudela (jeho otec, Slovák, sa v Prahe oženil s Češkou) ohovoriť a následne prebrať miesto zaslúžilému Slovákovi Antonovi Mišíkovi, predsedovi *Spolku profesorov Slovákov*. Jedným z dôvodov nevymenovania A. Mišíka do funkcie bol jeho zlý zdravotný stav. Minister školstva však podal vysvetľujúcu správu, podľa ktorej sa obvinenie Kudelu nezakladalo na pravde.⁸⁵ Podľa názoru ministerstva mali navyše českí profesori, ktorí niesli mnoho rokov prevažnú väčšinu ťarchu služby na stredných školách a učiteľských ústavoch na Slovensku, tiež právo zaujímať vedúce funkcie, hlavne vtedy, ak ešte medzi Slovákami nebola konkurencia po odbornej stránke.⁸⁶

Sťažnosti ohľadne personálnych otázok ale boli často oprávnené. V Žiline to dokazuje napr. nepomer medzi počtom Slovákov a Čechov na vyšších úradníckych postoch. Napr. v roku 1938 šesť z desiatich vedúcich miest na finančných úradoch zastávali Česi. Napr. František Prehm bol riaditeľom a prednostom daňového úradu, Matěj Komín prednostom dôchodkového úradu, Jozef Valenta, zástupca prednostu dôchodkového úradu, bol tiež straníkom národných socialistov. Ing. Antonín Chytil pracoval ako prednosta katastrálneho meračského úradu v Žiline, angažoval sa v Sokole a národnej socialistickej strane, jeho zástupcom bol Ing. František Plíska, predseda miestnej odbočky národných socialistov a tiež člen TJ Sokol. Na Slovákov zvýšili len dve miesta, pretože dve obsadili ešte Nemeč a Maďar.

⁸² *Slovák na stráží 1* (16), 20. 10. 1932, s. 4.

⁸³ ĽUPTÁK, L. *Žilina v rúchu samostatného slobodného Slovenska. Udalosti v dňoch 6. októbra 1938 – 20. januára 1939. Nákladom autora. Druhé vydanie*, b. d., str. 1.

⁸⁴ ĽUPTÁK, L. Cit. 83, s. 2.

⁸⁵ NA, f. PMR, k. č. 3336, i. č. 2511, sg. 746, f. 340.

⁸⁶ NA, f. PMR, k. č. 3336, i. č. 2511, sg. 746, f. 341-342.

S rastúcim napätím na medzinárodnej i domácej scéne zvyšovali svoju aktivitu okrem HSĽS aj iné strany a subjekty. K najaktívnejším patrili komunisti.⁸⁷ Komunistická strana postupne presunula svoje aktivity na svoje organizácie *Zväz priateľov ZSSR* a *Solidaritu*, ktorú založila vo februári 1937. Pôsobilo v nej veľa Čechov, predsedom sa stal český robotník Rudolf Beran.⁸⁸

Znepokojujúce udalosti rokov 1936 – 1937 vyplývajúce z medzinárodného vývoja, v ktorom sa stále zreteľnejšie presadzovali agresívne a revizionistické sily, sa do verejného života nijako zásadne nepremietli a k žiadnym väčším útokom proti obyvateľom českej národnosti nedochádzalo. V septembri 1936 navštívil Žilinu prezident Edvard Beneš, následne bol 41. pluk na jeho počesť premenovaný na pluk dr. Edvarda Beneša.⁸⁹

V auguste 1937 si v Žiline na ulici J. Hollého otvorila filiálku česká spoločnosť *Melantrich*. Obchodným vedúcim tlačiarne sa stal Josef Vosáhl. Spoločnosť zamestnávala tiež slovenských redaktorov.⁹⁰

Dôsledky politických udalostí rokov 1938 – 1939 na zmeny štátoprávneho postavenia českého obyvateľstva na Slovensku

Zmena nastala v jubilejnom roku 1938, ktorý pod tlakom medzinárodnej a vnútropolitckej krízy obyvateľstvu českej národnosti na Slovensku priniesol nepokojnú a neistú atmosféru. V tomto období vrcholila činnosť HSĽS a práve Žilina sa stala dejiskom zásadných udalostí smerujúcich k autonómii. 25. januára 1938 sa tu konala manifestácia, kde zaznel známy výrok A. Hlinku: „*Keď nám Praha nedá to, čo nám patrí, dáme Prahe s Bohom!*“⁹¹ Potvrdením politickej orientácie významnej časti obyvateľov mesta boli výsledky volieb v roku 1938, kde „*kraj hlasoval prevažne ľudácky*“ a z 36 mandátov získala v mestskom zastupiteľstve 13 mandátov ľudová strana.⁹²

Medzi najväčšie podujatia, ktoré v tomto období HSĽS organizovala, patrili zjazd *Zväzu slovenskej katolíckej mládeže* so zjazdom *Orla Hornopovažskej župy*, ktoré sa konali v dňoch 13. – 15. augusta v Žiline. Akcie sa zúčastnili poprední predstavitelia HSĽS a využili ju pri manifestáciách, na ktorých boli prevolávané autonomistické heslá, napr.: „*Na Slovensku po slovensky! Chceme slovenských dôstojníkov, četníkov a úradníkov!*...“⁹³ V tejto atmosfére sa dňa 4. septembra 1938 v Žiline konalo manifestačné zhromaždenie vernosti ČSR, usporiadané *Obcou priateľov legionárov v Žiline*, ktorého sa zúčastnilo viac ako 6000 osôb.⁹⁴

Jeseň roku 1938 priniesla Československu podstatné politické zmeny. Postavenie HSĽS na slovenskej scéne bolo po Mníchove dominantné, zatiaľ čo ústredná vláda v Prahe bola silne oslabená.⁹⁵ 5. októbra 1938 sa v Žiline konalo stretnutie klubov poslancov, senátorov a krajských poslancov HSĽS za účasti J. Tisu. Priebeh rokovania sprevádzala protičeská atmosféra. Večer bola Žilina zaplnená vysokoškólákmi z Bratislavy a mladými radikálnymi prívržencami HSĽS, ktorí v uliciach vykrikovali heslá: „*S Čechmi von a nech žije samostatné*

⁸⁷ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 31, sg. 1/1937 prez.

⁸⁸ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 31, sg. 252/1937 prez.

⁸⁹ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 31, sg. 264/1937 prez.

⁹⁰ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 143, sg. 41852/1937 adm; ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 166, sg. 1400/1938 adm.

⁹¹ ĽUPTÁK, L. Cit. 83, s. 4.

⁹² ĽUPTÁK, L. Cit. 83, s. 3.

⁹³ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 35, sg. 2487/1938 prez.

⁹⁴ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 35, sg. 3120/1938 prez.

⁹⁵ RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slovinci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914 – 1992. Ústav pro studium totalitních režimů* : Vyšehrad, 2012.

*Slovensko!*⁹⁶ Na stránkach autonomistickej publikácie *Žilina v rúchu samostatného slobodného Slovenska* sa konštatuje: „Už toho dňa bolo rozhodnuté, že po trpkých skúsenostiach s Prahou sa viac vyjednávať nebude, ale prikróčí sa k činom.“ Predsedovi Hlinkovej mládeže E. Kianičkovovi hlásil záložný dôstojník nadporučík Sotiar, že má v pohotovosti 156 záložných vojakov, ktorí sú ochotní dať sa do služieb výkonnému výboru HSĽS.⁹⁷

Snahy HSĽS o úpravu štátoprávneho usporiadania vyústili 6. októbra do *Žilinskej dohody*. Menom zjednotenej slovenskej politickej reprezentácie bol prijatý návrh zákona o decentralizácii štátnej moci a vytvorení autonómnej slovenskej vlády pod vedením Ľudákov. Československá vláda požiadavkám vyhovelá, ešte toho dňa bol J. Tiso menovaný ministrom pre správu Slovenska a o deň neskôr bol vymenovaný za predsedu slovenskej autonómnej vlády, v ktorej ho doplnili ďalší štyria ministri.⁹⁸

Udalosti, ktorých dopad významne zasiahol české obyvateľstvo na území celého Slovenska, sú ich priamymi aktérmi z radov autonomistov opísané podrobne a presne: „6. októbra zasadla HSĽS a konali sa následné porady s koalíčnými stranami (*agrárna strana, Slovenská národná strana, Čsl. národne socialistická strana*). Výsledkom bolo prečítanie *Manifestu slovenského národa*, dňa 5. októbra pripraveného spoločnými klubmi a predsedníctvom, Jozefom Tisom. Manifest bol 6. októbra zhromaždenými prijatý manifestáčnym spôsobom a podpísaný všetkými, ktorí boli podpísaní na prezenčnej listine. Tiso okrem iného v rámci prejavu povedal: „Podľa tohto manifestu na Slovensku žiadna česká duša trvale ostať nemôže!“ Poslanec Karol Sidor zas deklaroval: „Ujíname sa vlády – Slovensko preberáme do slovenských rúk.“ Predsedníctvo HSĽS sa telefonicky spojilo s generálom Syrovým, ktorý zvolal ministerskú radu. Okolo 15. hodiny prišla odpoveď z Prahy, že „*ministerská rada sa uzniesla vôľu slovenského národa, vyslovenú v žilinskom manifeste splniť a súčasne poveruje dr. Jozefa Tisu ministerstvom pre správu Slovenska s tým, aby zostavil prvú slovenskú vládu a túto predstavil pražskej.*“⁹⁹ Následne „*sa Hlinkova mládež s okamžitou platnosťou preorganizovala na Hlinkovu Gardu (ďalej HG) a ujala sa hneď s plným úspechom riadenia tokov nového slovenského života v meste*“. Na základe povolenia Jozefa Tisu („*Povoľujem v Žiline národný manifestačný sprievod a oslavy*“) sa od 18. hodiny konal fakľový manifestačný sprievod, ktorého účastníci sa zhromaždili pred Katolíckym domom. Okrem iného žiadali „*vyvesenie slovenských zástav v českej kolonii*“.¹⁰⁰ V meste dochádzalo k výtržnostiam, na uliciach boli napr. bezdôvodne urážaní českí gážisti a zastavované vojenské vozidlá. Polícia na konanie Ľudákov len nečinne prihliadala. Na druhý deň sa situácia upokojila a Žilina už žiadne ďalšie protičeské agitácie, aspoň v tento deň, nehlásila.¹⁰¹ Dňa 10. októbra bol ustanovený Slovenský národný výbor. Priebeh následných udalostí je na stránkach autonomistickej tlače opísaný slovami: „*Medzičasom slovenské úrady, školy obsadzovali sa slovenskými ľuďmi a vlieval sa do nich nový duch. Za riaditeľa chlapčenského gymnázia menovaný bol Ján Novacký, za riaditeľa dievčenského gymnázia Ján Tiso, za školského inšpektora dňa 16. novembra Juraj Šlota. Z obvodu žilinského školského inšpektorátu dané bolo Prahe k dispozícii 21 učiteľských síl. A takto*

⁹⁶ Zápisnica z výsluchu Pavla Teplanského. In BYSTRICKÝ, Valerián – LETZ, Róbert – PODOLEC, O. (ed.). *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí*. 2. diel. Bratislava : Academic Electronic Press, 2008, s. 250.

⁹⁷ ĽUPTÁK, L. Cit. 83, s. 5.

⁹⁸ VOJÁČEK, Ladislav – SCHELLE, Karel. *Slovenské právni dejiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 270.

⁹⁹ ĽUPTÁK, L. Cit. 83, s. 6.

¹⁰⁰ ĽUPTÁK, L. Cit. 83, s. 7.

¹⁰¹ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 35, sg. 3610/1938 prez.

Obr. 9. Katolícky dom v Žiline. Foto M. Sedláčková, 2015
Pic. 9. Catholic Hall in Žilina. Photograph by M. Sedláčková, 2015

*i iné úrady zbavovali sa nepotrebného a škodlivého balastu.*¹⁰² 20. novembra sa konalo zhromaždenie vedené okresným predsedom HSELS senátorom Antonom Hanckom. Ako rečník vystúpil aj podpredseda miestnej organizácie HSELS, školský inšpektor Juraj Slota. Dňa 26. novembra zavítal na manifestáciu do Žiliny, usporiadanú žilinskými akademikmi v Katolíckom dome, šéf propagandy Šaňo Mach. „*Vo svojej reči zaoberal sa už dosiaľ vykonanou prácou slovenskej vlády a jej programom do budúcnosti. Vyhlásil, že otázka židovská a česká budú vyriešené do dôsledkov.*“¹⁰³

Nový štátoprávny status Slovenska priniesol do postavenia Čechov na Slovensku podstatné zmeny. K starším požiadavkám „*Slovensko Slovákom*“ sa pridali heslá „*Von s Čechmi, Česi peši do Prahy a to hned.*“ V tomto období vyvolávalo nevráživosť už aj samotné české slovo. Napätá atmosféra v spoločnosti sa prejavovala na každom kroku. Symbolom protičeského postoja sa stala hlavne *Hlinkova garda*. Cieľom útokov sa stal tiež spolok Sokol, ktorý pre väčšinu Slovákov reprezentoval československú jednotu. Na konci októbra okresný úrad žiadal TJ Sokol v Žiline, aby zabezpečil nerušenú činnosť jeho podnikania. Majetok Sokola bol sústavne poškodzovaný a dňa 28. októbra prepadli traja mladíci posla jednoty Řiháčka. Záverom sa v žiadosti uvádza: „*Sokolstvo vždy v každom okamihu pracovalo v prospech národných cieľov, vyvodilo dôsledky z novej štátoprávnej úpravy našej republiky a dalo svoje sily k dispozícii slovenskej*

¹⁰² EUPTÁK, L. Cit. 83, s. 6.

¹⁰³ EUPTÁK, L. Cit. 83, s. 8.

vláde, preto má plný nárok aby vo svojej činnosti bolo chránené. ¹⁰⁴ Dňa 5. decembra 1938 vydala slovenská vláda nariadenie, podľa ktorého schválila stanovy HG a zrušila všetky telovýchovné spolky. ¹⁰⁵

V polovici decembra 1938 sa konali zmanipulované voľby do slovenského snemu. Na jednotnej kandidátke HSLS sa objavilo aj niekoľko kandidátov zjednotených strán a menšín. HSLS vo voľbách získala 97 %. V Žiline sa pred voľbami rozširovali nepodpísané letáky so štvavým, priam xenofóbnym textom: „*Slováci, Slovenky! ...Ešte vždy je tu vyše 350 000 cudzincov, ľudí cudzej fajty, ktorí ako pijavice pijú z krve, z biedy našej. V ich rukách je viac majetku, viac miliónov, ako v rukách všetkých Slovákov... Vy volíte prvý slovenský zemský snem, ktorý očistí Slovensko od pijavíc...*“ ¹⁰⁶ Koncom roku 1938 prebehol na Slovensku krajinový súpis obyvateľstva. ¹⁰⁷ Podľa súpisu na Slovensku žilo 2 709 000 osôb, z toho bolo 77 488 Čechov. ¹⁰⁸ K 1. októbru 1938 bolo na Slovensku v štátnej správe zamestnaných 20 541 českých zamestnancov. Celkový počet zamestnaných Čechov sa v roku 1938 odhadoval na 36 000 občanov. ¹⁰⁹ Následne v Žiline, podľa Krajinového súpisu z 31. decembra 1938, si českú národnosť uviedlo už len 1938 osôb (z toho 21 uviedlo národnosť moravskú). Podľa krajinovej príslušnosti ich 1145 patrilo do Čiech, 708 na Moravu, 79 na Slovensko, 4 do Nemecka a 1 do Poľska a Podkarpatskej Rusi. ¹¹⁰ Zaujímavé výsledky ukázalo rozdelenie podľa ich náboženského vyznania: 76 % českého obyvateľstva sa prihlásilo ku katolíckej cirkvi, 8,5 % československej, 7 % českobratskej, 5 % evanjelickej, 1,5 % židovskej, 1 % pravoslávnej a 1 % ostalo bez vyznania. ¹¹¹

HSLS požadovala čo najrýchlejší odchod časti Čechov zo Slovenska. ¹¹² Výsledkom bolo vládne nariadenie č. 382 z 23. 12. 1938, podľa ktorého uvoľnila Slovenská vláda 9000 zamestnancov českej národnosti. Slovensko sa na odpoveď zaviazalo zabezpečiť českým zamestnancom v štátnej správe rovnaké práva ako zamestnancom slovenskej národnosti. Odsun bol zabezpečený v rámci *Štátnej sťahovacej akcie*, pôvodne ustanovenej na presťahovanie majetku a osôb z českého pohraničia. Vo februári 1939 sa jej pôsobnosť preniesla aj na Slovensko. ¹¹³

K radikálnej zmene v postavení Čechov a českých zamestnancov na Slovensku došlo po vzniku samostatnej *Slovenskej republiky* 14. marca 1939, kedy sa stali príslušníkmi cudzieho štátu. Slovenská vláda sa rozhodla odsunúť všetkých českých zamestnancov s odôvodnením, že nemajú slovenskú štátnu príslušnosť. Zároveň sa však pripúšťali výnimky, ak mal zamestnanec za manželského partnera Slovenku, resp. Slováka, ak sa jednalo o nepostráda-

¹⁰⁴ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 71, sg. 23905/1938.

¹⁰⁵ PERÚTKA, Jaromír. Sokol na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In *Historický časopis* 17 (1), 1969, s. 214.

¹⁰⁶ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 71, sg. 27413.

¹⁰⁷ Tieto údaje je však treba posudzovať kriticky. Prípravy pre organizáciu súpisu prebehli narychlo a tajne v období po Viedenskej arbitráži, v atmosfére vypätej politickej situácie a protičeských kampaní.

¹⁰⁸ ŠISLER, Stanislav. Odchod českých štátnych zamestnanců ze Slovenska v letech 1938 – 1945. In *Český lid* 76 (4), 1989, s. 231. Oficiálne materiály uvádzali 93 143 českých občanov. BYSTRICKÝ, Valerián. Vystaňovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In *Historický časopis* 45 (4), 1997, s. 596. Rozdiel vyplýva z odlišných prístupov pri identifikácii národností.

¹⁰⁹ BYSTRICKÝ, V. Vystaňovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939. In *Historický časopis* 45 (4), 1997, s. 597.

¹¹⁰ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 192, 193, Sčítanie ľudu 1938.

¹¹¹ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 192, 193, Sčítanie ľudu 1938.

¹¹² BYSTRICKÝ, V. Cit. 109, s. 602.

¹¹³ BYSTRICKÝ, V. Cit. 109, s. 604–609. Ďalej pozri napr. RYCHLÍK, Jan. K otázke postavenia českého obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In *Historický časopis* 37 (3), 1989, s. 43–423.

teľného zamestnanca, alebo ak mal na Slovensku vážne hmotné záujmy.¹¹⁴ Definitívne bola táto otázka vyriešená slovensko-českou dohodou zo 17. mája 1939, podľa ktorej prepustenie českých zamestnancov bolo možné do 30. júna 1939, a potom vždy k 30. júnu príslušného roka.¹¹⁵ Do 30. júna 1939 odišlo zo Slovenska 17 763 zamestnancov českej národnosti, čo spolu s rodinnými príslušníkmi bolo asi 50 000 osôb. Celkovo sa od roku 1938 muselo vysťahovať asi 62 000 – 63 000 osôb českej štátnej príslušnosti.¹¹⁶ Čechov pracujúcich v súkromnom sektore a v slobodných povolaniach sa opatrenia, vzťahujúce sa na štátnych zamestnancov, týkali len čiastočne. Niektorí, aj napriek skomplikovanému spoločenskému postaveniu, naďalej na Slovensku ostávali. Mnohých k tomu viedli existenčné dôvody, na Slovensku už mali vybudované rodinné i profesionálne väzby. V období druhej svetovej vojny žilo na Slovensku asi 30 000 Čechov.¹¹⁷

Aj v Žiline boli po roku 1938 odstránení osvedčení úradníci a zamestnanci len pre český pôvod alebo pročeskoslovenskú orientáciu. Na ich miesta boli často dosadení neskúsení a neschopní ľudia, ktorí tieto posty dostávali ako odmenu za angažovanosť v ľudáckom hnutí.

V školskom roku 1938/1939 odišli všetci českí profesori do Protektorátu a v školskom roku 1940/1941 odišli z dievčenského gymnázia aj posledné žiačky českej národnosti.¹¹⁸ Žilinu musel opustiť aj doktor Ivan Hálek.¹¹⁹ Pri odchode Čechov zo Žiliny dochádzalo k rôznym šarvátkam s HG. Tá im napríklad pod rôznymi zámienkami zabavovala časť majetku. Po sťažnostiach ho však musela odovzdať do Národnej banky v Žiline, z ktorej im bol neskôr vrátený.¹²⁰ Prebiehali revízie živnostenských koncesíí, mnohým Čechom alebo českým firmám boli odňaté, alebo neboli povolené. Napr. Jozef Škařupa zo Závodia žiadal o povolenie na vykonávanie pekárskej živnosti. Dňa 13. marca 1939 bola jeho žiadosť schválená, ale 5. apríla sa toto rozhodnutie zmenilo s odôvodnením, že miestne pomery príchod ďalšieho pekára nevyžadujú, a okrem toho Škařupa nie je Slovák.¹²¹

Mnoho Čechov sa snažilo na Slovensku ostať a prihlásilo sa k slovenskej národnosti, alebo žiadalo o udelenie domovskej príslušnosti na Slovensku. Táto ale bola vydávaná len výnimočne. Vypovedanie nepohodlných osôb zo Slovenska pokračovalo aj po roku 1939. Týkalo sa hlavne nemajetných Čechov. V prvom rade boli vyhost'ováni českí komunisti, ľavicovo aktívne osoby, robotníci z tovární a nemajetní remeselníci. Zhotovované boli zoznamy českých obyvateľ'ov, kde bola pri každej osobe poznámka úradov o jej nožnej postrádateľnosti či nepostrádateľnosti. K nenahraditeľným osobám patrila hlavne technická inteligencia a špecialisti. Tí mohli v úradoch ostať, klesli ale v služobnom hodnotení, museli zložiť skúšku zo slovenského jazyka a sľub vernosti slovenskému štátu.¹²² Zo Žiliny sa neodstá'oval napr. Josef Kyněra s rodinou. Získal slovenské štátne občianstvo a mohol aj naďalej podnikat'.¹²³ Jeho dcéra Olga Štofková mala vtedy sedemnašť rokov a navštevovala dievčenské gymnázium. Z jej spomienok vyplýva, že protičeské útoky smerovali hlavne na štátnych zamestnancov. Sama sa s nimi priamo nestretla, aj keď jej bolo dávané

¹¹⁴ ŠISLER, S. Cit. 108, s. 233.

¹¹⁵ BYSTRICKÝ, V. Cit. 109, s. 610.

¹¹⁶ BYSTRICKÝ, V. Cit. 109, s. 611.

¹¹⁷ BYSTRICKÝ, V. Cit. 109, s. 61.

¹¹⁸ OKÁNIKOVÁ, Mária. Z histórie školstva v Žiline – Dievčenské gymnázium v Žiline. In *Vlastivedný zborník Považia XXI*, Žilina: Považské múzeum, 2002, s. 47.

¹¹⁹ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 37, 679/1939 prez.

¹²⁰ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 217, sg. 18777/1939 adm.

¹²¹ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 211, sg. 6967/1939 adm.

¹²² NOSKOVÁ, H. Cit. 5, s. 38.

¹²³ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 56, sg. D1-54/1945 prez.

najavo, že je predsa len „*něco jiného*“. Pomohol jej fakt, že bola katolíčka, hovorila po slovensky a navyše jej rodina nepochádzala z Čiech, ale zo *Slovácka*.¹²⁴ Tak isto mohol na Slovensku ostať knižár Jan Vrtílek. Hlásil sa ku katolíckemu vierovyznaniu a oženil sa s miestnou Slovenkou. Ako hudobník – huslista sa podieľal na miestnom kultúrnom živote – po tom, ako Katolícky dom v Žiline získal kinolicenciu, sprevádzal hrou na husle jeho filmové predstavenia. Bol členom orchestra u Saleziánov, kde sa podieľal aj na nácviaku operiet a zároveň spieval v cirkevnom zbore *Palestrina*. Jeho dcéra (nar. 1940) potvrdila, že si nepamätá, že by rodičia spomínali akékoľvek útoky na osobu Jana Vrtílka z dôvodu jeho českého (resp. moravského) pôvodu.¹²⁵

Po vzniku *Slovenskej republiky* odišlo zo Žiliny viac ako 300 českých rodín. Väčšinou išlo o rodiny dobre situované, ktorých odchod znamenal nielen stratu kvalitných odborníkov a kultúrnych činiteľov, ale i ekonomické oslabenie mesta.¹²⁶

Kultúrny a športový život v Žiline v medzivojnovom období

Do roku 1918 sa kultúra v Žiline opierala prevažne o maďarské náboženské organizácie, ktoré boli po vzniku ČSR rozpustené. V medzivojnovom období zažilo mesto nebyvalý kultúrny a športový rozvoj, ku ktorému významne prispeli aj „Žilinskí Česi“.¹²⁷ Zvlášť po roku 1920 dochádza k zakladaniu najrôznejších spolkov a kultúrnych a športových korporácií. Na vzniku a činnosti mnohých z nich sa podieľalo i miestne české obyvateľstvo, ktoré tak mohlo nadväzovať kontakty, propagovať českú kultúru a zároveň poznávať slovenskú. Národnostné, konfesijné a politické spory sa do tejto oblasti premietli až neskôr, čo malo za následok, že sa jednotlivé etnicky vymedzené skupiny združovali vo vlastných organizáciách. Časť Slovákov sa kultúrnym spolkom s českou účasťou neskôr úplne vyhýbala.

Už pred I. svetovou vojnou sa v Žiline hrával tenis a futbal. Po vojne si tu v oblasti športu výsadné postavenie získal *Športový klub*. Na rozšírení tenisu v Žiline sa podieľali hlavne úradníci súkennej továrne, ktorí na žilinskej strelnici pomohli vybudovať dva tenisové kurty. Výborným tenistom bol Čech Vladimír Dědek, úradník *Legio banky*, ktorý sa do Žiliny presťahoval v tridsiatych rokoch. S jeho pomocou získala Žilina v roku 1936 majstrovský titul župy.¹²⁸ Česi sa tiež podieľali na rozvoji a popularizácii v tej dobe menej obvyklých športov. V žilinskej posádke sa mohli zoznámiť napr. s baseballom, boxom alebo grécko-rímskym zápasom. Samotní vojaci patrili k vynikajúcim športovcom a tvorili základ atletického oddielu, ktorý pod vedením profesora Eduarda Adamka slávil celorepublikové úspechy.¹²⁹

Po vzniku ČSR podporovali politické strany na Slovensku zakladanie telocvičných jednôt. Medzi prvými bola v Žiline ustanovená *Telovýchovná jednota Sokol*. Ilegálna sokolská jednota vznikla v Žiline už v roku 1908.¹³⁰ Po roku 1918 bolo medzi prichádzajúcimi Čechmi mnoho sokolov, ktorí sa zapojili do budovania nových jednôt. V Žiline vznikla miestna jednota 19. januára 1919. V prvých mesiacoch roku 1919 vstupovali do *Sokola* aj Slováci bez rozdielu straníckej príslušnosti a náboženstva. Aj sociálni demokrati mu dávali

¹²⁴ SEDLÁČKOVÁ, M. Cit. 22, s. 65.

¹²⁵ Informácie poskytla Lida Mlichová, dcéra J. Vrtílka, 8. 2. 2015.

¹²⁶ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 211, sg. 2216/1939 prez.

¹²⁷ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 98, sg. 4004/1921.

¹²⁸ RYŠAVÝ, Vavro. *Žilina a Slovenské národné povstanie*. New York: Universum Sokol Publishing, 1981, s. 54.

¹²⁹ BERGER, Ladislav. Zlatá éra žilinskej atletiky. In *História Žiliny 5*. Žilina, 2004.

¹³⁰ PERÚTKA, J. Cit. 105, s. 202.

prednosť pred zakladaním vlastných jednôt.¹³¹ Napriek tomu, že sa Sokol snažil byť apolitický, časom sa na Slovensku stal symbolom československej myšlienky, zvlášť členovia HSLŠ ho považovali za čisto českú a voľnomyšlienkársku organizáciu, čo sa prejavovalo i v Žiline.¹³² Podľa svojich stanov považoval TJ Sokol programy HSLŠ, KSČ a fašistov za neprijateľné a ich členovia nemohli byť do jednoty prijímaní.¹³³

Miestne organizácie sa na celom severozápadnom Slovensku rozrastali rýchlo, a tak sa 16. februára 1919 v telocvični žilinskej reálky mohol konať sokolský zjazd, na ktorom bola ustanovená sokolská župa na Slovensku, *Sokolská župa Masarykova*. Z nej sa 12. októbra 1919 vytvorilo šesť sokolských žúp: Pohronská – Detvan, Považská – Štefánikova, Bratislavská – Masarykova, Nitrianska – Svätoplukova, Východoslovenská – J. Kollára a Podtatranská – Hviezdoslavova, do ktorej patrila aj žilinská jednota, ďalej členená na štyri okrsky.¹³⁴ V roku 1921 sa na žilinskom futbalovom ihrisku konal sokolský zlet. O rozvoj Sokola v Žiline sa zaslúžil celý rad Čechov, ale i Slovákov, na čele s Konštantínom Fialom. V roku 1925 bolo medzi členmi miestnej pobočky 91 Slovákov a 164 Čechov.¹³⁵

Členovia TJ Sokol v Žiline spočiatku cvičili v školských telocvičniach, najprv v telocvični reálky, neskôr v telocvični reálneho gymnázia, kde cvičili až do roku 1930. Ďalším zo zaznamenaných verejných podujatí bola župná beseda – *spomienka na zájazd Českej obce sokolskej na Slovensko v r. 1921*, konaná v marci roku 1923. Pri tejto príležitosti boli na slovensko-sliezskych hraniciach, za účasti členov Sokola z Těšínskej župy, vysadené *lipy slobody* a konali sa krajové atletické závody, ktoré boli prípravou na medzizletové závody v Prahe.¹³⁶ V roku 1924 (17. februára) sa v štátnej ľudovej škole v Žiline konala nácvičná schôdza mužov župného cvičiteľského zboru. Nacvičovali sa tu verejné prostné cvičenia mužov a cvičenie s valaškami pre dorastencov. Následne sa konalo verejné cvičenie, kde muži predviedli cvičenie na bradlách.¹³⁷ Ďalšia telocvičná beseda sa konala 4. mája, pri príležitosti uctenia si pamiatky generála M. R. Štefánika. TJ Sokol ju usporiadala v spolupráci s *Jednotou legionárskou robotníckou* a strednými školami v telocvični reálky Jána Palárika. Beseda pozostávala z vystúpenia žiackeho spevokolu, prednášky a telocvičných vystúpení členov Sokola. Ako zaznamenala dobová tlač: „*O dobrom prevedení svedčil búrlivý potlesk*“.¹³⁸ 15. júna toho istého roku sa Sokoli zo Žiliny (ale aj Bytče a Sliezska) zúčastnili v Čadci verejného cvičenia I. okrsku župy. Hudobný sprievod cvičencom zabezpečovala hudba 41. pešieho pluku zo Žiliny. Súčasťou verejného cvičenia bolo vystúpenie 60 vojakov, ktorí predviedli „*prostné (cvičenie) s puškou na počítanie*“. Muži cvičili aj na náradí – bradlách, kruhoch a hrazde. Zároveň sa v júni 1924 starosta TJ Sokol v Žiline (Konštantín Fiala), ako zástupca župy Podtatranskej Hviezdoslavovej, zúčastnil Valného zjazdu Českej obce sokolskej.¹³⁹ V roku 1924 sa v sokolskej tlači spomínajú aj sokolské jednoty v Kotešovej, Veľkej Bytči a v Čadci.¹⁴⁰ Pôsobenie členov TJ Sokol sa netýkalo

¹³¹ PERÚTKA, J. Cit. 105, s. 203. Napr. A. Hlinka bol na počiatku roku 1919 krátko v Sokole v Ružomberku.

¹³² Pozri napr. „Povedačky“ o žilinskom Sokole. In *Slovák na stráž* 4 (5), 1935, s. 1.

¹³³ PERÚTKA, J. Cit. 105, s. 209.

¹³⁴ GREXA, Ján. Športové a telovýchovné spolky ako súčasť formovania občianskej spoločnosti na Slovensku 1900 – 1945. In MANNOVÁ, Elena (ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1998, s. 113.

¹³⁵ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 4, sg. 411/1925 prez.

¹³⁶ *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej I* (2), 1923, s. 20.

¹³⁷ *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej II* (2), 1924, s. 29.

¹³⁸ *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej II* (5), 1924, s. 70-71.

¹³⁹ *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej II* (7), 1924, s. 102.

¹⁴⁰ *Tatranský Sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej II* (6), 1924, s. 82-83.

len športovej a vzdelávacej činnosti, jej zaujímavou aktivitou boli napríklad aj „*sokolské tanečné hodiny*“ pod vedením tanečného majstra Revesza, ktoré sa od 30. augusta 1930 konali v sále hotela Európa.¹⁴¹ V tomto istom roku sa v Žiline v dňoch 29. – 30. marca konalo stretnutie zástupcov všetkých sokolských žúp, venované otázke zriadenia sokolského ústredia na Slovensku a založeniu vlastného sokolského časopisu. Zaznel tu aj návrh na usporiadanie krajského zletu sokolstva, ktorý sa mal konať v Žiline,¹⁴² čo svedčí o dobrých organizačných schopnostiach aktivistov žilinskej sokolskej organizácie a o tom, že činnosť sokolskej organizácie v Žiline bola všeobecne akceptovaná.

Rok 1930 bol zároveň rokom začiatkov budovania sokolovne, a to napriek tomu, že prvé myšlienky na jej výstavbu boli v Žiline formulované už v roku 1924. Už vtedy bol za sumu 100 000 Kč členom TJ Sokol dr. Krupcom zakúpený pozemok na ešte len projektovanej ulici Veľká okružná, v susedstve bloku domov družstva „Legie“. „*Žilinskí funkcionári si boli vedomí toho, že nemôžu v tak významnom meste postaviť nepatrnú budovu, a preto vopred šporovali a gazdovali za vedenia neúnavného a skutočne starostlivého starostu brata Fialu, ktorý za pomoci hospodárskeho výboru a pokladníka zgzadoval asi 100 000 Kč a tu vyšla nádej na uskutočnenie veľkolepej veci. V rokoch 1924 – 1929 bol upravený pozemok na cvičište a zriadené na ňom tenisové dvorce.*“ V roku 1927 bol architekt Josef Franců z Prahy vyzvaný, aby vypracoval ideový projekt stavby sokolovne. V roku 1928 bol za týmto istým účelom oslovený ďalší pražský architekt František Krásný. V tom čase sa ale so stavbou sokolovne reálne počítalo až o 20 rokov. Táto predstava bola aktuálna ešte aj v roku 1929, kedy už bol plán výstavby sokolovne architekta Josefa Franců akceptovaný. Urýchlením výstavby budovy sokolovne bola kinolicencia, ktorú TJ Sokol v Žiline získala v roku 1930. Podmienkou jej pridelenia bolo „miesto pre prevádzanie tejto licencie“... „*A tak bolo konečne siahnuté k realizácii stavby sokolovne, ktorá má iste veľký význam pre Žilinu, pre sokolstvo a pre Slovensko.*“ Vzhľadom na to, že od pôvodných plánov muselo byť pre ich veľkorysosť upustené, bol architekt Franců oslovený plán prepracovať. Rozpočet nesmel presahovať čiastku, ktorú by mohla tristočlenná jednota uniesť. Následne boli ustanovené odbory finančný a stavebný. Starosta K. Fiala získaval dary, pôžičky, vyjednával na mestskom, okresnom i krajskom úrade i v Prahe. Členovia TJ Sokol upísali na stavbu 90 000 Kč a mesto Žilina odhlasovalo príspevok 60 000 Kč. Darmi prispeli aj viacerí obyvatelia mesta. Prepracované stavebné plány schválilo mimoriadne valné zhromaždenie TJ Sokol 29. mája 1931. Stavba bola na základe užšej súťaže zadaná „*dľa najlacnejšej nabídky*“ firme inžiniera Bohdana Krýsa z Moravskej Ostravy.¹⁴³

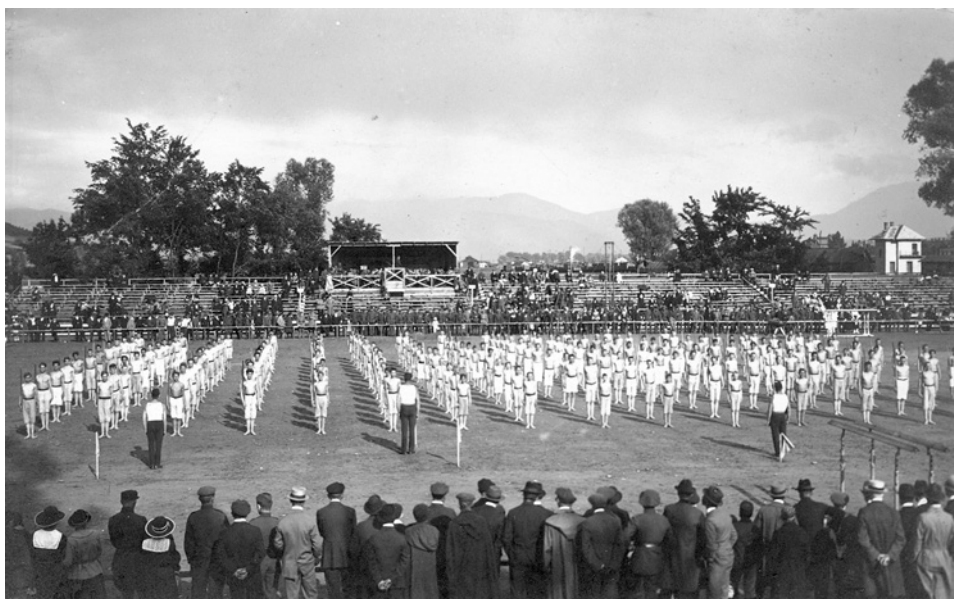
Budova sokolovne bola dobudovaná v roku 1932. V jej suteréne sa nachádzali šatne, umyvárne, sprchy, kotolňa a skladišťa. Na prízemí bola veľká sála s rozmermi 13 x 22 m, malá sála s rozmermi 8 x 22 m, javisko s rozmermi 13 x 8 m, predsálie so šatňami pre obecenstvo, foyer s pokladnicou, náradie, skladisko, miestnosti cvičebného zboru a reštaurácia s príslušenstvom. Na 1. poschodí sa nachádzal balkón, projekčná komora a skladisko filmov. Napriek tomu, že budova nebola ešte slávnostne otvorená, už 9. januára 1932 sa v nej konali prvé *Šibrínky* na tému „*Na koloniálnej výstave v Paríži*“. Hudobný sprievod zabezpečila Vojenská hudba 41. pluku, ktorá so žilinskou sokolskou organizáciou dlhodobo spolupracovala.¹⁴⁴ O mesiac neskôr, ešte stále v oficiálne neprístupnenej sokolovni,

¹⁴¹ *Slovenská krajina II (195)*, 28. 8. 1930, s. 2.

¹⁴² *Slovenská krajina II (53)*, 5. 3. 1930; *Slovenská krajina II (76)*, 2. 4. 1930.

¹⁴³ *Slovenská krajina III (92)*, 1931, s. 2.

¹⁴⁴ *Slovenská krajina IV (8)*, 12. 1. 1932, s. 3.

Obr. 10. Žilinský sokolský zlet, 18. – 20. júna 1921. Literárny archív SNK. Zbierka fotodokumentov miest, sg. PŽ 18 – Žilina.337

Pic. 10. Žilina sokol gymnastics gathering, June 18th – 20th 1921. Literary archives of the Slovak National Library. Collection of photographic documents of towns, sg. PŽ 18 – Žilina.337

sa konal koncert českého svetovo uznávaného husľového virtuóza Jana Kubelíka¹⁴⁵ a následne (v spolupráci s Hviezdoslavovou družinou) divadelné predstavenie „za hostovania majstra Valentína Šindlera“, v ktorom mali Žilinčania „možnosť zoznámiť sa s hanáckym dialektom v podaní jedného najlepšieho reprezentanta známeho z brnenského rádia“.¹⁴⁶ V roku 1932 mala TJ Sokol v Žiline 356 členov, z toho 42 mužov, 35 žien, 21 dorastencov, 19 dorasteniek, 90 žiakov a 95 žiačok. Cvičiteľský zbor mužov mal 9 členov, žien 11 členiek. Aby bolo naplnené celé spektrum cieľov, v rámci TJ Sokol v Žiline pôsobil aj vzdelávateľský zbor (vzdelávateľom bol Dr. Vávra, riaditeľ reálky v Žiline, členom vzdelávateľského zboru bol aj MUDr. Ivan Hálek) a odbory – zábavný, poriadateľský, hudobný a biografický. Súčasťou sokolských aktivít bolo bábkové – „lútkové“ divadlo a „hudba Sokola“, dirigovaná „známym umelcom“ Janom Bělinom.

V máji roku 1932 sa v Žiline konal župný zlet Hviezdoslavovej župy Podtatranskej. Jeho základným programovým bodom bol sprievod sokolov mestom a verejné cvičenie na cvičišti pri sokolovni, s ukázkami skladieb pre IX. Všesokolský zlet v Prahe. Súčasťou zletu bol koncert vojenskej hudby v Šrobárovom sade a v sokolovni uvedená divadelná hra Ivana Stodolu *Král Svätopluk*, predstavenie činohry Slovenského národného divadla z Bratislavy.

Na zlete sa ako cvičenci predstavili aj členovia žilinskej vojenskej posádky „bol to skrátka pohyb ako jedon muž a naši vojaci boli po zásluže odmenení veľkým potleskom“. Večer sa konala veselica pri sokolskej hudbe. Účastníkmi župného zletu boli aj sokoli

¹⁴⁵ Slovenská krajina IV (45), 24. 2. 1932, s. 43.

¹⁴⁶ Slovenská krajina IV (110), 12. 5. 1932, s. 3.

z Ružomberka, Liptovského Mikuláša, Oravy a Turč. Sv. Martina. Už uvedené napätie medzi autonomisticky orientovanou časťou žilinského obyvateľstva a korporáciami s výrazným zastúpením českého obyvateľstva na pôde mesta však svedčí názor členov Sokola z iných okrskov župy, ktorí „nepokryte prejavovali svoj podiv nad tým, že toľko mnoho žilinských majiteľov domov a obchodníkov nechali domy a obchody bez výzdoby“. Zdôrazňovalo sa tiež, že „v Ružomberku alebo v Martine pri župných sjazdoch bolo uvítanie celkom iné a nezanedbávalo miestne obyvateľstvo svoju povinnosť, lebo si je tiež vedomé, že podobná slávnosť znamená i hospodárske posilnenie mesta“.¹⁴⁷ Okrem prípravy na IX. Vsesokolský zlet sa v roku 1932 činnosť členov Podtatranskej župy Hviezdoslavovej sústreďovala na oslavy 100. výročia narodenia Miroslava Tyrša.¹⁴⁸ TJ Sokol v Žiline toto významné jubileum oslávila 17. a 18. septembra prednáškou „Tyršov odkaz“. Oslavy sa pri tejto príležitosti konali aj v Predmieri a Krásne nad Kysucou.¹⁴⁹ Rok 1932 bol aj rokom volieb do župných sokolských orgánov, kde bol predseda TJ Sokol v Žiline (K. Fiala) zvolený za miestostarostu Sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej.¹⁵⁰ Zaujímavou aktivitou členov TJ Sokol bola možnosť návštevy sokolskej výstavy v Prahe (konanej v dňoch 18. júna až 10. júla 1932), ktorú s 33% zľavou na cestovné výdavky organizovala redakcia periodika Slovenská krajina sídliača v Žiline.¹⁵¹ Ďalší Župný zlet, „ako hlavná skúška a prehliadka prezletová“, sa v Žiline konal 12. júna 1933. Napriek tomu, že budova sokolovne už v podstate plnila svoj účel, nebola ešte stále slávnostne otvorená. „Jednota pomýšľala pri tejto príležitosti slávnostne otvárať sokolovňu, ale z technických dôvodov preložila otvorenie až na 28. októbra.“ Ako konštatoval autor článku uverejneného v sokolskom periodiku: „Škoda, že sa nekonalo pri župnom zlete“. Následné „Otvorenie na jaseň bolo už internou slávnosťou jednoty žilinskej, pretože účasť zo župy bola nemožná jednak pre oslavy Dňa slobody, jednak vyčerpanosťou členstva – hlavne finančnou – po všesokolskom slete“.¹⁵²

Napriek tomu, že české obyvateľstvo sa aktívne zapájalo aj do činnosti iných korporácií (Skaut – Junák, Klub československých turistov), v povedomí nacionalisticky orientovanej časti žilinskej verejnosti bolo ako symbol československej idey vnímané práve sokolské hnutie, obviňované aj z protikatolíckych postojov. V roku 1935 sa v tlači objavili články potvrdzujúce nie celkom ideálne vzťahy medzi sokolským hnutím a časťou obyvateľstva mesta. Časopis Slováč na stráži publikoval článok „Povedačky“ o žilinskom Sokole, reagujúci na článok publikovaný v Slovenskom večerníku (zo dňa 23. 2. 1935) o tom, že „žilinskí obchodníci po Hlinkovom útoku na Tyrša (zakladateľa TJ Sokol) odmietajú podporovať slovenské časopisy a zrušili inzerciu v periodiku Slováč“. Podľa autora článku nie je pravdou, že 15 % z 327 členov TJ Sokol v Žiline tvoria Slováci. „Toto môže snáď veriť niekto v Prahe, Žilinčania vedia, že keď Sokol poriadu nejaký podnik, tak má posbieraných účinkujúcich z celej republiky a len na vzorek 3 – 4 Slovákov. Nemusíme podotýkať, že väčšia časť programu je samozrejme česká. Keď je však nejaká alebo verejná slávnosť, kde berú účasť aj spolky, tak sokolíci dostavia sa 6 – 7 z nejakej kategórie, ačkoľvek na plné ústa hlásajú vlastenectvo.“¹⁵³ V inom čísle citovaného periodika Slováč na stráži sa uvádza:

¹⁴⁷ Slovenská krajina IV (136), 14. 6. 1932, s. 2.

¹⁴⁸ Sokolská župa Podtatranská Hviezdoslavova v r. 1932. In *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej VII (2)*, 1933, s. 27.

¹⁴⁹ Zpráva jednatel'a. In *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej VII (3)*, 1933, s. 48.

¹⁵⁰ Sokolská župa Podtatranská Hviezdoslavova v r. 1932. In *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej VII (2)*, 1933, s. 27.

¹⁵¹ Slovenská krajina IV (115), 19. 5. 1932, s. 2.

¹⁵² Zpráva jednatel'a. In *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej VII (3)*, 1933, s. 28.

¹⁵³ Slováč na stráži IV (5), 1935.

Obr. 11. Budova Sokolovne v Žiline. 3. tretina 20. stor. Literárny archív SNK. Zbierka fotodokumentov miest, sg. PŽ 18 – Žilina.80

Pic. 11. Sokolovna gymnastics hall in Žilina. Last third of the 20th century. Literary archives of the Slovak National Library. Collection of photographic documents of towns, sg. PŽ 18 – Žilina.80

„Slováci, pomáhajte! Preto, lebo Sokol na Slovensku je neslovenským spolkom a tých tak zabudnutých Sokolov – Slovákov systematicky kŕmi Tyršovými protikatolíckymi frázami a vychováva Čechoslovákov, husitov a česko – bratov, zkrátka „pokrokárov“. Pomáhajte preto, lebo Sokoli ťa podporujú. Jako? Sokolské jednoty (až na niektoré výnimky) aj tie tlačivá dávajú robiť do Čiech svým bratrům. Členstvo Sokola má prikázané a podporuje len „své“ podniky, ba dokonca aj potrebné články niektorí sokolci – šovinisti objednávajú spoza Moravy. Čelní funkcionári hlásajú sice demokraciu a československú vzájomnosť, ale žijú na Slovensku už 17 rokov, ale v záujme tej vzájomnosti hovoria len česky. ...Sokol nie je spolok pre Slovákov, lebo Slováci sú národom veriacim, kresťanským a že stoja za svojim vodcom Andrejom Hlinkom, to Vám ukážeme pri voľbách.“¹⁵⁴

Činnosť Sokola však pokračovala, aj keď atmosféra odrážala všeobecne napätú politickú situáciu, umocnenú silnejúcimi autonomistickými snahami. Za týchto okolností sa 5. júna 1938 konal v Žiline župný zlet ako príprava na ďalší, už X. Vsesokolský zlet v Prahe, konaný aj pri príležitosti 20. výročia vzniku Československej republiky. V sokolskej tlači bol tejto udalosti venovaný článok s burcujúcim názvom „Výtrváme, i keď prídu časy tvrdšie ako oceľ“.¹⁵⁵ V rámci programu župného zletu sa konal promenádny koncert pod heslom „Letnice sokolským hraničiarom“ v Šrobárovom sade a v sokolovni sokolská veselica.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Slováck na stráži IV (5), 1935, s. 3.

¹⁵⁵ Vytvráme, i keď prídu časy tvrdšie ako oceľ. In *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej X*, (2), 1938, s. 2.

¹⁵⁶ Všetci na župný zlet do Žiliny. In *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej X* (2), 1938, s. 11.

Na výpravu dorastu a členstva na všesokolský zlet v Prahe uvoľnil žilinský Sokol 4000 Kč. Okrem toho z fondu K. Fialu vypravil jedného dorastenca a jednu dorastenku, prispel na cestovné vedúcim žiackych a dorasteneckých výprav a zakúpil 15 úplných dorasteneckých krojov.¹⁵⁷ V rokoch 1937 – 1938 sa v Žiline konali *Živé sokolské noviny – vzdelávajúco informačné, zábavné, sokolským humorom doplnené priateľské večierky*.¹⁵⁸

Okrem telovýchovnej činnosti sa Sokol venoval tiež vzdelávaniu, organizoval prednášky, zábavy a divadelné predstavenia. V roku 1929 napr. pripravil spolu s miestnym odborom Živeny novátorské divadelné predstavenie baletu „*Kráľovna lútok*“. Tance nacvičila učiteľka Irena Kainarová, hudobnú stránku zabezpečil Václav Vávra spolu s kapelou 41. pešieho pluku, výpravu Vladimír Šmilauer. Okrem sokolov v predstavení účinkovali žiaci všetkých žilinských škôl.¹⁵⁹

V sledovanom období boli aktívne aj jednoty v Čadci, Rajci, Kotešovej a v Bytči. Hlavne táto jednota vykazovala aj bohatú kultúrnu činnosť – vlastnila pianino, usporadúvala čajové večierky, divadelné predstavenia (zúčastňovala sa aj divadelných súťaží v Martine), a v jej rámci pôsobil aj divadelný a „*lútkársky*“ odbor a knižnica.¹⁶⁰

V Žiline pôsobili aj iné telovýchovné organizácie, napr. *Orol*, ktorý sa postupne dostal pod vplyv HSĽS, židovská *Makabea*, *Robotnícka telocvičná jednota*, po vzniku KSC vznikla i *Federovaná robotnícka telocvičná jednota*. Tieto organizácie sa v podstate opierali o politické strany.

V roku 1920 vznikla v Žiline pobočka *Klubu československých turistov (ďalej KČST)*. Klub mal veľké zásluhy na rozvoji a propagácii turistiky a mnohých nových športov, okrem iného aj lyžovania. Medzi priekopníkov lyžovania patrili štábný kapitán Soukup, J. Dvořák a ďalší. Klub sa podieľal aj na vzniku prvých turistických príručiek Žiliny a okolia. Prvého sprievodcu zostavil Jaroslav Všetěčka, profesor obchodnej akadémie v Brne, ktorý bol vydaný v časovej tiesni pre potreby sokolského zletu v roku 1921. Je v českom jazyku, bez obrazovej prílohy. O štyri roky neskôr vyšlo doplnené a rozšírené vydanie v slovenčine, s obrazovou prílohou a mapkami.¹⁶¹ Aktívny odbor KČST pôsobil aj v Čadci.

Miestne prírodné podmienky poskytli ideálnu možnosť pre zrod skautingu, na ktorom mal veľké zásluhy aj profesor Vladimír Šmilauer.¹⁶² Prvé skautské oddiely boli na Slovensku zakladané v roku 1919. Jedným z nich bol skautský oddiel v Žiline, ktorý vznikol v marci roku 1919. Kvôli koordinácii činnosti oddielov bolo v roku 1921 zriadené *Miestonáčelníctvo sväzu junákov skautov Republiky československej (RČS)* so sídlom v Žiline, na čele ktorého stál profesor František Šmilauer. V Žiline sa následne v dňoch 4. – 5. júna 1922 konal prvý *Zjazd slovenského Junáka*. Pôsoobil tu aj oddiel *Katolíckych skautov*. Miestonáčelníctvo sväzu skautov RČS bolo neskôr (v roku 1924) zo Žiliny presunuté do Dolného Smokovca a v roku 1926 do Košíc. V roku 1928 bolo Miestonáčelníctvo premenované na *Krajský výkonný výbor* so sídlom v Bratislave.¹⁶³ Ako skautskí činovníci v Žiline pôsobili napr. aj

¹⁵⁷ Žilinské drobníčky. In *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej*, X (2), 1938, s. 2.

¹⁵⁸ Zpráva jednateľa. In *Tatranský sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej* X (5), 1938, s. 5.

¹⁵⁹ *Slovenská krajina* I (1), 28. 11. 1929, s. 4; *Slovenská krajina* I (1), 22. 12. 1929, s. 4.

¹⁶⁰ *Tatranský Sokol, vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej* III (1), 1925, s. 35.

¹⁶¹ VŠETEČKA, Jaroslav. *Žilina a okolí*. Žilina : Odbor klubu československých turistů v Žilíně, 1921, 26 s.; VŠETEČKA, Jaroslav. *Žilinský kraj a Malá Fatra*. Turistický a vlastivedný sprievodca s 12 obrázkami, 6 panoramatami a 2 mapkami. Žilina/Brno, O. Trávníček, 1925, 130 s.

¹⁶² RYŠAVÝ, V. Cit. 128, s. 47.

¹⁶³ Vývoj športu na území Slovenska, I. časť, 1862 – 1936. Dostupné na: <http://www.sportency.sk/encyclopedy/?q=content/v%C3%BDvoj-%C5%A1portu-na-%C3%BAzem%C3%AD-slovenska-i-%C4%8Das%C5%A5-1862-1936> [cit. 2015-1-30].

Obr. 12. Žilina. Členovia divadelného spolku Kollár, 20. roky 20. stor. Nový svet 2, 1927

Pic. 12. Žilina. Members of the Kollár theatre association, 1920s. Nový svet 2, 1927

riaditeľ meštianky Rudolf Klimeš, profesor Karel Stich, odb. učiteľ Evžen Věst, riaditeľ dievčenského gymnázia Jan Trpák a ďalší.¹⁶⁴ Skautské oddiely boli priestorom na osvojovanie si vedomostí a zručností potrebných pre pobyt v prírode, rozvoj ušľachtilosti ducha, ale aj pre rôznorodé športové aktivity, vrátane v tom čase nových kolektívnych športov a ľahkej atletiky. K osobitostiam žilinskej skautskej organizácie patrili oddiel tzv. vodných skautov, pôsobiaci v Budatíne.¹⁶⁵ Vyvrcholením celoročnej činnosti skautov bývali letné tábory, pre ktoré poskytovalo okolie mesta ideálne podmienky (pod Rozsutcom, pod Strečnom), ale aj pobyty a vysokohorské túry vo Vysokých Tatrách.¹⁶⁶ Skauti v Žiline však organizovali aj podujatia prekračujúce rámec mesta a regiónu. Už v roku 1922 sa v Žiline konal *1. Zlet slovenského skautstva*.¹⁶⁷ V roku 1931 sa od 27. júna uskutočnil v Prahe, za účasti 15 000 skautov z celej Európy, *Tábor slavianskych skautov*. Žilina bola ustanovená ako stredisko dopravy a zberná stanica účastníkov, pretože Ministerstvo železníc na toto

¹⁶⁴ *Slovenská krajina II* (3), 1930, s. 6.

¹⁶⁵ *Slovenská krajina IV* (68), 22. 3. 1932, s. 1.

¹⁶⁶ *Bud' pripravený I* (1), 1922, s. 15.

¹⁶⁷ *Bud' pripravený I* (1), 1922, s. 14.

podujatie vypravilo 2 zvláštne vlaky – jeden zo Žiliny (pre skautov z Podkarpatskej Rusi, východného Slovenska, horného Považia a Pohronia), druhý z Bratislavy. V tlači bola táto skutočnosť vysoko vyzdvihovaná: „*Žilina môže byť pyšná na takéto návštevy, lebo ako vieme, skauting je výchova občana republiky. Takéto momenty pobytu sa nezabúdajú a keď terajší skaut i bude niekedy sedieť v budúcom kresle vysokého štátneho hodnostára, iste si spomenie na Žilinu, kde 26. júna plného hrdla s planúcim srdcom slávil republiku, Slovensko, slovenský jazyk a ľud.*“¹⁶⁸

V roku 1932 sa v Žiline konala porada slovenských skautských župných spravodajcov za účasti náčelníka Antonína Benjamína Svojsíka, zvolaná Krajinským výkonným výborom Sväzu Junákov – skautov. Zároveň bolo v Žiline založené družstvo na vybudovanie prvého Skautského domova na Slovensku.¹⁶⁹ O tom, či sa túto myšlienku podarilo realizovať sa však informácie nezachovali.

V roku 1922 obnovili svoju činnosť miestne odbory *Malice slovenskej a Živeny*, v ktorých sa angažovali mnohé české ženy v čele s Louisou Hálkovou (členkou Živeny, manželkou MUDr. Ivana Hála).¹⁷⁰ Miestny odbor *Malice slovenskej* v Žiline pravidelne organizoval prednášky a debatné večierky. Do jeho činnosti sa zapojili aj školský inšpektor Alexander Pepich, dr. Vladimír Šmilauer, dr. V. Vávra, správca občianskej školy Rudolf Klimeš a ďalší.¹⁷¹

V medzivojnovom období vznikli tiež viaceré divadelné spolky. Česi sa aktívne zapojili hlavne do činnosti spolkov *Kollár* a *Hviezdoslav*. Spolok *Kollár* vznikol v roku 1922, jeho predsedom bol profesor Jaroslav Metlický. Sústredil sa hlavne na uvádzanie operiet. Hlavné postavy hrali výborná sopranistka pani Trpáková, B. Goldstein, profesori Metlický a Trpák, Vlasta Metlická a štábný kapitán Eret. Súbor naštudoval napr. operety *Stambulská ruža*, *Grófká Marica*, *Čardášová princezná*, *Orlov* atď. Výpravu a dekorácie mal na starosti profesor Franců. Hudbu zabezpečovala kapela 41. pluku.¹⁷²

Spolok *Hviezdoslav* viedol dr. V. Vávra, neskorší riaditeľ žilinskej reálky.¹⁷³ Okrem operiet uvádzal tiež opery a drámy. Hlavné úlohy dostávali manželka žilinského regenschoriho K. Schvingera a manželia Ďurinikovci. Výpravu obstarával profesor Šmilauer. Do repertoáru patrili napr. *Cigánsky barón*, *Pygmalion*, *Veselá vdova*, *Poľská krv* alebo z maďarčiny preložený *Spevavý kapitán*. Na vzdelávacej činnosti krúžku sa podieľala aj Louisa Hálková. V roku 1926 krúžok s jej pomocou a v spolupráci s profesormi reálneho gymnázia pripravil „*Večer najmladšej československej poézie*“.¹⁷⁴

Medzi oboma spolkami panovala istá rivalita, ktorá komplikovala obsadzovanie rolí. Žilinčania sa sťažovali, že v predstaveniach znie málo slovenčiny a niekedy býva používaná českoslovenčina. V *Kollárovi* Česi hrali po česky a Slováci po slovensky.¹⁷⁵ Činnosť spolku bola často napádaná. V roku 1925 vyšiel v *Považských novinách* obranný článok, v ktorom *Kollár* všetkým, ktorí ho napadajú, odkazuje: „...*spolek hraje takové kusy, které se publiku líbí, a do kterých mají členové spolku chuť. Těm, kterým se nelíbí, ať nechodí.*“¹⁷⁶ Divadlo sa hralo tiež vo vojenskom zátíší. Vojaci uviedli napr. *Jánošika*, *Lucernu*, *Z českých mlýnů*

¹⁶⁸ *Slovenská krajina III (138)*, 18. 6. 1931.

¹⁶⁹ *Slovenská krajina IV (68)*, 22. 3. 1932, s. 1.

¹⁷⁰ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, Evidencia spolkov umeleckých 1919 – 1944.

¹⁷¹ *Slovenské listy* 1 (1), 22. 11. 1923, s. 3.

¹⁷² RACKO, Ladislav. Divadelné dianie v Žiline. In KRISTENOVÁ, V. – PRIKRYL, E. V. (ed.). *Žilina v minulosti a dnes*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963, s. 219.

¹⁷³ ŠA Žilina, f. MŽ, k. č. 101, sg. 1153/1922.

¹⁷⁴ OKÁNIKOVÁ, M. Cit. 118, s. 43.

¹⁷⁵ *Slovenské listy* 1 (4), 13. 12. 1923, s. 2-3.

¹⁷⁶ *Považské noviny* 3 (22), 30. 5. 1925, s. 2.

a ďalšie kusy.¹⁷⁷ Pre kultúrne dianie v meste malo veľký význam postavenie kina *Grand Bio Universum* v roku 1921.¹⁷⁸ Majiteľ Rufinus Stejskal bol českého pôvodu a jeho kino bolo priestorom pre uvádzanie predstavení a podujatí *Kollára*, *Hviezdoslava*, žilinskej vojenskej posádky, akadémií Sokola, prednášok miestneho odboru Matice slovenskej a mnohých ďalších.¹⁷⁹ Česi pôsobili aj v ďalších osvetových a sociálnych inštitúciách, napr. v miestnej pobočke *Československého červeného kríža* (ďalej ČSČK), *Masarykovej lige proti tuberkulóze*, *Občianskej besede*, *Ochrannom spolku pre dorast vadný a opustený*, ktorého predsedom bol A. Pepich atď.¹⁸⁰ Ľavicovo orientovaní Česi sa podieľali na činnosti *Robotníckej akadémie*, *Proletkultu*, *Ľavej fronty*, *Interhelpa*, *Zväzu priateľov ZSSR* a i. Vznikali tu tiež menej tradičné spolky, napr. *Masarykova letecká liga*, s predsedom generálom Karlom Urbánkom,¹⁸¹ alebo *Šachový klub v Žiline*. Založiť ho sa podarilo až na tretí pokus 25. apríla 1925 zásluhou čínorodého organizátora a tajomníka Josefa Heřmánka, štábného rotmajstra a ruského legionára, ktorý sa začiatkom júna 1924 presťahoval do Žiliny.¹⁸² Prvým jeho predsedom bol prednosta okresného súdu dr. Josef Lázenský, podpredsedami dr. Hoffmann a Julius Hersch, tajomníkom bol M. Gross. Klubová miestnosť sa nachádzala v kaviarni hotela Rémi. Klub si udržoval okolo sto členov. Nadväzoval priateľské styky s ostatnými spolkami a organizoval šachové zápasy, ktorých víťaz získal diplom od profesora Franců. Žilinská vojenská posádka iniciovala súťaž o strieborný pohár. Medzi najúspešnejších hráčov patril napr. František Lukáš, tajomník daňovej správy, ktorý presídlil do Žiliny v roku 1929.¹⁸³ Milan Křepelka, hlavný kontrolór *Národnej banky československej* a prednosta jej filiálky v Žiline, tiež zakladajúci člen *Ústřední jednoty československých šachistů* a vynikajúci kultúrny pracovník, sa okrem iného podieľal aj na vydaní *Prvej slovenskej knihy šachovej*, ktorú vydal Šachový klub v Žiline v roku 1930.¹⁸⁴

Česká inteligencia bola tiež aspoň amatérsky hudobne vzdelaná, čo sa priaznivo odzrkadlilo v rozvoji hudobného života Žiliny. V Žiline často hosťovali slávni hudobníci, napr. huslista Jan Kubelík, majiteľ zámku v neďalekej Bytčici, neskôr za prispenia Lady Muriel Pagetovej získaného ČSČK pre potreby detskej nemocnice.¹⁸⁵

Výtvarné umenie zastupoval napr. akademický maliar František Šmilauer, ktorý pre žilinskú sokolovňu vytvoril pamätnú bronzovú dosku a profesor kreslenia na žilinskej reálke Zdeněk Balaš. Jeho žiakom bol Vincent Hložník, ktorému Balaš umožnil štúdium v Prahe.¹⁸⁶

Na konci dvadsiatych rokov pozdvihlo kultúrnu prestíž Žiliny aj vydávanie denníka *Slovenská krajina* s celoslovenskou pôsobnosťou, podporujúceho záujmy Čs. strany socialistickej.¹⁸⁷ Jej zakladateľom bol rodák z Brna Jan Grünwald, kníhtlačiar, vydavateľ,

¹⁷⁷ RYŠAVÝ, V. Cit. 128, s. 61.

¹⁷⁸ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 6, sg. 14131/1923; ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 24, sg. 7324/1926.

¹⁷⁹ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 16, sg. 1868/1925.

¹⁸⁰ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 19, sg. 11440/1925; ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 26, sg. 10464/1926.

¹⁸¹ Brigádny generál Karel Urbánek (1878 – 1937). Legionár česko-slovenských légii v Rusku, veliteľ žilinskej posádky a 18. pešej brigády, v roku 1919 mu bol udelený Čs. vojnový kríž.

¹⁸² *10 rokov Šachového klubu v Žiline*. Žilina. 1935, s. 34-35.

¹⁸³ *10 rokov Šachového klubu v Žiline*. Cit. 182, s. 36.

¹⁸⁴ KŘEPELKA, Milan. *Prvá slovenská kniha šachová*. Žilina : Šachový klub Žilina, 1930, s. 73-80.

¹⁸⁵ URBAN, Bohumil. *Hudobná história Žiliny a osobnosti, ktoré ju do roku 2002 najväčšmi ovplyvnili*. In *História Žiliny 4*. Žilina : EDIS, 2004, s. 13.

¹⁸⁶ MELIŠ, J. – MELIŠOVÁ, Blanka. *Minulosť a prítomnosť výtvarného života v Žiline*. In KRISTENOVÁ, V. – PRIKRYL, E. V. (ed.). *Žilina v minulosti a dnes*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1963, s. 201.

¹⁸⁷ BREZÁNY, Štefan, A. *Periodická tlač v Žiline od konca 19. stor. dodnes*. In HALAJ, D. – MARSINA, R. (ed.). *Žilina, dejiny a prítomnosť*. Martin : Osveta, 1975, s. 245.

kníhkupec a majiteľ papiernictva. Uvedomoval si, že slovenské denníky vychádzajú len v Bratislave a Košiciach, čoho na strednom Slovensku využíva hlavne HSES vydávaním štvavého denníka *Slovák*. Po schválení projektu Tlačovým odborom v Prahe dal v máji 1927 zapísať firmu *Knihotlačiareň Slovenskej krajiny* a na Radničnej ulici č. 34 v Žiline zriadil tlačiareň. Žilinu si vybral preto, že bola dôležitým dopravným uzlom. Grünwaldov zámer podporoval aj krajský prezident Ján Drobný. *Slovenská krajina* začala vychádzať 1. januára 1929. Náklad denníka stále stúpala a čoskoro predstihol aj *Slováka*.¹⁸⁸ Grünwald pôsobil v Žiline sedem rokov. Za ten čas, vďaka trojmiliónovým dotáciám, jeho tlačiareň sa úspešne rozrastala. V roku 1929 mal k dispozícii moderné vybavenie, vlastnil auto a zamestnával 45 robotníkov. Redaktori boli českej národnosti, len jeden alebo dvaja redaktori boli národnosti slovenskej, ktorí väčšinou pracovali na prekladoch českých inzerátov. V roku 1932 došlo k zmenám vo vláde, tlačový odbor prešiel do rúk agrárnej strany, dotácie pre *Slovenskú krajinu* boli zastavené a v roku 1933 prestal denník vychádzať.¹⁸⁹ J. Grünwald odišiel v roku 1934 do Prahy a po roku sa vrátil do redakcie Lidových novín v Brne.¹⁹⁰

Vojsko

Vďaka strategickej polohe mesta Žilina, sa tu ustanovila jedna z najsilnejších vojenských posádok na Slovensku. Slúžilo v nej tiež množstvo Čechov. Zásluhou osvetovej a kultúrnej činnosti, ktorú vyvíjala, sa medzi posádkou a obyvateľstvom mesta vytvorili priateľské vzťahy. Najsilnejším útvarom bola posádka *41. pešieho pluku*, v roku 1936 pomenovanom po československom prezidentovi Edvardovi Benešovi. Jeho veliteľom bol plukovník Emil Geryk. Ďalším útvarom bol *9. delostrelecký pluk T. G. Masaryka*, ktorému velil plukovník Emanuel Ambrož.¹⁹¹

V roku 1928 mala posádka 107 dôstojníkov, 112 rotmajstrov, 7 kancelárskych ofíciantov a 1900 vojakov.¹⁹² Členovia posádky vytvorili miestne odbočky *Svazu čs. dôstojníctva* a *Svazu čs. rotmistrů*. Vo vojenskom zátiší mali k dispozícii vlastnú čítareň, knižnicu, kino, divadlo i kapelu. Zvlášť populárny bol huslista kapitán Bělina, ktorý so svojím sláčikovým kvartetom hrával na väčšine kultúrnych predstavení.¹⁹³

Medzi českými dôstojníkmi boli obľúbení podplukovník žandárstva Rückel, plukovník Paclík, major Jindřich Andrášek alebo štábny kapitán Alex Kocubinský. Štábny kapitán Josef Bledý, bývalý vynikajúci atlét pražskej Slavie, viedol väčšinu hokejových zápasov na žilinskej *Strelnici*.¹⁹⁴ Medzi najvýznamnejšie české osobnosti žilinskej vojenskej posádky patrili Josef Tlach, Metoděj Kubáň a Václav Čermák.

Vojenský veliteľ Josef Tlach (*1896, Šumice, okr. Uherské Hradiště – †1964, Vsetín), bojoval za prvej svetovej vojny v Taliansku, kde vstúpil do légii. Po pôsobení v Košiciach bol od roku 1922 ako veliteľ na rôznych stupňoch pri 41. pešom pluku v Žiline. V roku 1937 bol menovaný do hodnosti majora. 15. 3. 1939 sa stal príslušníkom slovenskej armády.

¹⁸⁸ BLAHOVEC, Ján. *História Žiliny – Periodická tlač a elektronické masmédiá v Žiline*. Žilina : EDIS, 2012, s. 11.

¹⁸⁹ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 100, sg. 13155/1933 adm.

¹⁹⁰ BLAHOVEC, Ján. *Denník Slovenská krajina (1929 – 1933)*. Diplomová práca. Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Katedra žurnalistiky, Bratislava, 2000, uložené: ŠA Žilina, s. 23-28.

¹⁹¹ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 58, sg. 7913/1935.

¹⁹² ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 35, sg. 8419/1928.

¹⁹³ RYŠAVÝ, V. Cit. 128, s. 62.

¹⁹⁴ RYŠAVÝ, V. Cit. 128, s. 41.

Obr. 13. Budova kasární v Žiline, 20. roky 20. stor. Literárny archív SNK. Zbierka fotodokumentov miest, sg. PŽ 18 – Žilina.188

Pic. 13. Barracks in Žilina, 1920s. Literary archives of the Slovak National Library. Collection of photographic documents of towns, sg. PŽ 18 – Žilina.188

Obr. 14. Kapitán Jan Bělina. Slovenská krajina, 1929

Pic. 14. Captain Jan Bělina. Slovenská krajina, 1929

Zúčastnil sa protifašistického odboja a Slovenského národného povstania. V roku 1948 bol z politických dôvodov predčasne preradený do výslužby.¹⁹⁵

Pri zriaďovaní dočasného *Ministerstva národnej obrany* 15. novembra 1918, vznikla v jeho rámci aj duchovná správa.¹⁹⁶ K úlohám vojenskej duchovnej služby neskôr pribudla aj starosť o vojenské hroby a kostoly.¹⁹⁷ V jej rámci pôsobil generál duchovnej služby Msgr. Metoděj Kubáň (*1885, Horní Bečva, okr. Valašské Meziříčí – †1942, Dachau, Nemecko). Po absolvovaní teologickej fakulty v Olomouci bol v roku 1908 vysvätený za kňaza. Po vypuknutí 1. svetovej vojny bol povolaný do aktívnej vojenskej služby. Počas nej prešiel niekoľkými bojiskami, ochorel na čierne kiahne a tropickú maláriu. Po vyliečení v júni 1917 pôsobil na bývalom poľnom superioráte v Krakove, neskôr ako duchovný správca záložnej nemocnice č. 1 v Těšine. Po vzniku ČSR krátko pracoval na vojenskom veliteľstve v Moravskej Ostrave a 15. decembra 1918 odišiel do civilnej duchovnej správy. V roku 1919 opäť vykonával vojenskú službu vo vojenskej duchovnej správe a 1. decembra 1919 nastúpil k posádkovému veliteľstvu v Žiline, od 1. januára 1920 s hodnosťou poľného kuráta, od 1. novembra 1922 ako štábný kurát. Bol prijatý medzi gázistov československej armády a 1. decembra 1922 pridelený do 41. pešieho pluku. Tam pôsobil ako duchovný, osvetový náčelník, správca vojenského zátiašia (posádkového klubu), spravodajský dôstojník a tlačový referent.¹⁹⁸ Prispel k vytváraniu dobrých vzťahov medzi vojenským a civilným obyvateľstvom. 28. októbra 1924 bol povýšený na vrchného kuráta, po zmene vojenského označenia v roku 1926 mu bola pridelená hodnosť majora duchovnej služby. Od 1. októbra 1927 pôsobil už len ako duchovný osvetový náčelník a správca vojenského zátiašia v Žiline. Podieľal sa aj na vzdelávaní žilinskej orolskej jednoty. Vo vojenskom zátiaší vybudoval kino, divadlo a pridružil sem *YMCU*. Okrem premietania, väčšinou amerických filmov, sa tu hrávali divadelné predstavenia a konali koncerty, na ktoré chodievali aj občania mesta. Veľké úspechy slávil kurzy pre negramotných vojakov, ktoré Metoděj Kubáň organizoval.¹⁹⁹ V roku 1928 bol menovaný za plukovníka a následne preložený do Trnavy, roku 1931 do Jozefova. V roku 1935 bol menovaný za prednostu skupiny katolíckeho oddelenia Ministerstva národnej obrany a generálneho vikára katolíkov čsl. brannej moci s hodnosťou generála duchovnej služby. Dňa 29. augusta 1940 ho zatklo gestapo pre urážku nemeckej brannej moci. Deportovali ho do Budyšina a neskôr do koncentračného tábora v Dachau, kde 5. marca 1942 zomrel.²⁰⁰

Podplukovník Václav Čermák slúžil po prvej svetovej vojne v Žiline ako posádkový dôstojník. Vzhľadom na pokročilý vek a invaliditu v dôsledku ťažkého zranenia, zastával kancelársku funkciu. V roku 1925 bol preradený do výslužby. Aj po penzionovaní zostal v Žiline a až do roku 1939 sa venoval medzinárodnému vojenskému cintorínu obetí prvej svetovej vojny, ktorý vznikol pri vojenskej nemocnici zriadenej v Žiline v roku 1915 pre chorých a ranených vojakov centrálnych mocností a zajatcov Dohody. Pochovaných tu bolo približne 1300 vojakov.²⁰¹

¹⁹⁵ 15. 12. 1938 – 15. 3. 1939 veliteľ technickej roty 41. pešieho pluku v Žiline; 16. 3. – 9. 5. 1939 zástupca veliteľa pešieho pluku v Žiline; 1940 veliteľ práporu 7. pešieho pluku v Žiline. In *Slovenský biografický slovník*. Zv. VI. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 78-79.

¹⁹⁶ DURAJ, František. Významné osobnosti vojenskej duchovnej služby na území Čiech, Moravy a Slovenska v rokoch 1918 – 1950. In *Vojenská história* 6, (3 – 4), s. 164.

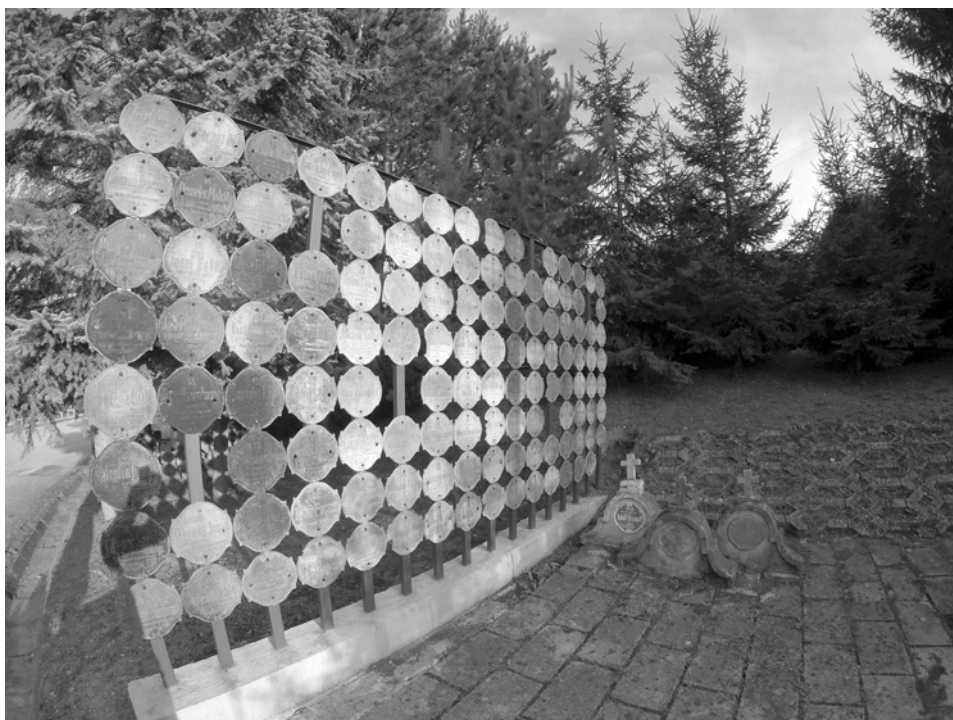
¹⁹⁷ DURAJ, F. Cit. 196, s. 165.

¹⁹⁸ DURAJ, F. Cit. 196, s. 175-176.

¹⁹⁹ *Slovenské noviny* 2 (18), 5. 5. 1923, s. 3; *Slovenské listy* (22), 5. 6. 1924, s. 5.

²⁰⁰ RYŠAVÝ, V. Cit. 128, s. 34.

²⁰¹ KRUŠINSKÝ, Gustáv. Cintorín obetí 1. svetovej vojny I. In *Žilincec* 2 (4), 1992, s. 16; KRUŠINSKÝ, Gustáv. Cintorín obetí 1. svetovej vojny II. In *Žilincec* 2 (5), 1992, s. 16.

Obr. 15. Pozostatky vojenského cintorína obetí prvej svetovej vojny. Foto M. Sedláčková, 2015
 Pic. 15. Remains of the military cemetery for victims of the First World War. Photograph by M. Sedláčková, 2015

Podplukovník Čermák prišiel s plánom obnoviť tento medzinárodný vojenský cintorín. S obmedzenými prostriedkami, v spolupráci s miestnou vojenskou posádkou, sa mu podarilo vybudovať ústrednú kanalizáciu, cementové rámy s novou medenou doskou a betónovým náhrobníkom, ktorým bol ukončený, podľa vyznávanej viery, na každý hrob.²⁰² Vytvoril tiež kvetinovú záhradu so skleníkom, určenú pre výzdobu hrobov.²⁰³ Jeho dielo preslávilo Žilinu po celej Európe. Za svoju zásluhnú a nezištnú činnosť bol vyznamenaný aj vládou Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov. Najvyššieho uznania sa mu ale dostalo od samotných pozostalých.²⁰⁴

Školstvo

Do roku 1918 bola v Žiline jedna stredná škola Štátna reálna škola v Žiline. Vznikla v roku 1900 reorganizáciou vyššieho gymnázia, kedy sa Kráľovské katolícke gymnázium zmenilo na Štátnu reálnu školu v Žiline (*Zsolnay állami főreáliskola*) s vyučovacím jazykom maďarským. V prvých rokoch 20. storočia tu ročne študovalo cca 200 žiakov, z nich

²⁰² Kresťania mali cementové kríže, moslimovia betónový valček s obrubou, ktorý pripomínal minaret, židia otvorenú knihu symbolizujúcu jednu z Mojžišových kníh.

²⁰³ RYŠAVÝ, V. Cit. 128, s. 39.

²⁰⁴ Dnes slávny žilinský vojenský cintorín pripomína iba posledný zachovaný hrob. Cintorín musel ustúpiť výstavbe „nového cintorína“ a pozemným komunikáciám.

viac ako 75 % sa hlásilo k slovenskej a nemeckej materinskej reči. V rokoch 1907 – 1913 zabezpečilo Ministerstvo školstva výstavbu novej budovy, aj preto sa zrejme od roku 1910 zvýšil počet žiakov až na 300 – 400 ročne. Vyššia reálna škola bola novým typom strednej školy, kde sa študenti pripravovali na povolania v priemysle, obchode a na štúdium na technických vysokých školách. Hlavný dôraz bol kladený na matematiku, kreslenie a ďalšie technické predmety. Základný uhorský stredoškolský zákon č. 30/1883 priblížil učebné osnovy reálok gymnáziám, aby ich absolventi mohli študovať aj na lekárskech, právnických a teologických fakultách. Do učebných plánov boli zaradené aj humanitné predmety a moderné jazyky.²⁰⁵

Po roku 1918 nastal v oblasti školstva a kultúry veľký rozmach, pričom obnova slovenského školstva patrila k prioritám. Mladý štát si nemohol dovoliť nechať výchovu v rukách nelojálnych pedagógov, navyše často nebolo ani tých. Všeobecný nedostatok učiteľov na Slovensku pomohli riešiť aj českí učitelia, ktorých 300 sa dalo dobrovoľne preložiť na Slovensko.

V školskom roku 1918/1919, ktorý začal ešte pod vplyvom maďarizácie, boli súčasťou profesorského zboru aj šiesti profesori slovenskej národnosti. Príchod slovenskej vlády sa viaže k 12. decembru 1918 a už 14. decembra 1918 bola reálka splnomocnencom Antonom Štefánkom, vládnym referentom pre školské veci na Slovensku, prevzatá do správy Československej republiky. Zápis študentov do už slovenskej reálky sa konal v dňoch 12. – 13. februára 1919. Zapisalo sa viac ako 500 žiakov.²⁰⁶

Tento veľký záujem o štúdium podnietil Jaroslava Vlčka, vedúceho Slovenského oddelenia Ministerstva školstva, k rozhodnutiu zriadiť v Žiline ešte jednu strednú školu. Na základe záujmu o štúdium na dievčenskom lýceu dal príkaz vykonať predprázdninový predbežný zápis. Konal sa 7. – 8. júna 1919 a prihlásilo sa 21 žiačok. Dočasnou správou ústavu bol poverený profesor žilinskej reálky Jan Trpák. Vzhľadom na to, že školské budovy boli ešte stále obsadené vojskom, bola pre potreby dievčenského gymnázia uvoľnená budova štátnej meštianskej školy, uznesením MŠANO č. 10809/19 z 18. septembra 1919 pridelená lýceu. Následne, v dňoch 15. – 17. septembra 1919, sa konal poprázdňinový definitívny zápis a prijímacie skúšky, na základe ktorých bolo do štyroch tried prijatých 163 žiačok. Na Slovensku tak vznikla v poradí 4. dievčenská stredná škola. Jej prvý školský rok bol otvorený 15. októbra 1919.²⁰⁷ Záujem o štúdium na škole povzbudivo vzrástol. Na reálke a meštianke museli byť zdvojnásobené prvé ročníky. Vysoká dochádzka bola zaznamenaná tiež na vidieku.²⁰⁸ Začiatok vyučovania v Žiline zdržal nielen nedostatok učiteľov, ale aj zabranie školských budov úradníctvom a vojskom.

Od roku 1919 v Žiline pôsobili reálne gymnázium, dievčenské reformné reálne gymnázium, meštianska škola, priemyselná škola učňovská s odborom kovoobrábacím, stolárskym, kupeckým, obuvníckym a krajčírskym. V roku 1927 bola založená verejná škola pre ženské povolania a mestská hudobná škola. V septembri 1938 bola ešte otvorená dvojročná verejná obchodná škola.

Prvá veľká vlna profesorov z Čiech prišla do Žiliny v rokoch 1919 – 1923 po výzve ministra s plnou mocou pre správu Slovenska Vavra Šrobára. Väčšina profesorov, na rozdiel napr. od ich kolegov z Liptovského Mikuláša, ktorí pochádzali hlavne z južných

²⁰⁵ OKÁNIKOVÁ, Mária. Z histórie školstva v Žiline (reálne gymnázium 1918 – 1945). In *Vlastivedný zborník Považia XLX*. Žilina : Považské múzeum, 1998, s. 23.

²⁰⁶ OKÁNIKOVÁ, M. Cit. 205, s. 24.

²⁰⁷ OKÁNIKOVÁ, M. Cit. 118, s. 38.

²⁰⁸ RYŠAVÝ, V. Cit. 128, s. 59.

Obr. 16. Československá štátna reálka Jána Palárika v Žiline. Literárny archív SNK. Zbierka fotodokumentov miest, sg. PŽ 18 – Žilina.363

Pic. 16. Czechoslovak state secondary modern school of Ján Palárik in Žilina. Literary archives of the Slovak National Library. Collection of photographic documents of towns, sg. PŽ 18 – Žilina.363

Čiech a Moravy, prichádzala z Prahy, jej okolia a stredných Čiech.²⁰⁹ Postupne prichádzali ďalší, hlavne mladí profesori priamo po ukončení štúdia. Profesori často menili miesta pôsobenia, niektorí v Žiline učili len jeden rok a z osobných, alebo služobných dôvodov odchádzali na iné pôsobisko. Učitelia meštianskych a ľudových škôl pôsobili na jednom mieste dlhodobejšie.²¹⁰ V poprevratovom období mali učitelia dôležitú úlohu. Snažili sa o demokratizáciu školského systému a zavedenie nových vyučovacích metód. S ich príchodom sa významne zvýšila kvalita vyučovania. Pedagógovia sa museli ihneď po nástupe do škôl zaradiť do vyučovacieho procesu. Hlavne v prvých rokoch boli nesmierne pracovne vyťažení a popri vyučovaní zastávali rôzne ďalšie funkcie. Boli triednymi učiteľmi, spravovali zbierky jednotlivých predmetov, žiacku i profesorskú knižnicu atď. Na všetkých školách bola snaha, aby jednotlivé predmety vyučovali kvalifikovaní učitelia, preto ich mnohí len suplovali. Problém bol s vyučovaním slovenského jazyka. Na jeho výučbu chýbali učebné pomôcky, k dispozícii bolo len pár skrípt a malá brožúrka „*Džeň, mákčeň, ypsilon*“.²¹¹

Českí učitelia sa rýchlo prispôbovali miestnym pomerom. Dokázali sa povzniesť nad materiálne nedostatky a vďaka mnohým mimoškolským aktivitám a bezprostrednému styku s miestnym obyvateľstvom sa zžívali so slovenským prostredím. Mnohí si na novom pôsobisku našli slovenských partnerov. Kontakty s domovom udržiavali aj naďalej, ale

²⁰⁹ NOSKOVÁ, H. Cit. 5, s. 103.

²¹⁰ NOSKOVÁ, H. Cit. 5, s. 102-103.

²¹¹ VLKOLAČKA, M. Cit. 20, s. 16

z časových dôvodov sa domov väčšinou dostali len v období letných prázdnin. Profesori, ktorých rodiny zostali v Čechách, cestovali domov pravidelne a mnohí sa tam po čase opäť vrátili.²¹²

Miestne obyvateľstvo, až na výnimky z radov stúpcencov HSL'S, prijalo českých profesorov veľmi dobre. Oceňovali ich demokratický prístup, zrozumiteľný výklad a nadšené zapojenie sa do celej škály kultúrnych, vzdelávacích, osvetových a dobročinných aktivít. Aj činnosť žilinských profesorov bola rozsiahla. Pracovali v miestnom odbore *Matice slovenskej*, v *Občianskej besede*, spolkoch *Kollár a Hviezdoslav*, v *Živene*, *Sokole* a mnohých ďalších. Knižne i časopisecky publikovali, podieľali sa na tvorbe nových učebníc, prekladali do slovenčiny atď. Pre žiakov organizovali vychádzky, výlety a exkurzie do okolia Žiliny, kde sa zoznamovali nielen s prírodnými krásami, ale napríklad aj s miestnymi priemyselnými podnikmi. Profesor František Šmilauer chodil so žiakmi do prírody kresliť. Školské výlety na konci školského roku kombinovali návštevy pamiatok s turistikou. Českí profesori boli nadšení turistickými možnosťami a zároveň prekvapení nezaujmom miestnych o turistiku, a preto pre žiakov organizovali rôzne túry. Prinášali tak na Slovensko organizovanejšiu formu trampingu, ktorá po ich odchode takmer zanikla.²¹³

Do 30. rokov, kedy pedagogické zbory tvorili predovšetkým českí pedagógovia, sa v Žiline protičeské výpady učiteľského a profesorského stavu takmer nedotkli, pretože Žilinčania si ich pre vykonanú prácu mimoriadne vážili.²¹⁴ Napriek tomu po roku 1938, v dôsledku politických udalostí, odišli zo Žiliny všetci českí profesori do Protektorátu. Dievčenské gymnázium napr. opustilo osem českých učiteľov, štyria boli pridelení na české školy a štyria odišli zo školstva definitívne. Riaditeľ a dievčenského gymnázia Trpáka nahradil dr. Ján Tiso, brat prezidenta Slovenskej republiky.²¹⁵

Na reálku Jána Palárika prišli prví dvaja českí profesori vo februári 1919. Bol to František Dražil, supľujúci profesor zo štátnej reálky v Plzni, s aprobáciou českého, francúzskeho a nemeckého jazyka. Druhým bol Jan Trpák zo štátneho reálneho gymnázia v Kolíne, neskorší riaditeľ dievčenského gymnázia, učiteľ zemepisu a dejepisu. Ďalšími Čechmi tu boli profesori R. Franců, dr. Gavanda, dr. Kozel, F. Krejčí, A. Kudela, V. Lampartner, B. Landa, J. Osvald, J. Pavelka, J. Slezák, K. Stích, M. Šindelářová, Z. Baláš, J. Líhenský, František Šmilauer, Msgr. F. Pitrocha, H. Sudiková, J. Halousek, J. Metlický a ďalší.²¹⁶ Na novovzniknutom dievčenskom gymnázii pôsobili v prvom školskom roku 1919/1920, okrem správcu ústavu Trpáka, tiež Helena Francisci, ktorá prišla do Žiliny z Prahy, Růžena Ilková z gymnázia v Jičine, Antonín Malý zo štátneho reálneho gymnázia v Kolíne a z Chrudimi prišla Marie Pilařová. V ďalších rokoch prišli napr. Rudolf Sedláček, Vladimír Šmilauer, Mária Apetaurová, Josef Běhounek, Božena Beranová, Karel Čulík, dr. Ebba Jahnová, František Jeřábek atď.²¹⁷ Aj na meštianskej škole v Žiline vyučovali po roku 1918 českí učitelia. Pôsobili tam napr. Irena Kainarová, sestra básnika Josefa Kainara a od roku 1919 Rudolf Klimeš, v rokoch 1923 – 1936 jej riaditeľ.²¹⁸ Jeho syn Vladimír Klimeš vyštudoval v Žiline reálku, absolvoval právnickú fakultu Karlovej univerzity, v rokoch 1932

²¹² NOSKOVÁ, H. Cit. 34, s. 36.

²¹³ NOSKOVÁ, H. Cit. 34, s. 40.

²¹⁴ NOSKOVÁ, H. Cit. 34, s. 40.

²¹⁵ Ročná zpráva Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia za školský rok 1938 – 1939. In OKÁNIKOVÁ, M. Cit. 118, s. 37.

²¹⁶ Ročné zprávy Československej štátnej reálky Jána Palárika v Žiline za roky 1918 – 1939.

²¹⁷ Ročné zprávy Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia za roky 1919 – 1939.

²¹⁸ ŠA Žilina, f. Školský inšpektorát v Žiline 1882 – 1949, k. č. 13, Osobné spisy učiteľov K.

– 1933 pracoval v Žiline ako právny úradník a po 2. svetovej vojne pôsobil ako pedagóg na Karlovej univerzite.²¹⁹

Na stredných školách v Žiline vzniklo v medzivojnovom období niekoľko kultúrnych a osvetových spolkov. Okrem nich bolo na žilinskej reálke založené Alumneum, podporný a stravovací spolok, podporujúci chudobných žiakov. Zaisťoval im učebnice, knihy, šaty i peniaze. Organizoval rôzne zbierkové akcie, divadelné večierky, koncerty a pod.²²⁰ Viac ako desať rokov bol správcom Alumnea katechéta Msgr. František Pitrocha z Nového Města na Morave. Staral sa o chudobných žiakov, dohliadal na ich stravovanie, pripravoval ich na skúšky z latiny atď. Na žilinskú reálku prišiel v roku 1919, kedy sa dobrovoľne prihlásil na výpomoc Slovensku z dôvodu nedostatku slovenských rímskokatolíckych knazov. V Žiline zostal až do konca svojho života. Slovenský profesor A. Mišík na neho spomínal: „*Hned' od prvopočiatku svojho účinkovania v Žiline vedel sa prispôbiť našim slovenským pomeroch, mal pre nás úplné porozumenie a všade, kde priložil ruku k dielu, robil nielen z lásky k veci, ale aj z lásky k nám, Slovákom. Mal zlaté srdce, vždy otvorené pre nás dokorán.*“²²¹ V roku 1923 založili na tejto škole profesori J. Osvald a R. Žižka *Samovzdelávací krúžok študentov*. Krúžok pripravoval prednášky a študentské tanečné zábavy, no najväčší úspech mali jeho divadelné predstavenia.²²²

Jednou z najvýraznejších osobností učiteľského zboru dievčenského gymnázia v Žiline bol Vladimír Šmilauer. V roku 1920 dokončil štúdium germanistiky a bohemistiky na Karlovej univerzite v Prahe. Počas vojny pracoval pri železničnom vojsku rakúsko-uhorskej armády. V rokoch 1921 – 1922 učil na reálnom gymnázium v Prahe. V roku 1922 prišiel do Žiliny, kde až do roku 1926 vyučoval jazyk československý a nemecký. Neskôr, až do roku 1938, pracoval na stredných školách v Bratislave. Po odchode zo Slovenska sa stal profesorom českého jazyka na Filozofickej fakulte UK. Ako jazykovedec sa zaoberal predovšetkým onomastikou, toponomastikou a syntaxou. Počas svojho pôsobenia v Žiline sa zaujímal o staršie dejiny Slovenska a vývoj slovenčiny, na túto tému publikoval niekoľko prác, napr. v roku 1932 vyšla jeho monografia *Vodopis starého Slovenska*.²²³ Tiež sa tu významne zapojil do miestneho i celoslovenského kultúrneho života. Pre študentov i širšiu verejnosť organizoval prednáškovú činnosť a organizoval výlety do širšieho okolia. Pre študentov vyšších ročníkov založil *Samovzdelávací krúžok P. O. Hviezdoslava*, s cieľom naučiť študentov plynulému rečníckemu prejavu aj bez písomného podkladu. Študenti si nielen pripravovali prednášky, ale venovali sa aj recitovaniu a hraníu rôznych scénok.²²⁴

Ešte pred odchodom V. Šmilauera do Bratislavy nastúpil na dievčenské gymnázium Josef Běhouněk, rodák z Kutnej Hory, profesor francúzštiny a češtiny (slovenčiny), prekladateľ z ruštiny, nemčiny a francúzštiny. Prevzal aj činnosť samovzdelávacieho krúžku, ktorého zameranie rozšíril o témy svetových dejín a základov filozofie. Počas jedného roku krúžok pod jeho vedením zorganizoval 25 prednášok, ktoré podstatne rozširovali obsah bežných vyučovacích hodín.²²⁵ Krúžok pripravoval aj rôzne besiedky a predstavenia. Napr. v lete roku 1926 pripravil v spolupráci s Louisou Hálkovou *Večer najmladšej československej*

²¹⁹ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 106, sg. 25128 adm.

²²⁰ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 97, sg. 1936/1921.

²²¹ MYŠÍK, Antonín. Pamiatke prof. Msgr. Františka Pitrochu. In: *Ročné zprávy Československej štátnej reálky Jána Palárika v Žiline za školský rok 1928 – 1929*, s. 1-3.

²²² NOSKOVÁ, H. Cit. 34, s. 47.

²²³ *Slovenský biografický slovník*. Zv. V. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 482.

²²⁴ NOSKOVÁ, H. Cit. 5, s. 102-103. Ročné zprávy Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia za roky 1919 – 1939.

²²⁵ *Ročné zprávy Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia za roky 1919 – 1939*.

poézie s ukázkami z diel K. Biebla, E. B. Lukáča, J. Smreka, J. Wolkra a ďalších. Peniaze zo vstupného boli odovzdávané *Osvetovej besede* na zriadenie knižnice modernej literatúry. V roku 1927 sa konal *Sliezsky večierok*, vybrané peniaze boli venované chudobným sliezskym deťom.²²⁶ Běhounek založil tiež *Študentský časopis*, v ktorom žiaci publikovali svoje práce i preklady diel svetovej literatúry.

Stredné školy boli priestorom pre upevňovanie ideí československej vzájomnosti a rozširovania vedomostí o významných osobnostiach oboch národov. V rámci školských slávností sa v sledovanom období konali oslavy, pripomínajúce napr. 60. výročie narodenia Jaroslava Vlčka, osobnosť Boženy Němcovej, Andreja Sládkoviča, Jana Amosa Komenského, Jana Husa, ale aj výročia súvisiace s československou republikou a jej zakladajúcimi osobnosťami. Pre žiačky dievčenského gymnázia bol určite výnimočný 28. máj 1921, kedy sa zúčastnili privítania Tomáša Garriguea Masaryka pri jeho pobyte v Žiline. Dievčenské gymnázium poskytovalo dostatok priestoru aj pre športové aktivity – pôsobil tu skautský oddiel a rozvíjané bolo plávanie, veslovanie, tenis, jazda na koni, bicykli, v zime lyžovanie, korčuľovanie a sánkvanie.

České obyvateľstvo vo vybraných lokalitách horného Považia

V rámci širšieho regiónu je možné v skúmanom období zaznamenať prítomnosť a pôsobenie českého obyvateľstva aj na Kysuciach, konkrétne v obci Čadca, ktoré však nemôžeme charakterizovať ako priemyselnú oblasť. Predpoklad, že pôsobenie českého obyvateľstva výraznejšie doložíme a charakterizujeme v kúpeľnom meste Rajecké Teplice, sa nepodarilo naplniť. V skúmanom období sem český kapitál prenikol „*len v malej miere*“.²²⁷ Podľa informátorky, pochádzajúcej zo zmiešanej česko-slovenskej rodiny, prichádzali českí zamestnanci do Rajeckých Teplíc až po roku 1948, kedy si ako výhľad živnostníci (kuchári, pekári, obchodníci) hľadali iné spôsoby zabezpečenia obživy.²²⁸

Prevládajúcim spôsobom získavania obživy obyvateľstva Kysúc bolo poľnohospodárstvo, lesné hospodárstvo a domáce ľudové remeslá. Priemysel – továreň na spracovanie súkna, sa nachádzal len v meste Čadca (fungovala v rokoch 1910 – 1922), malými priemyselnými podnikmi boli viaceré parné a vodné pily.²²⁹ Po roku 1918 sa zmeny v hospodárskej oblasti v zásade neprejavili, mesto i okolie naďalej trpeli veľkou nezamestnanosťou. V roku 1920 tu štrajkovali železničiar, v roku 1923 drevorobotníci, v roku 1932 sa konal hladový pochod.

Tak ako v iných oblastiach Slovenska, aj na Kysuciach vznikla akútna potreba obsadenia vedúcich miest v štátnej a verejnej správe a pedagogického personálu. Riešením aj tu bola pomoc z českej strany. Prichádzajúce české obyvateľstvo pôsobilo v profesijných pozíciách úradníkov, notárov, lekárov, četníkov, príslušníkov finančnej správy, učiteľov a ďalších. Viacerí sa uplatnili aj v súkromnom podnikaní, bankovníctve a slobodných povolaniach.²³⁰ V oblasti školstva je potrebné spomenúť meštianske školy v Čadci, Turzovke a Kysuckom Novom Meste, ktorých pedagogické zbory tvorili prevažne českí učitelia. Zapájali sa do celého diapazónu kultúrnych a športových aktivít, napr. Vojtěch Krejčí, učiteľ Štátnej meštianskej školy v Čadci, založil *Klub turistov* a organizoval súťaže v lyžovaní.²³¹ Jan Porod

²²⁶ *Ročné zprávy Československého štátneho dievčenského reformného reálneho gymnázia za roky 1919 – 1939.*

²²⁷ MULÍK, Ján. *Dejiny kúpeľov a kúpeľníctva na Slovensku.* Martin : Osveta, 1981. s. 107.

²²⁸ Informácie poskytla Jana Mosorová, rod. Poušová (*1948), 17. 12. 2014.

²²⁹ KOTVASOVÁ, Helena. Česká inteligencia na Kysuciach v medzivojnovom období. In *Terra Kisuciensis* V, 2013, s. 92.

²³⁰ KOTVASOVÁ, H. Cit. 229, s. 92.

²³¹ KOTVASOVÁ, H. Cit. 229, s. 94.

(v školskom roku 1929/1930 riaditeľ Štátnej meštianskej školy v Čadci) bol významným aktivistom sokolského hnutia. Českí učitelia pôsobili aj na ľudových školách.

Priestorom pre pôsobenie českých osobností bola aj oblasť zdravotníctva, pretože po odchode prevažne maďarských lekárov bolo potrebné uvoľnené miesta obsadiť lekármi slovenského a českého pôvodu. Kysuce boli v medzivojnovom období oblasťou s priepastnými rozdielmi medzi jednotlivými vrstvami obyvateľstva, týkajúcimi sa úrovne bývania, stravovania a odievania. Zdravotná situácia bola priamo závislá od ekonomickej, sociálnej a kultúrnej úrovne obyvateľstva tej-ktorej obce. Na ich zdravotnom stave sa prejavovala aj jednoduchá strava. Absencia hygienických zariadení, nedostatok mydla a čistiacich prostriedkov, mali vplyv na šírenie infekcií. Táto situácia bola podnetom pre príchod Misie lady Pagetovej, skupiny anglických sestier Červeného kríža, ktorej cieľom v tejto oblasti bola likvidácia následkov 1. svetovej vojny. Spolupracovníčkou a tlmočnicou misie bola Emilie Dudáčková, rodáčka z Moravy. Medzi lekármi, v skúmanom období pôsobiacimi na Kysuciach, nachádzame aj Čechov, napr. Jana Černocho, dr. Bažanta, ktorý tu pôsobil ako okresný lekár, dr. Adolfa Stanečka, ktorý pôsobil v zdravotníckom obvode Turzovka, vykonával službu v staniaciach ČSČK, bol ako lekár nemocenskej pokladnice v Ostrave a Žiline a taktiež železničným lekárom pre zamestnancov pracujúcich na trati Makov – Čadca.²³²

Príslušníci ozbrojených zložiek – četníci (žandári) a vojsko sa tiež zapájali do života regiónu. Na riešení zlej sociálnej situácie sa podieľali napr. aj organizovaním príležitostných ošacovacích akcií. Do tejto činnosti sa zapájal aj český personál železníc. V regióne pôsobila *TJ Sokol*, ktorá vznikla 15. júna 1923, Klub československých turistov a *Štefánikova spoločnosť*.²³³

České osobnosti pôsobiace v Žiline a okolí v rokoch 1918 – 1938

České obyvateľstvo regiónu horné Považie a osobitne mesta Žilina spoluvytváralo ich dejiny v rámci pôsobenia v širokom spektre profesijných pozícií. Podieľali sa na každodennom i sviatočnom živote, ale viacerí sa do histórie zapísali aj ako aktéri významných historických udalostí. Mená a informácie o mnohých z nich, ktorým je venovaná pozornosť v tejto štúdiu, sú výsledkom systematického štúdia archívnych prameňov a dobovej tlače. V záujme kompletizácie informácie o diele, ktoré mnohé české osobnosti počas svojho pôsobenia na Slovensku vykonali, záver štúdie je venovaný priblíženiu aj ďalších, v texte neakcentovaných osobností pôsobiacich v sledovanom regióne. Taktiež je miestom na pripomenutie si mimoriadneho diela vykonaného MUDr. Ivanom Háikom v prospech Slovenska. Vzhľadom na rôznorodosť sfér profesijného zamerania predstavených osobností, uvedené sú v abecednom poradí.

Růžena Blahoutová-Pospíšilová, učiteľka, dramaticka a prozaička (*1892, Libušín – †1972, Praha). Od roku 1921 pôsobila na Slovensku, učila v mestách Spišská Nová Ves, Hlohovec a Žilina, odkiaľ sa v roku 1938 vrátila do Čiech. Bola propagátorkou bábkového divadla a autorkou hier pre detské a mládežnícke divadelné súbory. V edícii bábkových hier Kvapky v nakladateľstve O. Trávníčka v Žiline, v Urbánkovej divadelnej knižnici, v edícii Gašparkovo divadlo a i., vydala začiatkom 30. rokov početné hry a scénky, medzi nimi populárne hry o Kubovi a Gašparkovi (*Ako Kubo našiel poklad*, *Gašparko a princezná*, *Gašparko cestuje s prasiatkom*, *Keď Gašparko zmizol*, *Veľká noc u Gašparkov* a i.), ako

²³² KOTVASOVÁ, H. Cit. 229, s. 97-98.

²³³ *Kysucké hlasy VII (11)*, 1933, s. 1-2.

aj povest'ové a iné scény (*Jánošík, Pohádka o hráškovvej princeznej, Povest' o Marianskej skale, Jurko zo salaša* a i.).²³⁴

Ferdinand Čapka, architekt, významný predstaviteľ architektonickej moderny na Slovensku, zaslužilý člen Zväzu slovenských architektov (*1905, Viedeň – †1987, Žilina). Narodil sa v českej rodine vo Viedni, kde absolvoval umeleckopriemyslovú školu a Akadémiu výtvarných umení. V roku 1935 absolvoval štúdium na Akadémii výtvarných umení v Prahe. Jeho prvým zápisom do histórie mesta Žilina je spolupráca s víťazom architektonickej súťaže (P. Behrens) pri stavbe žilinskej synagógy v polovici tridsiatych rokov 20. storočia. Vo svojej tvorbe vychádzal z funkcionalizmu, ktorý uplatňoval hlavne v mestskom prostredí. V spolupráci s F. Bednárikom vytvoril väčšinou víťazné návrhy z architektonických súťaží – medzi nimi aj budovu železničnej stanice (1937), administratívnu budovu elektrárni (1940) a tržnicu v Žiline. V rokoch 1940 – 1948 viedol v Žiline samostatnú projekčnú kanceláriu. Jeho ďalšia činnosť v prospech mesta Žilina je viazaná na obdobie prekračujúce časové vymedzenie témy, no bola taká zásadná, že považujeme za potrebné venovať jej priestor: v roku 1948 sa ako architekt zamestnal v žilinskom Stavoprojekte, kde pôsobil až do odchodu na dôchodok v roku 1980. Tu sa zapojil do tvorby novej urbanistickej koncepcie mesta. Pri návrhu sídelného útvaru Hliny I – IV v Žiline (1957) dosiahol prijateľnú väzbu historického jadra mesta s novou zástavbou formou tvorby nových priestorov – námestia L. Štúra a polyfunkčnej zástavby žilinského bulváru, ktorý možno právom považovať za najvydarenejší urbanistický počin 50. rokov 20. storočia. V šesťdesiatych rokoch vznikli jeho ďalšie hodnotné diela – h oteľ Boboty vo V rátnej, Dom odborov v Žiline (v spolupráci s architektom Řepom), ale aj hotely v Komárne a Poprade. K posledným Čapkovým realizovaným návrhom na území regiónu patrí budova VÚB v Žiline (1979) a VÚB v Čadci (1984). V roku 1975 udelili architektovi Čapkovi cenu Dušana Jurkoviča za súborné dielo. V roku 2005 mu pri príležitosti 100. výročia narodenia bola udelená cena Genius loci Solnensis. Pamätná tabuľa venovaná akad. architektovi Ferdinandovi Čapkovi je umiestnená na ulici Antona Bernoláka v Žiline.

Emilie Dudáčková, rod. Mertová, kultúrna a sociálna pracovníčka (*1874, Dlouhomilov, okr. Šumperk – †1919, Turzovka). Študovala na dievčenskej strednej škole v Olomouci, na súkromných školách v Prahe, Drážďanoch a vo Viedni. Pod vplyvom bratranca, učiteľa, pedagogického spisovateľa, neskôr senátora Fr. Mertu a dr. Stojana sa venovala národnej osvetovej a sociálnej práci. V Devínskej Novej Vsi pomáhala pri archeologickom výskume Devína a pri zriaďovaní prvého Devínskeho múzea. Neskôr s manželom bývala v Ilave, zúčastňovala sa tlačových porad Československej jednoty. Článkami a poviedkami prispievala do slovenských a českých novín. Po manželovej smrti sa na odporúčanie I. Háľka presťahovala na Kysuce, kde pomáhala v kultúrnej a sociálnej práci. Po vzniku ČSR tu založila sekciu Čs. Červeného kríža a pomáhala zriadiť Medzinárodnú misiu Červeného kríža na Kysuciach. Spolupracovala s anglickými sestrami ako tlmočnica v rámci Misie lady Pagetovej, pri zriaďovaní infekčnej detskej nemocnice sa infikovala týfusom, ktorému podľahla.²³⁵

²³⁴ Růžena Blahoutová-Pospíšilová. Literárne informačné centrum. Dostupné na: <http://www.litcentrum.sk/slovenski-spisovatelia/ruzena-blahoutova-pospisilova> [cit. 2015-1-30].

²³⁵ *Slovenský biografický slovník I.* Zv. A – D. Martin : Matica slovenská, 1968, s. 516.

Obr. 17. MUDr. Ivan Hálek. Literárny archív SNK. Zbierka fotodokumentov osobností, sg. SH 65/8

Pic. 17. MUDr. Ivan Hálek. Literary archives of the Slovak National Library. Zbierka fotodokumentov osobností, sg. SH 65/8

Ivan Hálek, lekár a spisovateľ (*1872, Praha – †1945, Praha). Jeho činnosť je jedným z najlepších príkladov praktickej pomoci Slovensku. Vzácny človek, filantrop a humanista, ktorý celý svoj život bojoval za odstránenie najhorších sociálnych nedostatkov. Pacientmi pre neúnavnú obetavosť nazývaný „*lekárom chudobných*“. Bol ľavicovo orientovaný, propagoval dobové socialistické myšlienky, ale nikdy nebol komunistom.²³⁶ Jeho otec, básnik Vítězslav Hálek, zomrel, keď bol I. Hálek iba dvojročný. Detstvo prežil s matkou u strýca na gazdovstve v obci Skrchleby pri Nymburku. Tam vychodil základnú školu a v štúdiu pokračoval v Prahe.²³⁷ Na gymnáziu ho zaujali myšlienky J. J. Rousseaua a L. N. Tolstého. Po maturite nastúpil v roku 1890 na lekársku fakultu Univerzity Karlovej v Prahe. Počas vysokoškolských štúdií sa zoznámil s mladou slovenskou inteligenciou, Vavrom Šrobárom, Matejom Bencúrom, Dušanom Makovickým, Albertom Škarvanom a ďalšími, ktorí v ňom prebudili záujem o Slovensko. Spolupracoval so spolkom *Detvan* a *hlasistami*, prispieval

²³⁶ MLYNÁRIK, Ján. *Česká inteligencia na Slovensku. Kapitoly z dejín českej inteligencie na Slovensku za prvej ČSR*. Kolín nad Rýnom : INDEX e. V. 1987, s. 39-40.

²³⁷ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 167-202.

do Času atď. Úzky kontakt nadviazal hlavne s D. Makovickým, s ktorým si dopisoval aj po jeho odchode do Žiliny, kde vykonával lekársku prax.²³⁸

Okrem štúdia medicíny navštevoval semináre vedené T. G. Masarykom, neskôr sa s ním zoznámil osobne, a stal sa jeho obdivovateľom. Aj keď sa časom od niektorých Masarykových názorov odklonil, vždy mu bol blízky jeho humanizmus a tolerancia. V roku 1896 doštudoval a po ukončení jednoročnej vojenskej služby pracoval ako praktikant na rôznych pražských klinikách, absolvoval tiež dermatologický kurz v Nemecku. Postupne si vybudoval sľubnú kariéru. Nakoniec ale dal pred výnosnými ponukami z Prahy prednosť práci praktického lekára. Jeho rozhodnutie ovplyvnili nielen myšlienky Tolstého („*Čím méně je člověk civilizací zasažen, tím zdravější na těle i duchu.*“), ale tiež rodinná situácia. V roku 1899 prebiehala Hilsnerova aféra a Hálek sa ako demokrat a humanista postavil na stranu T. G. Masaryka článkom *Na adresu polenských lékařů*, čo mu matkin švagor, jeho bývalý poručník dr. Černý, vytkol. Hálek pochopil, že ďalšiu hmotnú ani spoločenskú podporu už od svojich príbuzných nemôže očakávať a hľadal uplatnenie inde.²³⁹ Vybral si jednu z najchudobnejších oblastí Slovenska – Kysuce a dňa 1. novembra 1901 odišiel do Čadce. Tam ho ale čakal šok a rozčarovanie. Naivné predstavy o idealistickej chudobe sa rýchlo rozplynuli. Kysuce sužovali otrasné hygienické pomery, alkoholizmus (pitie pálenky z denaturovaného liehu), podvýživa (potravou často boli len otruby, kapusta a zemiaky), a infekčné a pohlavné choroby. Ľudia tu žili pod vplyvom náboženských povier a predsudkov. Výsledkom bola vysoká úmrtnosť a degenerácia obyvateľstva. Kultúrna úroveň obyvateľov bola veľmi nízka, viac než 50 % Kysučanov boli úplní analfabeti. Hálek sa snažil tento stav zmeniť. Ordináciu mal v Čadci, ale za nemocnými pravidelne dochádzal po celom kraji. Najchudobnejších pacientov liečil zadarmo a kupoval im lieky. Obyvateľstvo sa snažil zoznámiť s prevenciou a zásadami správnej životosprávy. Bojoval proti duševnej zaostalosti. V čakárni vždy nechával knihy a z každej nevrátenej sa úprimne radoval. Svoje zážitky a poznatky o sociálnych a zdravotných podmienkach obyvateľov Kysúc uverejňoval v *Besedách času*, *Hlase* a neskôr ich zhrnul do knihy *Zápisky lékaře*.²⁴⁰ V roku 1903 sa za ním na Slovensko prisťahovala manželka Louisa, rodená Klicperová, ktorá sa stala rovnako obetavou širitelkou osvety, ako jej manžel. Na Kysuciach napr. vyučovala negramotné deti. Po čase do Čadce prišla aj Hálkova matka.²⁴¹

Počas pôsobenia v Čadci Hálek takmer podľahol brušnému týfusu, navyše musel neustále riešiť nepriaznivú finančnú situáciu, v dôsledku ktorej bola rodina často odkázaná na finančnú pomoc Hálkovej matky. To bol tiež jeden z dôvodov, prečo sa rozhodol presťahovať 11. októbra 1905 do Žiliny a prijať miesto po priateľovi Makovickom, ktorý sa stal osobným lekárom Tolstého.²⁴² Hálek pokračoval v intenzívnej lekárskej činnosti, organizoval množstvo zdravotnícko-osvetových prednášok, napr. o alkoholizme alebo detskej úmrtnosti.²⁴³ Hálkova aktivita sa nepáčila uhorským vládnucim kruhom. Pod zámienkou šírenia socialistických myšlienok a kontaktov s Československou jednotou v Prahe bol v roku 1913, do ôsmich dní bez odvolania, z Uhorska vypovedaný. Vypovedanie obľúbeného lekára vyvolalo v Žiline rozruch a protesty obyvateľov. Jeho pacienti, spolu s grófkou Czákyovou, podali petíciu županovi do Trenčína. Ten jeho vypovedanie nakoniec

²³⁸ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 169-173.

²³⁹ Ivan Hálek. Dostupné na: <http://www.halek.cz/Volba.1138.0.html> [cit. 2015-1-30].

²⁴⁰ TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, Jarmila. *MUDr. Ivan Hálek*. Bratislava : Osveta, 1959, s. 21-24.

²⁴¹ TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, J. Cit. 240, s. 28.

²⁴² TKADLEČKOVÁ-VANTUCHOVÁ, J. Cit. 240, s. 29.

²⁴³ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 178.

zrušil.²⁴⁴ Po vypuknutí prvej svetovej vojny pracoval Hálek ako vojenský lekár najprv v Českom Těšine, neskôr v Poľsku, v Hraniciach na Morave, potom opäť v Těšine, krátko tiež v Žiline, kde bol ale udaný ako pansláv a následne odvelený do Bosny. Bol členom Slovenskej národnej strany.²⁴⁵ Už v období vojny sa v Hálkovom byte konali tajné porady o prípadnej slovenskej vláde. V období prevratu sa Hálek ako rekonvalescent nachádzal práve v Žiline. Okamžite sa zapojil do oslobodzovacích akcií. Spolu s Andrejom Bacherom bol *Slovenskou národnou radou* vyslaný, aby vyhlásil Žilinu za neutrálne mesto. V rámci svojho poslania sa niekoľkokrát dostal do nebezpečných situácií. Maďari strieľali na jeho auto, dvakrát násilne vnikli do jeho bytu a pod.²⁴⁶ Po upokojení situácie sa nadšene zapojil do organizovania nového slovenského verejného života. Stal sa jedným z hlavných organizátorov slovenského zdravotníctva a ČSČK na Slovensku. Na konci roku 1918 sa stal zdravotníckym referentom *Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska*. Dúfal, že sa mu na Slovensku podarí presadiť moderné medicínske vymoženosti. Prevzal patronát nad žilinskou očnou nemocnicou, na voľné miesta po maďarských lekároch dosadil českých. Zvýšil prísun liekov i platy obvodným lekárom, zriadoval nové sociálne ústavy pre kojencov, špecializované zdravotnícke školy atď.²⁴⁷ Roku 1920 sa stal v *Revolučnom národnom zhromaždení* členom *Klubu slovenských poslancov* a roku 1923 poslancom *Národného zhromaždenia* za agrárnu stranu. Priebežne stále prednášal a publikoval mnoho zdravotníckych štúdií, štatistík a rozborov o alkoholizme, detskej úmrtnosti, zdravotnej výchove a prevencii, sociálnych a hygienických pomeroch, československej vzájomnosti, postavení Slovákov v Československu a pod.²⁴⁸ V roku 1921 sa s delegáciou československých lekárov zúčastnil štvormesačnej študijnej cesty po Anglicku a USA. Po návrate podporil zámer ČSČK a Angličanky lady Muriel Pagetovej odkúpiť od huslistu Jana Kubelíka zámok v Bytčici (dnes súčasť Žiliny) a zriadiť tam detskú nemocnicu. Po jej dostavaní sa stal jej primárom.²⁴⁹ I. Hálek patril k najlepším odborníkom svojej doby. Pre spolupracovníkov a pacientov bol viac než lekárom. Aby deťom spríjemnil pobyt v nemocnici, organizoval pre ne bábkové divadlo. Do slovenčiny preložil zdravotných výchovnú bábkovú hru dr. Drimla *Bacilínek*. Angažoval sa za otváranie nových zdravotných a sociálnych zariadení. V zime a za zlého počasia vozil svojim autom chudobné deti z okolia do škôl atď.²⁵⁰ V Žiline sa manželia Hálkovci zapojili do rozsiahlej spolkovej činnosti. Louisa sa stala predsedníčkou miestnej pobočky Živeny, podpredsedníčkou *Slovenského spolku pre literatúru a umenie*, ktorý vznikol v Žiline koncom novembra 1918, a mnohých ďalších. Obe Hálkove dcéry a ich manželia pracovali v miestnych divadelných spolkoch. Tatiana sa vydala za českého režiséra a herca Ladislava Boháča, Elena za herca Zdeňka Štěpánka.²⁵¹

Hálek bol aj napriek veľkému pracovnému nasadeniu aktívny aj vo verejnom živote. Zároveň sa stále vzdelával, okrem medicíny študoval i sociologické a filozofické diela, osobitne problematiku socializmu. Dlhé roky bol predsedom žilinskej *Robotníckej akadémie* a pracoval alebo podporoval aj iné spolky, organizoval kultúrne večery atď. Veľký úspech

²⁴⁴ Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, Martin, sg. 33 I 3.

²⁴⁵ ŠA Žilina, f. VOŽ, k. č. 10, sg. 6757/1924.

²⁴⁶ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 180.

²⁴⁷ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 182.

²⁴⁸ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 182.

²⁴⁹ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 184.

²⁵⁰ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 185-188.

²⁵¹ KORBEL, Dušan. O žilinskej nemocnici na kraji mesta a Jane Štěpánkovej. In *Žilinské noviny* 5 (37), 13. – 19. 9. 2004, s. 21.

po celom Slovensku mali jeho prednášky o zdravotníctve, sociológii a socializme.²⁵² Hálkova činnosť bola trňom v oku Ľudákov, v časopise *Slovák* bol často opisovaný ako „*zištný zapredanec Čechov*“. Sám Hálek Slovákov a Slovensko miloval a odsudzoval všetky protičeské, či protislovenské výpady.²⁵³ Ako zástanca idey československého národa a štátu sledoval s obavami vývoj na Slovensku. V roku 1938 sa už s podlomeným zdravím zúčastnil, ako jeden z hlavných rečníkov, osláv 1. mája v Žiline, na ktorých dostal srdcový záchvat.²⁵⁴ Po vzniku Slovenskej republiky bol zbavený služby a obvinený, že stojí za všetkými ľavicovými akciami proti Slovenskej republike a vypovedaný. Zo Slovenska odišiel 16. júna 1939.²⁵⁵ O svojom vzťahu ku Slovensku napísal: „*Zapustil jsem na Slovensku kořeny. Slovensko je pro mne nejdelší, nejdražší a nejkrásnější doba mého života...*“²⁵⁶ Kolegovia, priatelia, pacienti a široká verejnosť jeho odchod hlboko ľutovali. Dva dni pred odchodom podpísalo 15 jeho kolegov list, ktorý začína slovami: „*Drahý náš pán primář! Nadišla chvíľa, kedy musíme sa s bolestným srdcom rozlúčiť s Vami nielen ako s predstaveným nášho ústavu, ale ešte viac než s našim dobrotivým otcom. Mnohé roky Vaše dobré otcovské srdce s láskou a bedlivosťou staralo sa o nás a my všeci zamestnanci ústavu, ktorému ste bol v čele, veľmi dobre vieme, čo strácame odchodom Vašej dôstojnosti...*“²⁵⁷

Zvyšok života strávil s rodinou u svojho priateľa zo štúdií MUDr. Karla Šantrůčka v Modřanoch u Prahy, v ústraní pokračoval v literárnej činnosti a tiež prekladal. Na milované Slovensko nezanevrel a so svojimi slovenskými priateľmi ostal aj naďalej v styku. Čoskoro, aspoň pokiaľ mu to dovolil zlý zdravotný stav, sa zapojil do protifašistického odboja a priprav *Slovenského národného povstania*. Po atentáte na Heydricha v roku 1942 z obavy, aby v prípade zatknutia a vypočúvania nič nevyzradil, nosil pri sebe ampulku s jedom.²⁵⁸ Konca vojny sa už nedožil, zomrel 17. februára 1945.²⁵⁹

Elena Hálková, česká herečka, dcéra Ivana Háľka a Louisy Háľkovej, matka herečky Jany Štěpánkovej (*1907, Žilina – †1985, Praha). Hereckú kariéru začínala v SND v Bratislave, v rokoch 1930 – 1935 hrala vo Vínohradskom divadle v Prahe, v rokoch 1935 – 1940 a 1944 – 1951 v Národnom divadle, 1955 – 1972 postupne v Divadle satiry, ABC a Městských divadlech pražských.²⁶⁰ V roku 1930 bol v periodiku *Slovenská krajina* publikovaný článok venovaný umeleckým začiatkom Eleny Háľkovej: „*Z umeleckých kruhov pražských sa dozvedáme, že naša mladá nádejná umelkyňa Elenka Háľková, vnučka básnika Víťazoslava Háľka a dcérka váženého kultúrneho a národného pracovníka a primára detskej nemocnice v Bytči dr. Ivana Háľka bola angažovaná parížskou spoločnosťou PARAMOUTH aby s významnou českou umelkyňou Annou Sedláčkovou obstarávala do českých verzii hovoriacich filmov hlasný doprovod.*“ „...*Slečna E. Háľková, ktorá študovala gymnázium v Přerove a v Žiline, už ako ochotníčka prejavila veľké svoje nadanie ako po absolvovaní dramatickej školy v Brne, ocitla sa na scéne bratislavského Slovenského*

²⁵² ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, Evidencia spolkov umeleckých.

²⁵³ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 186.

²⁵⁴ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 194.

²⁵⁵ ŠA Žilina, f. OÚ Žilina 1923 – 1945, k. č. 37, 679/1939 prez.

²⁵⁶ KORBEL, D. Cit. 251.

²⁵⁹ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 196-197.

²⁵⁸ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 196.

²⁵⁹ SMOLEŇÁKOVÁ-BINKOVÁ, B. Cit. 16, s. 196-197.

²⁶⁰ *Český biografický slovník XX. století*. I. díl A – J. Praha : Paseka Petr Meissner, 1999, s. 407.

*národného divadla, na čo potom odišla do mestského divadla na Král'. Vinohradoch a po-
hostinne hrala aj v Brne.*²⁶¹

Tomáš Nečas, inžinier chémie, podnikateľ, jeden zo zakladateľov továrne na celulózu v Žiline (*1868, Jamolice v Čechách – †1935, Viedeň). V roku 1905 spolu s ďalšími podnikateľmi založil Žilinskú továreň na výrobu celulózy a stal sa jej technickým riaditeľom, od roku 1907 generálnym riaditeľom. Hlavným akcionárom podniku bola pražská Živnobanka, od roku 1913 sa stala podielnikom aj Obchodná banka z Budapešti. V roku 1922 prešlo sídlo spoločnosti do Bratislavy a T. Nečas sa stal jej generálnym riaditeľom. Neskôr ďalšie podobné podniky Nečas založil v Ružomberku (1922) a v Turčianskom Sv. Martine. V Senici založil továreň na výrobu umelého hodvábu (1921). Ako význačná osobnosť priemyslu na Slovensku bol členom štatistickej rady, správnej komisie obchodnej a priemyselnej komory a pod. Založil tiež Klub slovenských automobilistov a stal sa jeho prezidentom. Zomrel vo Viedni, ale miestom jeho posledného odpočinku je mesto Žilina. V Žiline sa dodnes nachádza zrekonštruovaná Vila Nečas, kde sa po prestavbe zachovali dobové priestory skĺbené s moderným interiérom, pomenovaná jeho menom.²⁶²

František Pitrocha, Msgr., katechéta. Pochádzal z Nového Města na Morave, v roku 1919 sa z dôvodu nedostatku slovenských rímskokatolíckych kňazov dobrovoľne prihlásil na výpomoc Slovensku. Následne až do roku 1929 pôsobil na Československej štátnej reálke Jána Palárika v Žiline. V prospech žiakov reálky sa venoval hlavne sociálnej činnosti, bol správcom Alumnea, dozeral na stravovanie, staral sa o peňažité i naturálne podpory žiakov, chudobným žiakom zaobstarával kondície. Po jeho úmrtí založil profesorský zbor reálky Fond Františka Pitrochu na podporu nemajetných žiakov, rozdeľovaný v deň jeho úmrtia.

Jan Porod, spisovateľ, pedagóg, aktivista TJ Sokol (*1896, České Budějovice – †1968, České Budějovice). V roku 1916 absolvoval štúdium češtiny a francúzštiny na Filozofickej fakulte Univerzity v Prahe. V rokoch 1916 – 1918 bojoval na ruskom a rumunskom fronte, v rokoch 1919 – 1939 pôsobil ako učiteľ a školský inšpektor na Slovensku. Učil v Bytči a Čadci, bol riaditeľom meštianky vo Vrútkach a školským inšpektorom v Žiline. Podnetom k jeho literárnej tvorbe bol záujem o osvetovú, ľudovýchovnú a spolkovú prácu na Slovensku. Bol autorom poviedkovej antológie *Vzblka vatra* (1926), poviedky zo života sokolskej mládeže *Až srdcia zahoria* (1926) a historickej novely *Hrdinovia z Trenčianskej* (1927). Na základe zberu miestnych povestí prostredníctvom školskej mládeže pripravil 2 knižné výbery: *Poklad a iné povesti z okolia Veľkej Bytče* (1928) a *Kysucké povesti I.* (1931). V rámci tvorby pre deti proklamoval vlastenecké snahy historických postáv, a to najmä v hrách *Jánošík* (1928), *Do Sitna* (1928), *Smrť Matúša* (1932). Výraznou sociálnou problematikou a rozprávkovým fabulovaním sa vyznačujú jeho hry pre bábkové divadlo: *Vyliečený Žgrlo* (1933) a *Napravený Horenos* (1935). Odborné metodické príručky a články o divadelníctve publikoval v časopise *Slovenský ochotník* (1925 – 1927) a *Naše divadlo*. Pôsoobil ako sokolský funkcionár, okrem iného aj ako sociálny referent Sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej, dlhoročný redaktor sokolskej tlače (Tatranský Sokol – vestník sokolskej župy Podtatranskej Hviezdoslavovej).

²⁶¹ *Slovenská krajina II* (167), 25. 7. 1930, s. 1.

²⁶² MELLNER, Dušan. História hotela Villa Nečas. Dostupné na: <http://www.villanecas.sk/sk/villa-necas/z-historie.html> [cit. 2015-1-30].

Do roku 1939 bol čestným predsedom *Zväzu slovenského učiteľstva*, predsedom *Združenia slovenských duševných pracovníkov v Žiline*, členom MSS, *Spolku školských inšpektorov na Slovensku*, *Masarykovho ľudovýchovného ústavu* a *Kruhu priateľov detskej literatúry*.²⁶³

Matilda Reková-Bezděková, fotografka, majiteľka fotografického ateliéru (1878 – 1970). Pochádzala z Moravy. V Žiline, ešte na začiatku 20. storočia spolu so sestrou Emíliou, založila fotografický ateliér. Emília, zrejme po vydaji za Miloslava Lajdu, zo spoločného podniku vystúpila a jedinou vlastníčkou ostala Matilda. Matilda sa vydala za finančníka, národného pracovníka Jána Silvestra Reka, priateľa Dušana Makovického. V ateliéri M. Rekovej vznikali fotografie L. N. Tolstého a jeho manželky Sofie. D. Makovický posielal negatívy Jánovi S. Rekovi do Žiliny, „z ktorých potom Matilda Reková, v tom čase už uznávaná žilinská fotografka, vyhotovila pozitívy.“²⁶⁴

Alois Šebek, MUDr., lekár. Bol žiakom prof. Kostlivého a prvým primárom chirurgicko-gynekologického oddelenia, odborníkom pre chirurgiu a röntgenológiu Štátnej nemocnice v Žiline. Vznik tohto oddelenia súvisí s rozhodnutím Ministerstva zdravotníctva a telesnej výchovy z roku 1926, kedy bolo po niekoľkoročnej snahe vtedajšieho vedenia štátnej očnej nemocnice v Žiline, pod vedením Dr. Spanyolu, rozhodnuté o výstavbe chirurgicko-pôrodnického pavilónu. So stavbou sa začalo v roku 1929 a do užívania bol pavilón slávnostne odovzdaný 29. apríla 1933. Chirurgická časť pavilónu mala vtedy 94 lôžok a členila sa na aseptickú a septickú časť pre mužov a ženy, aseptickú a septickú vyšetrovňu, operačnú sálu, röntgen, elektroliečbu, sadrovňu, ambulanciu a čakáreň. Žilinská chirurgia poskytovala po svojom otvorení odbornú starostlivosť širokému okoliu, vrátane celých Kysúc, Žiliny, Bytče, Považskej Bystrice a Rajca.²⁶⁵

Jan Vrtílek, knihár, typograf, knižný majster (*1906, Vyškov na Morave – †2000, Žilina). Od roku 1928 pôsobil v Žiline, najprv u príbuzného pána Mencla, neskôr si otvoril vlastnú knihársku dielňu. Okrem rutínnej knihárskej práce realizoval individuálne umelecké knižné väzby podľa vlastných návrhov. Vďaka jeho prístupu ku kvalite a ich výtvarnej hodnote sa vypracoval na špičkového predstaviteľa slovenského úžitkového umenia. Jeho tvorba v oblasti knižnej väzby patrí aj v súčasnom kontexte medzi ojedinelé skvosty, za čo bol viacnásobne ocenený. Svoje práce prezentoval na výstavách doma i v zahraničí, bol členom prestížnej organizácie Meister der Einbandkunst so sídlom v Mníchove. V roku 1996 mu mesto Žilina udelilo čestné občianstvo. Jeho remeslo zdedila dcéra Ľudmila Mlichová, ktorá túto knihársku tradíciu zachováva dodnes.²⁶⁶

Záverom

Skutočnosť, že Žilina bola významným administratívnym a priemyselným centrom, sa odrazila v kvantitatívnej i socioprofesijnej skladbe českej komunity. Vysoký podiel tvorili českí úradníci z odvetvia dopravy a spojov (pracovníci pôšt a železníc), finančnej správy,

²⁶³ *Slovenský biografický slovník IV. Zv. M – Q*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 522.

²⁶⁴ OKÁNIKOVÁ, Mária. Spomienka na Dušana Makovického (1866 – 1921). Dostupné na: <http://pmza.sk/spomienka-na-dusana-makovickeho-1866-%E2%80%93-1921/> [cit. 2015-1-30].

²⁶⁵ Žilinská chirurgia – história a súčasnosť. Dostupné na: <http://www.fnszpa.sk/sk/oddelenia/chirurgia/zilinska-chirurgia-historia-a-sucasnost> [cit. 2015-1-30].

²⁶⁶ KRÁLIKOVÁ, Eva. *Ľudmila Mlichová. Ján Vrtílek. Krásno patrí večnosti*. Slovenské národné múzeum v Martine – Múzeum kultúry Čechov na Slovensku a Žilinský samosprávny kraj, 2007.

Obr. 18. Mariánske námestie v Žiline, začiatok 20. stor. Foto Matilda Reková-Bezďeková. SNM v Martine. F 29
 Pic. 18. Mariánske námestie in Žilina, beginning of the 20th century. Photograph by Matilda Reková-Bezďeková.
 Slovak National Museum in Martin. F 29

zdravotníctva, policajných jednotiek, súdnictva, príslušníci armády, školstva, vysoký podiel bol zaznamenaný aj medzi živnostníkmi, podnikateľmi a remeselníkmi.

V medzivojnovom období prešla Žilina a vzťahy medzi jej obyvateľstvom zložitým vývojom, ovplyvneným aj silnou pozíciou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v regióne, a skutočnosťou, že práve toto mesto sa stalo centrom autonomistických snáh Slovenska. Tretia etapa vedeckovýskumnej úlohy Česi na Slovensku – analýza podielu Čechov na hospodárskom, kultúrnom a spoločenskom vývoji Slovenska, preukázala výskyt všeobecne definovaných hlavných príčin konfliktov medzi majoritou a českou komunitou – odlišný postoj k personálnej, konfesnej a jazykovej otázke, v meste Žilina vyhrotenejší, než napríklad v susediacom regióne Turiec. Počas výskumu sa podarilo zhromaždiť dostatok údajov, na základe ktorých môžeme konštatovať, že podiel českého fenoménu bol v skúmanom období, v medzivojnovom vývoji Žiliny zásadný a viaceré tu pôsobiace české osobnosti svojím významom prekročili rámec regiónu. Významne sa prejavil v hospodárskej oblasti, no zásadný bol aj jeho prínos pre kultúrny a spolkový život mesta i regiónu, prinášajúci rozvoj telesnej kultúry a nové špecifické voľnočasové aktivity.

THE ROLE OF THE CZECH POPULATION IN THE LIFE OF THE UPPER POVAŽIE REGION WITH PARTICULAR EMPHASIS ON THE TOWN OF ŽILINA FROM 1918 TO 1938

Michala Sedláčková
Hana Zelinová

S u m m a r y

The paper is the result of the third stage of the scientific research project “Czechs in Slovakia – an analysis of the role of Czechs in the economic, cultural and social development of Slovakia”.

It focuses on the district and town of Žilina, as a result of its concentration of industrial businesses, characterised as industrial, settled mainly by ethnic Slovaks identifying themselves as belonging to the Roman Catholic faith. This study thus completes the knowledge of the presence of the Czech minority on the Slovak territory in environments differing in terms of territory, profession and prevalent religious faith.

The starting-point for the scientific research project was a dissertation by one of the project members, Michala Sedláčková, and published specialist literature; a further method used was the study of archive material located in the Slovak Republic and the analysis of newspapers of the period.

In the introduction, the paper defines the town of Žilina in the period before 1918. The town is characterised here as the *gateway to Bohemia*, where mutual exchanges between Czechs and Slovaks, supported by geographical and linguistic proximity, occurred in the economic and cultural spheres. It describes individual migration flows coming from Bohemia and Moravia and particularly emphasises the fact that in 1871 the *Košice – Bohumín railway* was built in Žilina, followed by the *Považie railway* in 1833 and the *Žilina – Rajec line* in 1899. Žilina thus became an important railway junction, which had an exceptional impact on its further economic development, while its most important business was the largest textile factory in Hungary, founded in 1908, the *Hungarian factory for wool fabrics, military cloth and floor rugs*, gradually followed by others.

At the end of the 19th century and the beginning of the 20th century, Czech workers, craftsmen and small-scale businessmen came to Žilina, mainly to find work in the textile and wood-processing industries.

In 1918, Žilina was one of the first towns to join the Martin Declaration, and thus the Czechoslovak Republic. On December 13th 1918, Žilina became (until February 3rd 1919) the headquarters of the Ministry with full powers for the administration of Slovakia, and thus an important political and economic centre for Slovakia. At the same time, the number of Czechs grew rapidly in this town, thus constituting the third largest Czech community in Slovakia. The quantitative and socio-professional composition of the Czech community at this time revealed a high proportion of bureaucrats in transport and communications (employees of the postal service and railways), in financial administration as well as employees in the fields of education, health, the judiciary, members of police units and the army; there was also a high proportion of self-employed persons, businessmen and craftsmen.

During the inter-war period, Žilina underwent a complicated development – together with the relationships among its population claiming Czech ethnic status, also influenced

by the strong position of Hlinka's Slovak People's Party (HSL'S) in the region and the fact that it was this town that became the centre for Slovakia's autonomist efforts.

At this period, Slovakia was affected by a housing crisis, amplified in Žilina by the presence of a military garrison. The solution was the construction of new residential buildings by the newly-founded municipal building cooperatives. Thus from 1923 a garden area of one-storey houses was built in Žilina for Czech functionaries, known as the *Czech colony* or *Little Prague*, which still makes up one of the town's areas today.

The paper records conflicts between Czechs and Slovaks living together and deals with their causes, context and interpretations, providing examples. It points out that the relations between Czechs and Slovaks were influenced by the town's ethnic, social and religious composition, and above all by its wide political spectrum, significantly influenced by the HSL'S. During the pre-election period, the latter in particular demanded autonomy and the departure of part of the Czech population from Slovakia. A potential source of conflict was also the questions of religion, language and employment, influenced to a great extent by the economic crisis of the 1930s.

In 1938, Žilina became the theatre for fundamental events leading to Slovakia's autonomy. After the Munich agreement, the status of the HSL'S was dominant in Slovakia, and the central government in Prague was weakened. Events culminated on October 6th with the Žilina agreement, which included the adoption of a proposal for a law on the decentralisation of state power and the creation of an autonomous Slovak government led by the People's Party. The Czechoslovak government accepted the demands and Jozef Tiso was appointed minister for the administration of Slovakia, and one day later the chairman of the Slovak autonomous government. These events brought fundamental change to the life of the Czech population in the whole of Slovakia. The first change, based on a demand by the HSL'S that some of the Czechs leave Slovakia as quickly as possible, was government directive no. 382 dated December 23rd 1938. Pursuant to this directive, the Slovak government dismissed 9,000 employees of Czech nationality. A further change took place after the foundation of the independent *Slovak Republic* on March 14th 1939, when the Czechs living in Slovakia became members of a foreign state. The above-mentioned events also had an impact on the Czech population in Žilina. Well-established bureaucrats and employees were gradually removed from their jobs because of their Czech origins or pro-Czechoslovak leanings; in the school year 1938/39, all the Czech teachers left for the Protectorate, followed in the school year 1940/41 by the last Czech pupils of the girls' grammar school. After the foundation of the *Slovak Republic*, a total of over 300 Czech families left Žilina.

In the next part of the paper, the most important areas of activity of the Czech population in the town of Žilina and in the Upper Považie region are analysed in detail, namely cultural and sporting life, the military and education. The main activities and work of the most significant actors in the above-mentioned areas belonging to the ranks of the Czech minority living in Žilina and its surroundings are also described here.

Since the Czech population also settled in other sites in the Upper Považie region during the period in question, the presence and work of the Czech minority is also evaluated in this area, with particular attention paid to the town of Čadca. The conclusion of the paper reminds us of the figures of Czech origin who played an important role in the cultural context of Bohemia and Slovakia and whose work carried out for the benefit of Slovakia should, we believe, be recorded.

The third stage of the scientific research project “Czechs in Slovakia – an analysis of the role of the Czechs in the economic, cultural and social development of Slovakia” confirms the generally-defined main causes of the conflicts between the majority population and the Czech community: differing attitudes to the question of employment, religion and language, which are more sharply defined in Žilina than in the neighbouring Turiec region, for example. During the research, sufficient data was collected to be able to assert that the role of the Czech phenomenon during the period under question was essential to Žilina’s inter-war development and the importance of several Czech figures working here extended beyond the borders of the region. Their contribution was notable in the economic area, but was also fundamental in the cultural life and life of associations in the town and region.

SÚBOR DOKUMENTOV K PERZEKÚCIÁM RÓMOV V MALOM ČEPČÍNE V ROKOCH 1939 – 1945¹

*Lucia Segľová, Slovenské národné múzeum v Martine – Múzeum kultúry Rómov
na Slovensku, Ústav rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove;
e-mail: lucia.seglova@snm.sk*

Abstract: *This paper aims to make accessible to a professional public several archive documents, probably typical of the whole of Slovakia and representative of the region, on the persecution of the Roma during the Second World War. All the documents come from a single site in the Turiec region, Malý Čepčín, and illustrate well several types of anti-Roma measures which are considered an important part of the Roma holocaust in Slovakia. Specifically, these are directives a) which enable Roma inhabitants to be displaced outside the municipality and b) a set of directives and applications which restricted the movement of the Roma or restricted or completely eradicated self-employed Roma. The archive documents which we present restricted the citizen rights of the Roma at several levels, and formed the basis for the ghettoization and ostracising of the Roma. All the above-mentioned measures pauperised the Roma, had a destructive effect on their relationships with the majority population and on respecting the norms of their own Roma community.*

Keywords: *Roma, persecution of the Roma, re-settlement, self-employed Roma, 1939 – 1945, Turiec, Malý Čepčín.*

Úvod

Rómsky holokaust sa považuje za jedno z najdôležitejších období v novodobých dejinách Rómov.¹ Do súčasnosti na Slovensku prebiehajú diskusie koncentrujúce sa okolo otázky, či môžeme aj na území Slovenska hovoriť o holokauste, alebo máme používať iný termín.² Rómsky holokaust na tomto mieste definujeme širšie ako jednotiaci pojem pre utrpenie Rómov počas druhej svetovej vojny. Z hľadiska tradičnejšieho chápania holokaustu však v prípade publikovaných opatrení ide o protirómske perzekúcie. V charakteristike jednotlivých protirómskych opatrení sa budeme bližšie venovať iba nariadeniam, ktoré predstavovali celoslovenský zákonný rámec publikovaných dokumentov a úplne sa

² Zásadné publikácie predstavujú práce Ctibora Nečasa, Karola Janasa, Vladimíra Geceľovského, Arne B. Manna a Mileny Hübschmannovej.

Sumarizujúce údaje prinášajú predovšetkým dve publikácie NEČAS, Ctibor. *Českoslovenští Romové v letech 1938 – 1945*. Brno : Masarykova univerzita, 1994. 220 s. ISBN 80-210-0945-4. HÜBSCHMANNOVÁ, Milena (ed.). *Po Židoch Cigáni: Svědectví Romů ze Slovenska 1939 – 1945*. Praha : Triáda, 2005. 898 s. ISBN 80-86138-14-3. Reprezentatívny výber zásadných textov k rómskemu holokaustu pozri *Rómovia a druhá svetová vojna: Čítanka*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2006. 190 s. ISBN 8089008-20-8.

³ Bližšie FOTTA, Martin. Dilemy okolo názvov. In *Rómovia a druhá svetová vojna: Čítanka*. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku, 2006. ISBN 8089008-20-8, s. 15-16.

vyhne bližšej charakteristike nariadení, upravujúcich ďalšie dôležité súčasti rómskeho holokaustu, ako boli pôsobenie Rómov v armáde, v pracovných táborech a v koncentračnom tábore v Dubnici nad Váhom, perzekúciám Rómov, účasti Rómov v Slovenskom národnom povstaní, či ďalším témam.

Publikované dokumenty dobre ilustrujú niekoľko typov protirómskych opatrení, ktoré sú považované za dôležitú súčasť rómskeho holokaustu na Slovensku. Konkrétne ide o nariadenia: a) umožňujúce vysídliť rómskych obyvateľov mimo obce; b) súbor nariadení a žiadostí, ktoré obmedzovali pohyb (povinná prítomnosť v domovských obciach, zákaz prístupu do miest, obmedzené návštevne hodiny aj domovských obcí, zákaz prístupu na verejné miesta, včítane dopravných prostriedkov), alebo obmedzovali, poprípade úplne likvidovali rómskych živnostníkov. Ak použijeme rámcovanie Mileny Hübschmanovej, nami ponúkané archívne dokumenty obmedzovali občianske práva Rómov v niekoľkých rovinách a predstavujú základ getoizácie a ostrakizácie Rómov. Všetky spomínané opatrenia výrazne zmenili rómske komunity v niekoľkých smeroch: deštruktívne pôsobili na vzťahy s majoritou, na dodržiavanie noriem samotnej rómskej komunity³, pauperizovali Rómov, čo ďalej plodilo asociálne chovania (napr. krádeže), zhoršenie hygieny a malo aj svoje psychické následky.

Slovenská republika v úzkej zhode s Nemeckou ríšou neuznávala občianske práva a slobody a zavádzala rasové prenasledovanie, týkajúce sa predovšetkým židovského obyvateľstva, postupne však stále ráznejšie zasahujúceho aj Rómov. Zákon o štátnom občianstve z 25. septembra 1939 rozdelil obyvateľstvo na občanov a cudzie živly, pričom plnoprávni boli iba štátni občania. Z možnosti získať štátne občianstvo boli úplne vylúčení Židia. K Rómom sa pristupovalo dvojako. Dvojaký prístup umožňoval „...*místním a rezortním autoritám, aby při aplikaci různých proticikánských opatření rozhodly, kdo je „Cikán-cikán“ a kdo Cikán-Slovák, a na koho se tedy ona opatření budou vztahovat a na koho ne.*“ V lokalitách, kde protirómske opatrenia neboli miestnymi samosprávami a štátnymi inštitúciami uplatnené, predpokladá Milena Hübschmannová lepšiu integrovanosť Rómov do miestnej komunity.⁴

Už prvé protirómske nariadenie vydané Krajským úradom v Bratislave 23. júna 1939 tvorilo základ stupňujúcej sa getoizácie a ostrakizácie Rómov. Obežník nariadil revíziu domovskej príslušnosti Rómov a zakazoval obchodovanie s koňmi. Rómom mali byť odobrané kočovné, prípadne aj živnostenské listy. Nariadenie negatívne postihlo nielen tradičné obchodovanie s koňmi, ale aj obchod s odpadkami, viazaný na kočovanie. Kontraproduktívne (nie vlastnou vinou) tak pribúdalo obyvateľstvo bez práce, odkázané na pomoc okolia, naviac často so sporným občianstvom. Na určitý pohyb boli viazané takmer všetky tradičné zamestnania Rómov. Napríklad dve typické rómske zamestnania – hudobníci a kováči, ponúkali svoje služby v určitej širšej lokalite a užiť sa službami len pre jednu obec, aj to len vo vymedzených hodinách, bolo pre obe zamestnania takmer nemožné. Podobne nákup či predaj hudobných nástrojov, predaj tovaru či zabezpečenie kontaktov bolo viazané na návštevy väčších miest alebo trhov. Na ministerské vyhlášky nadväzovali vyhlášky miest a obcí, obmedzujúce alebo zakazujúce pohyb Rómov.

Zásadnú vyhlášku ovplyvňujúcu rómske komunity na území Slovenska predstavovala vyhláška ministerstva vnútra *O úprave niektorých pomerov Rómov* z 20. apríla 1941. Vyhláška definitívne zrušila kočovné listy a ich držiteľom nariadila návrat do domovských

⁴ Za nových podmienok už nebolo možné napríklad voliť si partnera mimo príbuzenstva, starať sa o spoločné studne, hygienu a podobne.

⁵ HÜBSCHMANNOVÁ, M. (ed.). Cit. 2, s. 53.

obcí. Rómom, ktorí sa vyhýbali práci, hrozilo odvedenie do pracovných útvarov. V obciach s viac ako troma rómskymi rodinami vyhláška nariadila ustanoviť rómskeho vajdu a zakázala Rómom držať si psov. Výrazne zasiahlo do života mnohých rómskych komunít ustanovenie o odstránení rómskych obydli z blízkosti ciest a ich umiestnenie na odľahlé a zvlášť k tomu určené miesta. Uvedené nariadenie sa často z rôznych príčin (napríklad kvôli nedostatku financií, samospráva nevlastnila vhodný pozemok, kompetenčné spory, dobré rómsko-nerómske vzťahy, integrovanosť miestnosť Rómov a i.) nedodržiavalo, a tak prezídium Ministerstva vnútra v novej vyhláške z 21. júla 1943 znovu dôrazne prikázalo odstrániť rómske obydlia od frekventovaných ciest a všemožne Rómom zabrániť, aby sa potulovali, vyhýbali práci a živili nelegálnymi spôsobmi. Vyhláška ďalej oznamovala plánované otvorenie koncentračného tábora pre Rómov.

Dvojaký prístup miestnych a rezortných autorít k Rómom, buď ako k občanom alebo ako k cudzím živlom, v kombinácii s lokálnymi vyhláškami spôsobil, že priebeh rómskeho holokaustu sa môže od lokality k lokalite zásadne líšiť, čo vzhľadom na súčasné poznanie dejín Rómov na území Slovenska, najpresvedčivejšie dokladajú orálne historické svedectvá.⁵ Z uvedeného dôvodu považujeme dejiny konkrétnych rómskych lokalít za dôležité východisko akýchkoľvek všeobecnejších charakteristík priebehu rómskeho holokaustu na Slovensku. Bohužiaľ, takýmto dejinám sa venuje skôr príležitostne iba niekoľko autorov.⁶ Pravdepodobne z uvedeného dôvodu sa doteraz žiadna z publikovaných historickým prác nezaoberala dôležitou otázkou, a to aké veľké množstvo obcí a miest prišlo k vysídleniu Rómov z pôvodných lokalít, alebo otázkou, aké veľké množstvo samospráv vydalo vlastné lokálne nariadenia a čoho sa primárne lokálne nariadenia týkali.

Základná charakteristika Rómov⁷ v Turci a v Malom Čepčine

Z hľadiska dejín Rómov na území Slovenska nepredstavuje Turiec typický región. V celouhorskom súpise z roku 1893 bol Turiec jedným z regiónov s najnižším zastúpením Rómov⁸. Podiel Rómov na všetkom obyvateľstve Uhorska bol 1,8 %, čo bol trojnásobok v porovnaní s Turčianskou župou, kde podiel Rómov na obyvateľstve župy predstavoval

⁶ HÜBSCHMANNOVÁ, M. (ed.). *Po Židoch Cigáni: Svědectví Rómů ze Slovenska 1939 – 1945*. Praha : Triáda, 2005. 898 s. ISBN 80-86138-14-3. *Rómovia a druhá svetová vojna: Čítanka*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 2006. 190 s. ISBN 8089008-20-8. LACKOVÁ, Elena – HÜBSCHMANNOVÁ, Milena (ed.). *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Praha : Triáda, 2010. 276 s. Rôzne svedectvá publikované v odbornom časopise Romano džaniben a v novinách Romano l'il nevo.

⁷ GECELOVSKÝ, Vladimír. *Sociálně politické postavení a perzekuce Cigánov v Československé republice a v Slovenskom štáte so zreteľom na region Gemera*. Košice : [s.n.], 1987, 211 s. GECELOVSKÝ, Vladimír. *Rómovia na Gemi do roku 1945*. Rožňava : Okresné osvetové stredisko, 1990, 185 s. ISBN 80-900405-2-7. KOLLÁROVÁ, Zuzana. K vývoju rómskej society na Spiši do roku 1945. In MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia*. Bratislava : Ister Science Press, 1992, s. 103-114. ISBN 80-900486-2-3. MANN, Arne B. Rómovia v Kremnici. In *Romano Džaniben: časopis romistických štúdií* 1994, č. 4. ISSN 1210-8545, s. 7-15. MANN, Arne B. Význam spomienkového rozprávania pre výskum rómskeho holokaustu. In *Romano Džaniben: časopis romistických štúdií* 2013, č. 2. ISSN 1210-8545, s. 37-51. SCHEFFEL, David. *Svinia v čiernobielom: slovenskí Rómovia a ich susedia*. Prešov : Centrum antropologických výskumov, 2009, 305 s. ISBN 978-80-969483-7-6.

⁸ V článku za Róma označujeme takého obyvateľa lokality, ktorý je za Róma, t. j. dobovo cigána, archívnymi prameňmi označený. Na základe dostupných štatistických dát a súpisov môžeme skonštatovať, že v prípade Malého Čepčína za cigánov označení obyvatelia deklarovali cigánsku národnosť aj pri sčítaní v roku 1930, hoci obyvatelia mnohých iných turčianskych lokalít označení v súpisoch za cigánov, deklarovali v sčítaní roku 1930 slovenskú, resp. nemeckú národnosť.

⁹ *Czigányösszeírás Eredményei*. Budapest : Az Országos Magyar kir. Statisztikai Hivatal, 1895, s. 22.

0,59 %.⁹ Okresy Martin a Turčianske Teplice, ktoré tradične tvorili Turčiansku župu, sú aj dnes okresmi s výrazne podpriemerným zastúpením Rómov.¹⁰ Môžeme tak predpokladať, že aj v sledovanom období boli Rómovia v Turci, v porovnaní s inými regiónmi, zastúpení podpriemerne. Vďaka podpriemernému počtu Rómov v Turci je však možné robiť regionálny archívny výskum o rómskych komunitách komplexnejšie a sledovať v rámci možnosti všetky komunity. Počet Rómov v Turci približuje tabuľka 1.¹¹

Tabuľka 1. Počet Rómov v Turci podľa sčítaní a súpisov v rokoch 1893 – 2013¹²

Rok všeobecného sčítania	1890	1921	1930	1930	1930	1930	1938	1938	1940
Obyvateľstvo spolu	49 979	56 125	64 091	64 091	64 091	64 091	69 757	69 757	60 210

¹⁰ Zo 63 uhorských žúp sa Turiec umiestnil tesne za Liptovskú a Trenčiansku župu na 58. mieste. Zo žúp nachádzajúcich sa dnes na území Slovenska, menšie zastúpenie Rómov vykazovala len Oravská župa.

¹¹ Podľa Atlasu 2013 tvoria Rómovia 7,44 % zo všetkého obyvateľstva na Slovensku. V okrese Martin Rómovia tvoria 2,07 % všetkých obyvateľov a v okrese Turčianske Teplice 1,62 %.

¹² Štatistické údaje v texte pochádzajú z článku SEGLOVÁ, Lucia. Počet Rómov v Turci v dobových a súčasných štatistikách. In *Romano Džaniben: časopis romistických štúdií* 2014, č. 1. ISSN 1210-8545, s. 9-48. Dostupné na <http://www.dzaniben.cz/files/af6375c61c3cb6b037f58874c976725f.pdf> [cit. 30. október 2015].

¹³ Štatistické údaje z rokov 1930 a 1938 sú rekonštrukciami, ktoré zosumarizovala autorka na základe zachovaných archívnych dokumentov. Obe rekonštrukcie sú závislé nielen na schopnosti autorky dohľadať jednotlivé rómske rodiny, ale aj na completeness archívneho materiálu. Údaje z roku 1930 a roku 1938 sú interpretované dvoma spôsobmi. Autorka rekonštruovala na jednej strane počet všetkých obyvateľov Turca, ktorí boli ako Rómovia, resp. dobovo cigáni identifikovaní v ďalších častiach sčítacích hárkov alebo v skoršom súpise notárov z roku 1924. Títo obyvatelia udávali v sčítaniach z roku 1930 a 1938 slovenskú alebo nemeckú národnosť. Istú nepresnosť výpočtu relatívneho zastúpenia Rómov v Turci spôsobuje skutočnosť, že mnohé súpisy Rómov prebehli mimo rokov všeobecných sčítaní obyvateľstva, a tak sú pre výpočet relatívneho zastúpenia Rómov použité najbližšie sčítania udávajúce celkový počet obyvateľov Turca. Napríklad najstaršie relatívne zastúpenie Rómov je vypočítané na základe počtu Rómov zistených súpisom z roku 1893 a počtu všetkých obyvateľov regiónu zistených sčítaním v 1890 a pod. Pre lepšiu orientáciu sú písmenami D, P a Pi rozlíšené spôsoby, akým boli údaje zozbierané. Písmeno D ako deklarovaná signalizuje, že jednotlivci mali (aj keď spôsobom sčítania a dobovým vnímaním ovplyvnenú) možnosť zvoliť si rómsku, resp. cigánsku národnosť. Písmeno P ako pripísaná označuje súpisy, v ktorých o etnicite rozhodli miestne authority a písmeno Pi označuje obyvateľov, ktorých autorka identifikovala na základe označenia „cigán“, alebo na základe súpisov z iného roku. V čase druhej svetovej vojny boli z regiónu administratívne oddelené štyri obce (Dolný Turček, Horný Turček, Horná Štubňa a Sklené), ktoré sa stali súčasťou okresu Kremnica. V tabuľkách na neprítomnosť štatistických údajov za spomínané štyri obce upozorňuje symbol *. *Czigányösszeírás Eredményei*. Budapest : Az Országos Magyar kir. Statisztikai Hivatal, 1895. Štátny archív (ŠA) Bytča, pobočka Martin, fond (f.) Okresný úrad (OÚ) Martin, inventárne číslo (inv. č.) 1739, administratívne spisy (adm.) 1924, kartón (K) 1, rómske záležitosti. ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1785, adm. 1927, K 131, rómske záležitosti. Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Sčítanie ľudu 1930. MATUŠÍK, Bohumil. Pohyb národnosti a náboženstva v Turci za posledných sto rokov. In *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti* (XXX), 1936, 1 – 4, s. 34-55. ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1991, adm. 1938, K 225 – 238. ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 2138, adm. 1944, K 354, rómske záležitosti. *Cikánské obyvateľstvo k 31. XII. 1968*. Praha : Federálny štatistický úrad, 1969. SRB, Vladimír. Soupisy a sčítání Cikánů-Romů v Československu v letech 1947 – 1980 a odhady jejich počtu do roku 2000, respektive 2020. In *Zpravodaj KSVI: Materiály k problematice etnických skupin na území ČSSR*. Sv. 2. Cikáni v průmyslovém městě (problematika adaptace a asimilace). Praha : Oddělení etnických procesů, 1986, s. 72-87. KARIKA, G. – ČONKA, J. Rómovia sú na Slovensku rovnako veľkou národnostnou menšinou ako Maďari. In *Romano l'il nevo V*, 1995, č. 160 – 163, s. 3. JUHAŠČÍKOVÁ, Ivana – ŠKÁPIK, Pavol – ŠTUKOVSKÁ, Zuzana. *Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011: Obyvateľstvo podľa národnosti*. Bratislava : Štatistický úrad Slovenskej republiky, 2012. ISBN 9788081212062. *Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013*. Bratislava : UNDP, 2014. ISBN 9788089263189. Dostupné na: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romkom_web.pdf [cit. 27. novembra 2014].

Rok zisťovania Rómov	1893 P	1924 P	1927 P	1930 D	1930 D+Pi	1936 P	1938 D	1938 D+Pi	1944* D
Počet Rómov	297	446	458	140	495	559	462	561	518
% zastúpenie Rómov	0,59	0,80	0,71	0,22	0,77	0,87	0,66	0,80	0,86
Počet obcí celkovo	96	91	91	91	91	91	90	90	86
Počet obcí s rómskym obyvateľstvom	35	31		9	28		23	26	26

Rok všeobecného sčítania	1970	1970	1980	1991	1991	2001	2011	2011
Obyvateľstvo spolu	91 963	91 963	105 228	112 986	112 986	114 679	113 489	113 489
Rok zisťovania Rómov	1968 P	1970 P	1980 P	1990 P	1991 D	2001 D	2011 D	2010/2013 P
Počet Rómov	1 241	1 139	1 465	1 812	522	438	179	2 393
% zastúpenie Rómov	1,35	1,24	1,39	1,60	0,46	0,38	0,16	2,11
Počet obcí celkovo	78	78	72	73	73	69	69	69
Počet obcí s rómskym obyvateľstvom	19				12	14	12	18

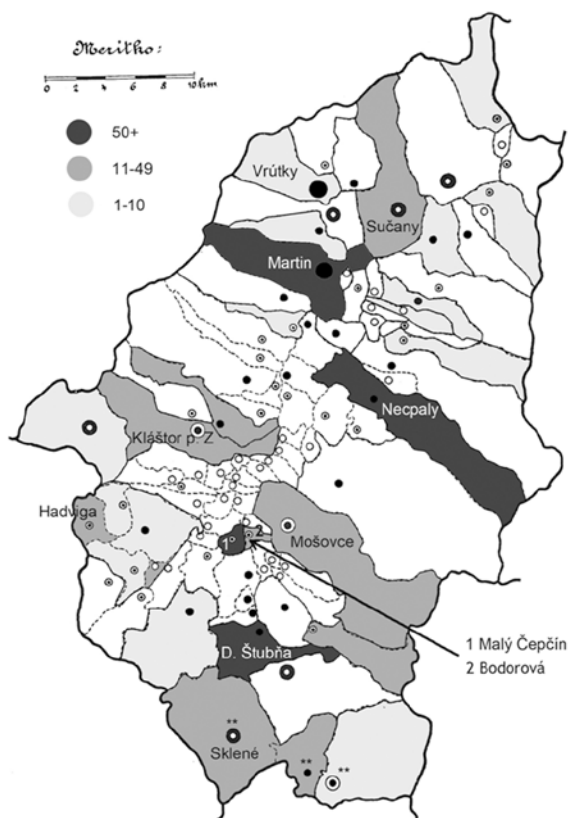
Pozn.: **P** – etnicita pripísaná dobovými úradníkmi; **D** – deklarovaná etnicita; **Pi** – etnicita pripísaná autorkou na základe dobových označení.

Obec Malý Čepčín leží v južnej časti Turčianskej kotliny, neďaleko kúpeľného mesta Turčianske Teplice. V sledovanom období predstavovala jednu z menších obcí, a to veľkosťou chotára, ako aj počtom obyvateľov. Prevalu mali obyvatelia hlásiaci sa k slovenskej národnosti a viac ako polovicu tvorili veriaci s evanjelickým vierovyznaním. Obyvateľstvo sa živilo prevažne poľnohospodárstvom, služby v obci zabezpečovalo niekoľko remeselníkov. Od 19. storočia križovala obec štátna železnica zo Šalgótarjánu do Vrútok a v medzivojnovom období bola v obci funkčná železničná zastávka pre niekoľko okolitých obcí. Obec bola sídlom notárskeho úradu, do ktorého patrili obce Bodorová, Borcová, Dvorec, Diviaky, Ivančiná, Kevice, Jazernica, Laclavá, Moškovec, Malý a Veľký Čepčín. Četnícka (vo vojnovom období žandárska) stanica, ktorá mala v pôsobnosti aj obec Malý Čepčín, sídlila v neďalekých Mošovciach. V roku 1874 bola v obci postavená jednotriedna budova štátnej ľudovej školy.

Skúmaná rómska komunita v obci Malý Čepčín predstavovala jednu z najpočetnejších rómskych komunít v Turci. Rómovia sídlili neďaleko železničnej stanice na hraniciach

katastrov obcí Malý Čepčín a Bodorová. Rómovia s domovskou príslušnosťou v oboch obciach obývali jeden spoločný priestor. V článku publikované dokumenty sa vzťahujú primárne k Rómom z Malého Čepčína, na základe doteraz preštudovaných archívnych prameňov nie je jasné, nakoľko obe samosprávy spolupracovali, a nakoľko sa tak podmienky maločepčianskych Rómov týkali aj Rómov v Bodorovej. Pokiaľ by sme sčítali počet Rómov v oboch obciach, bola rómska časť neďaleko stanice najväčšou rómskou komunitou v Turci počas celého medzivojnového a vojnového obdobia. Keďže obce Malý Čepčín a Bodorová patrili k malým obciam, predstavuje zároveň spojená rómska komunita aj lokalitu s najvyšším relatívnym zastúpením Rómov. Ako približuje mapa a tabuľky 2 a 3, ďalšie početnejšie komunity v Turci sídlili v obciach Necpaly, Dolná Štubňa, Sučany, Kláštor pod Znievom a Mošovce. Veľké rómske komunity žili aj v dvoch najväčších mestách regiónu, v Martine a vo Vrútkach. Konkrétny počet Rómov v obciach Bodorová a Malý Čepčín približuje tabuľka 4.

Mapa č. 1¹³

Pozn.: Mapa zobrazuje počet Rómov žijúcich v jednotlivých obciach regiónu na základe údajov žandárskych staníc z roku 1944. Katastre obcí, kde v sledovanom roku žili Rómovia, sú farebne rozlíšené tromi odtieňmi sivej. Pre obce Horný a Dolný Turček a Sklené (označené **) boli použité údaje zo súpisu v roku 1938, pretože údaj z roku 1944 nie je k dispozícii.

¹⁴ Mapa bola pôvodne publikovaná v štúdií SEGEOVÁ, Lucia. Počet Rómov v Turci v dobových a súčasných štatistikách. In *Romano Džaniben: časopis romistických štúdií* 2014, č. 1. ISSN 1210-8545, s. 9-48. Dostupné na <http://www.dzaniben.cz/files/af6375c61c3cb6b037f58874c976725f.pdf> [cit. 30. október 2015].

Tabuľka 2. Poradie obcí s najväčším absolútnym počtom Rómov

	1924		1930		1938		1944*	
1.	Vrútky	59	Necpaly	68	Dolná Štubňa	77	Necpaly	71
2.	Necpaly	52	Dolná Štubňa	45	Necpaly	72	Martin	62
3.	Malý Čepčín	37	Malý Čepčín	41	Malý Čepčín	58	Malý Čepčín	57
4.	Sklené	32	Bodorová	40	Martin	50	Dolná Štubňa	57
5.	Dolná Štubňa	31	Vrútky	33	Dolný Turček	36	Sučany	42
6.	Bodorová	29	Martin	28	Sklené	32	Kláštor p. Z.	36
7.	Kláštor p. Z.	24	Dolný Turček	25	Kláštor p. Z.	31	Mošovce	29

Pozn.: * – v prehľade chýbajú obce Sklené, Horný Turček a Dolný Turček.

Tabuľka 3. Poradie obcí s najväčším relatívnym zastúpením Rómov na celkovom obyvateľstve vyjadrené v percentách

	1924/1921		1930		1938		1944/1940*	
1.	Malý Čepčín	16,60	Bodorová	17,24	Malý Čepčín	15,76	Malý Čepčín	16,2
2.	Bodorová	13,36	Malý Čepčín	12,09	Dolná Štubňa	13,02	Liešno	15,00
3.	Liešno	9,40	Liešno	9,43	Bodorová	11,54	Bodorová	9,55
4.	Necpaly	6,05	Necpaly	7,27	Liešno	8,49	Dolná Štubňa	7,69
5.	Dolná Štubňa	4,47	Dolná Štubňa	6,50	Turč. Peter	7,32	Necpaly	7,33
6.	Turč. Peter	4,21	Turč. Peter	5,19	Necpaly	7,16	Hadviga	3,91
7.	Horné Jaseno	3,78	Horné Jaseno	3,99	Dolný Turček	3,39	Turč. Peter	3,56

Pozn.: * – v prehľade chýbajú obce Sklené, Horný Turček a Dolný Turček.

Tabuľka 4. Počet Rómov v obciach Bodorová a Malý Čepčín

Obec	1924 P	1921 c	% P	1930 D	1930 P	1930 c	% D	% P	1938 D	1938 c	% D	1944 P	1940 c	% P
Bodorová	29	217	13,36	40		232	17,24		27	234	11,54	19	199	9,55
Malý Čepčín	37	229	16,16	38	3	339	11,21	0,88	58	368	15,76	57	351	16,24

Pozn.: P – etnicita pripísaná dobovými úradníkmi; D – deklarovaná etnicita; c – celkový počet obyvateľov.

Rómovia žili v obci určite už v poslednej tretine 19. storočia.¹⁴ V medzivojnovom období boli najbežnejšími rómskymi priezviskami mená Cicko, Facuna a Lacko. Väčšina obyvateľov sa v Malom Čepčine narodila, z iných lokalít pochádzali predovšetkým manželky a partnerky maločepčianskych Rómov. V súpise z roku 1924 a v sčítaní z roku 1930 je ako zamestnanie viacerých Rómov, tzv. hláv domácností, uvedené obchodovanie s ošípanými (v jednom prípade s koňmi), nachádzame aj niekoľko hudobníkov a v roku 1924 aj jedného kováča. Viacerí mladší Rómovia boli nádenníkmi a pracovali napríklad pri tlčení kameňa. V roku 1924 zaznamenal súpis v Malom Čepčine 6 domácností, v roku 1930 už

¹⁵ Jeden z najstarších medzivojnových obyvateľov Rómov, Juraj Cicko sa narodil v Malom Čepčine v roku 1876, jeho otec narodený v roku 1841 však pochádzal zo susednej Bodorovej. Bližšie pozri rodné listy. Archív SNM, pobočka Martin. Zbierka dokumentov k dejinám Rómov.

11 domácností v 7 domoch a v roku 1938 12 domácností.¹⁵ Výnimočným Rómom v lokalite, ako svedčia nielen publikované pramene, bol Juraj Cicko (1876). Podľa prameňov bol úspešným obchodníkom s koňmi a ošípanými a vlastnil v obci viaceré nehnuteľnosti, vrátane pozemkov.

Charakteristika publikovaných archívnych dokumentov

Sprístupnené dokumenty sú výsledkom dvojročného archívneho výskumu zaoberajúceho sa dejinami rómskych komunít v Turci v rokoch 1918 – 1945. V rámci archívneho výskumu boli preštudované predovšetkým fondy Štátneho archívu v Bytči, pobočka Martin.¹⁶ Ako súčasť výskumu sa v Archíve Slovenského národného múzea, pobočka Martin, podarilo vytvoriť Zbierku dokumentov k dejinám Rómov, vzťahujúcu sa práve k popisovanej rómskej komunite v obciach Malý Čepčín a Bodorová.

Vybrané dokumenty považujeme za reprezentatívne pre región Turiec, pretože so všetkými typmi zverejnených archívnych dokumentov sa stretávame aj v iných turčianskych lokalitách obývaných Rómami. Podľa doterajšieho archívneho výskumu však nie je pre lokality v Turci obývané Rómami typické, aby sa v nich vyskytovali súčasne všetky typy nami zverejnených prameňov. Podľa doterajších zistení, opatrenia voči Rómom a predstavy lokálnych autorít o „adekvátnom“ zaobchádzaní s Rómami, boli v Malom Čepčine najtvrdšie, najdlhšie trvajúce a najsystematickejšie. Prvú žiadosť o presídlenie Rómom z Bodorovej a Malého Čepčina podal vrchný četnícky strážmajster z Mošoviec už 23. októbra 1933. V druhej žiadosti z 23. mája 1935 svoju žiadosť zopakoval a ako ďalší dôležitý problém, podobne ako publikované dokumenty, uviedol poľné krádeže a pasenie dobytká a koní Rómov na cudzích pozemkoch. Žiadosti o riešenie „cigánskej otázky“ v Bodorovej a v Malom Čepčine sa pravidelne opakovali aj v ďalších rokoch.¹⁷

Z hľadiska vedecko-výskumnej úlohy SNM – EM v Martine „Výber rómskych obydlí z Turca“ za najzaujímavejšie dokumenty považujeme dokument č. 1, ktorý pomerne podrobne technicky opisuje stavebnú situáciu v pôvodnej rómskej časti Malého Čepčina, a čiastočne aj dokumenty č. 7 a 8, popisujúce situáciu v presídlennej komunite.

Z historiografického hľadiska nebolo, s výnimkou práce Vladimíra Gecelovského, komplexnejšie spracované, ako konkrétne prebiehalo vysídľovanie rómskej lokality na základe vyhlášky z 21. apríla 1941¹⁸. Rovnako iba práca Vladimíra Gecelovského spomína odvolanie sa samotných Rómov, či iných občanov, voči presídleniu. V Turci sa odvolali obyvatelia viacerých lokalít, o ktorých doteraz vieme, že boli presídlené alebo bolo plánované ich presídliť.

Vybrané dokumenty sú po obsahovej stránke sústredené na štyri typy problémov: a) presídlenie rómskej časti na odľahlé miesto; b) obmedzenie voľného pohybu Rómov; c) zákaz činnosti rómskych obchodníkov s ošípanými, a s tým súvisiaci zákaz akéhokoľvek chovu zvierat pre Rómov; d) všeobecnejšie predstavy o celkovom riešení „cigánskej otázky“. Najviac dokumentov sa vzťahuje k presídleniu rómskej časti na odľahlé miesto, na

¹⁶ ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1739, adm. 1924, K 122, rómske záležitosti. SNA Bratislava, f. Sčítanie ľudu 1930. ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1991, adm. 1938, K 225 – 238.

¹⁷ Preštudované boli prezidiálne a administratívne spisy Okresného úradu v Martine inventarizované ako rómske záležitosti, viaceré fondy Obvodných notárskych úradov v Turci a niektoré fondy Miestnych národných výborov z Turca. Okresný úrad bol najvyšším štátnym úradom pre okres Martin v rokoch 1923 – 1945, obvodné notárske úrady predstavovali najnižší stupeň štátnej správy a spravovali obvykle niekoľko obcí.

¹⁸ ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 2047, adm. 1940, K 276, rómske záležitosti.

¹⁹ GECELOVSKÝ, Vladimír. *Rómovia na Gemeri do roku 1945*. Rožňava : Okresné osvetové stredisko, 1990. 185 s. ISBN 80-900405-2-7. Podrobnejšie popisy poskytujú aj mnohé orálne historické svedectvá.

základe vyhlášky O úprave niektorých pomerov Rómov z 20. apríla 1941. Dokumenty pomerne detailne charakterizujú rýchlosť s akou lokálne orgány na vyhlášku reagovali, spôsob presunu, podmienky v pôvodnej i presídlenej časti obývanej Rómami, i argumentáciu miestnej samosprávy. Formálne tvorí vybrané dokumenty niekoľko zápisníc, žiadostí a správ rôznych inštitúcií.

Vybrané dokumenty sú usporiadané chronologicky. Každý dokument je uvedený s poradovým číslom a informáciou, na akom mieste je dokument dostupný bádateľom. Dokumenty boli prepísané, pričom bol do veľkej miery ponechaný pôvodný pravopis.

Zoznam publikovaných dokumentov:

1. Zápisnica napísaná dňa 18. novembra 1939 v Malom Čepčine. Predmetom je komisionálna prehliadka budov /:kolíb:/ cigánskej kolónie v obci Malý Čepčín.

2. Výťah zo zápisnice napísanej v Malom Čepčine dňa 23. novembra 1940 na zasadnutí obecného zastupiteľského sboru obce Malý Čepčín. Bod 2. Cigáni a potulujúce sa osoby, odobranie pobytu, resp. zákaz pobytu na kat. území obce Malý Čepčín.

3. Zápisnica napísaná v Malom Čepčine na riadnom zasadnutí zastupiteľského sboru obce Malý Čepčín dňa 16. mája 1941. Bod. Cigáni – premiestnenie od verejnej cesty.

4. Žiadosť obvodného notárstva Malý Čepčín pre Okresný úrad v záležitosti Juraj Cicko st., Malý Čepčín – návrh na odobratie živnostenského listu „obchod s ošípanými“ z 28. mája 1941.

5. Správa štátneho obvodného lekára pre Okresný úrad o hygienických závadách v cigánskom tábore v Malom Čepčine z 2. augusta 1941.

6. Sťažnosť Juraja Cicku na Okresný úrad, nedatovaná.

7. Zápisnica napísaná dňa 29. augusta 1941 v Malom Čepčine na základe výmeru okres. úradu v Turč. Sv. Martine čís. 13.043/1941 zo dňa 28. júla 1941 z príležitosti vyvlastnenia pozemku Jozefa Jankela a spol., v prospech obce Malý Čepčín na premiestnenie cigánov.

8. Plán „Stavba cigánskych domov obce Malý Čepčín na parcele mpč. 162/2 v kat. území obce M. Čepčín“, nedatovaný.

9. Žiadosť miestnej organizácie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany v Malom Čepčine na Ministerstvo vnútra vo veci Cigánov v Malom Čepčine – zákaz držania domácich zvierat, prísny dozor nad nimi z 21. septembra 1941.

10. Správa Obvodného notárstva Malý Čepčín k sťažnosti Juraja Cicku z 26. septembra 1941.

11. Žiadosť obcí Malý Čepčín a Bodorová na Ministerstvo vnútra vo veci čo najprísnejšieho zakročenia proti cigánom z 20. mája 1942.

12. Správa žandárskej stanice Mošovce vo veci šetrenia cigánov z Malého Čepčína zo 6. marca 1944.

Dokument č. 1

– Archív SNM, pobočka Martin. Zbierka dokumentov k dejinám Rómov.

Z á p i s n i c a

napísaná dňa 18. novembra 1939 v Malom Čepčine.

P r e d m e t o m je komisionálna prehliadka budov /:kolíb:/ cigánskej kolónie v obci Malý Čepčín.

P r í t o m n í: Ernest Jančina, komisár pol. správy, za okresný úrad v Turč. Sv. Martine a ing. Marcel Fenyö, hl. techn. komisár, za techn. odd. okresného úradu.

R o k o v a n i e:

Okresný úrad v Turč. Sv. Martine na základe sťažností jednotlivcov i korporácií nariadil prehliadku stavu budov /:kolíb:/ v cigánskej kolónii v Malom Čepčine.

Zástupcovia okresného úradu na tvári miesta zistili nasledovné:

v bezprostrednej blízkosti staničnej budovy Malý Čepčín, na vzdialenosť od koľajníc asi 20 m, sú postavené chatrče miestnych cigáňov, na ploche cca 400 m² tesne jedna chatrč vedľa druhej, bez uličky a dvora, v ktorých prebýva 13 veľmi početných rodín. Chatrče sú postavené takmer všetky z dreva a pokryté šindľom, takže sú zvlášť, vzhľadom na nepatrnú vzdialenosť od železnice, ohňu nebezpečné. Len dva domky sú pokryté škridlou, z týchto jeden patrí Jurajovi Cickovi. Tento dom má dve miestnosti a malú zasklenú predizbu. Je vymurovaný z tvrdého materiálu, pri tomto domku je zriadený jediný však v celej cigánskej osade záchod. Druhý dom krytý škridlou je tiež majetkom Juraja Cicku, je to však kôľňa a maštal', pri ktorej je zriadená jedna izbička, ktorá slúži za byt jednej cigánskej rodiny. Táto budova je zodpovedná ako kôľňa, avšak nie je zodpovedná ako obytná miestnosť.

Táto cigánska osada je ohraničená s jednej strany železnicou, s druhej strany krajinskou hradskou a obyvatelia obťažujú ako cestujúcich po železnici, tak aj cestujúcich a pcestných na hradskej. Treba poznamenať, že stanica Čepčín je železničnou stanicou pre obce Malý Čepčín, Veľký Čepčín, Jazernica, Laclavá, Ivančiná, Dvorec, Slovenské Pravno a Jasenovo, tiež Kaľamenová, Hadviga, Liešné, Briešťa, na druhej strane na východ pre obce Bodorová, Borcová, Kevice a Mošovce. Stanica, ktorá slúži pre taký veľký počet obcí a pre tak významné obce a často navštevované cudzincami a turistami, nesmie byť pošpatená blízkosťou cigánskej osady a cudzinci nesmú byť obťažovaní cigáňmi a cigáňčatmi.

Cigánske chatrče nemajú žiadne záchody a obyvatelia znečistia železničný násyp v najtesnejšej blízkosti stanice, čo je z ohľadu zdravotníckeho a estetického neprípustné a z hľadiska cudzineckého ruchu neudržateľné. Chatrče samé sú malé, málo vetrané a málo osvetlené, majú svetlú výšku 2 – 2,20 m a pri vnútorných rozmeroch 12 – 16 m² slúžia za byt pre 4 – 8 osôb. Stav týchto chatrčí je veľmi sošlý, na mnoho miestach do nich zateká a spodné sruby stien sú zhnité, strechy sú prevláčené, takže ich stav ohrozuje bezpečnosť obyvateľov.

Vzhľadom na uvedený stav podáva sa nasledujúci návrh:

Okresný úrad v Turč. Sv. Martine nech si vyžiada súhlas krajinského úradu v Bratislave a po obdržaní tohto, vypočujúc predtým mienku obce Malý Čepčín, jej stavebnej komisie a interesovaných cigáňov, nech vzhľadom na to, že uvedené koliby, ktoré nezodpovedajú ani základným podmienkam platného stavebného štatútu, ktoré boli postavené bez stavebného povolenia, sú hygienicky absolútne závadné, ohrozujú bezpečnosť obyvateľov a ktoré s hľadiska cestovného ruchu sú neudržateľné, nariadil vysťahovať a po ich vysťahovaní zbúrať.

Obci Malý Čepčín sa navrhuje, aby premiestnenie cigáňov do obce Malý Čepčín príslušných, na miesto, pokiaľ možno od železničnej stanice a iných komunikácií odľahlé. Čo sa týka cigáňov, ktorí nie sú do obce príslušní, navrhuje sa, aby títo boli z obce vykázani do domovských obcí.

Tým bola zápisnica skončená a po prečítaní podpísaná,

D.ah.

Dokument č. 2

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Obvodný notársky úrad v Malom Čepčine, Zápisnice obecného zastupiteľstva Malý Čepčín 1934 – 1942, K3.

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Výťah zo zápisnice napísanej v Malom Čepčine dňa 23. novembra 1940 na zasadnutí obecného zastupiteľského zboru obce Malý Čepčín.

Prítomní boli: Jozef Ondruš starosta, Ľudovít Holička ved. notár, Michal Michalík, Jozef Bada, Jozef Líner, Gustav Páleš, Jozef Chorváth, Jozef Školník, Michal Sýkora, členovia zastupiteľského zboru.

P r e d m e t:

Ad. 2./ Cigáni a potulujúce sa osoby, odobranie pobytu, resp. zákaz pobytu na kat. území obce Malý Čepčín.

Starosta obce ako predmet konštatuje, že stretnutie bolo riadne zvolané, že z celkového počtu 12 členov, je na tomto zasadnutí prítomných 8 členov, takže zasadnutie je uznášaniaschopné, zasadnutie zahájil.

Číslo: 4330/1940.

Predmet: Cigáni a potulujúce sa osoby, zákaz pobytu na území obce Malý Čepčín. Referent predmetu prednáša, že v poslednej dobe sa množia prípady, že v obci Malý Čepčín sa zdržujú rôzni cigáni príslušníci iných obcí, ktorí len rozmnožujú počet cigánov, príslušníkov tun. obce. Keďže počet cigánov v obci Malý Čepčín je veľký a robia jak obyvateľom tak i okoloidúcim škodu už i okresný úrad zaujal k veci stanovisko také, že nariadil obci Malý Čepčín, aby konečne cigánska otázka bola riešená tak, že aby títo boli premiestnení na odľahlé miesto, značne vzdialené od stanice.

V dôsledku toho, aby bolo aspoň možnými prostriedkami zabráňované schádzaniu sa v tun. obci cudzím cigánom, referent navrhuje, aby zastupiteľský zbor obce vyniesol zásadné uznesenie, ktorým vypovie, že na území kat. obce Malý Čepčín nesmie sa zdržovať žiaden cigán, alebo potulujúca sa osoba, na pohľad nezáleží a že proti tomuto zásadnému uzneseniu povolenie pobytu žiaden orgán obce, teda ani rada, ani starosta, ale ani notár nemá právo udeľovať povolenie pobytu v obci ani na dobu sebekratšiu.

Zastupiteľský zbor obce Malý Čepčín vyniesol toto svoje jednohlasne

U z n e s e n i e č. 4330/1940.

Zastupiteľský zbor obce Malý Čepčín jednohlasne vypovie, že navždy zakazuje sa zdržiavať na kat. území obce Malý Čepčín, akýmkoľvek cigánom ako rase a národnosti, inej domovskej príslušnosti, ako i osobám z povolania sa túlajúcim necigánom cudzej domovskej príslušnosti.

Tento zákaz sa vzťahuje hlavne na kočovných cigánov ale zásadne i na cigánov a osoby v prvom odstavci uvedené.

Uznesenie toto je zásadné a jeho zmenu okrem zastupiteľského zboru novým uznesením nik previesť nemôže, takže rada na čele so starostom obce a notárom je povinná toto uznesenie plne rešpektovať a v život uviesť.

Vynesením tohto uznesenia odníma sa obecnej rade, starostovi obce a notárovi právo udeľovať povolenia pobytu osobám vyššie uvedeným v obci Malý Čepčín a nedodržanie bude mať za následok stíhanie previnilých osôb podľa platných zákonov.

D ô v o d y:

V poslednej dobe sa stále množia prípady, že cigáni a tuláci sa v obci Malý Čepčín usadia a to buď s dovoľením starostu obce, alebo i bez jeho dovoľenia, čím sú umožnené prípady ďalších krádeží a čím obec ako taká trpí na svojej vážnosti, keďže celá obec je vždy zaplavená kočovnými vozmi cigánov a množstvom tulákov.

Bolo preto treba vyniesť toto zásadné uznesenie, aby sa zabránil priliv cigánov do tun. obce a aby boli v zárodku znemožnené príležitosti k páchaniu trestných činov na tun. obyvateľstve, ako i na obyvateľstve, ktoré prichádza na stanicu Malý Čepčín.

Toto uznesenie má byť v obci vyhlásené a tým, že každý popl. a volič v obci má právo do uznesenia v lehote 15 dní, počínajúc dňom jeho vyhlásenia podať cestou starostu svoje odvolanie. O tomto sa upovedomuje:

1. Jozef Ondruš, starosta obce cieľom dodržania,
2. Jozef Líner, člen ob. rady a n. starosta,
3. Jozef Bada, člen ob. rady,
4. Michal Michalík, člen ob. rady,
5. Žandárska stanica Mošovce, cieľom prísnej kontroly.

Keďže viac predmetov nebolo, starosta zasadnutie zaključil. Zápisnica skončená a podpísaná. D.a.h. Holička v. r. – v. notár

Jozef Bada a J. Líner v. r. – uhodnoveritelia

Ondruš v. r. – starosta

Za hodnovernosť výťahu: v. notár

Dokument č. 3¹⁹

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Obvodný notársky úrad v Malom Čepčíne, Zápisnice obecného zastupiteľstva Malý Čepčín 1934 – 1942, K3.

Z á p í s n i c a

napísaná v Malom Čepčíne na riadnom zasadnutí zastupiteľského sboru obce Malý Čepčín dňa 16. mája 1941.

Prítomní boli:

Jozef Ondruš, starosta, Ľudovít Holička ved. notár, Michal Michalík, Jozef Bada, Jozef Líner, Gustáv Páleš, Ján Páleš, Samuel Bada, Jozef Chorváth, Jozef Skolník, Ján Ciklaminy, Michal Sýkora, Jozef Červeň, členovia obecného zastupiteľského sboru.

Predmet:

1. Cigáni – premiestnenie od verejnej cesty. Číslo 1512/41.

[...]

Pokračovanie:

Starosta obce ako predseda zisťuje, že zastupiteľský sbor je prítomný v plnom počte svojich členov a je tedy usnášania dnešné zasadnutie schopné.

Zasadnutie bolo v obci verejne vopred vyhlásené s označením predmetu a dňa hodiny a miesta zasadnutia. Všetci členovia boli na zasadnutie riadne svolaní. Posledný podpis predvolania sa stal dňa 13.V.1941.

Starosta obce vyzve ved. notára Ľudovíta Holičku, aby o jednotlivých bodoch programu prevzal referovanie.

ad. 1. Cigáni – premiestnenie. Číslo: 1512/41.

Referent predmetu doslovne prečíta vyhlášku ministerstva vnútra zo dňa 20. apríla 1941 číslo 42165/II-4-194, ako i nariadenie okresného úradu v Turč. Sv. Martine zo dňa 25. apríla 1941 číslo: 6792/1941, ktorými nariadeniami je nariadené resp. uložené obci, aby všetkých svojich cigánov od verejnej cesty Štub. Teplice – Turč. Sv. Martin od stanici Malý Čepčín boli hneď premiestnení na odľahlé miesto a za dedinu.

Keďže obci je nariadené aby uvedených cigánov premiestnila na trovy cigánov a za ich pracovnej podpory, navrhuje referent, aby zastupiteľský sbor vyniesol o predmete svoje usnesenie a označil súčasne miesto, kde majú byť premiestnení.

Referent predmetu však upozorňuje, že obec Malý Čepčín nevlastní žiaden majetok menovitý a ani takých pozemkov, kde by mali resp. mohli byť cigáni premiestnení a preto budeme musieť pozemok ten zadovážiť buď z voľnej ruky, alebo vyvlastňovacím pokračovaním v smysle zák. č. 177/1940 Sl. z.

Po skončení referátu, rozvinula sa čulá debata, ktorej sa zúčastnili všetci členovia obecného zastupiteľstva.

Jozef Červeň a Michal Michalík navrhujú, aby vyvlastňovacím pokračovaním dľa zák. číslo 177/1940 bol vyvlastnený pozemok tzv. Rajčura a to Jankelovský t.j. pozemok zapísaný vo vložke č. 7 obce Malý Čepčín mpč. 162/1 o výmere 6308 a 162/2 o výmere 1220 m².

Po prevedenej debata pristúpilo sa k hlasovaniu podľa mena.

Otázky boli zostavené nasledovne: Za premiestnenie cigánov na parcelu mpč. 162/2 ktorá vznikne rozkúskovaním parcely 162 zapísanej vo vložke číslo 7 obce Malý Čepčín v mieste zvanom Rajčura sa hlasovalo slovom „Áno“. Proti návrhu sa hlasovalo slovom „Nie“.

Hlasovania sa zdržal Jozef Bada, člen obecného zastup.

Slovám „Áno“ hlasovali: Michal Michalík, Jozef Líner, Gustav Páleš, Ján Páleš, Jozef Chorváth, Jozef Školník, Ján Ciklaminy, Michal Sýkora, Jozef Červeň, Jozef Ondruš, starosta, Ľudovít Holička, ved. notár.

²⁰ Z dokumentu publikujeme iba časť, ktorá sa týka Rómov. Celkovo sa na zasadnutí pojednávalo osem bodov, Rómov sa týkal iba bod 1.

Slovom „Nie“ nehlasoval nikto.

Taktiež Samuel Bada, člen obec. zastupiteľstva, vzdal sa pred hlasovaním hlasovania a teda nehlasoval.

Zastupiteľský sbor na základe svojho usnesenia vynáša takýmto svoje väčšinou hlasov vynesené
U z n e s e n i e číslo: 1512/41.

Zastupiteľský sbor obce Malý Čepčín vypovie väčšinou hlasov, že premiestňuje všetkých cigáňov majúcich domovské právo a trvalý pobyt v obci Malý Čepčín s terajšieho umiestnenia pri stanici Malý Čepčín na nové miesto zvané „Rajčura“ nachádzajúce sa pod parc. číslom 162 zapísanej vo vložke číslo 7 obce Malý Čepčín, ktorej vlastníkmi sú Jozef Jankel 8/18 inách nezl. Zuzana Jankelová 5/18 inách a nezl. Emília Jankelová v 5/18 inách čiastkach.

Obec Malý Čepčín nakoľko nemá žiadnych svojich nehnuteľností je nútená z uvedenej parcely vyvlastniť na základe zák. 177/1940 Sl. z. výmeru 1220 m² potrebnú pre premiestnenie uvedených svojich cigáňov.

Obec Malý Čepčín plní premiestnenie cigáňov od stanice Malý Čepčín na nové miesto zvané „Rajčura“ na základe vyhlášky ministerstva vnútra zo dňa 20. apríla 1941 číslo: 42165/II-4-1941 a na základe nariadenia okresného úradu v Turč. Sv. Martine zo dňa 25. apríla 1941 číslo: 6792/1941.

Podľa tejto vyhlášky cigáni majú byť premiestnení na svoje vlastné trovy a za ich pomoci, buď finančnej alebo vo forme práce a keď niektorí z cigáňov nebude mať možnosti finančných na svoje premiestnenie obec v takomto prípade premiestni takýchto chudobných cigáňov vlastnými prostriedkami finančnými a za naturálnych plnení všetkých obyvateľov obce a pracovnej povinnosti všetkých cigáňov, ktorých premiestňuje obec na nové miesto.

Naturálne plnenie občana sú povinní poskytnúť a to roľníci svojimi záprahami a tí ktorí záprahov vlastných nemajú sú povinní naturálne plnenie splniť ručnými prácami alebo keď také splniť nemôžu z akýchkoľvek dôvodov musia naturálne práce počítajúc jednotkovo vo forme dennej mzdy v hotovosti v peniazoch obci nahradiť. Počet dní ktoré pripadnú na záprahy alebo jednu osobu u rodín, ktoré bez záprahov ustáli obecná rada na čele so starostom obce taktiež táto ustáli výšku dennej mzdy, ako proti náhradu pracovných naturálnych plnení.

Zastupiteľský sbor uznáva jedine a výlučne za najodľahlejšie miesto v obci Malý Čepčín zvané „Rajčura“ mpč. 162 ktoré je vyššie uvedené na premiestnenie cigáňov, lebo toto miesto jedine zodpovedá citovanej vyhláške ministerstva vnútra.

Prevedením tohoto sa poveruje starosta obce s ved. notárom ďalej s členmi komisie Jozefom Línerom, Gustávom Pálešom a Jozefom Červeňom.

Po skončení premiestnenia, ktoré sa má stať do 31. mája 1941 nech je okres. úradu v Turč. Sv. Martine podaná podrobná správa.

Zastupiteľský sbor súčasne sa uznáša, že starosta obce s ved. notárom má podať ministerstvu vnútra v Bratislave žiadosť aby p. minister vnútra vydal nariadenie, ktorým zakáže chovať, držať, alebo vlastniť cigáňom v obci Malý Čepčín všetky druhy domácich zvierat, menovite však hovädzí dobytok, kone, ošípané, kozy, ovce, zajace, mačky a psov t.j. aby sa vyhláška vyššie uvedená v plnom jej znení vzťahovala i na cigáňov v obci Malý Čepčín.

Súčasne aby p. minister nariadil všetkých cigáňov práce schopných dopraviť do pracovných táborov mužského i ženského pohlavia a zamedziť im najprísnejšími trestami krádeže v poliach.

Osoby, ktoré odkupujú od cigáňov hospodárske suroviny a akékoľvek hospodárske produkty majú byť najprísnejšími trestami stíhané.

Konečne zastupiteľstvo navrhuje aby ministerstvo vnútra úplne rozriešilo cigáňsku otázku a to tak, že premiestni všetkých cigáňov na odľahlé miesto štátu z celého Slovenska a zakáže všetkým advokátom, verejným notárom a vôbec všetkým osobám zastupovanie cigáňov pred verejnosťou úradmi, alebo súdmi v akýchkoľvek veciach pod farchou prísneho stíhania týchto osôb pre nedodržanie tohto nariadenia.

D ô v o d y:

Zastupiteľský sbor musel vyniesť usnesenie o premiestnení cigáňov na odľahlé miesto zvané „Rajčura“ od stanice Malý Čepčín, kde mali doteraz trvalé bydlisko, nakoľko toto bolo obci nariadené vyhláškou ministerstva vnútra zo dňa 20. apríla 1941 číslo: 42165/II-4-1941.

Premiestnenie u chudobných cigáňov muselo byť prevedené na trovy obce a za podpory pracovných síl premiestňujúcich sa cigáňov. Obec ako taká nemá v prítomnej dobe žiadnych finančných hotovostí a preto bolo treba v rozhodujúcej čiastke usnesenia vypovedať, že časť nákladu premiestňovacieho bude sa hradiť naturálnym plnením všetkých obyvateľov obce a to: u majiteľov alebo držiteľov záprahov záprahmi a u ostatných obyvateľov ručnými prácami. Počet záprahových dní a počet ručných prác určí starosta obce s obecnou radou podľa potreby, ktorá sa vyskytne na úplne premiestnenie cigáňov na nové miesto.

Tí, ktorí nevládzu z akýchkoľvek dôvodov ručné práce, alebo záprahami, sú povinní vyplatiť obci v hotovosti v peniazoch ručné, alebo záprahové práce vo výške, ktorú určí starosta obce s obecnou radou.

Návrh ministerstvu vnútra, aby toto zakázalo chovať, alebo držať všetky druhy domácich zvierat bolo treba vyniesť preto, lebo v poslednej dobe sa vyskytujú krádeže v poliach v takom merítku, že keď ministerstvo vnútra tieto rúznym zákazom držania domácich zvierat nezastaví, môžu ohroziť všetkých majiteľov, alebo nájomcov pozemkov v obci aj na okolí na existencii.

Konečne bolo treba navrhnúť min. vnútra, aby vydalo zákaz zastupovania cigáňov pred verejnosťou úradmi a súdmi, nakoľko práve teraz pri otázke premiestnení cigáňov cigáni si vzali na seba obranu a tedy proti obci a tým i proti nariadeniu uvedenej vyhlášky resp. min. vnútra právnych zástupcov.

Bolo preto treba vyniesť usnesenie ako hore.

Toto usnesenie má byť v obci verejne vyhlásené s tým, že proti tomuto usneseniu je možné podať v lehote 15 dní počínajúc dňom jeho doručenia alebo vyhlásenia cestou starostu obce k župnému úradu v Ružomberku svoje odvolanie.

O tomto sa upovedomuje:

1. Okresný úrad v Turč. Sv. Maritne k číslu: 6792/1941,
2. Jozef Jankel, nezl. Zuzana Jankelová, nezl. Emília Jankelová t. č. v Amerike k rukám svojeho opatrovníka a poručníka Gustáva Páleša, roľníka, obyvateľa v Malom Čepčine č. d. 6.

[...]

Dokument č. 4²⁰

– Archív SNM, pobočka Martin. Zbierka dokumentov k dejinám Rómov.

1861/41

28. mája 1941.

Juraj Cicko st. Malý Čepčín – návrh

Na odobratie živnostenského listu „obchod s ošípanými“.

Veľmi súrne!

9708/23

O k r e s n é m u ú r a d u,

Turč. Sv. Martin

Jurajovi Cickovi st. z Malého Čepčína bol vydaný živnostenský list pod číslom 9708/1923 Vaším úradom na obchod s ošípanými.

Keďže menovaný je rasy i národnosti cigán a dnes bol premiestnený bývať od stanice v M. Čepčine na odľahlé miesto v chotári²¹, je obava, že bude na úkor roľníkov držať a chovať ošípané, majúci možnosť v tom mieste si krádežou zadovážiť zelený krm, zrno i zemiaky.

²¹ Odosielateľom dokumentu je Obvodné notárstvo v Malom Čepčine. Na dokumente uvedená informácia chýba, pravdepodobne preto, lebo dokument nepredstavuje čistopis, ale kópiu. Podobne ako v prípade iných dokumentov z rovnakého obdobia, nachádzajúcich sa v uvedenom archívnom fonde, je pravdepodobné, že čistopis bol písaný na hlavičkovom papieri.

²² Informáciu, že rómska časť bola premiestnená ešte na konci mája, potvrdzuje nariadenie Okresného úradu v Martine z 9. júna 1941, aby bolo „zborenisko po bývalej cigánskej kolónii odstránené a terén uhladený“.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti, ako i preto, že občania obce v tejto veci na mňa naliehajú, navrhujem, aby menovanému živnostenský list bol odobratý a aby mu bolo výslovne zakázané držať, alebo obchodovať s ošipanými.

Obec Malý Čepčín súčasne zvlášť podáva žiadosť min. vnútra, aby bolo zakázané držanie a chovanie dom. zvierat tun. cigáňom.

Na stráž!
ved. notár

Dokument č. 5

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Č. J. 46/1941.

Predmet: hygienické závady v cigánskom tábore na M. Čepčíne.

Titl.
Okresný úrad
Turč. Sv. Martin.

Oznamujem týmto, že pri zdravotnej prehliadke novozriadenej cig. kolónie na Malom Čepčíne som zistil, že táto je v úplne nehygienickom stave, a ohrozuje okolie ako prípadný prameň chorôb infekčných zvlášť brušného týfu. Niet ani záchodov ani riadneho smetiska. Voda na pitie sa používa povrchová, ktorá sa zbiera v nehlbokej jame. Bolo už niekoľko prípadov onemocnenia katarom čriev a žalúdka. Navrhujem preto zriadenie riadnej studne, hnojiska a záchodov.

Na stráž!
V Mošovciach, dňa II.VIII.1941.
MUDr. Vladimír Ivanov, št. obv. lekár Mošovce

Dokument č. 6

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Slávny Okresný Úrad!²²

Na základe zákonitých predpisov premiestnená bola cigánska kolónia na kraj chotára obce Malý Čepčín, asi na hodinu vzdialenosť od obce.

Už sama táto vzdialenosť bola nesprávnosťou, lebo vzhľadom na to, že na terajšie bydlíšte cesta nevedie, trvajúc cesta do obce asi hodinu, znemožnené je týmto školenie detí.

Ale ďalšiu nesprávnosť tvorí tá okolnosť, že za bydlíšte vykázané miesto, zvané Rajčula, je močariskom a často stáva pod vodou.

Mimo toho v okolí niet vody a navítané studne poskytujú na zdravie nebezpečnú vodu, následkom čoho obvodný lekár z Mošoviec vykopanú studňu nám zapečatil a túto okolnosť oznámil sl. Okresnému úradu pod č. 14.226/41.

Keďže sme už päť studien vykopalí s podobným výsledkom, čo je aj zrejme, lebo na močaristej pôde nemôže byť zdravá voda – prinútení sme brať vodu vytekajúcu z rúrkovania a to v šálkach, lebo viac vody tam netečie a aj pre túto vodu sme prinútený robiť 20-30 minútovú cestu.

Archív SNM, pobočka Martin. Zbierka dokumentov k dejinám Rómov. Ako je zrejme z dokumentu č. 11, Rómovia na pôvodnom mieste pri železničnej stanici bývali do 1. 6. 1941.

²³ Uvedený dokument nie je datovaný. Obvodné notárstvo Malý Čepčín prijalo sťažnosť 26. augusta 1941.

Keďže sme takto vystavení, že v cigánskej kolónii vypukne epidémia, ktorá potom neohrožuje len naše zdravie ale aj zdravie celého okolia, cestou nášho pod. A./ vykázaného pravotára úctive žiadame Sl. Okresný Úrad:

Ráče obec upraviť, aby povolila premiestnenie našej kolónie na iné a zdravotným prepisom zodpovedajúce miesto, pri čom poznamenávam, že sa jedná asi o 80 osôb a tak zákrok v tomto ohľade aj v záujme verejného zdravotníctva je odôvodnený.

Na stráž!

Juraj Cicko

Dokument č. 7

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Zápisnica

napísaná dňa 29. augusta 1941²³ v Malom Čepčíne na základe výmeru okres. úradu v Turč. Sv. Martine čís. 13.043/1941 zo dňa 28. júla 1941 z príležitosti vyvlastnenia pozemku Jozefa Jankela a spol., v prospech obce Malý Čepčín na premiestnenie cigáňov.

Prítomní:

Tibor Dlugolinsky, hl. kom. ver. Správy

Ing. Marcel Fenyö, hl. tech. kom

Štefan Miklánek, hl. zem. tajomník

Jozef Ondruš, starosta

Eudovít Holička, ved. notár

Irena Ciklaminy, zapisovateľka

Jozefa Jankela a spol. – majitelia pozemkov zast.

Gustavom Pálešom opatrovníkom z Malého Čepčína

R o k o v a n i e:

Predseda otvoril rokovanie a zistil, že vyhláška okres. úradu číslo 13.043/1941 zo dňa 28. júla 1941 bol všetkým záujmovým stranám doručený a že sa ku vyvlastňovaciemu pokračovaniu dostavili.

Jozef Ondruš, starosta udáva, že v obci niet štátneho, župného alebo obecného pozemku, ktorý by sa mohol vyvlastňovaciemu pokračovaniu podrobiť a niet takých pozemkov neúrodných a menej cenných, ktoré by sa mali v prvom rade vyvlastniť.

Ku premiestneniu cigáňov a vyvlastneniu pozemku došlo následkom nariadenia min. vnútra čís. 42.165/II-4-1941 ako aj okres. úradu čís. 6.792/1941.

Započatie vyvlastňovacieho pokračovania bolo v pozemkovej knihe kat. územia vo vložke číslo 7 na parcele číslo 162 na čiastočnú výmeru 1220 m² na meno Jozefa, Zuzanu a Emíliu Jankelovú poznačené.

Obec preto žiada o prevedenie vyvlastnenia čiastky pozemku zapísanej v pozemkovej knihe obce Malý Čepčín vo vložke číslo 7 parcely číslo 162, ktorá sa nachodí v chotári obce Malý Čepčín vo vzdušnej čiare asi 800 m od severozápadného okraju zastavenej časti obce Malý Čepčín vedľa obecnej poľnej cesty, po ktorej je vzdialenosť asi 2 km od stredu obce Malý Čepčín. Pozemok z väčšej čiastky oráčina poľnohospodársky obrábaná, menšia čiastka priliehajúca k vodnému jarku je lúka. V pozemkovej knihe je pozemok pomenovaný „Roľa na Predných lúkach“. Susedné pozemky so všetkých strán sú poľnohospodársky obrábané role.

²⁴ Ako je z dokumentov zrejmé, vyvlastnenie formálne prebehlo až po presídlení rómskej časti. Obec prostredníctvom obvodného notárstva žiadala okresný úrad o vyvlastnenie 12. júna 1941. ŠA Bytča, pobočka Martin, fond OÚ Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Popísaný pozemok je výhodný na stavbu cigánskej kolónie, leží mimo inundačného teritória potoku Žarnovica, je vhodný na prevedenie výstavby jednoduchých prízemných domkov, a je možné na tejto parcele získať vykopaním a primeraným izolovaním studne zdravú pitnú vodu. Vedľa hranice pozemku je stála tekúca voda.

Obcou žiadaný rozsah vyvlastnenia vo výmere 1220 m² je primeraný a bude dostatočný pre umiestnenie 12 cigánskych rodín o počtu 58 osôb.

Poznámava sa, že žiadaná výmera je minimálna a v prípade rozšírenia cigánskej kolónie bude treba ďalší pozemok pripojiť ku kolónii priamym výkupom, alebo vyvlastnením. Pre dnešný stav podľa rozsahu projektovaných stavieb a počtu členov cigánskej kolónie je dostatočná obcou žiadaná plocha vo výmere 1220 m² na vyvlastnenie.

Prítomný stavebný znalec župného úradu stav. techn. oddelenia navrhuje vydať obci Malý Čepčín povolenie na stavbu cigánskej kolónie podľa priložených plánov za nasledujúcich podmienok:

1. Stavby budú prevedené zo dreva, prípadne zhrádzeneho múru, pričom jednotlivé byty postavené vedľa seba musia byť oddelené plným múrom.

2. Krytina u všetkých domov musí byť škrydľová.

3. Kolónia môže byť stavaná do maximálnej hĺbky 40 m.

4. Medzi jednotlivými radami domov treba vynechať pre dvor 6 m široký priestor.

5. Pre každý spoločný dvor treba vystaviť záchody so štyrma sedadlami pripojené na riadne vymurovanú a dostatočne veľkú žumpu.

6. V každom dvore na vzdialenosť aspoň 12 m od záchodovej žumpy, treba zriadiť jednu studňu na pitnú vodu, ktorá musí byť do hĺbky 6 m izolovaná od prítoku povrchových a nedostatočne filtrovaných spodných vôd, nakoľko susedné pozemky sú pravidelne maštalným hnojom pohnojené čím sa povrchové a výš ležiace spodné vody infikujú. Studňa nech je opatrená betónovými rúrami, ktoré od povrchu až do hĺbky 6 m nesmú obdržať žiadne prítokové otvory a musia byť obejmuté zvonkajšej strany izoláciou pozostávajúcou z tehárskej hliny v sile 30 cm.

Ohľadne polohy vyhľadaneho pozemku na premiestnenie cigánskej kolónie bola zo strany obce do ohľadu vzatá tá okolnosť, že obec Malý Čepčín sa rozširuje v poslednom čase vedľa hlavných komunikácií, ktorú sú z 90 % obecné cesty. Z uvedeneho dôvodu zvolila resp. vyhľadala obec hore popísaný pozemok pre premiestnenie cigánskej kolónie.

Stavebný znalec potvrdil stanovisko obce nakoľko stavebný ruch sa v posledných rokoch značne vyvinul a možno očakávať ešte ďalší jeho vývin.

Vyhľadany pozemok nie je stavebným pozemkom neleží v intraviláne obci a preto ohľadne hodnoty sa stavebný znalec nevyjadruje. Na pozemkoch nie sú žiadne ovocné stromy.

Zástupca poľnohospodárskeho oddelenia župného úradu zistil, že jedná sa o pozemok ležiaci v blízkosti obce Malý Čepčín vo vzdialenosti asi 2 km. Otázny pozemok v prítomnej dobe užívaný je ako lúka. Pôda pozemku je stredne hlboká, hlinatá, suchá so slabším trávnyim porastom sladkých tráv.

Poloha pozemku je rovinatá a leží pri riadnej ceste.

Hodnota pozemku ustáľuje sa á štvor. siah Ks 2.- /dve/. Táto suma zodpovedá miestnym i terajším pomerom.

Gustáv Páleš opatrovník pozemok nečiní žiadnych námietok proti vyvlastneniu pozemkov.

Výmera 1220 m² sa rovná 338 štvor. siah, takže obec nariadila slúžiť ako istotu na vyvlastniť sa majú pozemok v sume 676.- Ks u okresného súdu v Turč. Sv. Martine.

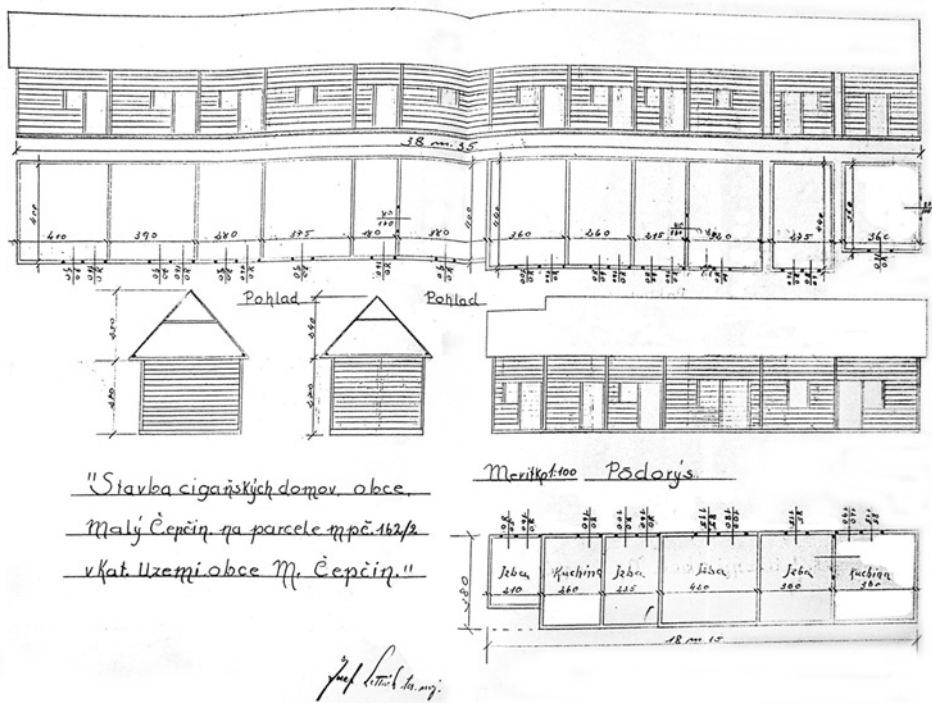
Zápisnica po prečítaní skončená a podpísaná.

D.a.h.

Dokument č. 8

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Fotografia č. 1. Plán „Stavba ciganských domov obce Malý Čepčín na parcele mpč. 162/2 v kat. území obce M. Čepčín“.²⁴

Dokument č. 9

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Od Miestnej organizácii HSLs v Malom Čepčine.

Vec: Cigáni v Malom Čepčine – zákaz držania domácich zvierat, prísny dozor na nimi.

Slávnemu

Ministerstvu vnútra k rukám p. ministra Alexandra Macha, cestou obv. sekretariátu HSLs v Turč. Sv. Martine.

Bratislava

Miestna organizácia HSLs v Malom Čepčine dovoľuje si Vám oznámiť, že obec Malý Čepčín premiestnila svojich cigánov od stanice Malý Čepčín na základe Vášho výnosu č. 42.165/II-1941 z 20. IV. 1941 na odľahlé miesto presne tak ako to uvedený výnos obci stanovuje.

Cigáni boli premiestnení avšak ani miestna organizácia ani všetci obyvatelia obce nemajú po ruke takých prostriedkov, ktorými by sa im zabránilo krádežiam.

Obyvateľstvo obce i miestna organizácia vidí, že jedným zo základov takého hromadného kradnutia na poliach u cigánov je to, že i doteraz majú povolené držať všetky domáce zvieratá.

²⁵ Plán kolónie nie je datovaný.

Cigáni nemajú žiadnych vlastných alebo najatých polí a preto všetok krm pre dobytok, ktorý držia obstarávajú si krádežami z polí našich roľníkov. Tomuto by bolo možné zabrániť jedine a výlučne tým spôsobom, že by ministerstvo vnútra rozšírilo svoju vyhlášku vyššie uvedenú v plnom jej znení i na všetkých cigánov, menovite však tie state, ktoré sa vzťahujú na cigánov kočovných nech sa vzťahujú i na všetkých ostatných cigánov, menovite však na cigánov z obce Malý Čepčín a Bodorová. Tým myslíme nariadiť všetkým cigánom aby sa živili jedine a výlučne čestnou prácou a zabrániť im držania vo vlastníctve alebo chov akýchkoľvek domácich zvierat / dobytok rožný, kone, svine atď/.

Obec Malý Čepčín splnila presne a na čas nariadenie min. vnútra o premiestnení cigánov, premiestnila ich predpokladajúc, že ministerstvo vnútra vydá dodatočne nariadenie, ktorým zakáže držať cigánom akékoľvek domáce zvieratá a vydá smernice, ktorými budú cigáni i donucovacími prostriedkami nútení k prácam a čestnej obžive svojich rodín. Keďže doteraz ministerstvo vnútra ani do pracovných táborov práceschopných cigánov neprevzalo, sme nútení ako miestna organizácia poukázať na zlo, ktoré cigáni v tun. okolí páchajú. Veď len v samej obci Malý Čepčín je 70 duší cigánov a v obci Bodorová 30 duší. Keď si uvážime, že od dieťaťa počínajúc všetci sa živia z krádeží a ešte okrem toho chovajú dobytok jako kravy, kone, ošípané len pre obchod a s týmto obchodujú, akú veľkú škodu utrpia roľníci týchto obcí. Obec Malý Čepčín má 351 duší z toho 70 cigánov obec Bodorová 199 duší a z toho takmer 30 cigánov. Pre tieto tak malé obce je to veľká ťarcha a tejto by bolo možné zabrániť, len keby boli donútení k práci a zabraná by im bola možnosť krádeže.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti navrhuje miestna organizácia strany, aby ministerstvo vnútra otázku cigánov vôbec, špeciálne v Malom Čepčíne a v obci Bodorová rozriešilo tak, že:

1. cigáni budú nútení v pracovných táboroch pracovať a tam budú pod vojenským dozorom prevychovaní,

2. bude im zákazom min. vnútra znemožnené chovať akékoľvek domáce zvieratá, menovite však kravy, kone, hydinu, svine, mačky, psov atď.,

3. keď bude vydané nariadenie, že všetci tí, ktorí od cigánov kúpia alebo akýmkoľvek spôsobom príjmu hospodárske suroviny alebo produkty vôbec, budú prísne trestaní a verejne osočovaní i v novinách alebo vyhláškami na obecných tabuliach,

4. ako najlepšie riešenie by sme navrhovali všetkých cigánov z celého nášho štátu sústrediť na jedno odľahlé miesto v štáte /na východné Slovensko/. Na toto miesto všetkých cigánov vystaňovať.

Návrhy 1-3 je nutne dodržať každopádne do tej doby, kým návrh pod 4 uvedený nebude rozriešený.

5. navrhujeme, aby bolo zakázané advokátom, verejným notárom a vôbec každému zastupovať cigánov vo všetkých otázkach.

Tento bod uvádzame ako smutný fakt, že cigáni v obci Malý Čepčín pracovali pri premiestnení ich proti obci pomocou advokátov. Iste takéto prípady sa i vo verejnosti väčšími objavujú a bolo by dobré, keby ste vydali v tomto smere svoj zákaz.

Miestna organizácia HSLS v Malom Čepčíne majú na zreteli blaho svojich občanov, rozhodla sa z vlastnej iniciatívy po dôkladnom prerokovaní výborom toto vám ako sťažnosť i ako návrh oznámiť a prosíme, aby ste túto sťažnosť i tieto návrhy ako dobre a čestne mysliace s najväčším urýchlením rozriešiť ráčili o čom prosíme, aby sme upovedomení boli.

V Malom Čepčíne dňa 21. septembra 1941.

Na Stráž!

tajomník.

predseda.

člen výboru:²⁵

²⁶ Pri jednotlivých funkciách sú vlastnoručné podpisy, členovia výboru sú podpísaní traja. Väčšina podpisov je nečitateľných. Na konci dokumentu je pečiatka miestnej organizácie Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, miestnej organizácie Malý Čepčín.

Dokument č. 10

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Obvodné notárstvo Malý Čepčín, okr.: Turč. Sv. Martin.²⁶

Číslo: 3036/1941.

Predmet: Cigáni – premiestnenie.

Odpoveď na číslo: 14600/1941.

Počet príloh: 2.

Malý Čepčín, dňa 26. sept. 1941

O k r e s n é m u ú r a d u,
Turč. Sv. Martin.

Spis predostieram a oznamujem, že v žiadosti resp. sťažnosti uvedené údaje sú nepravdivé.

Není pravdou, že cigáni – sťažovatelia sú umiestnení za dedinou 1 hodinu cesty ale len asi 20 minút cesty.

Inak čo sa školenia týka detí, tieto nechodili do školy riadne ani vtedy, keď mali školu vedľa svojich cigánskych barákov pri stanici.

V okolí miesta kde umiestnení je dostatok vody, dokonca tečie tade malý potôčik v lete – v zime a kopianím možno docieľiť dobrej pitnej vody. Cigáni však nechcú si studňu kopať a chceli by, aby im studňu postavila obec.

Je však nemožné žiadať hneď na obci postaviť im studňu keďže cigáni všetci majú možnosť svojím nákladom si studňu vykopať. Je všeobecne známe, že práve žiadateľ je najmajetnejším cigánom v tábore lebo s dvomi synmi stále prevádza obchod dobytkom a tam veľmi slušne zarábajú a vtedy prečo by si takýto občan nemohol postaviť svojim nákladom studňu. V obci Malý Čepčín je mnoho občanov celkom chudobných – robotníkov, ktorí svojim nákladom a to na dlžobu si postavili studne a napriek tomu, že sú chudobní robotníci, nežiadali na obci žiadnej pomoci v tejto veci. Nech tedy i cigán je donútený na svoje trovy si pre seba isté zariadenia obstará.

Není pravdou že si vykopali 5 studien ale je pravdou, že začali kopať len jednu studňu a túto úmyselne znečistili a potom si zavolali ob. lekára z Mošoviec, aby im vydal o tom svedectvo. Toto robia len preto, lebo sa chcú resp. chceli by sa premiestniť k železničné trati blízko štátnej cesty.

Inak oznamujem, že obec Malý Čepčín im postavila všetky baráky svojim nákladom slušne a tak dokonale, že ani chudobní niektorí občania obci také nemajú avšak čo vidieť vo dvore týchto barákov je to, že sami celý dvor a celé okolie znečisťujú ľudskými výkalmi atď. čo je ale nie nový, alebo prekvapujúci zjav, ale zcela vec obyčajná, lebo toto je charakteristika každého cigána a tedy i cigánov v Malom Čepčíne, že napriek tomu, že majú krásne takmer nové a obnovené baráky, sami si tam robia špinu a smetisko po celom dvore a blízkom svojom okolí.

Tedy tá časť posledná v žiadosti tiež neobstojí, lebo cigáni vždy a všade boli najšpinavším elementom ľudskej spoločnosti a preto žiadnemu z nich sa nepodarí pred úradmi predstierať, že práve obec je, alebo môže byť vinou toho, že v tábore cigánskom alebo v ich okolí vznikne epidémia práve nimi zapríčinenými svinstvami a ich nebývale a všeobecne známym špinavým spôsobom života.

Inak pripomínam, že pán zástupca p. okr. náčelníka s vyvlastnovacou komisiou sa osobne presvedčil, že jak okolie tak i pozemok sám kde sú premiestnení, zodpovedá všetkým požiadavkám nie cigánov, ale riadnym civilizovaným občanom. Viďte Vaše číslo 13043/1941.

Navrhujem, aby sťažnosť ako bezpodstatná bola zamietnutá. A súčasne prosím, aby byly všetky intervencie v tejto veci ako bezpodstatné zamietnuté.

Na stráž!
ved. notár

²⁷ Ide o hlavičkový papier uvedenej inštitúcie.

Dokument č. 11

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Odpis.

Slávnemu

Ministerstvu vnútra, k rukám pána ministra vnútra,

Bratislava.

Podpísaná obec Malý Čepčín a Bodorová týmto sa obracajú na slávne ministerstvo vnútra menovite však priamo na pána ministra vnútra so žiadosťou, aby bolo čo najprísnejšie zakročené proti cigánom, ktorí obývajú naše obce, resp. ktorí sú do našich obcí príslušní.

Obce Bodorová a Malý Čepčín previedly nariadenie resp. vyhlášku ministerstva vnútra v Bratislave zo dňa 20. apríla 1941 číslo 42.165/II-4-1941 do poslednej písmeny a premiestnily svojich cigánov na miesta v obci odľahlé, lebo obce tieto mali požiadavku tútu resp. túžbu odstrániť cigánov z miest, ktoré obývali do 1. VI. 1941 t.j. pri stanici železničnej v Malom Čepčíne – to najfrekventovanejšom mieste celého okolia v Turci, avšak očakávaly že úrady všetko podniknú, aby doterajšie spôsoby cigánov už od nepamäti odsúdené všetkým civilizovaným obyvateľstvom resp. ľudstvom boli úradmi zamedzené, alebo zmiernené.

Očakávali sme menovite, že sa donútia cigáni k telesnej, alebo ľudstvu všeužitočnej práci a odníme sa im takýmto spôsobom možnosť ku krádežiam, alebo k iným činom neprístojným predtým tak ľahkomyseľne umožnená.

Vidíme však, že zo začiatku po vydaní nariadenia vyššie uvedeného sa vážne uvažovalo o možnosti odstránenia cigánov spomedzi ostatných civilizovaných ľudí, ale postupne sa na vec úplne zabudlo a nič sa v cigánskej otázke nevykonalo a preto sme nútení sa obrátiť v mene svojich obcí a občanov priamo na pána ministra vnútra so žiadosťou, aby vydal vyhláškou resp. nariadenie, ktorým sa má činnosť cigánov zneškodniť, alebo obmedziť na najmenšiu mieru dotiaľ, kým cigánska otázka definitívne práve tak ako otázka židovská nebude riešená.

Prv ako podáme svoje konkrétne návrhy na odstránenie cigánskych spôsobov krádeže atď. dovoľujeme si Vám uviesť, čo všetko robia cigáni v tunajších obciach a na celom okolí.

V roku 1941 keď sme plne a verne splnili nariadenie ministerstva vnútra, vyhrážali sa nám všetci cigáni nielen krádežou, ale i inými spôsobom ako obťažovaním a robením škody na poliach, že nám takýmto spôsobom donútia k tomu, aby sme ich znovu premiestnili tam kde boli predtým. To znamenalo, že v lete všetko čo sa nachádzalo na poliach nám kradli nielen v noci ale i cez deň a žiaden roľník sa im neodvážil toto zamedziť v poli sám, nakoľko vždy boli vo väčšine a postavili sa takémuto roľníkovi vyhrážkami na odpor tak, že musel zo svojho vlastného poľa utiecť pre nimi.

Kradli nielen toľko koľko potrebujú sami na zjedenie ale i pre ošípané, ktoré spolu s veľkým počtom kráv a koní na obchod chovali i dnes chovajú.

Na začiatku tejto jari chovali napr. v Malom Čepčíne 9 koní a 7 kráv a ošípaných ani nevieme koľko, lebo stále nimi obchodujú ačkoľvek žiaden z nich nemá živnostenský list.

Všetko toto robili cigáni i pred našim premiestnením ich na nové odľahlé miesto avšak v tých časoch kradli nielen občanom z našich obcí, ale občanom zo širokého okolia. Ako sme ich však premiestnili, z pomsty kradnú len nám a napr. na podzim nám vňať zemiakov vyťahovali aby nám odplatu mohli pomstiť za ich premiestnenie zo starého miesta t.j. od železničnej stanici v Malom Čepčíne, kde robili taký hnus, nečistotu špinu a kde každého chodca či už po ceste idúceho, alebo na stanicu resp. zo stanice idúceho obťažovali.

Roľníci naši už vychádzajú s trpezlivosťou, nakoľko vidia že žiadna náprava so strany úradov nejde vo veci cigánskej otázky a preto Vás prosíme, aby ste s najväčším urýchlením aspoň len pre naše obce nariadili tieto opatrenia:

1. Cigánov obcí Bodorová a Malý Čepčín sa zakazuje chovanie a akýmkoľvek spôsobom držanie a vlastníctvo domácich zvierat všetkých druhov. Všetky doteraz vlastníace zvieratá sa musia hneď odpredať.

2. Cigánom sa zakazuje obchod s domácimi zvieratami a zúčastniť sa na kúpe, lebo predajú týchto pod akýmkoľvek titulom, alebo spôsobom a ten kto by sa spolčil s cigánmi v tejto veci má byť čo najprisnejšie potrestaný nie okr. úradom, ale súdom!

3. Každý cigán musí byť donútený k telesnej práci a ten, kto si sám zamestnanie k telesnej práci nenájde bude odvedený do pracovného tábora.

4. Cigánom sa zakazuje prístup do domov ostatných obyvateľov, menovite sa im zakazuje žobranie, vydieranie a pod akýmkoľvek titulom zadovážovanie článkov potrebných k ukončeniu potrieb človeka kultúrneho a penz a ten, kto bude toto počínanie cigánov podporovať, bude prísne súdom stíhaný a potrestaný a verejným plakátovaním v obci za takého vyhlásený a pranýrovaný.

5. Cigánom sa zakazuje vstup a prístup na jarmočiská kdekoľvek a zúčastniť sa kúpy a predaja domácich zvierat.

6. Cigánom sa zakazuje voľný pohyb a všetci sa dávajú pod policajný dozor tej žandárskej stanici v obvode ktorej majú trvalé bydlisko. Jedine tí ktorí dochádzajú pravidelne do práce majú možnosť pohybu do práce a nazad domov, všetky iné cesty a pohyby z dediny do dediny povoľuje jedine a výlučne veliteľ žandárskej stanici v prípadoch hodných zreteľa.

7. Túlanie, zaháľanie, povalovanie a vyhýbanie sa práci sa prísne trestá a táto osoba bude na návrh veliteľa žandárskej stanici hneď odovzdaná do pracovného tábora.

8. Cigáni majú byť pod stálym zdravotnepolicajným dozorom a choré osoby majú byť hneď do nemocníc na liečenie odvezené a liečené.

9. Trvalé vysťahovanie resp. zmenu pobytu je možné previesť len na vyslovené povolenie okr. úradu.

10. Ak to pomery štátu dovoľia, všetkých cigánov treba sústrediť z celého štátu na jedno miesto, kde budú žiť z práce za prísneho dozoru vojenských úradov.

11. Kým sa neuskutočnia body 9 a 10, rozšíriť právomoc policajných úradov a orgánov voči previnilým cigánom.

Napokon pripomíname, že vec je treba vážne brať a vec je treba čo najrýchlejšie najsvedomitejšie vyriešiť, nakoľko v tejto dobe, kedy všetci roľníci sú donútení každý piadť zeme obrobitť, všetku pôdu plodnou učiniť, v tejto dobe kedy cigáni dostanú riadny pridel múky a chleba, títo cigáni okrem tohoto z uvedených ťažko obrobených polí kradnú také množstvá, že nimi i obchodujú za tým, čo iní štátu verní občania sa uspokojia len tým pridelom, ktorý im nadriadené úrady určili.

Prosím slávne ministerstvo, aby toto naše podanie pokladalo za našu výslovnú žiadosť a podľa toho zariadilo, čo uzná za potrebné, aby obyvateľstvo našich obcí bolo zabezpečené a chránené.

Pevne verím, že pán minister vnútra, ktorý tak rázne proti cigánom v uvedenej vyhláške zakročil, iste nájde východisko i v tejto našej veci, ako zakročiť proti týmto cigánom, ktorí sú takmer po celom svete vychýrení ako najvyzývavejší a najodpornejší cigáni nášho štátu.

Ďakujeme Vám i touto cestou za Vaše vyššie uvedené nariadenie, ktorým ste nám umožnil odstrániť cigánov na najnaliehavejšie miesto našej obce resp. našich obcí a prosíme Vás, aby ste nám našu prosbu podľa možnosti splnil, aby tak bola odstránená krivda ktorá sa pácha našim občanom, lebo pevne veríme, že keď sa odníme možnosť cigánom daná v bodoch 1-11, krádeže cigánov sa zmiernia na mieru najmenšiu.

V Malom Čepčíne dňa 20. V. 1942.

Na stráž!

Čierny v. r. – starosta

Ján Kubik v. r. – starosta

[nečitateľné meno] v. r. – starosta

[nečitateľné meno] v. r. – starosta

[nečitateľné meno] v. r. – starosta

Ondruš v. r. – starosta

[nečitateľné meno] v. r. – starosta
Lichner v. r. – starosta
[nečitateľné meno] v. r. – vládny komisár
[nečitateľné meno] v. r. – vládny komisár
[nečitateľné meno] v. r. – vládny komisár

Za hodnovernosť odpisu ručí: ved. notár²⁷

Dokument č. 12

– Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin, inv. č. 2138, administratívne spisy 1944, K 354, Rómske záležitosti.

Žandárska stanica Mošovce, okr. Turč. Sv. Martin

Čís. jedn. 207/44.

Vec: Cigáni z Malého Čepčína – šetrenie.

Odpoveď na č. j. D-14-151/1-3/43 zo

dňa 9. februára 1944.

Prílohy: 4.

Mošovce 6. marec 1944

Okresný úrad

Turč. Sv. Martin.

Oznamujem, že obyvateľstvo Malého Čepčína sleduje svojou sťažnosťou na cigáňov ten cieľ, aby sa týchto sprostilo tým, že budú z ich chotára odstránení. Čo sa týka ohrozenia obyvateľstva so strany cigáňov, je sťažnosť v tomto smere hodne zveličená. Lebo ide len o celkom nepatrné priestupky, poľné krádeže, ktoré často páchajú necigáni na ich úkor.

Cigáni uvedených obcí sú už od roku 1941 riadne zamestnaní a len v zimných mesiacoch, keď je v určitom odvetví práce, táto obmedzená, poniektorí nepracujú.

U odvodu asociálnych osôb konaného v Turč. Sv. Martine dňa 18. 3. 1943 boli títo cigáni: Eudovít Cicko 34 ročný, Juraj Cicko 39 ročný, Ján Lacko 25 ročný, Ján Cicko 25 ročný a Ján Facuna 44 ročný všetci z Malého Čepčína; Vojtech Konček 32 ročný, Jozef Konček 25 ročný a Jozef Cicko 30 ročný všetci z Bodorovej, okres Turč. Sv. Martin. Z menovaných však nebol ani jeden dodaný do pracovného útvaru, pretože všetci pracovali cez letné mesiace v Schulzovskej parotehelni v Turč. Sv. Martine. Od tohoto času nebol tunajšou stanicou navrhnutý žiaden cigáň pre asociálne pokračovanie, lebo všetci riadne pracujú.

Čo sa týka držania domácich zvierat, má cigán Juraj Cicko z Malého Čepčína 1 koňa, ktorý však vlastní 5 kat. jut. poľa. Ostatní cigáni držia len prechodne ošípané, prípadne kozy. Odpredanie týchto nemôže prísť do úvahy, lebo ide o cigánov usadených. Bolo by však účelné i usadeným cigáňom zakázať akékoľvek držanie zvierat, vyhlo by sa tak rôznemu podozrievaniu týchto zo strany obyvateľstva.

Tunajšou stanicou je venovaná stále venuje pozornosť čo do spôsobu života i chovania sa cigáňov v uvedených obciach. Títo sa však už nepotulujú ako je v sťažnosti uvedené, ani sa nedopúšťajú v posledných rokoch vážnejších trestných činov.

Sťažnosť miestnej organizácie HSLS v Malom Čepčíne bola podaná ešte v mesiaci septembri 1941, od t. č. sa chovanie cig. v uvedených obciach veľmi zlepšilo, čo konštatovali aj sami občania obcí Malý Čepčín a Bodorová.

Na stráž!

Veliteľ stanice

²⁸ Na konci dokumentu je pečiatka Obvodného notárskeho úradu Malý Čepčín.

Záver

Materiálová štúdia zverejnila dokumenty pochádzajúce od lokálnych inštitúcií a jedného jednotlivca z obce Malý Čepčín, aby tak konkrétne dokumentovala priebeh perzekúcií Rómov v jednej z najväčších rómskych komunít v Turci počas druhej svetovej vojny. Považovali sme za dôležité, aby sme na jednej strane ukázali, akým spôsobom vyhlásky a nariadenie jednej obce nadväzovali na ministerské nariadenia a zákony, a na strane druhej zas ukázali, akým spôsobom mohli byť celoslovensky platné nariadenia konkrétne realizované.

Zásadná vyhláska ministerstva vnútra O úprave niektorých pomerov Rómov z 20. apríla 1941 umožnila obci, po niekoľkých rokoch neúspešných snáh, veľmi rýchlo presunúť rómsku časť a jej obyvateľstvo do najodľahlejšej časti obecného katastrálneho územia. Dokumenty pomerne detailne približujú pomery v pôvodnej, ako aj novej Rómami obývanej časti a zároveň podrobne charakterizujú aj proces tohto presídlenia. Ako celoslovensky výnimočné sa javí postavenie nových obydli pre presídlených Rómov na náklady obce, aj z iných lokalít je naopak doložené odvolanie sa Rómov voči presídleniu.

Druhý najpálčivejší problém pre Nerómov v Malom Čepčíne predstavovali podľa publikovaných prameňov (domnelé) poľné krádeže, ktoré sú dôvodom snáh zakázať Rómom chov akýchkoľvek zvierat, spolu so snahou zakázať miestnym rómskym obchodníkom aj obchodovanie s nimi.

Podľa doterajšieho archívneho výskumu nie je pre lokality v Turci obývané Rómami typické, aby sa v nich vyskytovali súčasne všetky typy nami zverejnených prameňov. Zároveň sa ukazuje, že opatrenia voči Rómom a predstavy lokálnych autorít o „adekvátom“ zaobchádzaní s Rómami boli v Malom Čepčíne najtvrdšie, najdlhšie trvajúce a najsystematickejšie.

SET OF DOCUMENTS RELATED TO THE PERSECUTION OF THE ROMA IN MALÝ ČEPČÍN FROM 1939 TO 1945

Lucia Segľová

S u m m a r y

This paper aims to make accessible to a professional public several archive documents, probably typical of the whole of Slovakia and representative of the region, on the persecution of the Roma during the Second World War. All the documents come from a single site in the Turiec region, Malý Čepčín, and illustrate well several types of anti-Roma measures which are considered an important part of the Roma holocaust in Slovakia. The archive documents which we present restricted the citizen rights of the Roma at several levels, and formed the basis for the ghettoization and ostracising of the Roma. All the above-mentioned measures pauperised the Roma, had a destructive effect on their relationships with the majority population and on respecting the norms of their own Roma community. We considered it important on the one hand to show how the regulations and directives of one municipality were linked to ministerial directives and on the other hand to show how these directives, valid across Slovakia, could be carried out in specific terms.

The basic regulation by the Ministry of the Interior “On the modification of certain Roma relations” dated April 20th 1941 enabled the municipality, after several years of unsuccessful efforts, to move very quickly the Roma area and its population to the most distant part of the municipality’s cadastral district. The documents describe in some detail the relations within the original area and in the new area inhabited by the Roma, and also characterise in detail the process of re-settlement.

An exceptional phenomenon in the context of the whole of Slovakia is the construction of new dwellings for the resettled Roma paid for by the municipalities, and from other sites there is evidence of Roma appealing against resettlement. The second most pressing problem for the non-Roma population in Malý Čepčín was (supposed) theft from fields, according to the published sources, which is related to the attempts to forbid the Roma from breeding any types of animals, as well as the attempt to forbid the local Roma businessmen from using them for trade. According to the archival research carried out to date, it is not typical in sites in the Turiec region inhabited by Roma for all the types of sources published by us to appear concurrently. It also shows that measures against the Roma and the ideas of local authorities as to “adequate” ways of dealing with the Roma were severest, most long-lasting and most systematic in Malý Čepčín. From the point of view of the SNM – EM in Martin’s scientific research project “Selection of Roma dwellings from the Turiec region”, we consider the most interesting documents to be document no. 1, which describes in relatively technical detail the building situation in the original Roma part of Malý Čepčín and also partially documents numbers 7 and 8 which describe the situation in the resettled community.

K MÚZEJNEJ DOKUMENTÁCII KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN NA PRÍKLADE DOKUMENTÁCIE KULTÚRY ČESKÉHO ETNIKA

*Hana Zelinová, Slovenské národné múzeum v Martine – Múzeum kultúry Čechov na Slovensku;
e-mail: hana.zelinoval@snm.sk*

Abstract: *The aim of the paper is to analyse the museum documentation on the culture of ethnic minorities in Slovakia, with particular emphasis on the specific features of the documentation on the culture of the Czech minority living in Slovakia as members of a minority community, defining the changes in the ethnic categorisation characterising their presence in the Slovak lands as a result of the then political context and their application in the process of building up the collection of the SNM in Martin – the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia.*

Keywords: *ethnic processes, ethnic identity, musealisation, Czech ethnic minority, group identity, Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia.*

V dôsledku pomerne zložitého historického vývoja Slovenska – rôznych migračných pohybov a kolonizačných procesov, sú jeho dejiny viacrozmerne a rozhodne do nich patria aj dejiny etník, ktoré na jeho teritóriu žili, resp. žijú dodnes. Výsledkom je skutočnosť, že dnes je súčasťou kultúrneho dedičstva Slovenskej republiky, nenahraditeľného bohatstva štátu a jeho občanov, aj kultúra národnostných menšín, ktoré žijú alebo v minulosti žili na území Slovenska.

V rámci svojho politicko-právneho postavenia majú národnostné menšiny právo na vzdelanie, tlač a informácie v materskom jazyku, jeho používanie v národnostnom styku, právo na všestranný kultúrny rozvoj a právo spolčovania v kultúrnych, spoločenských a politických organizáciách. Pod pojem všestranný kultúrny rozvoj je možné zaradiť aj muzealizáciu vlastnej etnickej histórie. Tento zámer napĺňajú múzeá, ktorých poslaním je výskum, dokumentácia a prezentácia kultúry jednotlivých národnostných menšín. Z menšín existujúcich na Slovensku sú to tie, ktoré vyvinuli záujem a úsilie zbierať, uchovávať a skúmať predmety zvláštneho spoločenského významu, súvisiace s kultúrou príslušného etnika a sprístupňovať ich verejnosti.

Na potrebu takto orientovanej aktivity múzejných inštitúcií upozorňovali viacerí etnológovia už od 60. rokov 20. storočia.¹ Priaznivé a reálne podmienky na dokumentáciu kultúry národnostných menšín orientovaných múzejných inštitúcií však nastali až v dôsledku

¹ APÁTHY, Štefan. Metódy národopisného výskumu a získavania zbierok. In *Národopisná práca v múzeách na Slovensku*. Bratislava, Martin, 1966. ČUKAN, Jaroslav. Dokumentácia spôsobu života a kultúry v súčasnom vývojovom štádiu. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 32. Roč. LXXXV, Martin – SNM, 1991. MRUŠKOVIČ, Štefan. Etnomuzeológia, teória, metodológia, prax. SNM, 1993.*

spoločensko-politických zmien, odohrávajúcich sa v 90. rokoch 20. storočia.² Aktuálnosť múzejnej dokumentácie aj kultúry národnostných menšín obývajúcich územie Slovenska si uvedomovali hlavne národopisné múzejné pracoviská, ktoré túto tému riešili v rámci svojej akvizičnej činnosti a zaoberali sa aj jej metodologickou stránkou. Aktivitu, ktorej výsledkom bol vznik nových, na dokumentáciu kultúr národnostných menšín prioritne orientovaných najprv oddelení, v súčasnosti múzeí dokumentujúcich kultúru židovského, nemeckého a chorvátskeho etnika však v 90. rokoch 20. storočia vyvinulo Historické múzeum Slovenského národného múzea (ďalej SNM). Dalo tak príklad aj ďalším iniciatívam a dnes v rámci Slovenského národného múzea pôsobí 8 špecializovaných múzeí, ktorých poslaním je múzejná dokumentácia kultúry národnostných menšín. Okrem týchto pracovísk je predmetná téma obsiahnutá aj v činnosti viacerých regionálnych múzeí, nachádzajúcich sa na etnicky zmiešanom území, ako súčasť ich odborného profilu. Uvedené špecializované pracoviská SNM majú rôznu genézu: časť z nich, ako už bolo uvedené, vznikla na pôde SNM – Historického múzea, časť v tom čase ako súčasť Etnografického múzea SNM v Martine a časť bola do štruktúry SNM včlenená. Ich začlenenie do SNM malo pre ne nesporný význam. Získali pomoc a záštitu, odborné zázemie, prebrali metodiku a organizáciu múzejnej práce Slovenského národného múzea a aj vďaka nim neboli etnické menšinové kultúry eliminované z celkového koloritu kultúry Slovenska. Mimo zväzku SNM by boli činnosť a samotný rozvoj menšinových múzeí komplikovanejšie. Všetky tieto inštitúcie majú celoslovenskú pôsobnosť a výsledkami svojej činnosti prispievajú nielen ku komplexnému poznaniu historického vývoja spoločnosti na území Slovenska, ale plnia aj ďalšie funkcie vo vzťahu k príslušníkom danej skúmanej komunity – funkciu etnoidentifikačnú a etnoemancipačnú.

Podľa G. Kiliánovej „etnickú identitu musíme chápať nie ako stav, ale ako štruktúru rôznych prvkov, ktoré môžu byť vzájomne kompatibilné, koherentné, ale aj protirečivé a kontrastné. Celá štruktúra sa navyše neustále mení v historickom vývoji, prvky sa preskupujú, vymieňajú, nahrádzajú inými v závislosti od rôznych situácií, v závislosti od spoločenských zmien a v interakcii s inými skupinami.“³ Kurátori špecializovaných múzeí majú preto za úlohu tento proces zaznamenávať špecificky múzejnými prostriedkami – prostredníctvom vytváraných kolekcii zbierok muzeálnych predmetov. Pôsobenie múzeí národnostných menšín je preto špecifické nielen vo vzťahu k tomu-ktorému etniku, ale aj k ostatným múzeám a k sebe navzájom. Ich akvizičná činnosť, vedeckovýskumná práca, dokumentácia a prezentácia majú multidisciplinárny charakter, no sú zamerané výlučne na spoločenské vedy. Ich pracovníci, popri aplikácii výsledkov historického štúdia daného etnika, uplatňujú komparatívnu metódu, skúmajúc analógie a diferencie s okolitým inonárodným obyvateľstvom, resp. stupeň integračného procesu.

V rámci Etnografického múzea SNM v Martine sa v rokoch 1999 až 2002 etablovali dve špecializované múzejné pracoviská, v tom čase dokumentačné centrá, orientované na

² Do roku 1945 na území Slovenska problematiku múzejnej dokumentácii kultúry národnostných menšín zohľadňovali okrem múzeí, ktoré sa venovali dokumentácii a akvizícii hmotných dokumentov maďarskej národnosti, resp. uhorského národa, tri múzeá zamerané na problematiku karpatských Nemcov, jedno na židovskú komunitu. V roku 1956 vzniklo v Krásnom Brode Múzeum ukrajinskej kultúry. Po krátkej existencii tohto múzea v Prešove bolo premiestnené do Svidníka, ktoré až do roku 1989 ako jediné špecializované múzejné pracovisko dokumentovalo kultúru určitej etnickej minority, resp. minorít, vzhľadom na to, že neskôr bola jeho témou menšina ukrajinsko-rusínska, dnes vnímaná ako dve samostatné entity.

³ KILIÁNOVÁ, Gabriela. Etnicita, kultúra, hranice. Prípady strednej Európy. In Etnologické rozpravy, 1994, č. 2, s. 45.

dokumentáciu kultúry národnostných menšín, konkrétne v roku 1999 na kultúru Čechov na Slovensku a v roku 2002 na kultúru Rómov na Slovensku.

Podnetom pre vznik inštitúcie orientovanej na múzejnú dokumentáciu kultúry českého etnika na Slovensku bola vedeckovýskumná úloha Slovenského národného múzea v Martine „Česi na Slovensku – Analýza podielu Čechov na hospodárskom, kultúrnom a spoločenskom živote Slovenska“, prijatá Vedeckou radou SNM v roku 1998. Na jej základe vzniklo v roku 1999 Dokumentačné centrum kultúry Čechov na Slovensku, v roku 2004 transformované na Múzeum kultúry Čechov na Slovensku.

Základom činnosti (etnografickej) múzejnej inštitúcie je budovanie zbierkového fondu, teda získavanie etnografických múzejných predmetov – prameňov etnografického poznania, štruktúry javov, ktoré sa v ňom odrážajú, typov javov, ktoré možno pozorovať v kultúre etnika.⁴ Samozrejme, nevyhnutnou podmienkou odborného vykonávania tejto činnosti je ovládanie historickopolitického kontextu, v prípade dokumentácie kultúry národnostnej menšiny historickopolitického kontextu prítomnosti konkrétneho etnika v podmienkach minoritného života v danom štátnom útvare.

České etnikum je na území Slovenska dlhodobo prítomné, jeho príslušníci prichádzali na územie Slovenska vo viacerých vlnách súvisiacich s historickými udalosťami. Vzhľadom na blízkosť jazyka a kultúry sa však relatívne rýchlo asimilovali. Z historického hľadiska ho považujeme za entitu relatívne mladú, pretože výrazný nárast počtu jeho príslušníkov sa viaže k obdobiu po roku 1918, po vzniku spoločného československého štátu.

Každá z menšín, ktoré sa v rámci historického vývoja etablovali na Slovensku, má vo svojom historickom vývoji určité osobitosti, no špecifikom českej menšiny je problém definovania etnickej kategórie, charakterizujúcej jej prítomnosť na území Slovenska, vyplývajúci z aktuálneho politického kontextu, spôsobujúceho zmeny v právnom rámci prítomnosti českého etnika na území Slovenska. Česi na Slovensku neboli vnímaní ako menšina. Na ideologickom zdôvodnení tohto faktu sa podieľala aj česká i slovenská historiografia zdôrazňujúca „spoločnú minulosť Čechov a Slovákov“, i neskoršie (na prelome 19. a 20. storočia) sformulovaná idea politického čechoslovakizmu, ktorá sa v rokoch 1. svetovej vojny pretavila do boja za spoločný štát na princípe jednotného politického národa československého.⁵ Táto idea sa naplnila 28. októbra 1918 vznikom Československej republiky (ďalej ČSR) s umelo vytvoreným politickým národom, ktorý sa mal stať protiváhou početných národnostných menšín žijúcich na území Československa. Následne, hlavne v súvisi s budovaním štruktúr nového štátu, prichádza na Slovensko české obyvateľstvo. Jeho príchod mal rôzne okolnosti i rôznu motiváciu, pričom jeho väčšina spočiatku považovala svoje pôsobenie na Slovensku len za dočasné. „Na Slovensku netvorili kompaktné osídlenie a okrem toho prevládala medzi nimi inteligencia a vojsko, takže ich sociálna štruktúra bola deformovaná. V roku 1930 patrilo zo 120 926 Čechov na Slovensku spolu 50 111 k verejnej službe a slobodným povolaniam a 20 652 k vojsku. Ešte aj k 1. 10. 1938 bolo na Slovensku zamestnaných 20 541 českých štátnych úradníkov a zamestnancov.“⁶ Podľa J. Rychlíka „z tohto dôvodu nemožno hovoriť o Čechoch ako o národnostnej men-

⁴ MRUŠKOVIČ, Štefan a kol. *Etnomuzeológia, teória, metodológia, prax*. SNM, 1993, s. 19.

⁵ KOVÁČ, Dušan. Slovensko-české vzťahy v historickom vedomí slovenskej spoločnosti. In Kováč, D. *O historiografii a spoločnosti*. Vydal HÚ SAV vo vyd. Prodama, s. s. r. o. : Bratislava, 2010, s. 57. ISBN 978-80-89396-09-2.

⁶ BOHÁČ, Antonín. *Česi na Slovensku*. Statistický obzor, 16, 1935, s. 180-190. ČULEN, Konštantín. *Slováci a Česi v štátnej službe Č-SR*. Bratislava, 1944, s. 90-91. RYCHLÍK, Jan. K otázke postavenia českého obyvateľstva na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In *Historický časopis*, 37, 3, 1989, s. 403-404.

šine v pravom slova zmysle“.⁷ Z právneho hľadiska boli Česi na území Slovenska, práve tak ako Slováci v Čechách, príslušníkmi jedného z dvoch štátotvorných národov na území druhej republiky spoločného štátu.

Napriek tomu, že Hlinkova slovenská ľudová strana (ďalej HSĽS), ktorá prevzala moc na Slovensku 6. 10. 1938, považovala riešenie tzv. „českej otázky“ za jeden zo svojich hlavných programových bodov, rátať aj s tým, že časť Čechov na Slovensku ostane a bude sa urýchlene asimilovať. Toto chcela dosiahnuť aj zavedením slovenčiny ako výhradného úradného jazyka.⁸ Jedným z prvých krokov smerujúcich k zníženiu počtu Čechov na Slovensku bola dohoda ľudákov s pražskou vládou zo dňa 13. 12. 1938 o odsune 9000 českých zamestnancov zo Slovenska. Následne pri voľbách do autonómneho snemu (18. 12. 1938) neboli Česi (na rozdiel od iných menšín) na kandidátke zastúpení. „Českým voličom to vôbec neprekážalo, lebo sa nepovažovali za menšinu a nežiadali vlastné politické zastúpenie ani menšinové práva.“⁹ Zmena právnej situácie českého obyvateľstva nastala po 14. 3. 1939, vyhlásení samostatného Slovenského štátu. Jeho príslušníkmi sa stali iba tí československí občania, ktorí mali na území nového štátneho útvaru domovské právo. Keďže Česi, až na výnimky, toto právo nemali, stali sa na Slovensku cudzincami so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami. Na Slovensku mohli žiť len vtedy, ak mali platný cestovný pas vydaný v domovskom štáte a povolenie k pobytu, ktoré vydával Krajský úrad v Bratislave.¹⁰ Hlava XII Ústavy Slovenskej republiky (Ústavný zákon o ústave Slovenskej republiky č. 185/1939 Sl. z. zo dňa 21. júla 1939) hovorila o práve národnostných menšín na vlastný rozvoj. Ani teraz však Česi na Slovensku menšinové práva nežiadali.¹¹ Právne a faktické postavenie Čechov bolo závislé od ich povolania. Statkárom a poľnohospodárom hrozila revízia pozemkovej reformy, podnikateľom bolo možné revidovať a odoberať živnostenské oprávnenia. Väčšina z týchto opatrení nebola z väčšej časti realizovaná. Čechov sa najviac dotkol zákon č. 333/1939 Sl. z. o zamestnávaní cudzincov, ktorý sa týkal námezdné pracujúcich a v podstate mal vylúčiť českých súkromných zamestnancov zo slovenského pracovného trhu. V priebehu 5 rokov trvania Slovenského štátu sa počet Čechov na Slovensku znížil o viac ako polovicu.¹²

Po udalostiach druhej svetovej vojny bola Československá republika obnovená a hoci neboli hlavne slovenskou politickou reprezentáciou formulované snahy o jej federatívne usporiadanie akceptované, znamenal rok 1945 koniec idey jednotného národa. Košický vládný program v deklaratívnej rovine priznal existenciu slovenského národa a Československá republika bola vyhlásená za štát dvoch rovnoprávných národov.¹³ H. Nosková k tomu však dodáva: „Československo vzniklo ako štát dvoch rovnocenných národov Čechov a Slovákov, bez menšín s akýmkoľvek menšinovým právom. Menšiny neboli na území Československa žiadané.“¹⁴ Rok 1968 síce túto možnosť teoreticky priniesol, no nebola re-

⁷ RYCHLÍK, Jan. Cit. 6, s. 403-404.

⁸ Používanie jazyka v úradnom styku usmerňoval Jazykový zákon z 29. 2. 1920, č. 122: Zb. § 4: „v českých krajinách sa úraduje spravidla po česky, na Slovensku spravidla po slovensky“.

⁹ RYCHLÍK, J. Cit. 6, s. 405.

¹⁰ RYCHLÍK, J. Cit. 6, s. 407.

¹¹ RYCHLÍK, J. Cit. 6, s. 414.

¹² RYCHLÍK, J. Cit. 6, s. 416-418.

¹³ KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Nakl. Lidové noviny, 1998, ISBN 80-7106-268-5, s. 252.

¹⁴ NOSKOVÁ, Helena. Prílivové vlny Slovákov do Čiech, na Moravu a do Sliezska po roku 1945, ako jedno z východísk pre novodobú históriu a súčasnosť slovenskej minority v ČR. In *Pražské ozvěny, Minulost a současnost Slováků v českých zemích*. Ed. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v. v. v., 2014, s. 27. ISBN 978-80-7285-178-2.

alizovaná. Príslušníkmi národnostnej menšiny sa české obyvateľstvo žijúce na Slovensku stalo až v roku 1993, po rozdelení spoločného štátu a vzniku Slovenskej a Českej republiky.

Kultúrno-historická analýza českého etnika žijúceho na Slovensku bola však v podstate na okraji záujmu slovenských historikov i etnológov. Ak nerátame ojedinelú iniciatívu Matice slovenskej, ktorá v 60. rokoch 20. storočia v rámci výskumu detskej literatúry venovala pozornosť českým učiteľom a spisovateľom pôsobiacim na Slovensku, je českej komunite na Slovensku z hľadiska spoločenských vied venovaná pozornosť len od 80. rokov 20. storočia. Záslužnou iniciatívou v oblasti sumarizácie poznatkov, vymedzenia a charakteristiky špecifických prejavov kultúry českej komunity na Slovensku (definovanej ako etnická skupina), bola vedeckovýskumná úloha Ústavu pro etnografiu a folkloristiku ČSAV „Češi na Slovensku“. Táto úloha bola rozpracovaná v roku 1983 ako protiváha výskumov Slovákov v Čechách, skúmaných ako „zahraniční pracující“, taktiež definovaných ako etnická skupina. Široko koncipovaný výskum mal byť okrem iného zameraný na *české skupiny na Slovensku* a konkrétne definovať: „vymedzenie migračných prúdov smerujúcich z Čiech na Slovensko a ich intenzitu, dôvody týchto migrácií, socioprofesionálne zaradenie migrantov, dôvody preferovania určitých oblastí a lokalít, počiatkové zžívanie sa českých migrantov so slovenským prostredím a jeho ďalší priebeh, poprípade ich pôsobenie na toto prostredie vzhľadom k ich percentuálnemu zastúpeniu v ňom, k ich vzdelaniu, kultúrnej úrovni, dovtedajšiemu spôsobu života, ale aj vzhľadom k celkovej hospodárskej situácii a politickým udalostiam pred 1. svetovou vojnou, po vzniku ČSR, v dobe existencie Slovenského štátu, po r. 1945, priebeh vyrovnávacieho procesu s miestnym obyvateľstvom alebo naopak separatistické tendencie Čechov, stupeň národného vedomia Čechov a jeho prejavy, reakcie slovenského etnika na tieto prejavy a i.“¹⁵

K danej problematike sa v roku 1983 konala konferencia, ktorej príspevky boli publikované ako *Materiály k problematice etnických skupín na území ČSSR ČEŠI NA SLOVENSKU*. Okrem historického úvodu a sumarizácie poznatkov sa konferencia zaoberala problematikou česko-slovenského bilingvizmu (Ivo Vasiljev), Hannah Laudová sa venovala českej komunite v strednej a južnej časti v tom čase Stredoslovenského kraja. V obciach s českými toponymikami v názvoch upozornila na pomerne vysokú frekvenciu českých mien naznačujúcu staršiu českú imigráciu do týchto oblastí. V priemyselných oblastiach okresu Zvolen (Detva, Hriňová) analyzovala spolužitie Čechov a Slovákov, stupeň asimilácie českého obyvateľstva, jeho národné povedomie, jazyk a pretrvávajúce české zvyklosti. Osobitne sa zaoberala kolóniou Buzitka (dnes obec – pozn. autorka), ktorú v rámci 1. československej pozemkovej reformy založili českí legionári. V závere definovala príznaky vzájomnej akulturácie Čechov a Slovákov, zistené v okolí Zvolena a regiónoch Hont a Novohrad. Iva Heroldová sa zaoberala históriou lokality (kolónie) Kőbőlkút (dnes súčasť obce Gbelce – pozn. autorka), ďalšej z lokalít s výrazným zastúpením českého obyvateľstva, ktorých vznik umožnila 1. československá pozemková reforma. Helena Nosková analyzovala metódy a pramene výskumu českého etnika na Slovensku.¹⁶ Výskum nebol ukončený a k obnoveniu myšlienky podobne rozsiahlo zameraného projektu zatiaľ nedošlo.

¹⁵ *Problematika etnických skupín na území ČSSR ČEŠI NA SLOVENSKU. Dílčí úkol SPZV IX-9-4/05 „Vnitřní a mezinárodní důsledky etnických procesů, zahraniční pracující v ČSSR“.*

¹⁶ *Materiály K problematice etnických skupín na území ČSSR č. 7 ČEŠI NA SLOVENSKU. Část 1., 2. Sborník referátů ze stejnojmenného semináře k tématu dílčího úkolu SPZV IX-9-4/05 „Vnitřní a mezinárodní důsledky etnických procesů, zahraniční pracující v ČSSR“.* Vydal Ústav pro etnografiu a folkloristiku Československé akademie věd – oddělení etnických procesů. Zv. 1, 2. Praha, 1988.

Jednotlivými segmentmi českej komunity, vymedzenými profesne či lokálne, sa v minulosti zaoberal aj Jaroslav Čukan (kolónia textilných robotníkov v Ružomberku, spôsob života železničiarov vo Vrútkach). Českej komunite v Bratislave sa dlhodobo venuje Daniel Luther, ktorý sa zaoberá aj definíciou etnických kategórií charakterizujúcich českú komunitu osobitne v období rokov 1918 – 1945. Pozornosť Čechom na Slovensku venujú aj Helena Miškufová a Marie Majtánová. Z historikov sa téme prítomnosti Čechov na Slovensku venujú Jan Rychlík, Valerián Bystrický, obidvaja osobitne analyzujúci otázku postavenia českého obyvateľstva na Slovensku v období Slovenského štátu a Roman Hole v rámci hospodárskych dejín Slovenska.

D. Luther Čechov na Slovensku definuje ako príslušníkov dominantného národa 1. republiky.¹⁷ Situáciu českého obyvateľstva na Slovensku z hľadiska motivácie príchodu, etnicity i priebehu procesu adaptácie v zmysle čechoslovakistickej koncepcie národa analyzuje na príklade Bratislavy, nového administratívneho centra Slovenska: „(Česi) imigráciu do mesta odôvodňovali politicky – považovali sa za štátotvorný národ, ktorý prišiel prevziať moc a správu nad slovenskou krajinou, teda budovať novú republiku. Etnicky (pôvodom) sa identifikovali ako Česi a Slováci, ale v takomto význame používali aj pojem československého národa (označovali sa za Čechoslovákov).¹⁸ V Bratislave „tvorili početne i postavením významnú časť obyvateľstva“.¹⁹ „Prevažná časť Čechov patrila k strednej a vyššej spoločenskej vrstve, ich spolkový život, športová, turistická či záujmová orientácia a ďalšie okolnosti spôsobili, že sa v Bratislave združovali. V meste sa cítili a vystupovali ako Čechoslováci, ale používali český jazyk, pestovali českú kultúru a asimiláciu so slovenským prostredím nepovažovali za potrebnú.“²⁰ „Česká komunita v Bratislave v prvých rokoch ČSR ukazuje prekrývanie českej individuálnej identity so **skupinovou identitou československou**. Čechoslovakistickú koncepciu národa považovali za princíp adaptácie v spoločnosti a predpokladali ju za prirodzenú aj pre slovenské obyvateľstvo.“²¹

Priebeh procesu adaptácie českého obyvateľstva v menších lokalitách, resp. v lokalitách s jeho menším percentuálnym zastúpením či odlišnou sociálnou a profesijnou štruktúrou je predmetom ďalšieho bádania. Doteraz v iných lokalitách realizované výskumy naznačili odlišnosti v asimilačnom procese prebiehajúcim v ďalších rokoch trvania československého štátu a združovanie sa českého etnika na etnickom princípe nepotvrdili. Dokladom tohto, že Česi sa sami ako príslušníci národnostnej menšiny nereflektovali, je okrem iného aj fakt, že pre seba opakovane nežiadali žiadne menšinové práva.

Uvedené fakty, politický kontext a skupinová československá identita spôsobili, že české etnikum na Slovensku nebolo vyčleňované z majoritného spoločenstva. Etnický kontext javov a súvislostí, ktorých boli Česi na Slovensku aktérmi i pôsobenie konkrétnych osobností českého pôvodu bol spravidla zdôrazňovaný hlavne autonomisticky orientovanými politikmi, samozrejme, prevažne v negatívnom zmysle. Pri skúmaní a analýze archívnych dokumentov i dobovej tlače neraz napomáhajú tomuto „splynutiu“ pôsobenia českého obyvateľstva v československom kontexte aj slovakizované prepisy českých vlastných mien. Český etnoidentifikačný a etnoemancipačný proces na Slovensku v období trvania

¹⁷ LUTHER, Daniel. Česi v Bratislave 1919 – 1945 : adaptácia a marginalizácia. In *Slovenský národopis*. ISSN 1335-1303, 2013, roč. 61, č. 4, s. 368.

¹⁸ LUTHER, Daniel. Česká komunita v Bratislave. In *Menšiny v meste. Premeny etnických a náboženských identít v 20. storočí*. Bratislava, 2004, s. 10. ISBN 80-88997-18-6.

¹⁹ LUTHER, D. Cit. 17, s. 378.

²⁰ LUTHER, D. Cit. 17, s. 378.

²¹ LUTHER, D. Cit. 17, s. 377.

Československej republiky nebol doteraz podrobnejšie skúmaný, ale je faktom, že sa v uvedenom období v jeho rámci nevyprofilovala žiadna osobnosť, ktorá by bola jeho úlohy formulovala.

Odlišnosti od okolitého majoritného obyvateľstva, vyplývajúce z profesijného zaradenia, ale aj spôsobu života v predchádzajúcom prostredí, sa prejavovali hlavne v nemateriálnej sfére – v spôsobe trávenia voľného času, vyššom sklone k organizovanosti, v duchovnom živote a rodinných vzťahoch s rovnoprávnym postavením žien. Jazyk českého etnika bol pre majoritu zrozumiteľný a kultúrne tradície blízke.

Skutočnosť absencie bohemistických štúdií sa prejavila aj pri budovaní zbierkového fondu SNM v Martine – Múzea kultúry Čechov na Slovensku. Okrem toho, že neboli ujasnené metodické východiská, bolo potrebné akoby „vyabstrahovať“ javy, fakty, osobnosti a dokumenty súvisiace s českým etnikom zo slovenských, resp. československých kultúrno-historických súvislostí a teda definovať „čo a ako zbierať“. Kým ostatné múzeá zamerané na dokumentáciu kultúry národnostných menšín mali aspoň teoretickú možnosť oprieť sa o už v minulosti slovenskými múzeami získané zbierkové fondy, resp. nadviazať na činnosť múzeí zaoberajúcich sa touto problematikou, Múzeum kultúry Čechov na Slovensku začínalo úplne od začiatku, pretože český kultúrno-historický kontext v múzeách zastupovali len predmety českej proveniencie.

Cieľ pracoviska bol deklarovaný nasledovne: špecificky múzejnými prostriedkami dokumentovať hmotné a duchovné bohatstvo českého etnika na Slovensku, vytvárať a dopĺňať zbierkový fond predmetov hmotnej kultúry, ale aj písomností, tlačí a výtvarných prejavov, budovať bázu dát, obrazových a zvukových nahrávok rozmanitých prejavov kultúry českého etnika a iniciovať výskum súvisiaci s prítomnosťou a pôsobením českého etnika na Slovensku.

Pri základnej činnosti múzea – budovaní zbierkového fondu, nebolo možné prevziať systemizáciu vlastnú etnografickým múzeám, ale vytvoriť si systemizáciu vlastnú, ktorá bola definovaná nasledovne:

- Spolky a profesie charakteristické pre české obyvateľstvo na Slovensku;
- Symboly československej štátnosti;
- Predmety súvisiace s osobnosťou T. G. Masaryka a členov jeho rodiny a iných osobností pôsobiacich na Slovensku, resp. v prospech Slovenska;
- Predmety dennej potreby Čechov na Slovensku;
- Diela českých výtvarníkov žijúcich na Slovensku;
- Archiválie a fotografické dokumenty;
- Rôzne.

Budovanie zbierkového fondu je realizované cielene na základe vedeckovýskumnej činnosti, ale reaguje aj na ponuky z externého prostredia. Hlavne príslušníci českého etnika považujú vytváranie zbierkového fondu múzea za istú satisfakciu reprezentujúcu oficiálny postoj štátu k ich tradíciám a kultúre a vďaka nim bola podstatná časť zbierkového fondu múzea získaná darom.

Obsahová a tematická analýza zbierkového fondu

V rámci prvej vymedzenej skupiny **Spolky a profesie charakteristické pre české obyvateľstvo na Slovensku** je zbierkovými predmetmi najpočetnejšie zastúpené pôsobenie Telovýchovnej jednoty Sokol. Sokolské hnutie vzniklo v 19. storočí v rámci emancipačných snáh českého národa, sformulovaných Dr. Miroslavom Tyršom a Jindřichom Fügnerom. Jeho základným princípom je zdokonaľovanie telesnej zdatnosti a kultúry ducha. Prvá

sokolská jednota vznikla v Prahe roku 1862, a to najmä vďaka jej prvému náčelníkovi Dr. M. Tyršovi. Napriek snahám o založenie podobných organizácií na území Slovenska, začali tu prvé sokolské jednoty vznikať až po vzniku Československej republiky. Najväčší rozmach sokolského hnutia na Slovensku nastal v rokoch 1919 – 1921 zásluhou prichádzajúcich českých vojakov, úradníkov, železničiarov a učiteľov, z ktorých mnohí boli členmi Sokola. Najvyšší počet, takmer 50 tisíc členov, dosiahla Telovýchovná jednota Sokol na Slovensku v roku 1937. Predmety viazané k sokolskému hnutiu získava múzeum od svojho vzniku. Sú to komplety sokolských uniforiem a cvičebných úborov a ich súčasť, odznaky, plakety, vyznamenania, diplomy, pamätné predmety zo všesokolských zletov, sokolské tlačoviny a publikácie. Zo spolkov, ktorých rozvoj a uplatnenie je na Slovensku späté s českými osobnosťami je potrebné spomenúť Spolok priateľov žehu. Napriek sporadickému záujmu o jeho akceptáciu na území Slovenska vznikol prvý Spolok pre spaľovanie mŕtvych Krematórium až v roku 1925 v Košiciach. Významný podiel na tomto procese mala česká komunita, ktorej časť kremáciu nielen podporovala, ale aj iniciovala a aktívne sa podieľala na vzniku ďalších miestnych odborov spolku. Dokladmi následne založeného Spolku priateľov žehu sú kroniky, fotografie a dokumenty k histórii jednotlivých urnových hájov, postupne zakladaných na území Slovenska formou daru, získané do zbierok múzea.

Mimoriadne cennou súčasťou zbierkového fondu je súbor divadelných plagátov dramatického krúžku Kultúrneho a osvetového spolku Vinohradská obec v Bratislave – Kolibe. Po vzniku Československa odišla zo Slovenska väčšina železničiarov maďarskej národnosti. Slovenských železničiarov bol nedostatok, a preto sem prišli železniční zamestnanci z Čiech a Moravy. Do roku 1922 pre nich v Bratislave postavilo stavebné družstvo v novej lokalite – dnešnej Kolibe – takmer 130 rodinných domov. Jej obyvatelia tu založili Kultúrny a osvetový spolok Vinohradská obec, s cieľom udržiavať priateľské styky a dvíhať kultúrnu úroveň Kolibčanov. Neskôr v jeho rámci vznikol aj dramatický krúžok zameraný na ochotnícke divadlo a vďaka päťčlennej kapele bol schopný uvádzať aj operetu. Na príprave divadelných predstavení, ale aj pri organizovaní plesov a zábav, spolupracoval krúžok s TJ Sokol, ktorá na Kolibe aktívne pôsobila od vzniku kolónie. Kolekciu obsahujúcu 35 plagátov divadelného odboru Vinohradskej obce so sprievodnou fotografickou dokumentáciou získalo múzeum kúpou v roku 2009. Vzhľadom na vysoký podiel príslušníkov ozbrojených síl českej národnosti boli do zbierkového fondu prijaté aj vojenské uniformy československej armády a vojenské rozlišovacie odznaky.

Druhú tematickú skupinu – **symboly československej štátnosti** zastupujú tabule a označenia štátnych inštitúcií, výtvarné a úžitkové diela s použitím znaku Československej republiky, vexilologické pamiatky (zástavy, prápory), numizmatika a predmety spomienkového a reprezentatívneho charakteru – napríklad sklenená čaša a tzv. trojobraz so zobrazením zakladateľov československého štátu – T. G. Masaryka, M. R. Štefánika a E. Beneša.

Tematickú skupinu **Predmety súvisiace s osobnosťou T. G. Masaryka a členov jeho rodiny a iných osobností pôsobiacich na Slovensku, resp. v prospech Slovenska**, tvoria hlavne predmety súvisiace s osobnosťou T. G. Masaryka a členov jeho rodiny, resp. s uplatnením ich zobrazenia. V roku 2000 bola kúpou získaná sadrová busta Pallas Athény, pôvodne umiestnená v knižnici Alice Masarykovej v rodinnom letnom sídle v Bystričke, okr. Martin, textilná záložka s podobizňou Masaryka a bibliofília *Masarykovská vzpomínka z Turce*. Ďalej táto tematická skupina je zastúpená napr. plaketami, medailami, známkami, publikáciami a fotografiami. K jej raritným predmetom patrí pamätná ceruza zhotovená pri príležitosti úmrtia T. G. Masaryka.

Štvrtú tematickú skupinu **Predmety dennej potreby Čechov žijúcich na Slovensku** zastupujú predmety rôznorodnej povahy (dámsky odev a odevné doplnky ako doklad odevnej kultúry, detský odev, hračky a knihy, predmety dennej potreby, bytový textil, hudobné nástroje, votívne predmety a i.), získavané prevažne ako početnejšie súbory z rodín hlásiacich sa k českej národnosti. Reprezentujú prevažne mestskú kultúru, čo zodpovedá faktu, že české obyvateľstvo, s výnimkou roľníkov – kolonistov osídľujúcich územie južného Slovenska, sa usídľovalo v priemyselných a administratívnych centrách Slovenska.

Piatu tematickú skupinu tvoria **diela českých výtvarníkov pôsobiacich na Slovensku**. Dokumenty už uzavretého diela výtvarníkov tohto času zastupujú fondy ilustrátora, maliara a grafika Jaroslava Vodrážku, knižného grafika Roberta Broža a knižného majstra Jana Vrtílka.

Jaroslav Vodrážka (1894 – 1984) bol zakladateľskou osobnosťou ilustračnej tvorby pre deti a mládež, úspešným a uznávaným autorom úžitkovej a drobnej grafiky – osobitne knižných značiek – exlibrisov, významným v kontexte slovenského i českého výtvarného vývinu. Zbierkové predmety, dokumentujúce jeho výtvarné aktivity, sú do zbierkového fondu opakovane získavané od roku 2000 s tým, že významná akvizícia, pozostávajúca z rozsiahlej kolekcie jeho exlibrisov, štočkov, úžitkovej grafiky, publikácií a bibliofilii, spolu 313 kusov zbierkových predmetov, bola realizovaná aj v roku 2011.

Robert Brož (1939 – 2011) pôsobil ako typograf, ilustrátor, dizajnér a knižný grafik. Upravil vyše sedemsto kníh, venoval sa aj iným disciplinám úžitkovej grafiky a vlastnému typografickému výskumu. Bol autorom mnohých plagátov a exlibrisov. Pôsobil vo vydavateľstvách Osveta a Neografia v Martine. Viackrát bol ocenený ako dizajnér najkrajšej knihy roka v rámci Československa a aj samostatnej Slovenskej republiky. Jeho pozostalosť, pozostávajúca z osobných predmetov, pracovných nástrojov, výtvarných návrhov, voľnej tvorby a realizovaných diel – knižných publikácií a úžitkovej grafiky, spolu v počte 278 kusov, bola do zbierkového fondu múzea získaná kúpou v roku 2012.

Jan Vrtílek (1906 – 2000), rodák z Vyškova na Morave, od roku 1928 pôsobiaci v Žiline, bol významným predstaviteľom slovenského úžitkového umenia v oblasti umeleckej knižnej väzby. Používal rôzne technologické postupy viazania do kože a pergamenu, ako aj rôzne zdobiace techniky (intarziu, mozaiku, aplikáciu a najmä ručné zlátenie). Významná je jeho séria väzieb zo 60. a 70. rokov 20. storočia, tematicky venovaných Slovensku. Symbolicky v nej použil netradičné materiály – ovčiu kožušinu, kožu či mosadzné spony. O kvalite jeho práce svedčí účasť na prestížnych svetových prehliadkach knihárskeho umenia v Lipsku, Berlíne, Viedni a Montreale, s udelením čestného uznania. Bol členom prestížnej organizácie Meister der Einbandkunst so sídlom v Mníchove. Umeleckú pozostalosť, vrátane časti zariadenia knihárskej dielne, pozostávajúcu zo 140 zbierkových predmetov, získalo múzeum kúpou v roku 2008 od jeho dcéry Ľudmily Mlichovej, ktorá pokračuje v rodinnej tradícii.

K mimoriadne cenným zbierkovým predmetom reprezentujúcim dielo českých výtvarníkov vo vzťahu k Slovensku patria 2 obrazy Herberta Masaryka s námetmi z okolia obce Bystrička, miesta letného sídla rodiny Masarykovcov, získané kúpou v roku 2012. V rámci tejto tematickej skupiny sú zastúpené tiež diela výtvarníkov aj v súčasnosti aktívne zasahujúcich do výtvarného kontextu Slovenska (Blanka Votavová, Věruna Melčáková a i.).

Vzhľadom na to, ako bolo v štatúte múzea definované budovanie zbierkových fondov, na jeho deklarovанú multidisciplinárnosť, sú jeho súčasťou aj **archiválne a fotografické dokumenty**. Do tejto skupiny sú zaradované osobné dokumenty, výučné listy, fotografie a fotografické albumy, dokumentujúce každodenný i sviatočný život príslušníkov českej komunity na Slovensku.

K aktuálnym akvizíciám realizovaným v roku 2014 patrí kolekcia bábok – marionet zn. Münzberg, vrátane bábkovej scény (z 30. rokov 20. storočia) a darom získaná akvizícia pozostávajúca z 34 kusov nábytkových solitérov a predmetov dennej potreby z rodiny akademika Jiřího Horáka,²² spolumajiteľa objektu, v ktorom sídli Múzeum kultúry Čechov na Slovensku.

Aktuálne tvorí zbierkový fond SNM – v Martine – Múzea kultúry Čechov na Slovensku 1534 predmetov. Získaný zbierkový fond je cenným informačným zdrojom štúdia histórie a kultúry českého etnika žijúceho v podmienkach minoritného života na Slovensku. Zároveň je médiom prenášajúcim túto informáciu na širokú verejnosť vďaka jeho prezentácii na výstavných podujatiach realizovaných na pôde Múzea kultúry Čechov na Slovensku, Etnografického múzea SNM, i v rámci spoločného projektu múzeí dokumentujúcich kultúru národnostných menšín – Múzea a etniká.

Príslušníci českej komunity sa v období trvania Československej republiky, teda v období kedy sa stali početne i kvalitatívne významnou súčasťou obyvateľstva Slovenska, usídľovali prevažne v mestách. Predmety dokladujúce spôsob ich života sú prevažne továrenskej proveniencie, a preto unifikované. Ich výpovedná hodnota tak nadobúda etnickú informáciu až v kontexte s nositeľom, resp. situáciou, ktorá je v prípade českej komunity, vzhľadom na československý kontext, ťažšie identifikovateľná. Proces tohto poznávania však prispieva ku kompletizácii historického obrazu Slovenska a venuje pozornosť osobnostiam a javom, ktoré primárne neboli predmetom aktuálneho štúdia a výskumu. Voči skúmanej komunite plní etnoidentifikačnú a etnoemancipačnú úlohu. V neposlednom rade je aj príležitosťou pripomenúť podiel českého obyvateľstva na hospodárskom, kultúrnom i spoločenskom vývoji slovenskej spoločnosti a jej demokratizácii.

²² Jiří Horák (1884 – 1975), český slavista, folklorista, literárny komparatista, vysokoškolský pedagóg, akademik ČSAV a diplomat, manžel PhDr. Anny Gašparíkovej, správkyni osobného archívu T. G. Masaryka.

ON THE MUSEUM DOCUMENTATION OF THE CULTURE OF ETHNIC MINORITIES – USING THE EXAMPLE OF THE DOCUMENTATION OF THE CULTURE OF THE CZECH MINORITY

Hana Zelinová

S u m m a r y

As part of their political and legal status, ethnic minorities have the right to an education, press and information in their mother tongue, to use their language in ethnic affairs, the right to all-round cultural growth and the right to associate in cultural, social and political associations. The concept of all-round cultural growth can also include the musealization of their own ethnic history. This plan is carried out by museums whose mission is to research, document and present the culture of individual ethnic minorities.

Out of the minorities existing in Slovakia, these are the ones which have shown an interest and effort in collecting, preserving and examining objects of particular social significance, related to the culture of the ethnic group in question, and in making them accessible to the public. The paper describes the methodology and subsequent process of the foundation of the museum institutions focused on the documentation of the culture of each ethnic minority which exists within the Slovak National Museum. It pays particular attention to an analysis of the museum documentation of the culture of the Czech ethnic group living in Slovakia as members of a minority community. It defines the changes in the ethnic category characterising its presence in the Slovak lands as a result of the then political context and its application in the process of building the collection of the SNM in Martin – the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia. The conclusion of the paper is a content and thematic analysis of this institution's collection.

SPRÁVY

K ČINNOSTI MÚZEA KULTÚRY RÓMOV NA SLOVENSKU

*Adriana Daneková, Slovenské národné múzeum v Martine – Múzeum kultúry
Rómov na Slovensku;
e-mail: adriana.danekova@snm.sk*

Abstract: *The thirteen years of existence of the museum section focused on documenting the culture of the Roma ethnic group in Slovakia is the opportunity to evaluate the results of its activity. This paper sums up the section's work to date in the area of exhibition, presentation and educational activities, but places the main emphasis on its acquisition activity.*

Keywords: *Roma, museum, scientific research activity, presentation, exhibition, educational activity, acquisition.*

Koncom 80. a predovšetkým začiatkom 90. rokov 20. storočia sa na území Slovenska začali objavovať prvé snahy o zámernú dokumentáciu a základný výskum vybraných tematických oblastí súvisiacich s rómskym etnikom. Prelomovým faktom bolo v roku 1986 uvedenie programu Ľudia z rodu Rómov na XXXII. ročníku Folklórneho festivalu Východná. Na realizácii programu sa podieľala aj pracovníčka Slovenského národného múzea – vtedajšieho Etnografického ústavu v Martine (ďalej SNM – EÚ) Hana Zelinová-Bílková, ktorá tu nadviazala spoluprácu s českými a slovenskými romistami Evou Davidovou, Tomášom Haišmanom a Arne Mannom. Výsledkom následnej spolupráce bola v roku 1990 realizácia výstavy *Z dejín a súčasnosti našich Rómov* vo výstavných priestoroch SNM – EÚ v Martine. Táto výstava, pripravená autormi E. Davidovou a T. Haišmanom, bola premiérovou uvedená pod názvom *Cikáni – romské etnikum v Československu* v Okresnom vlastivednom múzeu v Českom Krumlove (dnes Regionální muzeum v Českém Krumlově). Jej pôvodná verzia, pozostávajúca prevažne z archíválií a fotografického materiálu, bola v Martine doplnená exponátmi – predmetmi zo zbierkového fondu SNM – EÚ v Martine. Pretože do tohto času sa táto inštitúcia dokumentácii kultúry rómskeho etnika systematicky a cielene nevenovala a zbierkové predmety daného charakteru boli priebežne získavané hlavne v rámci výskumu spôsobu získavania obživy a remesiel, bola pre potreby výstavy realizovaná prvá, na predmety dokumentujúce kultúru Rómov, cielene orientovaná akvizícia. V rámci základného výskumu a zberu bolo získaných 158 kusov zbierkových predmetov dokumentujúcich tradičné spôsoby získavania obživy (128 kusov kováčskych pracovných nástrojov a výrobkov, 4 kusy výrobkov košíkárov, 5 predmetov z oblasti drevovýroby), stravovania (2 predmety), odievania (18 predmetov) a jeden predmet ako doklad interiérového vybavenia.

Uvedené časové obdobie bolo obdobím významných spoločensko-politických zmien, ktorých súčasťou bola aj etnoemancipačná aktivita príslušníkov národnostných menšín, z ktorých viaceré prejavili záujem o muzealizáciu svojej histórie. Podnetom pre vznik inštitúcie orientovanej na vyhľadávanie, získavanie, vedecké spracovanie a prezentáciu hmotných

Obr. 1. SNM v Martine. Výstava Z dejín a súčasnosti našich Rómov, 1990. Foto V. Ducháčková, 1990. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 147 042

Pic. 1. Slovak National Museum in Martin. Exhibition "On the past and present of our Roma", 1990. Photograph by V. Ducháčková, 1990. Photo archives of the SNM in Martin, neg. no. 147 042

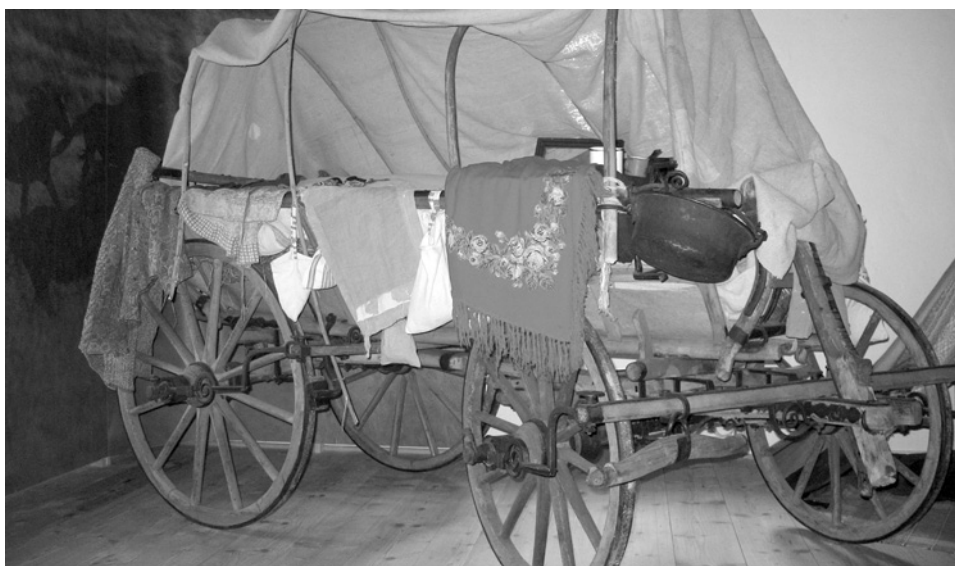
dokladov kultúry Rómov na území Slovenska však bola všeobecnou spoločenskou potrebou podnietená iniciatíva Generálneho riaditeľstva Slovenského národného múzea (ďalej SNM), sledujúca myšlienku čo najkomplexnejšej dokumentácie kultúry národnostných menšín žijúcich na území Slovenska.

Následne v roku 2002 na pôde SNM – EÚ v Martine vzniklo Dokumentačné centrum rómskej kultúry (ďalej DCRK). Jednou z jeho prvých úloh bola analýza zbierkových a dokumentačných fondov SNM – EÚ za účelom identifikácie predmetov dokumentujúcich históriu a kultúru Rómov. Najdôležitejším zdrojom informácií bola dokumentácia obsahujúca skutočnosti týkajúce sa okolností výroby a nadobudnutia predmetných zbierok. V existujúcich fondoch SNM – EÚ bolo identifikovaných 48 zbierkových predmetov, ktoré explicitne dokumentujú dejiny a kultúru Rómov na území celého Slovenska (37 kusov kováčskych pracovných nástrojov a výrobkov, 5 kusov predmetov súvisiacich so spracovaním dreva, 3 predmety zhotovené z prútia, 2 predmety dokumentujúce výrobu kief a jeden predmet dokumentujúci spoločenskú kultúru). Najstarším z predmetov, identifikovaných ako s rómskym etnikom súvisiacich, je krížová reťaz, zhotovená rómskym kováčom okolo roku 1870. Unikátne sú kováčske mechy používané rómskym kováčom. Patria k najstarším

Obr. 2. Stála expozícia MkrRnS v MSD v Martine, časť venovaná Dejinám a tradičnej kultúre usadlých skupín Rómov, 2009. Foto A. Daneková, 2012

Pic. 2. Permanent exhibition of the MkrRnS in the Museum of the Slovak Village in Martin, part devoted to the "History and traditional culture of settled groups of Roma", 2009. Photograph by A. Daneková, 2012

Obr. 3 Expozícia MkrRnS v MSD v Martine, časť venovaná Dejinám a kultúre olašských Rómov, 2009. Foto A. Daneková, 2012

Pic. 3. Exhibition of the MkrRnS in the Museum of the Slovak Village in Martin, part devoted to the "History and culture of the Olas Roma", 2009. Photograph by A. Daneková, 2012

zbierkam vôbec, získaným ešte do zbierok Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Nezachovalo sa presné datovanie ich vzniku či používania, predpokladáme, že išlo o obdobie druhej polovice 19. storočia. Cenným predmetom je strieborná, tzv. vajdovská reťaz, používaná pred rokom 1902. Ostatné predmety dokumentujú obdobie do prelomu 80. a 90. rokov 20. storočia. V roku 1993 bol fond ľudových hudobných nástrojov SNM – EÚ doplnený o 4 kusy hudobných nástrojov z dielne otca rómskeho huslistu Jozefa Biháriho, datované do obdobia prelomu 19. a 20. storočia. Zaujímavé výsledky priniesla aj analýza fondu fotografie, konkrétne fondu Karola Plicku (predovšetkým čiernobiele pozitívy, zachytávajúce Rómov v regióne Gemer v roku 1924), Martina Slivku (najmä čiernobiele kinofilmy z konca 50. a 80. rokov 20. storočia) a fondu dokumentačnej fotografie (najviac je zastúpené obdobie 30. a 40. rokov 20. storočia, predovšetkým materiálom z regiónu Turiec). Zatiaľ najstaršou identifikovanou fotografiou je skupinový portrét Rómov z Horného Jasena (okres Martin), datovanou do polovice 19. storočia, ktorej autor však nie je známy. Rovnako v knižničnom fonde SNM – Múzeí v Martine bolo identifikovaných niekoľko raritných titulov z pohľadu romistickej literatúry slovenskej i zahraničnej proveniencie. V súčasnosti sa v tomto fonde nachádza 255 kusov romík. Fond je priebežne ďalej budovaný a postupne sa sprístupňuje v Súbornom katalógu Knižnično-informačný systém pre MaSK.

Expozičná a výstavná činnosť

V roku 2004 sa DCRK transformovalo na SNM – Múzeá v Martine – Múzeum kultúry Rómov na Slovensku (ďalej MkRnS). Vzhľadom na to, že v tom čase pracovisko sídlilo v budove Etnografického múzea, začala byť aktuálna otázka jeho novej lokalizácie, zohľadňujúcej aj úlohu prípravy a realizácie stálej expozície múzea. V tom období (2003) už bol súčasťou aktualizácie koncepcie budovania Múzea slovenskej dediny v Martine (ďalej MSD) návrh postupnej stavebnej realizácie vybraných rómskych obydľí.¹ Nadväzoval na koncepciu budovania MSD z 80. rokov 20. storočia, ktorá obsahovala zámer stavebnej realizácie vybraných obydľí Rómov na Slovensku v rámci vytváraného modelu kultúry a spôsobu života dedinského kultúrneho spoločenstva na Slovensku v 19. a prvej polovici 20. storočia v rekonštruovanom historickom prostredí. Aj to bol jeden z dôvodov situovania tohto múzea do areálu MSD – konkrétne do objektu kúrie z Blážoviec, v rámci uvedenej koncepcie dispozične a priestorovo najvyhovujúcejšieho objektu. V období vzniku múzea išlo o ideálnu voľbu, umožňujúcu múzeu plniť svoje poslanie v celom rozsahu aj vzhľadom na návštevnícku verejnosť. Výber a výstavba konkrétnych rómskych objektov je riešená v rámci Etnograficko-architektonickej štúdie, na realizácii ktorej sa podieľali Gabriela Dobrovičová-Čižmáriková, neskôr Lucia Segľová. Štúdia nadväzovala na prvú vedeckovýskumnú úlohu MkRnS „*Proces sociokultúrneho vývoja života Rómov – vývoj kultúry bývania*“, realizovanú v rokoch 2002 – 2005 v regióne Turiec. Jej predmetom boli procesy zmien v kultúre bývania. Sledované boli predovšetkým faktory ako formy osídlenia, tradičné a súdobé formy bývania, používaný stavebný materiál, priestorová dispozícia obydľí a interiérové zariadenie. Na plnení úlohy sa spolupodieľalo aj partnerské Gemersko-malohontské múzeum v Rimavskej Soboti. Jedným z výstupov bola výstava *Ľudová architektúra a spôsoby bývania Rómov v Gemeri – Malohonte*. Ďalším z výsledkov plnenia vedeckovýskumnej úlohy „*Proces sociokultúrneho vývoja života Rómov – vývoj kultúry bývania*“, realizovanou Adrianou Danekovou, bola akvizičná činnosť, zameraná najmä na interiérové vybavenie rómskych obydľí v Turci v 30. – 40. rokoch 20. storočia.

¹ LANGER, Jiří. Aktualizácia koncepcie Múzea Slovenskej dediny pre súčasnú etapu jeho výstavby. In Zborník SNM v Martine : Etnografia 45, roč. XCVIII. Martin : SNM, ISBN 80-8060-144-5, 2004, s. 51.

Obr. 4. SNM v Martine. Otvorenie výstavy výtvarných prác žiakov 1. Základnej školy v Jarovniciach, 2003. Foto M. Pišný, 2003. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 161 502/8

Pic. 4. Slovak National Museum in Martin. Opening of the exhibition of art work by pupils of the 1st Primary School in Jarovnice, 2003. Photograph by M. Pišný, 2003. Photo archives of the SNM in Martin, neg. no. 161 502/8

V priebehu plnenia tejto vedeckovýskumnej úlohy sa však stala aktuálnou a prvoradou potreba vypracovania historicko-etnografickej štúdie rómskych obydľí v Turci (nadväzujúc aj na aktualizáciu koncepcie Múzea slovenskej dediny, vypracovanú Jurajom Langrom).² Priebežné výsledky jej plnenia riešiteľky úlohy – Gabriela Dobrovičová-Čižmariková a Lucia Segľová, publikovali vo forme odborných príspevkov.³

Pilotným projektom, predchádzajúcim realizácii stálej expozície MkrnS, bola putovná panelová výstava *Pribeh detí vetra*. Pozostáva z 26 panelov, ktorých podstatnou časťou je text (v troch jazykových mutáciách – rómskej, slovenskej a anglickej), doplnený obrazovým a fotografickým materiálom. Zámerom výstavy bolo prostredníctvom vybraných historických medzníkov a oblastí tradičnej kultúry priblížiť život rómskych komunít na území Slovenska. Vzhľadom na aktuálnosť tejto témy mala výstava zároveň podnietiť diskusiu odbornej a aj laickej verejnosti. V prípade podnetnej diskusie, by takto zámerom získané pripomienky boli zapracované do scenára budúcej stálej expozície múzea. Premiérovou bola výstava sprístupnená vo výstavných priestoroch SNM na Žižkovej ulici v Bratislave v roku

² LANGER, J. Cit. 1, s. 51.

³ ČIŽMARIKOVÁ, Gabriela. Rómske obydľia v Turci na príklade obce Necpaly. In *Zborník SNM v Martine : Etnografia 45, roč. XCVIII*. Martin : SNM, ISBN 80-8060-144-5, 2004, s. 102-112; SEGĽOVÁ, Lucia. Počet Rómov v Turci v dobových a súčasných štatistikách. In *Romano džaniben: časopis romistických štúdií 1*, 2015, s. 9-48; SEGĽOVÁ, Lucia. Obyvatelia obce Sučany v medzivojnovom období. In *Zborník SNM v Martine : Kmetianum, roč. XIII*. Martin : SNM, ISBN 978-80-8060-333-5, 2014, s. 61-86.

Obr. 5. SNM v Martine. Výstava Ľudová architektúra a spôsoby bývania Rómov v Gemeri-Malohonte, 2003.

Foto M. Pišný, 2003. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 161 533

Pic. 5. Slovak National Museum in Martin. Exhibition "Folk architecture and housing of the Roma in Gemer-Malohont, 2003. Photograph by M. Pišný, 2003. Photo archives of the SNM in Martin, neg. no. 161 533

2006. Výstava bola doteraz 11-krát reprízovaná na Slovensku aj v zahraničí. V rámci jej prípravy sa postupne konkretizoval a potvrdzoval ideový zámer stálej expozície, tematické a obsahové zameranie i prostriedky realizácie v rámci daných priestorových i technických možností. Následne sa autorky (Gabriela Čižmariková-Dobrovičová, Adriana Daneková, Hana Zelinová) v spolupráci s ďalšími etnológmi, historikmi, antropológmi a lingvistami pokúsili vymedziť a prezentovať najvýznamnejšie medzníky dejín Rómov s dôrazom na územie Slovenska, vývoj a stav rómskeho jazyka a jeho dialektov. Akcent bol kladený na signifikantné podoby tradičnej kultúry, pri niektorých témach s presahom do obdobia prelomu 80. – 90. rokov 20. storočia. Tiež mali na zreteli fakt, že obsah stálej expozície musí korešpondovať so zámerom stavebnej a expozičnej realizácie vybraných rómskych obydlí v areáli MSD, kde takisto bude prezentovaný spôsob života a bývania určitých skupín usadlých Rómov. Uvedomovali si význam vizuálnej stránky budúcej expozície, zjednocujúcej obrazovú a textovú časť s trojrozmernými predmetmi z existujúcich starších zbierok SNM – Múzeí v Martine, i už novonadobudnutého zbierkového fondu MkRnS. Stála expozícia Múzea kultúry Rómov na Slovensku *Romano drom/Cesta Rómov* bola sprístupnená v roku 2009. V súčasnosti je v rámci jej prehliadky k dispozícii aj audiosprievodca (v slovenskom, anglickom a francúzskom jazyku) a ukážky hudobného prejavu Rómov. Súčasťou ponuky návštevníkom je aj premietacie zariadenie, ktoré umožňuje spoznávať dejiny a kultúru Rómov prostredníctvom dokumentárnych filmov a tlačaná verzia stručného sprievodcu k expozícii vydaná taktiež v troch jazykových mutáciách. V roku 2011 bola stála expozície

Obr. 6. SNM v Martine. Otvorenie výstavy fotografií českej romistky Evy Davidovej, 2006. Foto M. Pišný, 2006. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 163 878/6

Pic. 6. Slovak National Museum in Martin. Opening of the exhibition of photographs by the Czech Roma specialist Eva Davidová, 2006. Photograph by M. Pišný, 2006. Photo archives of the SNM in Martin, neg. no. 163 878/6

Obr. 7. SNM v Martine. Otvorenie výstavy Príbeh detí vetra, v popredí rómsky insitný rezbár Jaroslav Cicko, 2007. Foto M. Pišný, 2007. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 163 869/5

Pic. 7. Slovak National Museum in Martin. Opening of the exhibition "Story of the children of the wind", with the Roma naïve wood-carver Jaroslav Cicko in the foreground, 2007. Photograph by M. Pišný, 2007. Photo archives of the SNM in Martin, neg. no. 163 869/5

doplnená o tematický celok venovaný významným rómskym osobnostiam. Ročne navštívi expozíciu múzea priemerne 8200 návštevníkov.

Prvé výstavné aktivity DCRK boli realizované v budove Etnografického múzea SNM v Martine. Prvý výstavný titul – výtvarné práce žiakov 1. Základnej školy z Jarovnic, bol sprístupnený v roku 2003. V tom istom roku, tentoraz v spolupráci s Gemersko-malohontským múzeom v Rimavskej Sobote, realizovalo dokumentačné centrum reprízu výstavy *Ludová architektúra a spôsoby bývania Rómov v Gemer-Malohonte*. V roku 2004 bola sprístupnená výstava fotografií významnej českej romistky Evy Davidovej, v roku 2006 výstava diel známej rómskej maliarky Jolán Oláh. Výstava *Príbeh detí vetra* bola v priestoroch SNM – Múzeí v Martine slávnostne sprístupnená v apríli 2007, pri príležitosti Medzinárodného (Svetového) dňa Rómov. V tom istom roku sa MkrnS podieľalo na príprave a realizácii projektu Múzea s etniká s témou kulinárnej kultúry, ktorého súčasťou bola výstava *Chute a vône Slovenska*, premiérovu uvedená v priestoroch SNM – Múzeí v Martine (ďalšími výstupmi boli konferencia, zborník odborných príspevkov z konferencie a receptár).

V roku 2008, po presídlení MkrnS do priestorov objektu kúrie z Blážoviec, bola prvou a vlastne jedinou tu zrealizovanou výstavnou aktivitou výstava diel rómskej výtvarníčky a keramikárky Violy Petrášovej-Stojkovej. V roku 2009, opäť vzhľadom na už realizovanú expozíciu Múzea kultúry Rómov na Slovensku, využívajúcu všetky na prezentačné účely vhodné priestory objektu, bola v SNM – Múzeách v Martine otvorená výstava *Cigán sa ne prevelice ľúbi*, realizovaná v spolupráci s Múzeom rómskej kultúry v Brne. V roku 2011 bola v priestoroch Kultúrneho centra Andreja Sládkoviča v Detve premiérovu sprístupnená ďalšia autorská panelová výstava MkrnS s názvom *Galéria rómskych osobností*, doteraz reprízovaná 4-krát. Stala sa tiež ideovou predlohou pre zatiaľ poslednú sprístupnenú časť stálej expozície MkrnS. V roku 2011 sa MkrnS podieľalo na realizácii výstavy *Ohýbaj ma mamko*, opäť pripravenej v rámci projektu Múzea a etniká. Od roku 2013 sú výstavy MkrnS sprístupnené predovšetkým pri príležitosti Medzinárodného (Svetového) dňa Rómov, a to v budove SNM v Martine. V uvedenom roku išlo o výstavu diel rómskych rezbárov s názvom *V dreve a kameni*, v roku 2014 bola pri tejto príležitosti sprístupnená výstava rómskych výtvarníkov *Zrkadlenie duše* a v roku 2015, tentoraz v priestoroch SNM – Múzea kultúry Čechov na Slovensku, výstava diel českého výtvarníka Václava Fialu *Pravda v kráse, krása v pravde*, tematicky spojených so životom Rómov na Slovensku v 30. a 50. rokoch 20. storočia. V roku 2014 prezentovalo MkrnS výsledky svojej akvizičnej činnosti na kolektívnej výstave všetkých zložiek SNM – Múzeí v Martine pod názvom *Nové v múzeu*.

Ďalšie prezentačné a edukačné aktivity Múzea kultúry Rómov na Slovensku

Už od svojho vzniku sa múzeom snaží priblížiť históriu a kultúru Rómov širokej verejnosti aj prostredníctvom vzdelávacích aktivít a prezentačných programov. Najvýznamnejším z cyklických podujatí je podujatie *Spoznajme sa – Te prindžaras amen*, realizované v rámci Kalendária Národopisného roka v MSD. MkrnS ho každoročne pripravuje od roku 2003, takže v roku 2015 sa konal už jeho XIII. ročník. Súčasťou tematicky zameraných programov sú tanečné, hudobné a dramatické pásma v podaní rómskych súborov a interpretov, výstavy, prezentácia tradičných spôsobov získavania obživy, ochutnávky tradičných jedál, tvorivé dielne a workshopy, diskusie s významnými rómskymi osobnosťami a aktivistami, alebo mladými talentami a premietanie tematicky zameraných dokumentárnych filmov. Počas trinástich ročníkov sa širokej verejnosti predstavili významné profesionálne kolektívy i sólisti, napríklad *Diabolské husle a Ján Berky-Mrenica ml.*, *Divadlo Romathan* z Košíc, *Ida Kellarová*, *Anita Soul*, *Barbora Botošová* a *Bohémiens* a ďalší, ale aj neprofesionálni

Obr. 8. SNM v Martine. Výstava Chute a vône Slovenska, časť Kulinárna kultúra kočovných skupín Rómov v minulosti, 2007. Foto M. Pišný, 2007. Fotoarchív SNM v Martine, č. neg. 164 201

Pic. 8. Slovak National Museum in Martin. Exhibition "Tastes and aromas of Slovakia", section "Culinary culture of the itinerant groups of Roma in the past", 2007. Photograph by M. Pišný, 2007. Photo archives of the SNM in Martin, neg. no. 164 201

umelci reprezentujúci kultúru Rómov (*Sendreiovci a Kokavakere Lavutara* z Kokavy nad Rimavicou, *Khel'iben andro jilo a Mirikle* z Čierneho Balogu, súbor *Romka* z Detvy, *Khamoro* z Myjavy, *Family band Jaroslava Kováča* zo Zvolena, *Dživipen* zo Slovenskej Lupče, *Paláčovci* z Hrochote a iní), pôsobiaci na území Slovenska, ale aj *Romafest* z Rumunska. Z výstav realizovaných v rámci tohto podujatia spomeňme výstavy diel rómskych neprofesionálnych výtvarníkov a rezbárov – Jána Berkyho, Dušana Oláha, Jána Bartoša-Biskupa, či Jaroslava Cicka a Miloša Ráca, panelovú výstavu venovanú dvadsiatim rokom pôsobenia významného rómskeho periodika *Romano nevo l'il*, alebo výstavu prezentujúcu činnosť Súkromnej strednej odbornej školy z Kežmarku. Každý rok bola ako súčasť sprievodného programu prezentovaná aj remeselná výroba – kováčstvo, košíkárstvo, výroba z dreva, šitie odevov a rôznorodé ručné práce. Z dokumentárnych filmov boli napríklad uvedené dokumenty Adama Hanuljaka *Krucenie* o rómskej veštkyňi Brigitte, ako výsledok terénneho výskumu religionistu a sociálneho antropológa Tomáša Hrustiča, dokumenty z produkcie občianskeho združenia *Jekhetane – Spolu* z Prešova, konkrétne film Pauly Ďurinovej *Pred dedinou, za dedinou*, podávajúci obraz o rómskych osadách a dôvodoch izolácie a chudoby ich obyvateľov a dokument *Šesť* (v spolupráci s Vladimírou Hradeckou) o šiestich „obyčajných neobyčajných Rómoch“, alebo *Baro mariben/Velká vojna* na tému holokaustu Rómov. V roku 2015 predstavila zaujímavý projekt *Media Voice* a dokument *Because there is a hope/Pretože je nádej*, jedna z jeho tvorkyň, mladá rómska filmárka Vera Lacková.

Obr. 9. MSD v Martine. Podujatie Spoznajme sa, spieva M. Godla a hrá K. Adam, 2010.
Foto M. Lanková, 2010

Pic. 9. Museum of the Slovak Village in Martin. Event "Let's get to know each other", songs by M. Godla and music by K. Adam, 2010. Photograph by M. Lanková, 2010

Obr. 10. MSD v Martine. Podujatie Spoznajme sa, 2012. Výstava žiakov Súkromnej odbornej strednej školy v Kežmarku. Foto A. Daneková, 2012

Pic. 10. Museum of the Slovak Village in Martin. Event "Let's get to know each other", 2012. Exhibition by the pupils of the Private Specialised Secondary School in Kežmarok. Photograph by A. Daneková, 2012

Obr. 11. MSD v Martine. Podujatie Spoznajme sa, 2014. Ukážka tvorby rómskych rezbárov z Čičavy. Foto A. Daneková, 2014

Pic. 11. Museum of the Slovak Village in Martin. Event "Let's get to know each other", 2014. Sample of work by Roma wood-carvers from Čičava. Photograph by A. Daneková, 2014

Obr. 12. MSD v Martine. Podujatie Spoznajme sa, 2015. Workshop tanca pod vedením tanečnice Libuše Bachratej. Foto M. Kiripolská, 2015

Pic. 12. Museum of the Slovak Village in Martin. Event "Let's get to know each other", 2015. Dance workshop led by dancer Libuša Bachratá. Photograph by M. Kiripolská, 2015

Významným prostriedkom objektívneho poznania dejín a kultúry Rómov sú na konkrétne cieľovú skupinu žiakov a študentov zamerané edukačné aktivity. Ich ponuku pripravenú v súlade s najaktuálnejšími trendmi múzejnej pedagogiky využívajú predovšetkým výchovno-vzdelávacie zariadenia, či už v rámci vyučovania alebo voľnočasových aktivít. Realizujú sa buď priamo v priestoroch expozície MkrnS ako sprievodné podujatia existujúcich výstav, alebo na pôde škôl a komunitných centier, kam pracovníci múzea vycestujú s programom pripraveným podľa požiadaviek pedagógov. Najväčší záujem je o témy opierajúce sa o regionálne dejiny, s dôrazom na históriu a život lokálnych rómskych komunít, významné regionálne rómske osobnosti, tradičné spôsoby získavania obživy, vybrané témy duchovnej kultúry spojené najmä so zvykmi, obyčajmi a obradmi a o osudy Rómov na území Slovenska počas II. svetovej vojny. Edukačné programy zatiaľ využilo takmer 740 žiakov a študentov z okresov Martin, Žiar nad Hronom, Zvolen, Liptovský Mikuláš, Sabinov a Trebišov.

Z podujatí určených odbornej verejnosti bola najvýznamnejšou medzinárodná konferencia múzejných pracovísk strednej a juhovýchodnej Európy *Úloha múzeí v procesoch kultúrnej zmeny Rómov*, konaná v októbri 2004. Okrem zástupcov Slovenska sa jej zúčastnili odborníci z Čiech, Poľska a Slovinska. Príspevky z konferencie boli publikované v Zborníku Slovenského národného múzea v Martine : *Etnografia* 45, roč. XCIX v roku 2005.

Akvizičná činnosť

Prezentčná činnosť múzea je jedným z výstupov základného poslania múzejnej inštitúcie – plánovite zhromažďovať, triediť, odborne uchovávať a ďalej vedecky spracovávať zbierky hmotných dokladov o spoločenskom a kultúrnom vývine človeka a spoločnosti, o vývoji a zmenách prírody a prostredia. V prípade analyzovaného pracoviska s dôrazom na históriu a kultúru Rómov na území dnešného Slovenska.

Dlhodobý akvizičný plán MkrnS nadväzuje na existujúci zbierkový a dokumentačný fond SNM – Múzeí v Martine. Ďalším jeho východiskom je už spomínaná vedeckovýskumná činnosť pracoviska, primárne zameraná na procesy sociokultúrneho vývoja života Rómov – vývoj kultúry bývania s akcentom na región Turiec. Konkrétna vedeckovýskumná úloha, schválená Vedeckou radou SNM – Múzeí v Martine, bola zameraná na tradičné spôsoby bývania a získavania obživy Rómov v Turci v 20. – 30. rokoch 20. storočia, vrátane procesov ich zmien.⁴ V súvislosti s jej plnením bolo zatiaľ v rokoch 2004 a 2008 získaných 100 kusov zbierkových predmetov, dokumentujúcich spôsoby bývania, získavania obživy, stravovania a vybrané oblasti duchovnej kultúry skupín usadlých Rómov v regióne Turiec v 30. a 40. rokoch 20. storočia. Tieto zbierkové predmety budú expozíčne využité v rámci objektov vybraných rómskych obydľí.

Postupne sa porporčne budujú zbierky dokladajúce materiálnu a duchovnú kultúru jednotlivých skupín Rómov z celého územia Slovenska. V rokoch 2011 a 2012 bolo získaných 35 kusov zbierkových predmetov z okresu Levice z obdobia konca 20. storočia (14 predmetov tematickej skupiny interiérové vybavenie, 14 kusov predmetov dokumentujúcich spôsoby odievania, 4 predmety dokumentujúce spôsob stravovania a 3 predmety z oblasti duchovnej kultúry). V roku 2013 bola realizovaná akvizícia na území okresu Rimavská Sobota (4 kusy odevných súčiastok), okresu Púchov (3 predmety dokumentujúce spôsob odievania, 3 predmety dokumentujúce spôsob bývania a 1 predmet z oblasti spôsobu získavania obživy). V roku 2014 bolo získaných spolu 15 predmetov dokumentujúcich spôsoby odievania, stravovania a bývania z obdobia konca 20. storočia.

Obr. 13. Zo zbierok MkrnS. Výrobok z dielne Alojza Šarközyho (klepadlo na dvere), Dunajská Lúžna, evid. č. R – 00318, nadobudnuté 2010. Foto A. Daneková, 2012
Pic. 13. From the collections of the MkrnS. Item from the workshop of Alojz Šarközy (door knocker), Dunajská Lúžna, record no. R – 00318, acquired 2010.
Photograph by A. Daneková, 2012

Obr. 14. Zo zbierok MkrnS. Berky-Dušík, Ivan: Basista, 2003, lipové drevo, evid. č. R-00045, nadobudnuté 2003. Foto A. Daneková, 2013
Pic. 14. From the collections of the MkrnS. Berky-Dušík, Ivan: Double-bass player, 2003, lime-wood, record no. R – 00045, acquired 2003. Photograph by A. Daneková, 2013

Ďalšou z tematických podskupín zbierkového fondu MkrnS sú predmety dokumentujúce tradičné i súčasné spôsoby získavania obživy. Medzi remeslá, ktorých znalosť je kontinuálne odovzdávaná z generácie na generáciu až do súčasnosti, patrí kováčske remeslo. Jednou z významných lokalít tohto charakteru je obec Dunajská Lužná, kde sa tradícia kováčskeho remesla v rómskej komunite odovzdáva už viac ako 300 rokov. V rokoch 2008 a 2010 pribudlo do zbierok múzea 58 predmetov – výrobkov Róberta Riga a Alojza Šarközyho, reprezentujúcich dve najväčšie kováčske dielne z Dunajskej Lužnej. Dokladajú predovšetkým charakter súčasnej výroby, ponúkaný sortiment spotrebného tovaru, ako aj

Obr. 15. Zo zbierok MkrRnS. Rómsky insitný výtvarník Ján Berky: Mladá primáška, 2002, akvarel na skle, evid. č. R – 00002, nadobudnuté 2003.
Foto A. Daneková, 2012

Pic. 15. From the collections of the MkrRnS. Roma naïve artist Ján Berky: Young first violin-player, 2002, watercolour on glass, record no. R – 00002, acquired 2003. Photograph by A. Daneková, 2012

ich umeleckú tvorbu. V roku 2015 bol v spolupráci s organizáciou Fundacja Dobra Wola z Krakova (Poľsko) realizovaný základný terénny výskum orientovaný na dokumentáciu tradičných remesiel a domácej výroby Rómov. Prvá etapa bola zameraná na kováčstvo, košíkárstvo, metlárstvo, zvonkárstvo, drevovýrobu, hudobnú produkciu, textilnú domácku výrobu a ručné práce. Získané poznatky sú základom aktuálneho akvizičného plánu MkrRnS na rok 2016. Výstupom spoločného projektu bude okrem získania trojrozmerných predmetov aj realizácia audio a vizuálnych záznamov a edukačných DVD o tradičných a súdobých rómskych remeslách a povolaniach.

Dôležitou súčasťou zbierkového fondu MkrRnS je súbor predmetov dokumentujúcich život a pôsobenie významných rómskych osobností. V roku 2006 sa doň podarilo získať predmety dokumentujúce život a dielo rómskej spisovateľky, dramatičky, kultúrnej a osvetovej pracovníčky Eleny Lackovej, v roku 2007 turčianskeho rodáka, huslistu a primáša Michala Končeka, v roku 2012 husľového virtuóza, primáša, skladateľa a zberateľa rómskych piesní a porekadiel Jána Berkyho-Mrenicu.

Elena Lacková, rodená Doktorová, je najvýznamnejšou rómskou spisovateľkou na území Slovenska v 20. storočí. Bola zakladateľkou pôvodnej rómskej drámy a literatúry, písanej v rómskom jazyku a prvého amatérskeho rómskeho divadelného súboru. Stredobodom jej umeleckého zámeru boli osudy Rómov v období druhej svetovej vojny. Ako prvá Rómka na Slovensku dosiahla vysokoškolské vzdelanie. Profesionálne pôsobila na Slovensku (predovšetkým v rodnom prešovskom okrese) i v Čechách ako krajská osvetová inšpektorka, osvetová a kultúrna pracovníčka a knihovníčka. Celý život sa aktívne angažovala pri realizácii snáh o emancipáciu rómskeho etnika na našom území. Medzi jej najznámejšie prozaické diela pre deti a dospelých patria *Rómske rozprávky*, *Narodila som sa pod šťastnou hviezdou* a *Mŕtvi sa nevracajú*. Zomrela v roku 2003 v Košiciach. V roku 2006 bolo kúpou získaných 54 kusov zbierkových predmetov, vzťahujúcich sa k jej osobnosti, literárnej a dramatickej tvorbe i jej pôsobeniu ako kultúrnej a osvetovej pracovníčky.

Michal Konček bol významným rómskym primášom, huslistom, predstaviteľom hudobného života v Turci. S rodinnou kapelou sa podieľal na udržiavaní folklórnych tradícií

Obr. 16. Zo zbierok MkrnS. Václav Fiala: Portrét mladej Cigánky, nedatované, akvarel, evid. č. R – 00340, nadobudnuté 2012. Foto A. Daneková, 2013

Pic. 16. From the collections of the MkrnS. Václav Fiala: Portrait of a young Gypsy, undated, watercolour, record no. R – 00340, acquired 2012. Photograph by A. Daneková, 2013

regiónu. Hrával pri rôznych príležitostiach, na folklórnych podujatiach a zábavách prevažne ľudové piesne, pričom hudobníctvo bolo jeho vedľajším zamestnaním. Neskôr istý čas pôsobil ako profesionálny hudobník prevažne v regióne Turiec. Zomrel v Martine roku 2005. V roku 2007 získalo MkrnS darom 51 ks predmetov z jeho pozostalosti, ktorá obsahovala osobné dokumenty, ale aj predmety súvisiace s hudobnou kultúrou.

Ján Berky-Mrenica patrí k najvýznamnejším hudobníkom a interpretom rómskeho pôvodu 20. storočia na Slovensku. Hru na husliach vyštudoval na Štátnom konzervatóriu v Bratislave a následne pôsobil ako koncertný majster v Slovenskom ľudovom umeleckom kolektíve. V roku 1991 založil orchester Diabolské husle, ktorý viedol do roku 1997, kedy jeho vedenie prebral syn Ján. Bolo mu vydaných niekoľko dlhohrajúcich platní a CD nosičov. Spolupracoval s viacerými známymi hudobníkmi, speváčkami a hudobnými zoskupeniami, koncertoval doma a aj v zahraničí. Je autorom publikácií *Náne odá lavutári* (zbierka 50 najznámejších rómskych piesní), *Veselo s husličkami po svete a Rómske piesne a múdre slová* (v spolupráci s dcérou Aninou Botošovou). Získal viacero významných ocenení a štátnych vyznamenaní. Zomrel v roku 2008 v rodnej Očovej. V roku 2012 MkrnS získalo kúpou 42 kusov predmetov spojených s jeho životom a pôsobením, ale aj s jeho publikačnou činnosťou.

Súčasťou uvedených tematických súborov zbierkových predmetov sú rukopisy hudobných záznamov, prvopisy literárnych a dramatických diel, publikované literárne diela, osobné doklady, korešpondencia, propagačné materiály súvisiace s ich umeleckou činnosťou (plagáty, bulletin, pozvánky), udelené vyznamenania, bohatý obrazový materiál, osobné predmety a v prípade Michala Končeka a Jána Berkyho-Mrenicu i notové záznamy. Časť tohto zbierkového fondu z pozostalosti Michala Končeka je súčasťou stálej expozície MkRnS, niečo z nej bolo vystavené na výstave *Nové v múzeu*, realizovanej v roku 2014 v SNM v Martine.

V rámci dokumentácie folklóru, vo vzťahu k lokálnemu spoločenstvu, pribudlo do zbierok MkRnS v roku 2012 spolu 55 kusov a v nasledujúcom roku 3 predmety dokumentujúce činnosť rómskeho súboru Parnavo. Je to najdlhšie pôsobiaci, 18 rokov permanentne vystupujúci rómsky súbor v regióne Turiec. Predmetom tejto akvizície boli kostýmy, rekvizity a kulisy. V rokoch 2003 – 2015 sa v zbierkovom fonde MkRnS podarilo vytvoriť zbierku diel 24 neprofesionálnych rómskych výtvarníkov a 5 neprofesionálnych rezbárov. Medzi najpočetnejšie zastúpených autorov výtvarných diel patria Ján Berky, bratia Tibor a Dušan Oláhovci, Stanislav Tonka, Aladár Kurej, Jozef Cichý, Jozef Červeňák, Jozef Feč, Eduard Herák, Vojtech Kókény, Ildikó Pálová, Erika Šajgalová a Alexander Bohó. Neprofesionálnych rezbárov zastupujú turčiansky rodák Jaroslav Cicko, Ondrej Gadzor, Ivan Berky-Dušík, Ján Bartoš-Biskup a Miloš Rác. Najpočetnejšia akvizícia bola získaná v roku 2015 od Občianskeho združenia *Jekhetane – Spolu* z Prešova. Súčasťou tematickej skupiny umeleckých aktivít Rómov sú aj práce rómskych žiakov I. Základnej školy v Jarovniciach a detské práce účastníkov projektu tvorivých dielni *Miro Jilo*. Viaceré z nich mali návštevníci možnosť vidieť na už realizovaných výstavách, časť z nich je súčasťou stálej expozície MkRnS. Súčasťou akvizície výtvarných diel je písomná, prípadne audiovizuálna dokumentácia života a diela toho-ktorého autora. V prípade Jaroslava Cicka bola získaná aj časť vybavenia jeho dielne.

V zbierkach MkRnS sú zastúpené aj diela nerómskych výtvarníkov, v ktorých tvorbe významnejším spôsobom rezonuje spodobovanie sveta Rómov. Najpočetnejšia je kolekcia diel českého výtvarníka Václava Fialu pozostávajúca zo 47 kusov kresieb, získaná kúpou v roku 2011. Výber z nich bol prezentovaný na výstave sprístupnenej v roku 2015. Tento český maliar, grafik a ilustrátor navštívil v 30. a 50. rokoch 20. storočia juhovýchodnú časť Slovenska a okrem krajiny mu učaroval aj rázovitý svet a život jej obyvateľov – medzi nimi aj Rómov. Vytvoril tak najmä kolekciu náčrtov, ktoré zachytávajú v umeleckej skratke realisticky, ale s istou mierou poetiky, predstavujú charakteristickú podobu osád, výjavy z každodenného života a predovšetkým portréty, zachytávajúce vnútornú krásu ich obyvateľov. Okrem vysokej umeleckej hodnoty sú diela zaujímavým dokladom života Rómov na území Slovenska v danom období.

Do zbierok dokumentačného oddelenia a Archívu SNM – Múzei v Martine sa v roku 2013 podarilo získať preukaz, čestné uznanie a 10 kusov fotografií zo života rómskeho rezbára Jaroslava Cicka, v roku 2014 13 kusov fotografií a 2 CD nosiče vzťahujúce sa k pôsobeniu a produkcii primáša Michala Končeka a kapely Končekovcov, v roku 2015 rozsiahlu kolekciu 1000 kusov fotografií dokumentujúcich život rómskych komunít na Slovensku, zaznamenávajúce významné udalosti v ich živote, pôsobenie rómskych osobností a osobností pôsobiacich v socio-kultúrnej a politickej oblasti, týkajúcej sa rómskej menšiny na Slovensku. Aj tento súbor fotografií bol získaný vďaka spolupráci s občianskym združením *Jekhetane – Spolu* z Prešova. Získaných bolo aj 17 kusov umeleckých fotografií fotografa Martina Pročka, dokumentujúcich život rómskej komunity v meste Martin. Ako

výsledok vlastnej výskumnej a dokumentačnej činnosti MkrnS pribudlo v roku 2002 do Fotodokumentácie SNM v Martine 114 fotografií, dokladajúcich spôsoby bývania, získavania obživy a odievania Rómov v Rumunsku, konkrétne v lokalitách Sibiu, Brašov a Bratei.

Múzeum kultúry Rómov na Slovensku je druhým najmladším pracoviskom svojho druhu na Slovensku. V jeho zbierkovom fonde sa v súčasnosti nachádza 1133 kusov zbierkových predmetov, z ktorých 196 bolo získaných darom a 937 kúpou.

Akvizičná a dokumentačná činnosť podložená vedeckovýskumnou činnosťou je jednou z priorit tohto múzejného pracoviska. Práve preto bude tejto aktivite aj naďalej venovaná mimoriadna pozornosť, vedúca k odporúčenému budovaniu zbierkových fondov dokumentujúcich materiálnu a duchovnú kultúru Rómov z územia celého Slovenska.

ON THE ACTIVITY OF THE MUSEUM OF THE CULTURE OF THE ROMA IN SLOVAKIA

Adriana Daneková

S u m m a r y

The introduction of the paper is devoted to the circumstances which preceded the foundation of the Documentation Centre for Roma Culture (hereafter DCRK) in 2002 and its transformation into the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia (hereafter MkrnS) in 2004. It mentions sporadic activities in the area of documentation and the research into the culture of the Roma on the site of the then SNM – Institute of Ethnography in Martin, and provides brief information on their results, particularly in the field of acquisitions.

The first part is devoted to the exhibition activities of the MkrnS. The idea behind the project of installing a permanent museum exhibition is outlined, together with the nature of the scientific research activity of this section on which the project was based and the results and plans to date as part of its exhibition activity for the forthcoming period. It describes in brief the genesis of the permanent exhibition, its creation in 2009 and its current form. In the part devoted to exhibitions, it gives a chronological summary of individual exhibition activities carried out by the DCRK and later by the MkrnS.

The second part includes a description of the nature of each of the museum's presentation and educational activities. More specifically, as part of the presentation activities, it describes the cyclical event "Let's get to know each other" which has taken place every year since 2002. At the end of this part, we deal with the section's educational activities as well as events for the specialist public.

The third and last part is the key one and is focused on the museum's acquisition activity. This is one of the outputs of the museum institution's essential mission: to gather, classify, preserve professionally and then process in a scientific manner the collections of material evidence on the social and cultural development of man and society, on the development and changes in nature and the environment, in our case focusing on the history and culture

of the Roma in the territory of present-day Slovak. The author describes the structure of the collection based on traditional approaches to how it is built up, based mainly on the need to categorise the collections and to administer them using museum methodology. Individual subgroups of the MkrnS's collections will gradually be presented as part of independent papers; for the moment, the author has outlined the results of acquisitions in individual years in the field of the documentation of ways of living, finding subsistence, nutrition, clothing, in the field of amateur art, as well as the results of acquisitions documenting the life and work of important Roma figures. In conclusion, she outlines plans in the area of acquisitions for the next period.

EXPOZÍCIA O VÁCLAVOVI VRANOM V TISOVCI

*Mária Halmová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

Václav Vraný – botanik, pedagóg, muzeálny pracovník, dirigent, prekladateľ, publicista, turista a redaktor. Zrástol so Slovenskom, spoznal jeho problematiku a stal sa žiarivým príkladom česko-slovenskej jednoty a vzájomnosti. Takto stručne a výstižne charakterizoval V. Vraného Milan Petráš, ktorý sa mapovaniu jeho životných i profesijných osudov venoval dlhodobo, s nateraz neprekonanými publikačnými výstupmi.¹ Cieľom predloženého príspevku je priblíženie činnosti V. Vraného v Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej MSS) a predovšetkým informácia o novej expozícii, venovanej V. Vranému, ktorú autorsky pripravili pracovníci nášho múzea.

V. Vraný, pôvodom Čech (narodil sa 30. septembra 1851 v Chvaleticiach, okres Pardubice), ukončil štúdiá na revúckom gymnáziu a na Slovensku už zostal natrvalo. Práve počas štúdia v Revúcej a na svojich prvých učiteľských staniach na Gemeri prichádzal do styku s tamojšími národovcami, čo natrvalo ovplyvnilo jeho profesionálnu kariéru. Počas celého aktívneho pedagogického pôsobenia sa boril s nepriazňou úradov, ktoré ho dlhodobo sledovali ako nespoľahlivého pedagóga („... nie je uhorský občan, maďarsky nevie a z kníh, ktoré nemožno kontrolovať, vyučuje prehnané slovenské národnostné pesničky... nemožno ho nechať pri ďalšom vyučovaní...“²). Ako taký bol neustále prekladaný z jedného učiteľského miesta na druhé, až bol napokon v lete 1908 zo školských služieb prepustený, a to iba jeden rok pred získaním nároku na penziu. Osud V. Vraného a jeho početnej rodiny nebol ľahostajný niektorým národovcom, osobitne Karol Anton Medvecký³ a Jur Janoška intervenovali u predstaviteľov MSS, aby ho – ako uznávaného botanika – prijala do svojich služieb.

Samotná MSS sa v tomto období nachádzala v zložitej situácii. Po smrti Andreja Kmeťa (február 1908) sa jej predsedom stal Štefan Mišík, pôsobiaci však naďalej – napriek iným očakávaniam – ako správca farnosti v Hnilci a od roku 1919 kapitulný vikár v Spišskej Kapitule, takže jeho predsednícky úrad bol skôr čestná ako výkonná funkcia. V tom období (september 1908) požiadal o uvoľnenie zo služieb MSS zo zdravotných dôvodov tajomník Andrej Sokolík. V súvislosti s uvoľnením A. Sokolíka prevzal redakciu Časopisu a Zborníka

¹ PETRÁŠ, M. *Václav Vraný (1851 – 1929): Život. Dielo. Bibliografia*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 1990, 125 s.; PETRÁŠ, M. Václav Vraný. In *Liptov*, 2, 1972, s. 223-248.

² JANOŠKA, J. Z cirkve vrbickosvätomikuláškovej (Naše neresti). In *Cirkevné listy*, 20, 1906, č. 12, s. 379.

³ „...či Vám v Martine neponúkli miesto kustosa pri našom muzeume? Ja aspoň chcem to na bud. výbor. shromaždení ústne, lebo písomne navrhnúť v páde, že by ste Vy proti tomu neboli. Mužov takých potrebuje naše muzeum, ktorý by mal smysl ku nahromadeným ved. zbierkam a slov. societa martinská potrebuje nových agilných ľudí tiež...“. List K. A. Medveckého V. Vranému, 1. 11. 1909. Archív SNM, pobočka Martin.

MSS podpredseda Jozef Škultéty. A to dočasne, do doby „kým p. predseda neprest'ahuje sa do Martina“⁴ a „... do tých čias, kým nebude možné postaviť riadneho kustosa museálnych zbierok – poveruje kustostvom nad národopisným oddielom slečnu Emmu Goldpergerovú, kustostvom nad oddielmi numismatickým, zoologickým a botanickým p. dr. Jána Petrikovicha a nad ostatnými predmetmi správu.“⁵ Ďalší funkcionári, prvý podpredseda J. Petrikovich a pokladník Andrej Halaša boli plne vyťažení príslušnými agendami.

V. Vraný bol na priamy návrh J. Janošku za správcu zbierok MSS prijatý valným zhromaždením MSS k 1. septembru 1909 na dobu jedného roka.⁶ Ohraničenie trvania pracovného úväzku bolo podmienené tým, že MSS mala iba na túto dobu zaistené finančné prostriedky. Už o necelý rok bol V. Vranému plat zvýšený a pracovný pomer pretrvával.

Po úmrtí A. Halašu (1913) a J. Petrikovicha (1914) zostalo vedenie celej agendy spoločnosti, naviac, v ťažkých vojnových časoch, na pleciah V. Vraného. „Jako kustos musea konal svoj úkol s láskou a pracovitosťou jedinečnou. V múzeu prodléval od rána do noci, ve stálém shonu a práci a také ustavičné ochotě. Sám upravoval a konservoval prírůstky, pořádal oddělení, katalogoval, korespondoval, staral se o budovu a pořádek atd., zkrátka nejvyšší a nejnižší pán v museu, ‚musejní všecko‘ v jedné osobě – opravdu musejní zjev výjimečný a všestranný.“⁷ Okrem uvedených prác vykonával funkciu tajomníka MSS, od roku 1910 pravidelne vypracovával a predkladal na valných zhromaždeniach správy o činnosti spoločnosti za predchádzajúci rok. Roky vojny znamenali zhoršenie finančnej situácie múzea, s čím súviselo aj prerušenie vydávania oboch periodík. V roku 1917 zomrela E. Goldpergerová a osamotenie V. Vraného na všetky práce v múzeu trvalo až do základného usporiadania pomerov v Československej republike.

Od 1. 3. 1919 nastupuje k V. Vranému ako kustódka Mária Oľga Horváthová. Aj keď vraj bol k nej V. Vraný spočiatku značne rezervovaný, s istou dávkou nedôvery, zblížila ich postupne spoločná práca a predovšetkým niektoré udalosti, ktoré zasiahli do chodu múzea. Ako uvádza vo svojich spomienkach, „...podstatne sa zvýšila návštevnosť múzea... teraz, po prevrate, ako by bolo odkliate. Celé dni mali sme vždy plno návštev, z Čiech, Moravy aj náš ľud, oslobodený, pohol sa obzrieť si staré, národné pamiatky národa“.⁸ V spomienkach na svoje začiatky v múzeu pokračuje M. O. Horváthová veľmi plastickým opisom revolučných udalostí v roku 1919⁹ a mimoriadnej búrky, ktorá spôsobila zatečenie viacerých priestorov

⁴ Zápisnica z výborového zasadnutia MSS z 20. 3. 1909. In *Časopis MSS*, roč. XII, 1909, s. 44.

⁵ Cit. 4, s. 46.

⁶ „Povoláva na dobu 1 roku, od 1. septembra 1909 do 1. septembra 1910, na usporadovanie a opatrovanie všetkých zbierok museálnych svojho člena Václava Vraného, ktorý ako známy botanik je v stálom spojení s prednými odborníkmi botanického oddelenia Uhorského krajinského Musea v Pešťbudíne a ktorý za dlhé roky pracoval pri usporadovaní musea Uhorského karpatského spolku v Poprade.“ In Zápisnica XVI. Valného zhromaždenia MSS zo 4. augusta 1909. In *Časopis MSS*, roč. XII, 1909, s. 109.

⁷ SUZA, J. Václav Vraný. In *Příroda*, roč. XXIII, 1930, s. 18.

⁸ HORVÁTHOVÁ, M. O. Šestnást' rokov v Slov. nár. muzeu. In *Časopis MSS*, 1938, č. 1 – 2, s. 10-16.

⁹ HORVÁTHOVÁ, M. O. Cit. 8, s. 11-12. „Ale razom prišiel vpád boľševikov na Slovensko. Bolo to práve na turistične sviatky, keď tá ohromujúca zvesť došla. No, čo teraz? Čo s naším muzeom, aby nám ho tí lotri nezničili. Bežali sme my ta, ani sviatkov, ani kostola nedbajúc, ratovať náš národný kostol! Ale čože si dvaja úradníci v ňom počneme? Pán tajomník chodil bledý, celý zmučený... divila som sa, kde som vzala razom tú odhodlanosť a zmužilosť, ináč vždy strachosť, že nedbala som teraz na nič inšie, len s energiou baliť, baliť čím skorej, naše skvosty zachraňovať. Niektoré dámy prišli mi pomáhať pri strhávaní krojov a výšviiek... Prišiel pán prednosta zo stanice. „Prosím vás, pomôžte nám!“ volám úzkostlivo. „Pošlite nám tieto debny preč!“ – „S radosťou by som pomohol“, hovorí, „ale my nemáme už jedinkého prázdneho vozňa, (lebo všetky vozne zaujaly privátne rodiny, ktoré chcely utekať so svojím majetkom do bezpečnosti)... To bola strašná, hrozná situácia. A boľševici boli už pri Kremnici! Za niekoľko hodín môžú nás prepadnúť... No vďaka Bohu, prišla razom dobrá zpráva. Pán generál Šnejdárak s pomocou našich chrabrych junákov votrelcov zahnal a tým bolo i naše muzeum oslobodené! Nastala

Obr. 1. V. Vraný vo svojom byte
v Tisovci, 1926. SNK – LA, SV
39/7

Pic. 1. Václav Vraný in his flat
in Tisovec, 1926. SNK – LA,
SV 39/7

múzea.¹⁰ Pracovitosť, usilovnosť a svedomitosť novej kustódky prelomila počiatocnú nedôveru V. Vraného a „...boli sme už dobrí priatelia. O krátky čas nechal ma už aj samotnú v Muzeu, odcestujúc na niekoľko dní do Čiech, k príbuzným.“¹¹

nám zasa namáhavá práca, Znova všetko do poriadku dávať; mne vyvešovať výšivky, usporadovať kroje, kým pán tajomník zasa iné veci do skriň urovnával.“

¹⁰ HORVÁTHOVÁ, M. O. Cit. 8, s. 12-13. „...spýtala som sa, či na druhý deň popoludní, t. j. vo Veľký piatok, prídeme tiež do Muzea. „To sa rozumie“, odpovedal pán tajomník. Vtedy chodili či v piatok či v sviatok, každý deň... majúce svoje kľúče, prišla som na Veľký piatok popoludní do Muzea, hoci sa na oblohe hrozivé chmáry ukazovali... Odrazu vidím, že sa dolu oblokmi, do ktorých vietor dážď pral, cicerkom leje voda po sieňach, ale tak, že až popod vitríny sa rozlievala!“

¹¹ HORVÁTHOVÁ, M. O. Cit. 8, s. 13.

Obr. 2. Tisovec. Detail expozície V. Vraného. Foto S. Očka, 2015
 Pic. 2. Tisovec. Detail of the V. Vraný exhibition. Photograph by S. Očka, 2015
 Photo M. Novotný, 2014

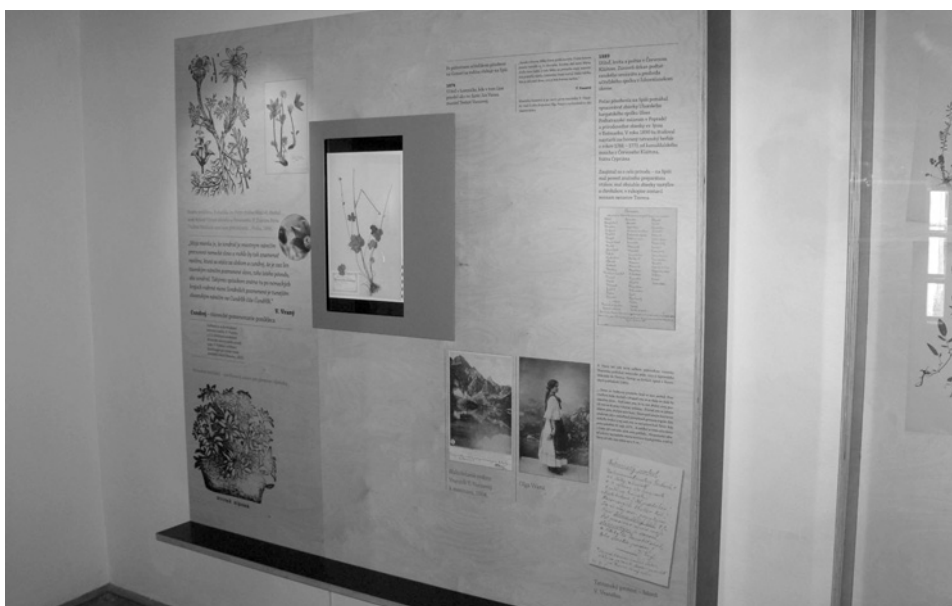
Paradoxne práve v nových pomeroch a pri snahách o oživenie činnosti MSS došlo k ukončeniu pracovného pomeru V. Vraného. Československá republika výnosom školského referátu pre Slovensko Vraného ako pedagóga plne rehabilitovala a vymenovala za učiteľa v Rudne. Vzhľadom na jeho vek už na miesto zrejme nenastúpil. Roku 1921 bol V. Vranému priznaný dôchodok a následne ho MSS nie veľmi ohľaduplne prepustila zo svojich služieb. Spoločnosť využila jeho zabezpečenie penziou, aby mohla prijať nových pracovníkov, ktorí (podľa názoru podpredsedu J. Škultétyho) sa mali venovať predovšetkým práci v knižnici a archíve. Vraný sa v tom istom roku presťahoval k rodine do Tisovca. Tu žila jeho dcéra Mária Adela (1876 – 1943) s manželom, učiteľom Ľudovítom Clementisom. Manželia mali päť detí, jedným z troch synov bol Vladimír Clementis (1902 – 1952).

V. Vraný ako botanik výrazne prispel k poznaniu flóry Slovenska. S dôverou sa naňho obracal aj A. Kmeť s výzvou, aby pomohol pri budovaní celonárodnej botanickej zbierky pre národné múzeum. Celý život V. Vraný tvoril herbáre, ktoré priebežne venoval viacerým inštitúciám, prevažne v miestach svojho pôsobenia.

Aj na dôchodku, po presťahovaní do Tisovca, pokračoval v botanizovaní s nadšením jemu vlastným, pretože „...nebydlel jsem ještě v místě, které by mělo tak bohatou a vzácnou

Obr. 3. Tisovec. Detail expozície V. Vraného. Foto S. Očka, 2015
 Pic. 3. Tisovec. Detail of the V. Vraný exhibition. Photograph by S. Očka, 2015

Obr. 4. Tisovec. Detail expozície V. Vraného. Foto S. Očka, 2015
 Pic. 4. Tisovec. Detail of the V. Vraný exhibition. Photograph by S. Očka, 2015

květenu, jaké má Tisovec...“¹² Pre Tisovec pripravoval herbár miestnej flóry a tiež tu inicioval zbieranie starožitností. V uvedenom liste konštatuje, že „...nasbíralo se též jíž několik pěkných předmětů... to bude též uloženo v zdejší měšť. škole“. Aj v relatívne pokročilom veku podnikal turistické vychádzky do okolia Tisovca a sprevádzal miestnych obyvateľov i rôznych návštevníkov pri turistických výstupoch. Na jednej z botanických exkurzií na vrch Trstie 8. septembra 1929 zomrel.

Predpokladáme, že tak herbár, ako aj uvedené starožitnosti a ďalšie predmety z jeho pozostalosti sa z väčšej časti dostali do správy vtedajšej miestnej meštianskej školy a ich torzá sa zachovali v dnešnej Základnej škole Dr. V. Clementisa v Tisovci. O torzách hovoríme na základe tej skutočnosti, že nie je možné zistiť, čo všetko z Vraného pozostalosti rodina odovzdala škole a že ani dnešný stav už nie je úplný oproti tomu, čo si pamätajú starší pedagógovia. Základná škola Dr. V. Clementisa dodnes spravuje niekoľko jeho preparátov rôznych zvierat (Vraný bol známy ako vynikajúci preparátor), nepatrné zvyšky pôvodne veľmi cennej mineralogickej zbierky. Až do jesene 2015 spravovala škola aj torzo herbára tisoveckej flóry, ktorý bol na základe zmluvy o úschove medzi Slovenským národným múzeom a Mestským úradom v Tisovci prevezený a uložený v depozitárnych priestoroch I. budovy SNM. Mestský úrad v Tisovci zároveň inicioval vytvorenie expozície venovanej životu a dielu V. Vraného. Vyínštalovala bola v zadnej časti rodného domu V. Clementisa, pričom bola zachovaná už existujúca expozícia o V. Clementisovi. Nakoľko dom, v ktorom V. Vraný v Tisovci žil, sa nachádza v súkromnom majetku, považujeme navrhované riešenie, s ohľadom na rodinné väzby, za vhodné, aj keď priestorovo minimalistické. SNM v Martine vypracovalo scenár expozície (v autorskom zložení: Stanislav Očka, Michala Sedláčková, Mária Halmová, Anna Peťová) s cieľom poukázať predovšetkým na celoživotné úsilie V. Vraného o posilnenie národného povedomia, jeho pôsobenia v Muzeálnej slovenskej spoločnosti, významu jeho odbornej činnosti v oblasti botaniky a pôsobenia V. Vraného na Gemer, osobitne v Tisovci. Vzhľadom na to, že sa nezachovali prakticky žiadne osobné predmety V. Vraného, vychádzali sme pri tvorbe scenára hlavne z obrazových a písomných dokumentov Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine, Múzea Janka Kráľa, Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši a vlastného archívu, z dobovej tlače a zo spomienok V. Clementisa.¹³

Expozícia vo výtvarno-priestorovom riešení a realizácii Mgr. art. Dušana Veverku bola verejnosti slávnostne sprístupnená 18. septembra 2015 v rámci spomienkových osláv 113. výročia narodenia a 63. výročia úmrtia V. Clementisa.

¹² List V. Vraného M. Jurkovičovi, SNK – LA, 175 c 33.

¹³ CLEMENTIS, V. *Nedokončená kronika*. Bratislava : Tatran, 1989. ISBN 80-222-0055-7.

ČO BY BOLO VO VAŠOM MÚZEU?

*Milena Kiripolská, Slovenské národné múzeum v Martine;
email: milena.kiripolska@snm.sk*

Nielen múzeá ukrývajú hodnotné veci. Poklady, ktoré možno raz obohatia múzejné zbierky, sa nájdu u kohokoľvek z nás. Málokto z našich návštevníkov si to však uvedomuje, preto sme na podporu akvizičnej činnosti v Slovenskom národnom múzeu v Martine spustili ojedinelý projekt. Cez sociálne siete Instagram a Twitter sme požiadali našich fanúšikov, aby prevetrali povaly, navštívili babku a ukázali, čo ukrýva ich „múzeum“. Z predmetov, ktoré zaradili do projektu „Moje múzeum“, sa stala internetová výstava.

„Moje múzeum“ vzniklo ako online projekt Slovenského národného múzea v Martine a stalo sa sprievodnou aktivitou k výstave Nové v múzeu (14. november 2014 – 19. apríl 2015 v SNM v Martine – Etnografickom múzeu). Výstava predmetov, ktoré v rokoch 2002 – 2012 pribudli do zbierkového fondu našich múzeí, nás inšpirovala k myšlienke, že každý má doma alebo vo svojom okolí niečo, čo by jedného dňa mohlo obohatiť múzejné zbierky. Cieľom tohto projektu bolo poukázať na to, že mnohé z predmetov, ktoré už neslúžia svojmu poslaniu a sú teda dokumentom minulosti, nemusia skončiť na smetisku.

Počas desiatich rokov pribudlo do martinského múzea takmer 320 000 predmetov. Odborní pracovníci – kurátori prijali do svojich zbierok predmety z oblasti etnografie, kultúrnej histórie, národopisnej fotografie, archeológie i prírodných vied. Zbierky múzea a jeho siedmich špecializovaných zložiek sa rozširovali vďaka cieľným nákupom, darom a v oblasti zbierok prírodovedného charakteru najmä vlastným zberom.

Okrem zaujímavých predmetov sme chceli na výstave našim návštevníkom predstaviť aj proces, akým sa predmety do múzea dostávajú a ktorý návštevníci málokedy vnímajú. Preto sme rozmýšľali, ako ľudí upozorniť, že aj ich obyváčky môžu skrývať poklady, ktoré by (jedného dňa) mohli obohatiť múzejné zbierky Slovenského národného múzea v Martine.

Prvou myšlienkou bolo vyčleniť na výstave jednu vitrínu, ktorá by sa pravidelne obmieňala, a vyzvať návštevníkov, aby do nej priniesli predmet, ktorý je ich srdcu blízky a nemal by podľa nich v múzeu chýbať. Odradili nás však obavy, že nie každý bude ochotný na určitý čas predmetu sa vzdať a ten, kto by ochotný bol, môže mať problém predmet do Martina fyzicky dopraviť. Rozmýšľali sme, ako tieto dve bariéry odstrániť – aby sa mohol zapojiť ktokoľvek a odkiaľkoľvek. Keďže sa naše múzeum snaží aktívne pôsobiť na sociálnych sieťach, povedali sme si, že vyskúšame ich silu a pokúsime sa o návštevnícku výstavu online.

Prostredníctvom oficiálnych účtov SNM v Martine na sociálnych sieťach Instagram a Twitter sme vyzvali našich fanúšikov, aby odfotili svoj „poklad“, a s kľúčovým slovom – hashtagom – ho publikovali na jednej zo sociálnych sietí. Vďaka hashtagu sme zverejnené predmety mohli vyhľadať a pomocou mobilnej aplikácie zdieľať aj ostatným sledovateľom

našich účtov. Okrem toho sme na mikrobloggerovej platforme Tumblr zriadili stránku špeciálne pre projekt, kde sme publikované predmety priebežne pridávali do online „vitríny“.

Najúspešnejšou zo sociálnych sietí sa pre Moje múzeum stal Instagram, ktorý je primárne zameraný na šírenie obrazového obsahu. Facebook, ktorý má síce na Slovensku viac používateľov, sme využívali len na informovanie o projekte, pretože použitie hashtagov v rámci tejto sociálnej siete má mnohé obmedzenia (nastavenia ochrany súkromia), ktoré boli pre šírenie obsahu na príťaž. Treťou zo sietí, ktorou sme komunikovali náš projekt, bol Twitter. Ten však kvôli malému počtu používateľov a zameraniu skôr na textový obsah, bol zo strany fanúšikov využívaný len minimálne.

Do dnešného dňa tak Moje múzeum vystavuje 102 predmetov od 32 prispievateľov. Sú medzi nimi väčšinou predmety z druhej polovice 20. storočia. Medzi najkrajšiu zbierku patria fotografie od Natálie, ktoré predstavujú detstvo prežité v osemdesiatych rokoch. Medzi predmetmi je aj štvrtá najkrajšia bankovka na svete, podľa odborníka na moderné meny z Britského múzea Thomasa Hockenhulla. Medzi poklady ju pridala Lucia ešte v čase, keď bola len obyčajnou československou stokorunáčkou z roku 1961.

Prostredníctvom prezentovania a šírenia domácich pokladov našich fanúšikov môže byť projekt zaujímavý aj pre kurátorov múzea z hľadiska zbierkotvornej činnosti. Ak by podobný predmet ako je ten „vystavený“, mohol náš zbierkový fond obohatiť, môže odborný pracovník osloviť priamo súčasného majiteľa s ponukou na akvizíciu. Rovnako je možné, s pomocou výzvy na sociálnych sieťach, nájsť predmet, ktorý v múzejnej zbierke chýba.

Hoci je výstava už ukončená, dúfame, že projekt Moje múzeum bude priestorom pre poklady návštevníkov aj naďalej.

Z ČINNOSTI SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA V MARTINE V ROKU 2014

*Mária Halmová. Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

V roku 2014 múzeum pokračovalo v plnení jednotlivých úloh v rámci odborných činností i investičnej činnosti.

V priebehu roka sme v investičnej oblasti pokračovali na príprave novej prírodovednej expozície a expozície Kmetianum v I. budove Slovenského národného múzea. Dodávateľskou formou prebiehalo reštaurovanie zbierkových predmetov pre expozíciu Kmetianum a zároveň múzeum zabezpečovalo verejné obstarávanie na dodávateľa realizácie expozície. V rámci bežných výdavkov bola v Múzeu slovenskej dediny realizáciou niektorých povrchových úprav a položením novej strešnej krytiny na humne ukončená oprava usadlosti z Trebostova. Žiaľ, projekty pripravené na realizáciu, a to celková rekonštrukcia objektu Múzea M. Benku a prvá etapa celkovej rekonštrukcie II. budovy SNM, neboli v roku finančne podporené, takže sa ani nezačalo s ich realizáciou. Zlý až havarijný technický stav sme zaznamenali v Múzeu K. Plicku v Blatnici. Budova kúrie, predovšetkým zvyšok hospodárskej časti, je značne napadnutá drevokaznou hubou a z tohto dôvodu sme v závere roka demontovali expozíciu v dvoch záverečných miestnostiach s tým, že situácia vyžaduje spracovanie odborného posudku, ktorý zároveň stanoví ďalší postup.

Vo vedeckovýskumnej činnosti pokračovalo plnenie jednotlivých úloh, pričom vedecká rada zasadala v decembri 2014. Vzhľadom na šírku záberu vedeckovýskumnej činnosti pracoviska považujeme za vhodné, v určitých časových intervaloch rokovania, zamerať ju cielene na spoločenskovednú oblasť alebo prírodné vedy. Decembrové zasadnutie vedeckej rady bolo v tomto zmysle zamerané výlučne na plnenie úloh v oblasti prírodných vied. Vedecká rada konštatovala kvalitné plnenie úloh a odporučila v nich pokračovať. Konkrétne ide o základný faunistický výskum taxocenóz makrozoobentosu, zameraný najmä na pošvatky, podenky a potočníky, ktorý realizuje M. Žiak (Bentická entomofauna prítokov Turca a vplyv mikrohabitátu a krajiny na distribúciu vybraných skupín makrozoobentosu), faunistický výskum B. Astaloša v Turci (Fauna Lúčanskej Malej Fatry, Žiaru a ostatných osobitne nechránených území Turca so zameraním na vybrané skupiny živočíchov), intraviláne a extraviláne Martina a Vrútok (Fauna intravilánu a extravilánu Martina a Vrútok so zameraním na vybrané skupiny živočíchov) a v oblasti botaniky výskum S. Očku (Flóra Lúčanskej Malej Fatry – najmä jej mezozoiickej časti – a ostatných osobitne nechránených území Turca). Vedecká rada kladne hodnotila ukončené vedeckovýskumné úlohy A. Bendíka (Litofaciálne a faunistické zmeny v jure až miocéne vybraných území Veľkej a Malej Fatry, pohoria Žiar a Turčianskej kotliny; Zmeny jaskynnej fauny na hranici pleistocén – holocén) a zároveň odporučila prijatie novej vedeckovýskumnej úlohy A. Bendíka, zameranej na

Obr. 1. Ukážka marionet zn. Múnzberg, získaných do zbierok Múzea kultúry Čechov na Slovensku v roku 2014.
Foto M. Kiripolská, 2014

Pic. 1. Example of puppets of the Múnzberg brand, acquired for the collections of the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia in 2014. Photograph by M. Kiripolská, 2014

dokumentáciu starej banskej činnosti na území Turčianskej kotliny, detailné spracovanie vybraných spodnojurských litologických profilov a výskum miocénnej paleoflóry a speleologický a paleontologický výskum (Monitoring abiotických zložiek prírody stredného Slovenska s prihliadnutím na oblasť regiónu Turiec).

Plneniu vedeckovýskumných úloh v spoločenských vedách bude venované osobitné rokovanie Vedeckej rady v roku 2015.

V rámci edičnej činnosti bol v sledovanom období vydaný (plánovane s trojročnou periodicitou) Zborník SNM Kmetianum, ročník 13 a začiatkom roka Zborník SNM Etnografia, ročník 54 za rok 2013. Oba zborníky prinášajú na svojich stránkach predovšetkým výstupy z vlastnej vedeckovýskumnej činnosti múzea. V priebehu roka pokračovala fyzická revízia zbierkového fondu a zároveň digitalizácia zbierok. Časť finančných prostriedkov, získaných týmto procesom, bola použitá na technické vybavenie depozitárnych priestorov (prístroje na meranie teploty a relatívnej vlhkosti) a nové úložné systémy pre knižnicu a archív. Knižnica (A. Peťová) zabezpečila a spustila prevádzku KIS MaSK (knižnično-informačný systém pre malé a stredné knižnice). V roku 2014 múzeum získalo celkove 35 083 nových zbierkových predmetov, z toho 34 249 tvoria hlavne prírastky v prírodných vedách, osobitne mnohopočetná lepidopterologická zbierka. V zbierkach spoločenských vied bolo získaných celkove 834 predmetov, a to menšie kolekcie odevných modelov či sklenených a porcelánových súprav z polovice 20. storočia a iné. Po prvýkrát tiež múzeum

Obr. 2. Múzeum slovenskej dediny, usadlosť z Turčeka. Foto M. Kiripolská, 2014
Pic. 2. Museum of the Slovak Village, farmstead from Turček. Photograph by M. Kiripolská, 2014

Obr. 3. Múzeum slovenskej dediny. Folklorná skupina Turček, ukážka svadby v Turčeku pri slávnostnom sprístupnení usadlosti. Foto M. Kiripolská, 2014
Pic. 3. Museum of the Slovak Village. Turček folk group, Demonstration of a wedding in Turček at the grand opening of the farmstead. Photograph by M. Kiripolská, 2014

Obr. 4. Výstava „Naša budúcnosť v našej minulosti“, sprevádzaná jej autorkou K. Király. Foto M. Kiripolská, 2014
Pic. 4. Exhibition “Our future in our past”, accompanied by its designer K. Király. Photograph by M. Kiripolská, 2014

využilo príležitosť na nákup zbierkových prostriedkov z osobitného programu slovacík MK SR (kolekcia sklomalieb). Popri akvizíciách formou kúpy sa kurátorom dlhodobo darí nadobúdať zbierkové predmety aj formou daru (123 predmetov v prírodných vedách, 124 predmetov v spoločenských vedách). Pokračoval tiež ďalší prevod z Pamiatkového úradu SR, týkajúci sa archeologických nálezov z Turca v počte 6723 kusov.

Odborno-metodická práca múzea bola zameraná predovšetkým na plnenie nášho podielu (zodp. K. Očková) v dvoch projektoch cezhraničnej spolupráce. Českým partnerom projektov „Cesta tradičných kuchýň“ a „Živá muzea aneb podoba známá i neznámá“ bolo Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Múzeum sa podieľalo na organizačnej a odbornej príprave okresného kola biologickej olympiády (B. Astaloš, S. Očka, M. Žiak) i celoslovenského kola dejepisnej olympiády (E. Zahradníková). V priebehu roka bola podpísaná dohoda medzi Múzeom kultúry Rómov na Slovensku a Ústavom rómskych štúdií Prešovskej univerzity v Prešove, od ktorej obe strany očakávajú vzájomnú spoluprácu a koordináciu postupov predovšetkým vo vedeckovýskumnej a akvizičnej činnosti.

V rámci expozičnej činnosti bola v roku 2014 v Múzeu slovenskej dediny interiérovovo zariadená a sprístupnená usadlosť z Turčeka. Usadlosť je typickým reprezentantom nemeckého domu v kremnickej oblasti, v roku 1978 rozobraná a prevezená do Múzea slovenskej dediny. Na základe účelového príspevku MK SR bola usadlosť znovu postavená. V spolupráci so SNM – Múzeom kultúry karpatských Nemcov bola expozične zariadená a za početnej účasti súčasných i bývalých obyvateľov tejto obce slávnostne sprístupnená 11. mája 2014. V roku 2014 sa múzeum podieľalo na reінštalácii Pamätnej izby Andreja Kmeťa v Bzenici. Pamätná izba A. Kmeťa bola v jeho rodnej obci Bzenica inštalovaná

Obr. 5. Noc v múzeu – vystúpenie folklórnej skupiny z Čemera. Foto M. Kiripolská, 2014
Pic. 5. Night at the Museum – performance by a folk group from Csömör. Photograph by M. Kiripolská, 2014

Obr. 6. Námetníčka generálneho riaditeľa SNM G. Podušelová pri odovzdávaní pamätného listu autorovi projektu rekonštrukcie objektu MAK O. Gáťovi. Foto M. Fabian, 2014
Pic. 6. Secretary of the General Director of the SNM, G. Podušelová, handing over the commemorative document to the designer of the project for the reconstruction of the building of the A. Kmeť Museum, O. Gáťa. Photograph by M. Fabian, 2014

Obr. 7. Časť výstavy „Prvá budova Slovenského národného múzea“. Foto M. Fabian, 2014
Pic. 7. Part of the exhibition “First building of the Slovak National Museum”. Photograph by M. Fabian, 2014

v roku 1991 pri príležitosti 150. výročia narodenia iniciátora a zakladateľa Muzeálnej slovenskej spoločnosti v autorskej koncepcii dobrého znalca života a diela A. Kmeťa, tiež bzenického rodáka L. Jasenáka. V roku 2006 bola expozícia čiastočne pozmenená v zmysle doplnenia niektorých textov a exponátov (scenáristicky pripravili E. Králiková, B. Astaloš, M. Halmová) a v roku 2014 pristúpila obec Bzenica k celkovej modernizácii tejto expozície. Pamätná izba bola demontovaná a priestory prešli technickou úpravou. Obsahovú náplň expozície scenáristicky zabezpečovalo Slovenské národné múzeum v Martine (B. Astaloš, A. Bendík, M. Both, M. Halmová, E. Králiková, S. Očka, M. Sedláčková), a to s rešpektovaním pôvodného zámeru prezentovať osobnosť A. Kmeťa predovšetkým v súvislosti s rodnou obcou a jeho významom pre vznik a prvé roky činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti, v lone ktorej sa kreovalo Slovenské národné múzeum. Expozícia vhodným priestorovým a grafickým riešením získala na prehľadnosti, stala sa čitateľnejšou a nepochybne aj celkovo prítiahlivejšou pre návštevníka. Toto konštatovanie platí aj pre priestor vstupného schodiska, ktoré bolo upravené peknou kompozíciou fotografií, dokumentujúcich významné historické, kultúrne či športové udalosti zo života obce. Slávnostné sprístupnenie reінštalovanej Pamätnej izby Andreja Kmeťa sa uskutočnilo 28. augusta 2014. Sme presvedčení, že súčasná inštalácia a prezentácia osobnosti A. Kmeťa bude v najbližšom období dôstojnou pre jeho rodnú obec i Slovenské národné múzeum.

V roku usporiadalo múzeum viacero výstavných podujatí nielen na domácej pôde, ale tiež sa prezentovalo reprízami vlastných výstav v iných partnerských inštitúciách. Výnimočne sa múzeum v sledovanom období neprezentovalo žiadnou výstavou v zahraničí, naopak, zo zahraničia doviezlo tri výstavné projekty. Ide predovšetkým o výstavu

Obr. 8. Výstava „Národné kultúrne pamiatky na Slovensku – okres Martin“. Foto M. Fabian, 2014
Pic. 8. Exhibition “National Cultural Monuments in Slovakia – Martin district”. Photograph by M. Fabian, 2014

Obr. 9. Výstava „Číročistý romantik. Jaroslav Vodrážka (1894 – 1984)“. Foto M. Kiripolská, 2014
Pic. 9. Exhibition “A pure Romantic. Jaroslav Vodrážka (1894 – 1984)”. Photograph by M. Kiripolská, 2014

„Naša budúcnosť v našej minulosti“, ktorá približuje históriu a kultúru Slovákov žijúcich v Maďarsku. Výstavu pripravila Celostátna slovenská samospráva v Maďarsku a nezisková verejnoprospešná s. r. o. Legatum v Budapešti. Súčasťou otvorenia výstavy bolo vystúpenie folklórneho súboru zo Sarvaša. Na základe finančnej podpory mesta Martin sa v rámci podujatia „Noc v múzeu“ konali v priestoroch výstavy prednášky o ľudovom odevu Slovákov v Maďarsku a vystúpenia folklórnej skupiny z dolnozemskeho Čemera. Výstava „Jan Hus 1415 a o šesťsto rokov neskôr“ bola realizovaná v priestoroch Múzea kultúry Čechov na Slovensku v spolupráci s Husitským múzeom v Táboře. V závere roka bola vo výstavných priestoroch Etnografického múzea sprístupnená výstava pod názvom „Slovenské inšitné umenie zo Srbska“, pripravená v spolupráci s Galériou Babka v Kovačici. Po dlhšej dobe tak múzeum predstavilo, a to nielen martinkej kultúrnej verejnosti, kvalitný výber z tvorby slovenských inšitných maliarov žijúcich v srbskej Vojvodine.

Z vlastných výstav upriamujeme pozornosť na výstavu „Prvá budova Slovenského národného múzea“, ktorú pripravili kurátori múzea (B. Astaloš, A. Bendík, M. Both, D. Ferklová, B. Pekariková, M. Sedláčková, M. Žiak) v rámci slávnostného sprístupnenia I. budovy SNM po jej celkovej rekonštrukcii. Dňa 28. januára sa v priestoroch I. budovy konalo slávnostné zhromaždenie, ktorého prvá časť bola venovaná odovzdaniu pamätných listov tým, ktorí sa pričínili o úspešnú prípravu a priebeh rekonštrukcie objektu. Pamätný list SNM prevzali: autor projektu Ing. arch. Otto Gáťa, stavebný dozor Ing. Igor Kovačka, HORNEX, a. s., za Krajský pamiatkový úrad v Žiline riaditeľ Pracoviska Martin Ing. arch. Karol Ďurian, Ing. Miroslava Ralbovská za SNM, Odbor projektového riadenia Ministerstva kultúry SR a Mgr. Marek Gocník za Útvár implementácie programov regionálneho rozvoja Ministerstva pôdohospodárstva a rozvoja vidieka SR. V ďalšej časti programu slávnostného zasadnutia boli sprístupnené dve výstavy. Už uvedená výstava o prvej budove SNM bola koncipovaná tak, aby návštevníkovi poskytla základnú informáciu o udalostiach, ktoré viedli k postaveniu I. budovy SNM. Výstava pritom sprevádza návštevníka sledom historických míľnikov ďalej od založenia budovy, sťahovania zbierok z priestorov Národného domu, ale i rokmi jej ďalšieho života – po zoštátnení (1948) až do roku 1964, kedy bola vrátená svojmu pôvodnému účelu vznikom Turčianskeho múzea Andreja Kmeťa. Tematicky samostatnú časť výstavy tvorili informácie o priebehu celkovej rekonštrukcie objektu realizovanej v rokoch 2012 – 2013. Paralelne s touto výstavou bola v zrekonštruovaných výstavných priestoroch I. budovy sprístupnená aj výstava Pamiatkového úradu SR ako sprievodné podujatie k publikácii „Národné kultúrne pamiatky na Slovensku – okres Martin“, ktorú táto inštitúcia vydala v roku 2012. Múzeum A. Kmeťa bolo takto s uvedenými aktivitami pre návštevnícku verejnosť sprístupnené do 31. marca, po tomto dátume bolo z dôvodu prípravy novej expozície opätovne uzatvorené. K návštevnícky veľmi prítiažlivým patrila výstava „Čiročistý romantik. Jaroslav Vodrážka (1894 – 1984)“, ktorej vydarená autorská koncepcia (H. Zelinová, M. Váleková) predstavila J. Vodrážku reprezentatívnym výberom diel i výstižným sprievodným textom.

Celková návštevnosť všetkých zložiek múzea v roku 2014 bola 52 542 návštevníkov. Zavedenie bezplatného vstupného v prvú nedeľu v mesiaci, ktorú zaviedlo Ministerstvo kultúry SR v organizáciách v jeho zriaďovateľskej pôsobnosti, neznamenalo v našom múzeu dramatické zmeny v návštevnosti, ani s tým súvisiaci pokles príjmov zo vstupného. Kým v roku 2013 vykazovalo múzeum 13 327 neplatiacich osôb, v sledovanom období to bolo 13 592 návštevníkov. Veríme, že rovnako ako v roku 2014 aj v ďalšom období múzeum pripraví celý rad zaujímavých podujatí, ktoré k nám pritiahnú čo najširšiu kultúrnu verejnosť.

Marec 2015

FROM THE ACTIVITIES OF THE SLOVAK NATIONAL MUSEUM IN MARTIN IN 2014

*Mária Halmová, Slovak National Museum in Martin;
e-mail: maria.halmova@snm.sk*

In 2014, the museum continued to carry out its individual tasks both in specialist activities and in its investment activity.

During the year, as part of our investment activity, we continued our preparation for the new natural history exhibition and Kmetianum exhibition in the first building of the Slovak National Museum. The restoration of collection items for the Kmetianum exhibition took place using contractors, and the museum also carried out public procurement for the supplier of the realisation of the exhibition. Under ordinary expenditure in the Museum of the Slovak Village, the repairs to the settlement from Trebostovo were completed by carrying out certain surface modifications and installing new roofing on the barn. Unfortunately, the projects prepared for the complete reconstruction of the building of the Museum of M. Benka and the first stage of the complete reconstruction of the second building of the SNM were not given financial support, so their realisation was not started. We registered the bad, even critical, technical state of the Museum of K. Plicka in Blatnica. The building of the manor-house, particularly the rest of the farm building, has been significantly attacked by wood-decay fungus, and for this reason, at the end of the year, we uninstalled the exhibition in the last two rooms since the situation requires an expert evaluation which will also determine the next steps to be taken.

In terms of scientific research activity, individual tasks continued to be carried out, with the scientific council holding its assembly in December 2014. As a result of the wide range of the museum's scientific research activities, we consider it appropriate to focus our discussions at given time intervals specifically on the area of social sciences or the natural sciences. The December meeting of the scientific council was for this reason focused exclusively on tasks undertaken in the field of natural sciences. The scientific council observed that the tasks were completed to a high level, and recommended their continuation. In specific terms, this concerned the basic fauna research into the taxocoenosis of macrozoobenthos, focused particularly on stoneflies, mayflies and caddisflies, carried out by M. Žiak ("Benthic entomofauna in the waterways of the Turiec region and the influence of microhabitat and landscape on the distribution of selected groups of macrozoobenthos"), the faunistic research by B. Astaloš in the Turiec region (Fauna of the Lúčanská Malá Fatra, Žiar and other territories in the Turiec region which are not specifically protected, with special emphasis on selected groups of animals), the intra-urban and extra-urban area of Martin and Vrútky (Fauna of the intra-urban and extra-urban areas of Martin and Vrútky with special emphasis on selected groups of animals), and in the field of botany the research

by S. Očka (Flora of the Lúčanská Malá Fatra – particularly its mesozoic part – and other territories in the Turiec region which are not specifically protected). The scientific council positively evaluated the completed scientific research projects undertaken by A. Bendík (Lithofacial and fauna changes during the Jurassic period up to the Miocene period in selected territories of the Veľká and Malá Fatra, the Žiar mountain range and the Turiec basin; Changes in cave fauna at the turn of the Pleistocene and Holocene periods) and also recommended the acceptance of a new scientific research project by A. Bendík focused on the documentation of ancient mining activity in the Turiec basin, the detailed processing of selected sub-Jurassic lithological profiles and research into Miocene palaeoflora and speleological and palaeontological research (Monitoring of abiotic elements in the nature of central Europe, with particular reference to the Turiec region).

The special meeting of the Scientific council in 2015 will be devoted to the completion of scientific research tasks in the social sciences.

During the period in question, as part of our editorial activities, the Kmetanium Anthology of the SNM, year 13 (planned with a three-year periodicity) and, at the beginning of the year, the Anthology of the SNM Ethnography, year 54 for 2013 were published. Both anthologies present mainly the output from the museum's own scientific research activity. During the year, the physical revision of the collections continued, together with the digitisation of the collections. Some of the financial resources obtained from this process was used for technical equipment for the depositories (instruments for measuring the temperature and relative humidity) and new storage systems for the library and archive. The library (A. Peťová) organised and launched the operation of KIS MaSK (library information system for small and medium-sized libraries). In 2014, the museum acquired a total of 35,083 new collection items, of which 34,249 are mainly additions in the natural sciences, particularly a large butterfly collection. In the social science collections, a total of 834 new items were acquired, namely small collections of clothing and sets of glass and porcelain items from the middle of the 20th century and other items. For the first time, the museum also took advantage of the opportunity to buy collection items from the Ministry of Culture of the Slovak Republic's special "*slovacikum*" programme (collection of paintings on glass).

Alongside acquisitions via purchase, curators have long been successful in obtaining collection items by donation (123 items in natural sciences, 124 items in social sciences). A further transfer from the Heritage Office of the SR continued, concerning archaeological finds from the Turiec region, numbering 6,273 articles.

The museum's specialised methodological work was focused mainly on fulfilling our roles (under the responsibility of K. Očková) in two cross-border cooperation projects. The Czech partner for the projects "Journey through traditional cuisines" and "Living museums or the known and unknown" was the Wallachian Open-air Museum in Rožnov pod Radhoštěm. The museum took part in the organisation and specialised preparation of the district round of the Biology Olympics (B. Astaloš, S. Očka, M. Žiak) and of the national round of the History Olympics ((E. Zahradníková). In the course of the year, an agreement was signed between the Museum of the Culture of the Roma in Slovakia and the Institute of Roma Studies of Prešov University in Prešov, from which both parties expect mutual cooperation and coordination of approaches, particularly in their scientific research and acquisition activities.

As part of its exhibition activities, the Museum of the Slovak Village furnished and opened the farmstead from Turček in 2014. The farmstead is a typical example of a German house in the Kremnica area, taken down and transported to the Museum of the Slovak

Village in 1978. Using a special grant from the Ministry of Culture of the SR, the farmstead was rebuilt. In cooperation with the Slovak National Museum – Museum of the Culture of Carpathian Germans, it was furnished and opened in ceremony on May 11th 2014, with the attendance of numerous current and former inhabitants of this municipality. In 2014, the museum took part in the re-installation of the Andrej Kmet' commemorative room in Bzenica. The A. Kmet' commemorative room was installed in his native town of Bzenica in 1991 on the occasion of the 150th anniversary of the birth of the initiator and founder of the Slovak Museum Society, with an exhibition designed by the expert on the life and work of A. Kmet', also a native of Bzenica, L. Jasenák. In 2006, it was partially modified using additional texts and exhibits (designed by E. Králiková, B. Astaloš, M. Halmová) and in 2014, the municipality of Bzenica launched the modernisation of this exhibition. The commemorative room was uninstalled and the premises underwent technical modifications. The contents of the exhibition were designed by the Slovak National Museum in Martin (B. Astaloš, A. Bendík, M. Both, M. Halmová, E. Králiková, S. Očka, M. Sedláčková), while respecting the original plan to present the figure of A. Kmet' primarily in relation to his birthplace and his importance for the foundation and the first years of activity of the Slovak Museum Society, which led to the creation of the Slovak National Museum. With its appropriate spatial and graphic layout, the exhibition has become clearer, easier to read and without doubt more attractive for visitors. This also applies to the area of the entrance staircase which was modified with a tasteful composition of photographs documenting important historic, cultural and sporting events in the life of the municipality.

The grand opening of the re-installed Andrej Kmet' commemorative room took place on August 28th 2014. We are confident that the current installation and presentation of the figure of A. Kmet' will be a fitting tribute for his birthplace and the Slovak National Museum for the foreseeable future.

During the year, the museum organised several exhibition events not only on its own premises, but also presented itself with reruns of its own exhibitions in other partner institutions. Exceptionally, the museum did not export any exhibition to present abroad during the period in question, but on the contrary, it imported three exhibition projects from abroad. The main exhibition was "Our future in our past" which describes the history and culture of Slovaks living in Hungary. The exhibition was prepared by the Nationwide Slovak Self-government in Hungary and the not-for-profit public service company Legatum in Budapest. The opening of the exhibition featured a performance by a folk group from Sarvaš. Using financial support from the town of Martin, lectures on the folk clothing of Slovaks in Hungary and performances by a folk group from Csömör, in what is now Hungary, took place in the premises of the exhibition during the "Night in the museum" event. The exhibition "Jan Hus 1415 and six hundred years later" was displayed in the premises of the Museum of the Culture of the Czechs in Slovakia in cooperation with the Hussite Museum in Tábor. At the end of the year, an exhibition was opened in the exhibition space of the Ethnographic Museum, prepared in cooperation with the Babka Gallery in Kovačica entitled "Slovak naïve art from Serbia." After a long break, the museum presented a high-quality selection of the work of Slovak naïve painters living in the Serb Vojvodina region, to the cultural public of Martin and others.

Among our own exhibitions, we may mention the exhibition "The first building of the Slovak National Museum" prepared by the museum curators (B. Astaloš, A. Bendík, M. Both, D. Ferklová, B. Pekariková, M. Sedláčková, M. Žiak) as part of the grand opening of the first building of the SNM after its complete reconstruction. On January 28th, a ceremonial

gathering was held in the premises of the first building, the first part of which was devoted to handing over commemorative documents to those who had a part in the successful preparation and execution of the reconstruction of the building. SNM commemorative documents were given to: the designer of the project, Otto Gát'a, the construction supervisor Igor Kovačka, HORNEX, a. s., to Karol Ďurian for the Regional Heritage Office in Žilina, Martin branch, to Miroslava Ralbovská for the SNM, Department for Project Management of the Ministry of Culture of the SR and Marek Gocník for the Section for the Implementation of the Regional Development Programme of the Ministry for Agriculture and Rural Development of the SR. In the next part of the programme of the ceremonial gathering, two exhibitions were opened. The above-mentioned exhibition on the first building of the SNM was designed to provide visitors with basic information on the events which led to the construction of the first building of the SNM, while the exhibition accompanies visitors with a sequence of historical milestones from the foundation of the building, the moving of the collections from the National House, as well as some of the years of its existence, from its nationalisation (1948) until 1964, when it returned to its original purpose with the foundation of the Turiec Museum of Andrej Kmeť. A thematically separate part of the exhibition consists of information on the process of complete reconstruction of the building carried out from 2012 to 2013. In parallel with this exhibition, an exhibition by the Heritage Office of the SR was opened in the renovated exhibitions premises of the first building to accompany the publication of "National Cultural Monuments in Slovakia – Martin district", which this institution published in 2012. The A. Kmeť Museum was opened to the visiting public with the above-mentioned exhibitions until March 31st, and was closed again after this date in order to prepare the new exhibition.

The exhibition "A pure Romantic. Jaroslav Vodrážka (1894 – 1984)" was very attractive to visitors, with a successful concept (by H. Zelinová, M. Váleková), presenting J. Vodrážka with a representative selection of his works and a pertinent accompanying text.

The total attendance for all sections of the museum in 2014 was 52,542 visitors. The introduction of free entrance on the first Sunday of every month by the Ministry of Culture of the SR in the organisations it administers did not bring about any dramatic change in our museum visitor rates, nor any related fall in income from ticket fees. While in 2013 the museum registered 13,327 non-paying visitors, in the period in question this number was 13,592. We are confident that just as in 2014, in future periods too, the museum will prepare a whole range of interesting events to attract the widest possible cultural public.

March 2015

RECENZIE A INFORMÁCIE

NOSKOVÁ, Helena: Pražské ozvěny. Minulost a současnost Slováků v českých zemích. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i., 2014. ISBN 978-80-7285-178-2.

Helena Nosková sa ako odborná pracovníčka Ústavu pro etnografiu a folkloristiku Československej akadémie vied (dnes Etnologický ústav Akadémie vied Českej republiky), v súčasnosti pôsobiaca v Ústave pro soudobé dějiny AV ČR, dlhodobo venuje problematike slovenskej menšiny v Čechách, ale v minulosti venovala pozornosť aj českej menšine na Slovensku. Prezentovaná publikácia je sumarizáciou jej dlhodobého archívneho výskumu, terénnych bádání, ale aj osobného poznania, získaného v pozícii aktivistky jedného zo subjektov, združujúcich Slovákov žijúcich v Čechách.

Koncept jej práce je vedený v dvoch rovinách: prvá akcentuje jednotlivé segmenty migračných procesov, ktorých aktérom bolo slovenské etnikum, druhá spolkovú činnosť Slovákov na území Českej republiky. Uplatňuje pri tom chronologické hľadisko a vždy dôsledne uvádza aj historicko-politický kontext analyzovaných javov a právny rámec prítomnosti slovenského etnika v českých zemiach. Poskytuje tak synchronný pohľad na zmeny v charaktere migrácií, smerujúcich zo Slovenska do českých zemí v priebehu posledných dvoch storočí.

V úvode práce charakterizuje národnostnú situáciu Slovákov v českých zemiach ako odlišnú od iných národnostných menšín. Zdôrazňuje pri tom, že Slováci boli v dôsledku historických súvislostí Čechmi vnímaní ako súčasť vlastného národa. Slováci žijúci na území Čiech však vnímali svoju situáciu inak, považovali sa za samostatný národ, avšak bez vlastného štátu. Z právneho hľadiska sa Slováci stali v Čechách národnostnou menšinou až v roku 1993, jej usídlenie a sociálne rozvrstvenie je však oproti majorite, ale i iným národnostným menšinám špecifické.

Práca je členená do siedmich chronologicky zoradených kapitol. V prvej kapitole (*Z historie Slováků a jejich spolků v Praze*) autorka obsiahlo prezentuje korene slovenskej prítomnosti v českom prostredí od stredoveku až do roku 1948. Zároveň upozorňuje na trend hľadania pút, vzťahov, spoločných bodov vývoja Čechov i Slovákov, uplatňovaný českými i slovenskými historikmi a politikmi napriek skutočnosti, že s výnimkou obdobia Veľkej Moravy sa Česi a Slováci vyvíjali v rôznych štátoch, oddelených striktnou hranicou, s rôznymi právnymi normami a v dôsledku toho s odlišnosťami v každodennom spôsobe života. Analyzuje jednotlivé migračné prúdy a upozorňuje na zmenu, ktorá nastala v ponímaní obsahu slova národ v 19. storočí. Prvú časť tejto kapitoly uzatvára konštatovaním, že až do roku 1918 predstavujú základ českej prítomnosti na Slovensku – aj v dôsledku aktivít spolku Československá jednota a konkrétnych slovakofilov – slovenskí študenti. V období spoločného štátu vznikla v rámci štátotvorného úsilia politikov idea umelo vytvoreného

československého národa, ktorý sa mal stať protiváhou mnohopočetných národnostných menšín žijúcich na území Československa. Slováci tak nemohli byť považovaní za národnostnú menšinu, bez ohľadu na miesto usídlenia. Dôsledkom tejto teórie bol aj tzv. jazyk československý, s dvomi rovnocennými podobami: v Čechách, na Morave a v Sliezske českom, na Slovensku slovenskou. Toto obdobie bolo začiatkom pôsobenia Slovákov v ústredných inštitúciách, ale aj začiatkom príchodu pracovných síl zo slovenskej časti spoločného štátu na sezónne poľnohospodárske práce, do priemyslu a stavebníctva (prevažne na severnú Moravu a do severných Čiech), z ktorých časť tu ostala natrvalo. Tento proces čiastočne pokračoval aj v období protektorátu Čechy a Morava, kedy časť slovenskej migrácie z rokov 1918 – 1938, pokiaľ nebola nútená opustiť územie z politických dôvodov, v Čechách ostávala. Kapitola *Prílivové vlny Slovákov do Čiech, na Moravu a do Sliezska po roku 1945, ako jedno z východísk pre novodobú históriu a súčasnosť slovenskej minority v ČR*, charakterizuje obdobie najsilnejšieho prílevu Slovákov v dôsledku novej politickej situácie, na začiatku ktorej bol odsun Nemcov a zámer nahradiť ich Čechmi a Slovákmi z vnútrozemia, ale aj repatriantmi zo zahraničia. Ako píše H. Nosková: „V pozadí stál ideologický zámer nového pragmatického českoslovakizmu prezidenta Eduarda Beneša, spočívajúci v trvalom usídlení početných diaspór Slovákov v Čechách, resp. v ich dlhodobom pobyte v českom prostredí, ktorý by postupom času dokázal neopodstatnenosť federálneho usporiadania republiky“. V tejto kapitole uvádza jednotlivé rôznorodé komunity Slovákov v prvom desaťročí po skončení 2. svetovej vojny, a ako jeden zo segmentov uvádza narastajúci počet Slovákov usídľovaných v Prahe a niektorých ďalších českých mestách po roku 1969, vyplývajúci z federatívneho usporiadania štátu. Konštatuje, že rôznorodosť a časté migrácie Slovákov v českých zemiach poznamenali ich kultúrny a spoločenský život a nevedli k vytváraniu pevnejších regionálnych enkláv slovenského pôvodu. Slováci dlhodobo usídlení v pohraničných regiónoch sa združovali podľa svojho naturelu a potrieb spoločenského života buď v rámci svojej lokálnej komunity, väčšinou však podľa pôvodnej krajskej príslušnosti a náboženského vyznania. Kapitulu uzatvára slovami: „Štúdium problematiky Slovákov fungujúcich v aparáte vtedajšej politickej moci môže priniesť odpovede o spoločenskom štatúte jednotlivých rodín Slovákov v konkrétnych českých regiónoch. Tieto poznatky pomôžu odôvodniť názorové odlišnosti Slovákov v českých zemiach, spôsobujúce dnes ich segmentáciu, odklon od proklamovanej slovenskosti a inklináciu k českému prostrediu“.

V kapitole *Slováci z Maďarska v Čechách, na Morave a v Sliezske* venuje osobitnú pozornosť Slovákom presídleným z Maďarska, namiesto želaného návratu do zeme predkov usídlených v pohraničných regiónoch českých zemí, po odsunutom nemeckom obyvateľstve. Opäť opisuje politické pozadie tohto procesu a pripomína, že pôvodný politický predpoklad – významný podiel tohto etnika na odmaďarčení južných a východných regiónov Slovenska – nebola táto komunita schopná zrealizovať, pretože jej znalosť slovenského jazyka a povedomie neboli také silné, ako sa očakávalo. Tento fakt, i skutočnosť, že priebeh výmeny obyvateľstva nepokračoval podľa očakávania – na južnom Slovensku ostávalo stále veľa Maďarov – stal sa jedným z východísk usídlenia tejto komunity v českých zemiach. Po podrobnom popise jednotlivých etáp tohto procesu, v rámci ktorého uvádza sféry pôsobenia a lokality najčastejšieho osídlenia, kapitolu uzatvára konštatovaním, že Slováci z Maďarska, dodnes žijúci v mnohých lokalitách Čiech a Moravy, neinklinujú k spolkovému životu, založenému na etnickom princípe, hoci inej spolkovej činnosti sa nevyhýbajú. Kapitola *Návrat slovenských krajanov z Rumunska do Československa po 2. svetovej vojne* je venovaná jednej z najpočetnejších vln reemigrantov, tvorenej krajanmi z Rumunska. Na jeho území žila početná slovenská menšina v sedmohradskom Rudohorí, Bukovine a časti

HELENA NOSKOVÁ

PRAŽSKÉ OZVĚNY MINULOST A SOUČASNOST SLOVÁKŮ V ČESKÝCH ZEMÍCH

Banátu. Jej príslušníci patrili k prvým a najdôraznejším žiadateľom o reemigráciu, pričom sa tiež chceli vrátiť na Slovensko, do oblastí uvoľnených transferom Maďarov. Na územie Slovenska živelne prichádzali už od roku 1945, no následne sa usídľovali aj v českom pohraničí po rovnako živelne odsunutých Nemcoch. Motivácia ich reemigrácie bola rôzna, okrem naozajstného vlastnenctva (Slováci z Nadlaku), to v prípade Slovákov z Rudohoria boli aj praktické hospodárske dôvody. Títo reemigranti patrili k sociálne najslabším vrstvám obyvateľstva, a popri nespornom prínose pracovných síl predstavovali aj problémy kultúrne a sociálne. Problémom bol pre nich nový, úplne odlišný spôsob získavania obživy v priemysle a zvládanie nových pracovných postupov v novom, neobvyklom prostredí. Aj to boli faktory, ktoré ich viedli k snahe, aby aj po reemigrácii pokračovali v súkromnom hospodárení a hľadali nové oblasti pre usídlenie. Neskôr tento pohyb usmerňovala zmiešaná rumunsko-československá komisia. Ponúkané životné podmienky však mnohých reemigrantov sklamali a v mnohých prípadoch vyústili do snáh o návrat do Rumunska. Ľudovým tradíciám tejto komunity je venovaná kapitola *Ľudové tradície a súčasnosť Slovákov z rumunského Sedmohradsku v Čechách*. Je výsledkom terénneho výskumu, realizovaného koncom 70. a v 80. rokoch 20. storočia v obciach západných a južných Čiech,

v ktorých podľa štatistických údajov žilo vyššie percento slovenského obyvateľstva, pochádzajúceho prevažne z dedín sedmohradského Rudohoria. Napriek tomu, že do Rumunska prišli z viacerých slovenských regiónov a znaky a prejavy ich ľudovej kultúry a tradícií sa čiastočne odlišovali, prejavili počas spolunažívania obdivuhodnú schopnosť zachovania svojich tradícií (podporenú rímskokatolíckou cirkvou), ich čiastočnej modifikácie, a tak vytvorenia vlastného modelu kultúry. Zaznamenané zvykoslovné prejavy autorka delí do 4 skupín podľa miery uchovania etnicity a akceptácie nových prvkov. Kapitola *Slovenské spolky v Prahe v rokoch 1946 – 1989* opäť ako východisko uvádza právny rámec postavenia Slovákov v českej časti republiky, vymedzený Ústavou ČR z 9. mája 1948, podľa ktorej bolo Československo jednotným štátom dvoch rovnoprávných národov – Čechov a Slovákov, čím pomyselný československý národ prestal existovať. Ústava sa nezmiňovala o národnostných menšinách, ale občianske práva im mala zaručiť. Slováci v českých zemiach však v menšinovom postavení neboli, mali rovnaké práva ako Česi – mohli žiadať vyučovanie v slovenskom jazyku, užívať slovenský jazyk slovom i písmom a žiadať zaistenie svojich kultúrnych potrieb v materčine. Prakticky ale tieto možnosti nevyužili. V tomto období bola prevládajúcou migráciou zo Slovenska do Čiech migrácia za prácou, v 60. a 70. rokoch posilnená príchodom Slovákov do federálnych a stranických orgánov. „Zo slovenských štátnych zamestnancov, inteligencie, pracovníkov stranického aparátu KSČ sa vytvárala pomerne stabilná entita. Tak začali v hlavnom meste vznikať špecifické podmienky pre určitý typ spolkovej činnosti, ktorá našla odozvu vo vtedajších vládnych inštitúciách a orgánoch mesta. Mimo Prahy však Slováci nemali úradnú ani politickú moc a boli diferencovaní z hľadiska pôvodu, sfér pôsobenia a záujmu. Nosková k tejto situácii uvádza: „Pod pôsobením komunistickej moci sa tak v českých zemiach tvorila nová slovenská menšina, ktorá mala typické znaky niekoľkých menšín. Príslušníci týchto skupín nemali spoločné historické osudy, a teda ani spoločné historické vedomie, niekedy nemali ani spoločný jazyk a niekedy boli Slovákami len deklarovanými.“ V tomto období bola aktívna *Československá spoločnosť* (1946), sídliaca v Prahe, s pobočkami v ďalších českých a moravských mestách. Jej cieľom bolo obnovenie česko-slovenskej vzájomnosti, prenos slovenskej kultúry a vedy do českého prostredia a všestranná pomoc Slovákom prichádzajúcim do Čiech a na Moravu. Po februári 1948 bola časť jej organizátorov obvinená z úkladov proti republike, väznená a popravená, časť bola obvinená z tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu. Aj preto ďalšie spolky vznikli až na prahu očakávaných demokratických zmien v roku 1968, napr. Slovenský akademický klub, spolupracujúci s Miestnym odborom Matice slovenskej, s neskôr definovaným zámerom stať sa základom samostatnej Matice slovenskej v Českej republike a včleniť sa do Národnej fronty. Tento subjekt sa neskôr stal základom Klubu slovenskej kultúry (1977) a Domu slovenskej kultúry (1985), ktorý v roku 1990 získal právnu suverenitu a stal sa občianskym združením, spravovaným Národným výborom hl. mesta Prahy. Slováci nepristúpili hneď po tom, ako to umožnili demokratické zmeny a nová legislatíva, k zakladaniu občianskych združení a nepocitovali nutnosť emancipácie. Činné boli naďalej len spolky, ktoré vznikli pred rokom 1989. Záujem o „slovenskosť“ v Prahe však po zmene politických pomerov po roku 1989 prejavili novo sa tvoriace slovenské skupinky tých, ktorých kariérny rast bol otrasený stratou pozícií v armáde, v mocenskom a politickom aparáte a ďalších inštitúciách. Ako píše H. Nosková: „Národnosť im mala pomôcť nájsť nové vhodné postavenie na pomyselnom kariérnom rebríčku, a národnostná skupina sformovaná do občianskeho združenia mala poskytnúť pole pôsobnosti pre uspokojenie ich v nových podmienkach už nerealizovateľných ambícií.“

Závěrečná kapitola *Slováci v Praze a slovenské spolky v letech 1990 – 2014* prináša kritickú analýzu aktuálnej situácie jednotlivých subjektov združujúcich slovenské obyvateľstvo. Uvádza prehľad existujúcich spolkov (spolu 27), priebeh ich transformácie a najvýznamnejšie aktivity. Kapitulu uzatvára kritickými slovami: „Počet spolkov a členov všetkých spolkov (odhadom 4550 členov) je v porovnaní s počtom príslušníkov slovenskej národnostnej menšiny v ČR malý, ale bežný v občianskej spoločnosti, pokiaľ si ich predstavitelia neosobujú právo hovoriť za celú národnostnú menšinu, a hovoria iba za svoje občianske združenia. A tiež pokiaľ menom celej národnostnej menšiny nevymáhajú z českých inštitúcií finančný kapitál na starostlivosť o celú menšinu.“ Podľa H. Noskovej je otázkou ďalšieho vývoja, či sa týmto aktivitám podarí nadviazať kontakty s českými občanmi slovenskej národnosti z prihraničných oblastí, či oblastí predchádzajúcej historickej migrácie. Sama si však dáva aj odpoveď, že doterajšie skúsenosti túto možnosť vylučujú, pretože potomkovia týchto migrantov nepociťujú problémy pražských Slovákov a nehľadajú priestor pre riešenie svojich problémov v národnostných občianskych združeniach. V závere práce H. Nosková charakterizuje slovenskú menšinu v českých zemiach ako pozostávajúcu skôr z niekoľkých malých menšín, vyjadrujúcich ich záujmy s tým, že väčšina Slovákov po storočia volila cestu prirodzenej integrácie do českého prostredia, pričom niektorí z nich by sa celkom radi vzdali označenia Slováci v českých zemiach. Rôznorodosť Slovákov a slovenských skupín v ČR je stále veľká, ich slovenskosť má rôzne črty a nesmeruje k jednotnej platforme.

Práca okrem synchronného pohľadu na zmeny v charaktere migrácií smerujúcich zo Slovenska do českých zemí, v priebehu posledných dvoch storočí, venuje veľkú pozornosť analýze aktuálnej situácie Slovákov v tomto priestore. Jej osobitným prínosom je záver, že ich väčšina uprednostňuje proces postupnej integrácie a nemá potrebu združovania sa na etnickom princípe, napriek snahám niektorých aktivistov, hlavne v hlavnom meste pôsobiacich občianskych združení, ktoré si osvojili ideu a následnú agendu riešenia tohto „problému“.

Zároveň je potrebné konštatovať, že sumarizujúcu prácu Heleny Noskovej je možné a potrebné považovať za inšpiráciu pre podobne orientovanú analýzu prítomnosti českej komunity na území Slovenska, ktorá je taktiež vysoko aktuálna, a na Slovensku dosiaľ chýba.

Hana Zelinová

JAK NIE PRZEŻYŁEM II WOJNY ŚWIATOWEJ¹

*Marcin Szewczyk*², Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie;
e-mail: mszewczyk@wsiz.rzeszow.pl

Mietek na wojnie
Natalia Gancarz, ilustracje: Diana Karpowicz, Muzeum
Okręgowe w Tarnowie, Tarnów 2013

O wysmakowaniu technicznym tego wydawnictwa trzeba powiedzieć na początku, przyjąć do wiadomości i nie skupiać się już na tym aspekcie książki. Równie dobrze mogłaby być wydrukowana i oprawiona przez nieudolnego intrologatora-amatora i to na papierze o jakości porównywalnej do nielegalnej *bibuły* rodem z lat 80. Uwzględniając treść można by dać się zwieźć przekonaniu, że taka pozornie niedbała forma wzmocniłaby przekaz, a wspomagając realizm pomogłaby książce. Jednak nic nie jest w stanie udoskonalić tego wydawnictwa, gdyż jest na poziomie, na którym – sięgając do japońskiego estetyki i stanu *yugen* – wszystkie formy wizualnej i słownej ekspresji osiągnęły idealną harmonię.

¹ Pierwotne miejsce druku tej recenzji to „Studia Romologica”, 2014, nr 7, s. 241-243.

² Prof. nadzw. dr hab. Marcin Szewczyk, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, mszewczyk@wsiz.rzeszow.pl.

Struktura formalna opowieści i sposób konstruowania narracji sprawia, że próby przypisania typu gatunkowego wiążą się mocno ze sferą skojarzeniową. To, co z pewnością jest pierwszym etapem samego odbioru to jej poziomy układ. Jest on jednym z mylnych tropów, który mówi nam, że skoro nie jest to album, to na pewno książeczka dla dzieci. Charakterystyczny kształt akapitów, sposób łączenia i umieszczania tekstu w relacji do obrazu może nam natomiast przywoływać na myśl poezję. Także ze względu na skalę emocji (jednak tych budzących się w odbiorcy, a nie tych, które towarzyszą narratorowi) moglibyśmy tak kategoryzować tę opowieść. Wizualna plastyczność i także sama ekspresja sprawiają, że można ją postrzegać jako scenariusz formy teatralnej. Jest przecież w niej gotowy projekt scenografii (ilustracje), są też nawet didaskalia, ukryte w części zatytułowanej „Fakty dla rodziców”. To zresztą kolejny mylny trop kierujący nas ku dziecięcemu odbiorcy. A same didaskalia – pomimo ich informacyjnej zawartości – nie są wskazówkami technicznymi, ale określeniem, jak ulokować i ukształtować emocje odbiorcy.

Jednak jeśli odniesiemy się do pewnych cech, trudno nie myśleć o tej książce inaczej niż jako o komiksie. Tym bardziej jeśli przywołamy realne cechy gatunkowe. Będą to zatem specyficzna warstwa ikoniczna i związany z tym sposób konstruowania znaczeń oraz szczególnie rytmizacja poszczególnych plansz i wizualności całości opowieści. Łączność obrazu z tekstem jest tu istotą przekazu i konstruuje z dwóch niezależnych opowieści – obrazowej i słownej – jedną spójną warstwę narracyjną. Do tego dochodzi rytm. Rytm powtarzalności wizualnej zauważalnej już od wklejki zadrukowanej obrazem drutów kolczastych, powtarzanych w niejednym miejscu w samej opowieści. Jakiś aspekt ich stateczności i niezmienności wzmacniany jest przez poziomy format wydawnictwa, typowy dla pozaprasowego publikowania popularnych pasków komiksowych. Podobnie przeciągnięty w jednostajnie wizualnym rytmie jest tu obraz torów, a także kilka innych statycznych – i niosących poczucie nieuchronności i nieodwracalności – elementów tej opowieści. Do tego zestawu należy jeszcze dołączyć dwa kadry (strony), tworzące jeden obrazek, mające domyślny tytuł „Baraki”. Są podobnie ukształtowane rytmem i także zdominowane przez statyczną trwałość i nieuchronność. Zresztą te właśnie kadry na płaszczyźnie odbioru wizualnego należą do grupy o największej sile przekazu.

Te gatunkowe rozważania mają jedynie pokazać potencjalne możliwości interpretacji i wykorzystania komiksu, choć jednocześnie pokazują możliwe ścieżki odbioru. A sama historia i sposób jej opowiedzenia jest jednocześnie gatunkowo tym wszystkim, co zostało powyżej wskazane, i zarazem nie jest tym, będąc po prostu opowieścią mówioną obrazem i malowaną słowem.

O ile przy wykorzystaniu takich narzędzi ukształtowany jest poziom treściowy, to kluczem do zrozumienia samej konstrukcji opowieści jest jedno sformułowanie – *nie zdawali sobie sprawy* – zawarte w „didaskaliach”. Podobnie jest tutaj. Narrator (początkowo) nie zdaje sobie sprawy z tego jaka rzeczywistość go otacza. Drugim krokiem do odbioru tej opowieści jest obraz rozszerzający pojmowanie rzeczywistości. Kolejnym natomiast „Fakty dla rodziców” i one dopiero nam mówią, że to nie tylko smutna historia chłopca, rodziny, mniejszej czy większej grupy, ale to jednostkowa opowieść jakich mogłoby powstać kilkadziesiąt tysięcy i że to opowieść o tragedii całego narodu. Mamy zatem do czynienia z piętrowym budowaniem znaczeń w układzie słowo – obraz – słowo i tej hierarchii kręgów świadomości nie zaburza nawet fakt, że to obraz odbieramy jako pierwszy, ponieważ wyraźnie odsyła do narracji autorskiej i to on stanowi jej dopełnienie, a nie ona – jak wynikałoby z opisanego powyżej konstruowania coraz to szerszych kręgów zrozumienia.

Kluczem do kolejności odbioru poszczególnych warstw opowieści pozostaje sama osoba odbiorcy. Jeśli przyjmiemy, że jest nim dziecko, to sam tekst odsuniemy w kolejności znaczenia składników odbioru na dalszy plan. Wówczas szczególnego znaczenia nabiera to, że kadry otwierające i zamykające opowieść są kolorowe. Pierwszy – w pełni i z pewnością szczęśliwy. Ostatni – częściowo tylko z kolorem, z zielenią bezkresu łąk z romskiej flagi. Ale chyba raczej jako wyraz tęsknoty niż tego, co może się zdarzyć. Nawet w połączeniu z jedną, krótką linijką tekstu na sąsiedniej stronie, zapewniającą, że Mietek to Szczęściarz (Bachtało), nie wskazuje na szczęśliwe zakończenie, choć daje na to nadzieję. I kończąc na tym lekturę można uznać „Mietka” za opowieść dla dzieci. Bo nadzieję rozwiewają całkowicie dopiero „Fakty dla rodziców”. To oczywista manipulacja poziomami narracji i naszym odbiorem. Ale przecież o to tu chodzi. Tak jak manipulacją jest – jeśli odbiorcą będzie jednak dorosły – uczynienie głównym bohaterem dziecka, choć jednak manipulacją niewprowadzającą w błąd – opisywana historia dzieje się przecież w rodzinnym obozie cygańskim.

I na koniec jeszcze coś o tytule komiksu, a co za tym idzie – samym narratorem. Konstrukcja tytułu wskazuje na to, że tytułowy bohater uczestniczył w działaniach wojennych. W powszechnej pragmatycznej świadomości ktoś, kto był *na wojnie* na pewno walczył i to raczej z własnej woli. Choć nie jest to pod względem woli tak dobitne jak *poszedł na wojnę*. Mietek nie poszedł. On był na wojnie. Bo wojna przyszła do niego. Wojna pod postacią końca jego świata. Wojna z nienawiści, ze strachu przed innością, z poczucia, że inny kolor skóry, inna kultura, inny język są wystarczającym uzasadnieniem dla nienawiści, dla odebrania (sobie) człowieczeństwa. A dawne życie Mietka to odległy sen, sen bez *drutów, obozu, głodu, pluskiew i śmierci*.

Mały dodatek do tytułu to jedna – nigdzie nie wytłumaczona – linijka tekstu w języku romani, której jako tło dano drugą stronę tytułową. Nie wiemy, czym ona jest. Formalnie powinna być podtytułem. I być może jest. Znaczeniowo – należałoby znać język, w którym została zapisana. A może znaczy „Szczęśliwy koniec nieszczęść”? Takim tropem można podążyć. Można, choć to bardzo smutny podtytuł.

I sama postać. Mieczysław. Jedno z najczystszych słowiańskich imion – jak twierdzą niektórzy językoznawcy, być może nawet Mieszko to jego inna forma. Ale czy można się dziwić, że rodzina z kilkusetletnią tradycją mieszkania w Polsce daje takie imię swojemu dziecku? To dziecko opowiada nam całą historię. Tak jak czynią to dzieci. Dostrzegając szczegóły, rozkładając akcenty ważności odmiennie, niż czynią to dorośli, interpretując je według własnego rozumienia świata, często bez emocji lub z emocjami w innym rozkładzie akcentów niż u dorosłego. Opowieść ta ewoluuje. Przy jej końcu wciąż można znaleźć nadzieję, choć nie jest ona zbyt pewna, a uzupełnia ją coraz więcej żalu bo powoli przychodzi zrozumienie.

Ta opowieść dziecka nie jest dla dzieci. A właściwie jest, ale tylko wtedy, gdy odbierają ją razem z kimś dorosłym. Bo to trudna (wbrew pozorom), ważna (w wielu wymiarach) i prawdziwa (niestety) opowieść, a jej celem są emocje. I to w o wiele większym stopniu niż prosty przekaz informacji. Bo samą treść da się streścić w opisie: obrazkowo-tekstowej opowieści cygańskiego chłopca o jego pobycie z rodziną w obozie zagłady Auschwitz-Birkenau w przededniu nocy z 2 na 3 sierpnia 1944 roku.

Uważny odbiorca tego komiksu może podziękować autorkom za manipulację. Za to, jak udaje im się sterować emocjami odbiorcy, jak wielopoziomowa i zarazem prosta jest konstrukcja narracyjna, jak wiele treści udało się im przekazać w tej książce.

Nie pozostawia ona miejsca na obojętność po odbiorze. I o to chodzi.

WYDAWNICTWA MUZEUM OKRĘGOWEGO W TARNOWIE O TEMATYCE ROMSKIEJ (WYBÓR)

*Marcin Szewczyk, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie;
e-mail: mszewczyk@wsiz.rzeszow.pl*

Omawiając wydawnictwa Muzeum Okręgowego w Tarnowie o tematyce romskiej, trzeba wspomnieć o tym, że romski kierunek aktywności Muzeum wiąże się z osobą Adama Bartosza, który w 1979 roku zdołał uruchomić wystawę *Cyganie w kulturze polskiej*, która stała się początkiem stałej kolekcji *cyganie* w tarnowskim Muzeum. To wydarzenie wiązało się także z rozpoczęciem dotyczącej Romów działalności wydawniczej Muzeum.

Nie sposób jednak opisywać całej historii romologicznych wydawnictwa Muzeum. W sumie ukazało się w jego ramach ponad 30 publikacji o tej tematyce.

Dlatego też w to niewielkie opracowanie koncentruje się na bardzo różnorodnych wydawnictwach najnowszych – od przełomowego 2007 roku (o przyczynie takiego cenzusu czasowego w dalszej części opracowania) i to jedynie wybranych – szczególnie zwracających uwagę swoją zawartością.

Jak w przypadku każdego muzeum, ważną grupą wydawnictw są publikacje katalogujące zbiory. Pierwszym z nich jest „Katalog zbiorów cyganologicznych Muzeum Okręgowego w Tarnowie” z 2007 roku, redagowany przez Adama Bartosza. W zamierzeniu wydawcy miał się także ukazać drugi tom tego katalogu – zawierający pocztówki i grafika z czasopiśm. Nigdy jednak nie został wydany.

Katalog rozpoczyna się od autorskiego omówienia historii zbiorów romskich, ukazującego żmudną drogę tworzenia tej znanej w całej Europie kolekcji. Sam katalog zawiera 381 pozycji – świetnie opisanych i ilustrowanych dobrej jakości fotografiami. Podzielony został na dwa główne rozdziały i kilka części. W pierwszym – *Kultura materialna* – znalazły się: *Przedmioty użytkowe, Instrumenty muzyczne, Rekwizyty magiczne, Przedmioty dekoracyjne i zabawki, Ubiór i ozdoby*. W drugim natomiast – *Tematyka romska w sztuce* – tytuły części to: *Malarstwo, Rysunek, Grafika, Obrazy wykonane w innych technikach* oraz *Inne przedstawienie Romów*.

W większości publikacji romologicznych Muzeum pojawiają się trzy języki (polski, romski oraz angielski). W tym przypadku jest to język polski i angielski.

Kolejny, mniejszy objętościowo katalog pochodzi z 2009 roku i jest to „Romani Art. Katalog wystawowy artystów romskich”. Został on wydany we współpracy z Romskim Stowarzyszeniem Oświatowym HARANGOS. Autorem opracowania jest Marcin Tas. Wstępem opatrzył go Adam Bartosz. Tym razem w katalogu znalazły się reprodukcje malarstwa, rzeźby i rysunku trojga romskich (Bergitka Roma – Cyganów Górskich) autorów – Małgorzaty Mirgi-Tas, Bogumiły Delimaty oraz Krzysztofa Gila. Te barwne prace

– w połączeniu z opisem sylwetek artystów – świetnie ilustrują ich romskie pasje i ukazują wieloaspektowy świat romskiej rzeczywistości.

W ramach serii *Biblioteki romskiej* ukazało się kilka tomików wierszy romskich artystów. Pierwszym nienumerowanym jeszcze wydawnictwem był zbiór Teresy Mirgi, „Wiersze i pieśni” z 2006 roku. Drugim – z 2007 roku – pierwszy pokonkursowy tomik „O złote piór Papuszy” (*Międzynarodowy Konkurs Poezji Romskiej im. Papuszy „O Złote Pióro Papuszy”*). W tym samym roku ukazał się także „Kto nas ocali” Jana Mirgi. W 2010 roku Muzeum wydało kolejny pokonkursowy „O złote piór Papuszy” z 2010 roku, Część z prezentowanej w nim poezji jest wyłącznie w języku polskim, cześć w języku rromani, a niektóre zostały przedstawione w wersji dwujęzycznej. Wiersze te z literackiego punktu widzenia można oceniać bardzo różnie, jednak świetnie ukazują romski świat (tak romantyczno-nostalgiczny, jak i ten osadzony w ekonomii dnia codziennego) i romski punkt widzenia na życie, współczesną Polskę i Europę.

Kontynuacją tego wydawnictwa były autorskie tomy poezji „Gorzka miłość” Izoldy Kwiek z 2011 roku, dwujęzyczny „Romano drom. Romska droga” Stanisława Stahiro Stankiewicza z tego samego roku oraz „Róża pustyni” nieżyjącego już Karola Parno Gierlińskiego z 2012 roku.

Pozostając w kręgu sztuki – choć w innym jej wymiarze – trzeba powiedzieć o albumie czarno-białych zdjęć autorstwa znanego holenderskiego fotografa, Franka Roosendaala, „Moving People. People who move me...”. To zbiór fotograficznych uważnych obserwacji dokonanych przez artystę podczas trzech (2008-2010) edycji muzealnego Taboru Pamięci Romów, wydany w 2011 roku. Starając się jak najkrócej opisać ten bardzo *smacznie* wydany zbiór kilkudziesięciu fotografii, należy przywołać takie słowa, jak: autentyczność, życie, piękno.

Niektóre romologiczne wydawnictwa Muzeum są także skierowane do dzieci. Tak jest w przypadku „Romano abecadło” (2011) i „Mietek na wojnie” (2013) – obydwa autorstwa Natalii Gancarz, z ilustracjami Diany Karpowicz. Drugie z nich jest szerzej omówione w tym tomie. Oba opracowane zostały w zbliżonej szacie graficznej i formie lokalizującej się pomiędzy ilustrowaną historyjką dla dzieci a artystycznym komiksem. Kolorowe „Abecadło” przyjmuje jako odbiorcę romskie dzieci i poprzez rymowaną prostą historyjkę, wprowadza je w tajniki romskiego alfabetu i wielu romskich słów.

Swoistym – jednak już naukowym – uzupełnieniem tego wydawnictwa jest publikacja Marcela Courthiade’a „Alfabet odpowiedni dla języka cygańskiego oparty na naukowych podstawach. O pisowni języka rromani” z 2012 roku. Jest to najlepsze polskojęzyczne opracowanie dotyczące języka romskiego, rozstrzygające w swojej szczegółowości, choć trudne w odbiorze dla przeciętnego, niebędącego językoznawcą czytelnika.

Ważnym wydawnictwem Muzeum jest także „611 lat Romów w Polsce” Adama Bartosza z 2012 roku. Bogata szata graficzna, szczegółowy dobór dat znaczących dla obecności Romów w Polsce, odniesienia chronologiczne do politycznej i społecznej sytuacji w Polsce sprawiają, że publikacja ta stanowi świetną ilustrację dawnych i nowych dziejów mniejszości romskiej w Polsce. Autor tworząc chronologię, odwoływał się do związanych z Romami wydarzeń zarówno politycznych, jak i gospodarczych, do świata sztuki oraz wydarzeń związanych z obecnością Romów w społecznej rzeczywistości Polski.

W 2014 roku ukazała się – bogato ilustrowana zdjęciami oraz reprodukcjami dokumentów – faktograficzna książka „Tarnowscy Romowie” Adama Bartosza i Natalii Gancarz, związana z jubileuszem 50-lecia tarnowskiego „Centrum Kultury Romów”. Publikacja ta jest kroniką i świadectwem życia i aktywności tarnowskich Romów. Stanowi ważne

ADAM BARTOSZ

KATALOG ZBIORÓW CYGANOLOGICZNYCH

MUZEUM OKRĘGOWEGO W TARNÓWIE

CATALOGUE OF
THE ROMANY COLLECTIONS
AT THE DISTRICT MUSEUM IN TARNÓW

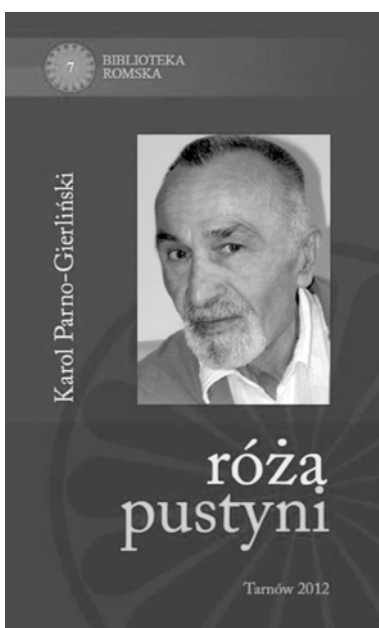
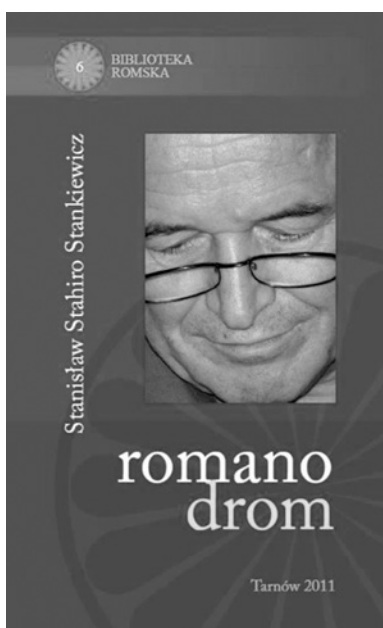
TARNÓW 2007

Małgorzata Mirga-Tas Bogumiła Delimata Krzysztof Gil

ROMANI ART

KATALOG WYSTAWOWY ARTYSTÓW ROMSKICH

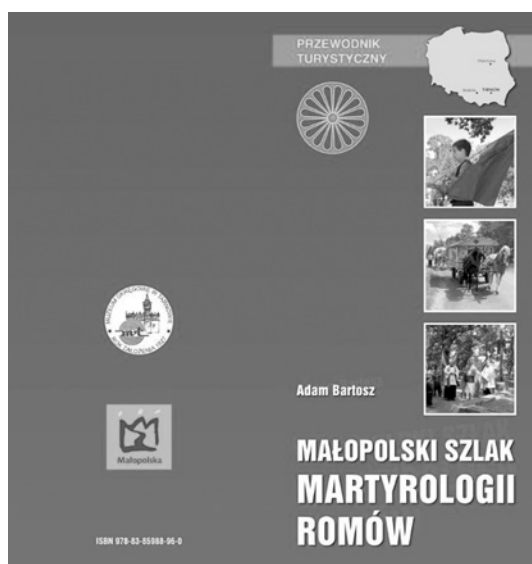
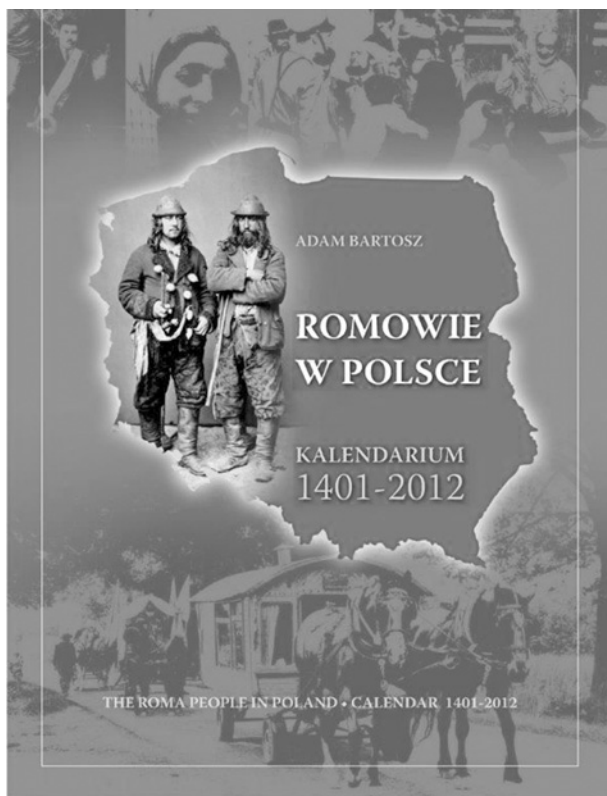

MUZEUM OKRĘGOWE W TARNOWIE

MARCEL COURTHIADE

**„ALFABET ODPOWIEDNI
DLA JĘZYKA CYGAŃSKIEGO
OPARTY NA NAUKOWYCH PODSTAWACH”
– O PISOWNI JĘZYKA RROMANI**

TARNÓW 2012

M. COURTHADE – O BRONSKI SIADZIE OBYDZANOWYM □ E. MARUSHKOVA,
V. POPOV – SĄD CYGANSKI W EUROPIE WSCHODNIEJ □ A. J. KOWALSKA
– O SIADACH CYGANSKICH □ A. D. GÓMEZ – ROMAN KRIS W KOLUMBIE
□ A. ROY – SYSTEM PRACUJĄCY □ S. KAPRALSKI – ROMADY I HOLOKAUST
□ N. BESHONOV – KALZYMOVCI □ L. KVALDRANS – EDUKACJA ROMÓW
W CZECHOSŁOWACJI □ M. JANOWSKI-JANK – MUZYKA CYGANÓW W POLSCE

COURTHADE – PRĘDA BIANSKI DOTYCZĄCYCH NIEKILU O POZIOMOŚCI NARODU
BRONSKIEGO □ MARUSHKOVA, POPOV – MIGRACJE W PRZESTRZENI
POSIADACZEJ □ BURBOWA, JAKOLEK – DYNAMIKA TOŻSAMOŚCI, POKREWIEŃSTWO,
MIĘSCY, PAŃSTWO □ ACTON, INSURIE – ROMADY WAGRANI Z POLSKI
W ZABEZPIECZONYM KRÓLESTWIE □ SZCZEPAN – WYMIENIENIOWA MIGRACYJNOŚĆ
□ ZAHOVA – MIGRACJE ZAROBKOWE □ STANIE – PAPIEK, NERWAŁOĆ, SZTURA □
KAPRALSKI – TOŻSAMOŚĆ ROMÓW □ POLSCKE – NIE NA TABELI DLA ROMÓW

WWW.MUZEUMOKRUGOWE.TARNOW.PL

MARUSHKOVA – MUZYKA CYGANSKA WE WSPÓLNOŚCI I W SPOŁECZYSTWIE □ DAVIDOVA –
HISTORIA OPowiedziana W PEŚNIACH LOWARÓW OLASKICH □ PIOTROWSKA –
O „CYGANSKIM FLAMENCO” PO POLSKU □ NOWICKA, WITKOWSKI – PRZEMANY
POLITYCZNE WOCBE ROMÓW PO 1989 ROKU □ JANOWSKI-JANK – WOKÓŁ PROBLEMU
DEFINICyjNIA MUZYKI CYGANSKIEJ □ KOWALSKA – PRAWO JAKO CZYNIK WARIACyjNY
ZACHOWANE W SPOŁECZNOŚCI ROMSKIEJ □ KOWALSKA – Z BADAŃ NA O PRZYMOŚCIEM
U POLSKICH ROMÓW □ POPOV – MUZYKA CYGANSKA A ORGANIZACJE POZARZĄDOWE

świadectwo obecności (począwszy od XIX-wiecznego pierwszego osiedlenia) Romów w tym mieście i ukazuje ich ściśle związki z działaniami Muzeum.

Ostatnim nieperiodycznym wydawnictwem, na które koniecznie trzeba zwrócić, uwagę jest tegoroczna książka „Małopolski szlak martyrologii Romów” Adama Bartosza. Omawia ona zarówno historię martyrologii Romów podczas II wojny światowej, jak też specyfikę miejsc poświęconych pamięci zagłady Romów na terenie Małopolski, a także w innych miejscach Polski. Jest to o tyle ważne wydawnictwo, że po raz pierwszy opublikowano tak dokładny opis (ilustrowany licznymi zdjęciami) miejsc związanych z *Samudaripen*, a wcięż można mówić o tym zagadnieniu, że jest *przywracane* ludzkiej pamięci.

Jak już wspomniano wcześniej, dla wydawnictw romologicznych Muzeum z pewnością przełomowym był rok 2007 – biorąc pod uwagę proces twórczy i wysiłek organizacyjny (a wydawniczo – 2008 rok). Wówczas ukazał się bowiem pierwszy – z siedmiu już wydanych – tom naukowego czasopisma „Studia Romologica”.

Pomimo bogatego polskiego „ryнку” (wszystkie polskie czasopisma dotyczące Romów są dostępne bezpłatnie) wydawniczego czasopism romologicznych, jak dotąd jedynie „Studia Romologica” są uznawane w Polsce za czasopismo w pełni naukowe. Zostało to potwierdzone poprzez przyznanie przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego 6 (lata 2011-2012), a następnie 5 (od 2013 roku) punktów według kategoryzacji określającej jakoś naukową czasopisma.

Czasopismo to w bardzo krótkim czasie zgromadziło wokół siebie – tak wśród redakcji, recenzentów i przede wszystkim autorów – grono polskich romologów, podejmujących temat z punktu widzenia wielu dziedzin nauki. Jednak szybko skonstruowana renoma „Studiów” – bazująca w znacznej mierze na wieloletnim dorobku Muzeum – pozwoliła zgromadzić także grono specjalistów zagranicznych, regularnie wspierających swoją pracą naukową działanie czasopisma (między innymi są to: Marcel Courthiade, Elena Marushiakova, Vesselin Popov).

Kolejne tomy były poświęcone: sądowi cygańskiemu, edukacji, zagładzie Romów podczas II wojny światowej, stosunkowi Romów do religii, migracjom, muzyce, romskim kobietom. Każdy z nich podzielony jest na część tematyczną, artykuły i opracowania, materiały, recenzje – opinie oraz informacje – wydarzenia. Wydawnictwo można uznać za trójjęzyczne – choć teksty są publikowane w języku polski, to streszczenia każdorazowo są zamieszczane w języku angielskim oraz rromani.

Wszystkie romologiczne publikacje Muzeum finansowane są przez administrację centralną – przede wszystkim przez Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji.

Jak wynika z powyższych opisów – są one bardzo różnorodne (począwszy od katalogów, poprzez opracowania popularne, tomy wierszy, a na wydawnictwach dla dzieci i publikacjach naukowych skończywszy). Ich zakres – pod każdym względem – w połączeniu z jakością opracowań i liczebnością jest niewątpliwie imponujący.

Pozostaje mieć nadzieję, że Muzeum – w oparciu o zaangażowanie ludzi w nim pracujących, autorów, Romów, a także pozyskiwane środki finansowe – nie zaprzestanie swojej okółoromskiej działalności wydawniczej i będzie ją realizowało na dotychczasowym, wysokim poziomie.

SLAVKOVSKÝ, Peter. *S nošou za industrializáciou krajiny. Tradičné spôsoby dopravy na slovenskom vidieku*. Bratislava : Veda, 2014, 127 s. ISBN: 978-80-224-1398-5.

Publikácia *S nošou za industrializáciou krajiny* je v poradí 19. publikáciou neperiodickej edície etnologické štúdie, ktoré vznikajú od roku 1994 v Ústave etnológie Slovenskej akadémie vied (ďalej ÚEt SAV) v Bratislave. Jej autorom a pravidelným prispievateľom je bývalý vedecký pracovník ÚEt SAV PhDr. Peter Slavkovský, DrSc. V rámci tejto edície ide o jeho štvrtý autorský počín. Po množstve štúdií, vedeckých príspevkov a syntetických prác, venujúcich sa prevažne agrárnej kultúre, roľníckej rodine, migrácii za prácou, či Slovákom v zahraničí, vo svojej poslednej publikácii sa venuje problematike transportu a dopravy na slovenskom vidieku v období od polovice 19. storočia do polovice 20. storočia. S témou úzko spätou s agrárnou kultúrou sa Slavkovský stretával už počas svojho štúdia národopisu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, ako aj v Slovenskom národnom múzeu v Martine, kde krátkodobo pracoval a mal možnosť spoznať najväčšiu a najucelenejšiu zbierku a dokumentáciu agrárnej kultúry Slovenska. V neposlednom rade svoje poznatky nadobudol počas svojich mnohých výskumov na slovenskom vidieku.

Samotný názov knihy prezrádza, že tradičné spôsoby dopravy a transportu sa zachovali prevažne do obdobia industrializácie, po ktorej sa ráz krajiny výrazne menil z agrárnej alebo agrárno-priemyselnej krajiny na priemyselno-agrárnu alebo priemyselnú. Aj napriek tomu, že stále väčší význam nadobúdala železničná doprava, kultúrna zotrvačnosť a osvedčené spôsoby transportu a dopravy v slovenskom ľudovom prostredí mali za následok, že aj v historicky novšom období existovali popri industriálnych formách dopravy aj tie tradičné. Etnologické výskumy a doteraz publikované slovenské etnologické práce venujúce sa transportu a doprave majú prevažne lokálny alebo regionálny charakter, prípadne sa tejto téme venujú v súvislosti s inými témami tradičnej materiálnej kultúry. Ako predostiera P. Slavkovský, danej problematike sa možno venovať aj v mnohých ďalších kontextoch – súvisí s mnohými neroľníckymi zamestnaniami na Slovensku, ako aj s výrobou samotných dopravných prostriedkov, či už to bolo kováčstvo, kolárstvo, lesníctvo alebo textilná domácka výroba. Jeho ambíciou je sprístupniť etnologický pohľad na spôsoby tradičného transportu a dopravy na slovenskom vidieku. Definovať funkciu, tvar i hospodársky význam dopravných prostriedkov predindustriálnej spoločnosti, a ako sám autor pripomína, prostredníctvom publikácie sprostredkovať aj výsledok poznania, ktorý je súhrnom poznatkov niekoľkých generácií etnológov, múzejníkov a historikov. Za prínos možno považovať zhrnutie už publikovaných textov do jedného uceleného diela, ktoré môže byť základnou príručkou pre každého, kto sa predostretou témou zaoberá a rozhodne zaoberať. Prispieva

k tomu aj prehľad odbornej literatúry v závere knihy, ktorý môže čitateľa do viesť nielen k podrobnejším informáciám o danej problematike, ale aj informovať o vedeckých osobnostiach, ktoré sa touto problematikou v minulosti zaoberali.

Hlavná časť práce je koncipovaná podľa spôsobu dopravy a typov dopravných prostriedkov na štyri kapitoly – doprava ľudskou silou, vlečné (kľzavé) dopravné prostriedky, kolesové dopravné prostriedky a doprava po vode. Autor sa neobmedzuje len na opis dopravných prostriedkov, ale spomína aj mnohé ďalšie súvislosti späté s touto problematikou. Venuje sa napríklad pracovnej skupine lesných robotníkov, pltníkov, furmanov či ťažným hospodárskym zvieratám, bez ktorých sa v mnohých prípadoch doprava nezaobišla. Úctyhodné je, že Slavkovský v publikácii nie je limitovaný územím slovenského dedinského spoločenstva, ale uvedomujúc si dôležitosť a efektivitu komparatívnej metódy pre etnologické štúdiá, aspoň okrajovo porovnáva formy dopravy a transportu slovenského vidieka s okolitými krajinami. Hlavnú časť práce dopĺňajú prílohy, v ktorých autor zasadzuje predostretú problematiku do celého systému súdobej agrárnej kultúry, tradičnej organizácie chovu hospodárskych zvierat, lesnej prvovýroby a vodnej dopravy. Len tak môže súčasný čitateľ pochopiť kultúrny význam transportu a dopravy v spôsobe života vtedajšej spoločnosti. Prílohami sa

Slavkovský snaží čo najviac priblížiť „duchovnú a kultúrnu atmosféru“ predindustriálnej spoločnosti na slovenskom vidieku.

Túto atmosféru umocňuje aj bohatá fotografická dokumentácia, ktorou je celá publikácia popretkávaná. Okrem záberov z výskumov etnológov (napr. Jána Podoláka, Jána Botíka, Adama Prandu) ju dopĺňajú aj fotografie s vysokou umeleckou hodnotou od autorov, ktorí významne zasiahli do vývinu československej etnografickej fotografie a etnografického filmu, ako napríklad Karel Plicka, Igor Grossman a Karol Skřípský. Do publikácie sa dostalo aj niekoľko fotografií (napr. s. 25, s. 32, s. 71), ktoré sú svojim rozlíšením a veľkosťou nepriemerané kvalite, a tým mierne uberajú na výslednom dojme z inak veľmi vhodne vybratej obrazovej prílohy, ktorá akoby čitateľa preniesla do prostredia slovenských polí, lesov a lúk čias minulých. Pre lepšiu predstavu a detailnejšie znázornenie dopravných prostriedkov a spôsobov transportu dielo dopĺňajú aj detailné kresby Arne B. Manna. Komentáre by pre lepšiu prehľad a pochopenie prospelo, keby túto kresbovú dokumentáciu dopĺňala aj nomenklatúra súčiastok dopravných prostriedkov a opisovaných predmetov využívaných pri doprave, v ktorých sa problematiky menej znalý čitateľ môže prestať orientovať.

Publikácia Petra Slavkovského si kvôli svojej zrozumiteľnosti, štýlu písania a bohatej obrazovej prílohe určite nájde svojich čitateľov aj medzi širšou verejnosťou. Odborníci ocenia jej ucelenosť a tematickú komplexnosť.

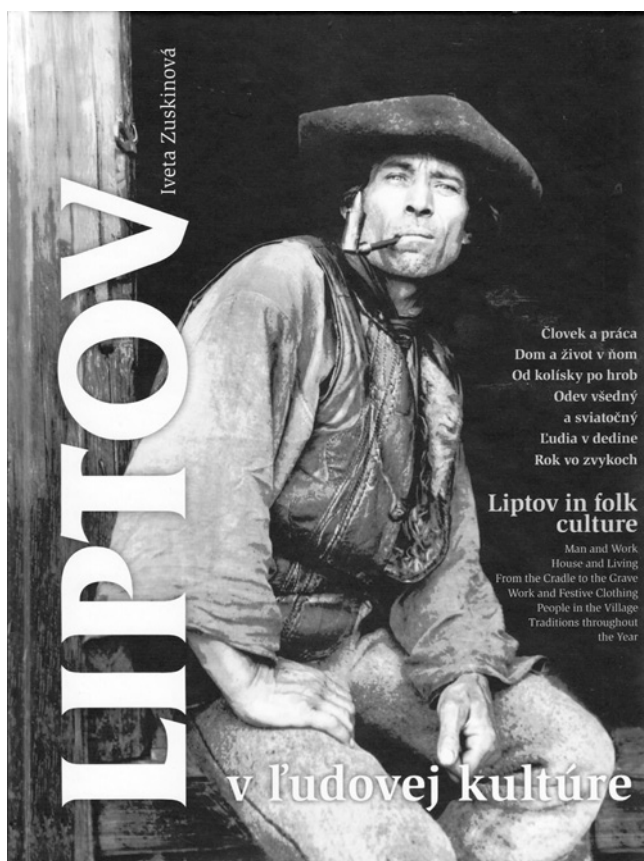
Radovan Sýkora

ZUSKINOVÁ, Iveta. Liptov v ľudovej kultúre. Banská Bystrica : Občianske združenie Spoločnosť priateľov Múzea liptovskej dediny. 2014, 286 s.

Nechcem sa opakovať, už som toto spojenie raz použil, ale je pravdou, že v posledných rokoch ako by sa vrece roztrhlo s monografiami obcí a miest. Ich autormi sú renomovaní odborníci i miestni znalci, nechcem napísať, že laici. Veľmi pestrému autorskému zloženiu zodpovedá aj konečný výsledok. Mnohé monografie sú výborné, mnohé by však mohli byť aj lepšie. To, čo tvrdím o miestnych monografiách, nedá sa však napísať o regionálnych monografiách. Tých je menej ako šafranu. Poslednou regionálnou národopisnou monografiou je monografia Gemer-Malohont, ktorá vyšla v roku 2011. A sedem rokov pred ňou, v roku 2004 vyšla len monografia Z ľudovej kultúry Turca. Ak by sme išli ešte trochu hlbšie, prišli by sme aj na monografiu Hont, ktorá bola vydaná v roku 1988. Poduť sa napísať monografiu regiónu vyžaduje nielen rozsiahlu databázu poznatkov, dobre fungujúcu organizáciu práce, lebo regionálna monografia je zvyčajne kolektívnym dielom, a neposlednom rade aj značnú dávku odvahy a zaujatosti pre vec. Výsledkom kolektívnej práce sú aj vyššie spomínané monografie. Ak sa však podujme napísať regionálnu monografiu jednotlivce, to už možno považovať za majstrovský, či dokonca obrazne povedané, za husársky kúsok. Takýto majstrovský či husársky kúsok sa podaril Ivete Zuskinovej, ktorej koncom roku 2014 vyšla monografia Liptov v ľudovej kultúre.

Text monografie sa skladá zo šiestich kapitol: Človek a práca; Dom a život v ňom; Od kolísky po hrob; Odev všedný a sviatočný; Ľudia v dedine a Rok vo zvykoch. Prvé dve z nich sú ešte členené na niekoľko podkapitol. Nechýba rozsiahly zoznam literatúry a anglické resumé. Každá kapitola začína krátkym úvodom, ktorý je preložený aj do anglického jazyka. Nasleduje text, ktorý je napísaný príjemným a kultivovaným jazykom, veľmi dobre sa číta. Je naplnený množstvom vecných, konkrétnych a pre dnešného čitateľa aj zaujímavých informácií, skrátka je čo čítať. Autorka zvolila zvláštnu formu citovania. Nie sú to ani citácie pod čiarou alebo odkazy na zoznam literatúry, ale celé texty z prameňov a literatúry, ktoré sú vsadené priamo do textu a farebnou plochou od neho odlišené. Text monografie je sprevádzaný veľkým množstvom autentických dobových fotografií, ktoré sú len miestami doplnené rekonštrukciami alebo farebnými fotografiami zbierok prípadne interiérov v Múzeu liptovskej dediny. Publikácia má výbornú a nápaditú grafickú úpravu. Upúta hneď jej obálka, na ktorej je zobrazený riadny chlap a nie sladkastý obrázok nejakého javu tradičnej kultúry.

Bežného čitateľa na publikácii, okrem obálky, zaujme najmä jej obrazová vybavenosť, ktorá je rozsiahla a svojím charakterom rozmanitá, navyše aj prítlačivá, lebo vo väčšine prípadov ľudia na fotografiách majú svoje mená, roky narodenia i úmrtia. Dokonca niektorí

majú uvedené aj prezývky, ktorých používanie v minulosti bolo úplne bežné, zvlášť keď v obci bolo viacero rodín s tým istým priezviskom. Mňa, ako etnológa, na publikácii zaujalo v prvom rade jej usporiadanie do kapitol. To nie je klasická regionálna monografia, na ktorú sme zvyknutí, ktorá začína prírodným prostredím, históriou, pokračuje tradičnou kultúrou a končí charakteristikou nárečia, alebo je rozdelená na javy materiálnej a duchovnej kultúry. V tomto prípade ide o plnokrvnú, nech mi je dopriate použiť tento expresívny výraz, etnologickú monografiu, ktorá nemá v našej doterajšej slovenskej etnologickej spisbe obdobu. Jej skladba je presne v duchu definície etnológie, ktorú sa snažím pri každej vhodnej príležitosti posledné roky propagovať. Etnológia je veda o spôsobe života etnických spoločenstiev. Pod spôsobom života treba chápať súhrn správania a činností, ktorými jednotlivec, sociálna skupina alebo celá spoločnosť uspokojuje svoje každodenné i príležitostné potreby, ktorými rozvíja a reprodukuje svoju existenciu. Hlavnými sférami, nosnými témami spôsobu života je práca, bývanie, stravovanie, odievanie, rodinný život a spoločenský život. Takto, v tomto duchu je usporiadaná aj práca Ivety Zuskinovej.

I. Zuskinová svojou monografiou nastavila príliš vysoko latku kvality, ktorú v budúcnosti budú musieť prípadní autori regionálnych monografií prekonať, pokiaľ nebudú chcieť

byť obvinení, že ju podliezli. Oprávnene môže vzniknúť otázka v čom vidím, alebo treba vidieť kvalitu monografie, v čom pramení jej kvalita? V prvom rade v jej štruktúre, ktorá je moderná a čitateľskej verejnosti prístupná, priateľská. V druhom rade, že je založená na veľkom množstve poznatkov, ktoré boli po dlhé roky systematicky zhromažďované. V texte priam cítiť dôvernú znalosť problematiky i samotných ľudí, ktorí boli predmetom záujmu autorky. V neposlednom rade sú to tiež odborné i ľudské kvality autorky. I. Zuskinová je jediná etnologička na Slovensku, ktorá dlhodobo pracuje v regionálnych, nechcem priamo napísať vo vidieckych pomeroch a napriek tomu pravidelne publikuje nielen v časopisoch alebo zborníkoch, ale aj knižne. Ak by som chcel vymenovať jej ďalšie odborné i organizačné aktivity, zabralo by to celý ďalší odsek. Všetkým tým prevyšuje aj mnohých odborných alebo vedeckých pracovníkov, ktorí pôsobia v nepomerne priaznivejších podmienkach na akademických alebo univerzitných pracoviskách. Nedá mi v tejto súvislosti nepoznamenať, že aj v ďalších regiónoch Slovenska žijú a pracujú mnohé etnologičky, etnológov je pomenej, ktoré majú obrovské znalosti o svojom regióne, sú priam živými regionálnymi encyklopédiami, ale nenašli v sebe odvahu či ochotu podstúpiť to riziko sadnúť si a odovzdať verejnosti svoje bohaté znalosti v podobe regionálnej monografie.

Mojmír Benža

STRELEC, Karol. Oblátnice. Martin : Vydavateľstvo Matice Slovenskej, 2014. 128 s. ISBN 978-80-811-5183-5.

Koncom roka 2014 sa dostala do rúk odbornej i laickej verejnosti monografia etnografa a múzejníka Karola Strelca Oblátnice. Publikácia bola uvedená na pôde Slovenského národného múzea v Martine 19. septembra 2014. Samotný pojem oblátnice, uvedený v jej názve, bol zavedený autorom a slúži na označenie predmetu na pečenie oblátok.

Počiatky prípravy a pečenia oblátok siahajú až k zavedeniu oblátkových hostií do obradov kresťanskej liturgie. Autor predkladá genézu oblátic používaných v sakrálnom prostredí, ich využitie v pekárenských korporáciách, až po rozšírenie do najširších vrstiev spoločnosti. Popisuje ich vznik, dobové modifikácie, ako aj na nich uplatňované dekoratívne motívy. Ako autor uvádza, v odbornej literatúre na Slovensku, nebola táto téma dosiaľ podrobnejšie prebádaná.

Publikácia je účelne členená do viacerých kapitol, ktoré na seba logicky nadväzujú. Úvodná kapitola *Začalo sa to kresťanstvom*, pojednáva o konštituovaní kresťanstva v rámci európskeho priestoru, čím zasadzuje ťažiskovú tému do širších kultúrnohistorických súvislostí.

V kapitole *Na počiatku bol chlieb* autor otvára tému obradového pečiva a predkladá jeho kontinuálny vývoj. Obradovému pečivu vo forme oblátok predchádzal oltárny a konzumný chlieb, ktorého formy boli vo svojich počiatkoch identické. Pri ranokresťanských bohoslužobných zhromaždeniach sa pri obrade lámania chleba využíval bežný kvasený chlieb, prinášaný ako dar. Konzumný chlieb bol značkovaný špeciálnymi pečatidlami s jednoduchými kresťanskými symbolmi, zaužívané bolo najmä signovanie s použitím kríža, tiež boli robené zárezy pre jednoduchšie lámanie. Postupne sa tak vyvinula podoba obradového chleba. Toto spoločné hodovanie malo symbolizovať Večeru Pána, ideu kresťanskej vzájomnosti. Koncom 2. storočia nadobúda liturgickú formu v podobe svätej omše, ktorej súčasťou sa stáva prijímanie eucharistie.

Pozoruhodné informácie prináša kapitola *Signovanie ešte jednotného oltárneho chleba*. Zaužívané bolo zdôrazňovanie významu a slávnostného charakteru eucharistie prostredníctvom okázalejšieho vzhľadu. Výroba tohto chleba bola v 4. storočí pridelená výlučne klerikom, keďže bola považovaná za úkon zbožnosti. Monografia dokumentuje vývoj a dobové modifikácie oltárneho chleba, ktorého bohatá symbolika obsahuje sakrálné námety, aj vyobrazenia svätcov. Autor poukazuje na využívanie prosforových pečatidiel rôznych rozmerov, vo viacerých tvarových formách a obsahových variantoch, a predkladá aj analýzu vybraných christogramov.

Kapitola *Vznik hostie a vývoj oblátic* je venovaná vzniku prvotných oblátic, ktorým predchádzalo zavedenie oblátkovej hostie pre umocnenie symboliky duševnej čistoty, do

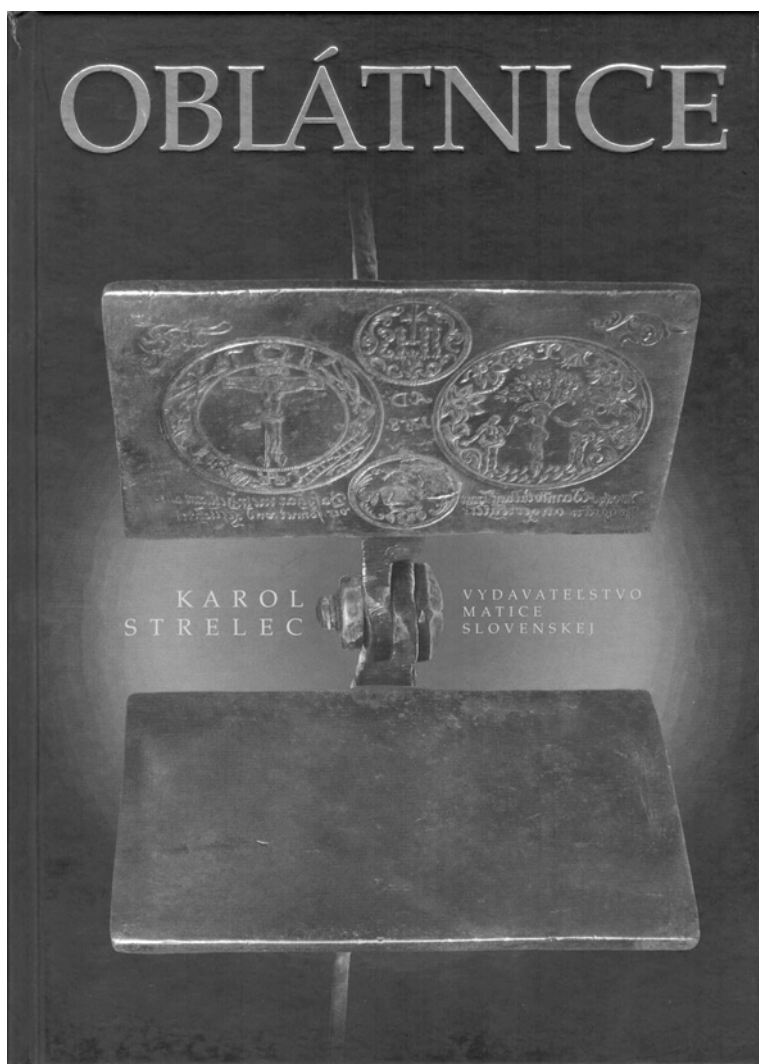
liturgických obradov latinskej cirkvi. V 9. storočí sa predpokladá nástup hostie a pravdepodobne aj prvých kliešťových železných foriem na ich vyhotovenie. V neskorom stredoveku je v archívnych a ikonografických prameňoch už doložená existencia oblátниц. Ich prvotnou funkciou bolo teda výlučne pečenie oblátkových hostií na liturgické účely. Boli spravidla menších rozmerov, s uplatnením dekoratívnych prvkov religiózneho charakteru. Neskôr vznikli oblátнице väčších rozmerov, využívajúce triviálnejšie biblické námety, ku ktorým sa pridružili aj svetské, najčastejšie heraldické motívy. Tie však mali odlišný spôsob uplatnenia. Oblátky tak postupne nadobúdajú funkciu sviatočného pečiva.

Najobsiahlejšou časťou publikácie je stať venovaná druhovým variantom, formám a obsahu dekóru oblátниц. Oblátнице – manuálny kovový nástroj kliešťového typu s dlhými rovnými rukoväťami, ktorého primárnou časťou sú náprotivné čeľuste kruhového, obdĺžnikového, oválneho či zriedka lichobežníkového tvaru. Z vnútornej strany čeľustí, na oboch, prípadne na jednej z platní, sú razením alebo rytím vytvorené dekoračné motívy, texty. Dekoračné vzory a sprievodné texty sú razené vždy invertne. Prevažná väčšina zachovaných oblátниц sú unikáty, boli zhotovované spravidla na objednávku, často obsahujú mená či monogramy majiteľov. Boli zhotovované výlučne ako remeselnícke produkty. Od 18. storočia sa objavujú aj hutnícky zhotovené kusy. Pri výrobe sa využívala technika razenia, zriedka doplnená rytím, mnoho z nich bolo zhotovených bez predlohy, využívali sa jednoduché razidlá bez predpísaných tvarov. Výzdobné prvky boli sakrálneho i profánneho charakteru. Autor sa podrobne venuje výkladu symboliky, popisuje dekoratívne motívy, monogramy, datovanie. Na území Slovenska sú doložené od 16. storočia kontinuálne takmer do polovice 20. storočia. Podľa konštatovania autora, zbierkové fondy múzeí disponujú týmito muzeálami, vzhľadom k ich charakteru a kontinuite využívania, v relatívne malom počte. Najväčšie zbierkové súbory, avšak nepresahujúce dve desiatky predmetov, uchováva Slovenské národné múzeum v Martine, Historické múzeum SNM v Bratislave a Múzeum mesta Bratislavy.

Dozvedáme sa, že oblátky ako forma tradičného obradového pečiva sa pôvodne viazali pravdepodobne k veľkonočnému obdobiu, ich zavedenie do vianočného obdobia bolo až druhotné. Autor tento fakt dáva do súvislosti s prebiehajúcou rekatolizáciou, kedy sa cirkev snažila upriamiť pozornosť na slávenie narodenia Krista. Domnieva sa, že v priebehu 18. storočia dochádza k zľudoveniu oblátниц aj samotných oblátok, s voľnejšími dekoratívnymi motívmi. V kapitole *Oblátka ako tradičné obradové pečivo* sa autor venuje vianočným oblátkam a ich významu v ľudovej viere. Pečenie vianočných oblátok bolo pôvodne výlučne výsadou kléru, následne po zavedení tereziánskych reforiem školstva prechádza do kompetencie učiteľov. Postupne sa pečenie oblátok stáva individuálnou záležitosťou jednotlivých domácností. Autor popisuje, čo pečeniu oblátok predchádzalo, samotný postup prípravy, ich dva zaužívané druhy a ingrediencie, ktoré obsahovali. Časť kapitoly venuje zvyklostiam spojeným s prípravou a užívaním tohto druhu obradového pečiva.

V polovici 20. storočia používanie a aj výroba oblátниц formou rukodielnej výroby zaniká, nahradili ich modernejšie nástroje využívané v domácnostiach a navyše pomerne rozšírená komerčná ponuka oblátok.

Autor čitateľovi ponúka obsiahly faktografický materiál. Téma je spracovaná komplexne, v obsírných kultúrohistorických súvislostiach, nevyhnutných pre pochopenie vývoja predmetného obradového pečiva a nástrojov na jeho výrobu. Publikácia disponuje bohatou obrazovou prílohou, ktorá dokladá tvrdenia autora, v niektorých prípadoch tiež slúži ako pomocný ikonografický prameň. Aj keď to na kvalite monografie neuberá, grafika publikácie – tlač textu v úzkych stĺpcoch, nie je zvolená úplne ideálne.

V odbornej etnografickej literatúre publikácia zaujme svoje náležité miesto nielen vďaka zámeru autora venovať pozornosť doposiaľ nie úplne prebádanej a relatívne zložitej problematike, ale najmä kvalitou spracovania témy, účelným prepojením faktografie s materiálnymi dokladmi, navyše s podrobnou analýzou ich obrazových reprodukcí.

Nadja Balošáková

JUBILEÁ

SPOMIENKY OŽÍVAJÚ...

(k životnému jubileu Blaženy Kmeťovej, Fedory Hanulovej a Viktórie Močáryovej)

Je krásne, keď sa človek dožije v zdraví a dobrej pohode úctyhodného veku. Čo však dnes znamená toto slovné spojenie? V podstate, vzhľadom na súčasné tempo života, možno veľa a možno nič. Veď človek, ktorý prežije zmysluplný život, neúprosny čas odrátavajúci každému spravodlivo si ani neuvedomí. Nemá čas zbytočne vracat' sa k tomu, čo a ako prežil, nemá čas a ani chuť si vyčítať, čo všetko mohol urobiť ináč, možno lepšie.

Pri životnom jubileu sa človek prirodzene zastaví a, ak vládze, tak si zaspomína, stretne sa s tými, ktorých má rád, ktorých si vážil, s ktorými sa stretával počas svojej aktívnej činnosti. Takéto stretnutie môže byť obojstranne krásne, ale pritom aj bolestivé, zákonite osloví každého z aktérov, ktorý mal tú možnosť dožiť sa ho, ako sa ho aj zúčastniť.

V kolektíve pracovníkov Slovenského národného múzea v Martine máme takéto šťastie. Napriek tomu, že možností takýchto stretnutí, či napísaných úprimných slov nie je veľa, predsa sú. V roku 2015 to boli výnimočne okrúhle jubileá troch z bývalých kolegyň, ktoré sa dožili krásnych 90. narodenín. Sú medzi nami aspoň symbolicky stále, aj keď možnosti osobných kontaktov, vzhľadom na ich vysoký vek, už sú relatívne obmedzené. Nemožno nespomenúť pani Viktóriu Močáryovú, ktorá pracovala v múzeu ako dozorkyňa zbierok v rokoch 1985 – 1991. Druhou jubilantkou je pani Fedora Hanulová, ktorá pôsobila dlhé roky (1963 – 1985) so svojim manželom Pavlom Hanulom (1964 – 1985) na tom skutočne najvyt'áženejšom pracovisku – Múzeu slovenskej dediny. Pracovali tu v čase, keď sa konkretizovala jeho myšlienka, robil intenzívny terénny výskum, uskutočňovala jeho stavebná realizácia, keď skanzen, ako sa pracovisko v tom čase medzi nami nazývalo, bol alfou a omegou činnosti múzea, na ktorú bol kladený najväčší pracovný dôraz. F. Hanulová ako dokumentaristka, spolu s manželom Pavlom, ktorý robil náročnú funkciu stavebného technika na atypickom stavenisku, výrazne sa na tejto úlohe podieľali a zanechali pri jej realizácii kus svojho osobného života. Obidvaja mali zvláštny zmysel pre humor, najmä manžel, ktorý bol známy tým, že ho máločo pri práci dokázalo vyvieť z rovnováhy, aj keď často išlo až o neriešiteľné situácie. S múzeom boli obidvaja ako rodení Martinčania priam osudovo spätí, práca v ňom bola pre nich symbolom úcty ku všetkému, čo táto celonárodná inštitúcia v tých rokoch znamenala. Osobné stretnutie s F. Hanulovou už nebolo, vzhľadom na jej zdravotný stav možné (P. Hanula zomrel v roku 1995), ale spomienky zostávajú.

Napriek svojmu veku však s kolektívom bývalých pracovníkov múzea, ale aj súčasných, oslávila svoje krásne životné jubileum pani Blažka Kmeťová. Bývalá kolegyňa, ale najmä priateľka patrí k tým, ktorí sú stále nesmierne aktívni, stretnutie s ktorými nám

dáva možnosť doslovne „nasat“ ich atmosféru pokoja, často napriek nie ľahkým životným zvratom neutíčajúci optimizmus a každodennú radosť zo života.

Rodená Martinčanka (Bieliková) sa krásnych deväťdesiatich rokov dožila vo februári tohto roku. Vek obdivuhodný, ale v jej prípade akoby nič neznamenajúci. Pri návšteve u nej doma, pri rozhovoroch s ňou, akoby čas strácal svoju dátumovú neúprosnosť, akoby v danom okamžiku nebol podstatný. Jej živá myseľ, pokora k životu, láska k rodine, ktorá ju dodnes obklopuje, to všetko je devízou, ktorú stretnutie s ňou prináša a zákonite každého obohacuje. Znásobená je navyše skutočnou úctou k mestu, v ktorom prežila celý svoj život, ako aj k inštitúcií, ktorej bola, napriek dôchodku dodnes je, nedeliteľnou súčasťou. Pri rozhovoroch s ňou akoby sa strácal nielen jej vek, ale aj minulosť v tom negatívnom zmysle slova vôbec. Poslucháča zaujme svojím interesom o všetko, čo sa deje okolo nás, o dianie v múzeu, pričom vtip, pohotovosť, ale aj aktuálnosť jej postrehov sú závideniahodné aj pre nás mladších.

Pani Kmeťová – Blažka, ako sme ju oslovovali my, kolegovia bez rozdielu veku, či pracovného zaradenia. V Slovenskom národnom múzeu odpracovala 21 rokov (1961 – 1982), kde nastúpila ako mladá, inteligentná, sčítaná, študovaná žena, v tom čase už aj matka a manželka, s ambíciou niečo dokázať, k čomu mala všetky predpoklady. Stredoškolské štúdium v rodnom Martine jej umožnilo stretnutia s už v tom čase významnými osobnosťami, akými boli prof. Ján Šikura, významný historik Turca a Martina, či prvý profesionálny etnograf Slovenského národného múzea Dr. Andrej Polonec. S ním neskôr, už ako pracovníčka múzea, denne spolupracovala. Blažka už v tom čase veľmi rada čítala (literatúra dodnes patrí k jej záľubám) a nezmenili to ani ťažké vojnové roky. Maturovala v roku 1945, čím dosiahla úspešný odrazový mostík pre štúdium ekonómie na Vysokej škole obchodnej v Bratislave. K tomuto krátkemu, o to však intenzívnejšiemu obdobiu, ju dodnes viaže veľmi

živá spomienka. V rámci svojej jazykovej prípravy dostala možnosť ísť na dvojmesačnú stáž na renomovanú univerzitu, na parížsku Sorbonnu, pričom v Paríži mala možnosť sa stretnúť s holandským riaditeľom kolégia, ktorý ju doslovne ohúril vedomosťami o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi. O tejto osobnosti veľa vedela z rodičovského domu, menej už z dobovej historickej literatúry. S jeho osobnými pamiatkami sa mala možnosť zoznámiť až neskôr ako pracovníčka múzea, kde je pozostalosť Štefánika uložená.

Vysokoškolské štúdium predčasne ukončila po stretnutí so životným partnerom, neskôr manželom, s ktorým prežila skutočne plnohodnotný, ľudsky naplnený osobný, ale aj pracovný život, v rodine našla všetko. Práci v múzeu sa dokázala venovať s maximálnym nasadením, a to vo všetkých funkciách, ktoré vykonávala. Najviac ju však zaujala práca dokumentaristky, postupne sa stala dokumentaristkou par excellence, skvele ovládajúcou viac ako stotisícový odborný katalóg etnografických zbierok. Dnes už možno konštatovať, že práve ona mu dala dnešnú podobu, ktorá je aj v súčasnosti, napriek moderným technológiám, základným informačným zdrojom pri štúdiu rozsiahleho zbierkového fondu SNM v Martine. Bola jeho modus operandi, súčasne odbornou poradkyňou, na úsudok ktorej sa vždy dalo spoľahnúť a ktorej rada bola často cennejšia ako dostupná literatúra. Bola však predovšetkým kolegyňou, priateľkou, radcom, často aj v súkromných problémoch, najmä nám mladším nikdy neodoprela svoju pomoc.

Naša Blažka je už roky na dôchodku. Nestráca však kontakt s múzeom (veď do jeho priestorov to mala a stále má veľmi blízko). Napriek svojmu veku je veľmi čulá, obklopená dnes už dospelými deťmi, vnúčatmi, pravnúčatmi. Pokiaľ ešte vládala, bola pravidelnou návštevníčkou všetkých spoločenských aktivít, a to nielen v múzeu. Navštevovala otvorenia výstav, stretávala sa s ľuďmi – s Martinčanmi, medzi ktorými mala veľa známych. Dnes sa venuje čítaniu kníh, ľúšti krížovky. Napriek tomu, že je už niekoľko rokov vdovou, zvláda terajší život s obdivuhodnou ľahkosťou, a predovšetkým pokorou. Chvilé strávené s ňou sú plné spomienok, ale aj záujmu o súčasnosť, o múzeum, o kultúru a umenie všeobecne. Jej postrehy sú neobyčajne aktuálne, na mnohé problémy, ktoré nás v súčasnosti obklopujú, reaguje s rozvahou a múdrosťou človeka sčítaného, nezaťaženého minulosťou, schopného rozumného úsudku v každej situácii.

Pre generácie pracovníkov pôsobiacich v SNM v Martine v 2. polovici 20. storočia Blažka predstavovala a dodnes predstavuje nevyčerpatelnú studnicu. A nielen spomienok, ale predovšetkým životnej múdrosti, láskavosti, úcty k životu, k práci, ktorú vykonávala, ku všetkým, ktorých poznala a s ktorými sa stretávala. Blažke, ktorej životné jubileum sme si pripomenuli vo februári 2015 v jej milovanom múzeu, v kruhu blízkych priateľov, kolegov, dnes už bývalých spolupracovníkov, sme spoločne zaželeli najmä zdravie a stále neutíchajúcu chuť do života. Pripájame aj poďakovanie za všetko, čo našej generácii symbolizuje, a to predovšetkým vzťah k inštitúcii, predstavujúcej pre nás symbol toho národného v tom najpravejšom zmysle slova. Aj vďaka Blažke Kmeťovej tento pocit v nás pretrváva dodnes.

Eva Králiková

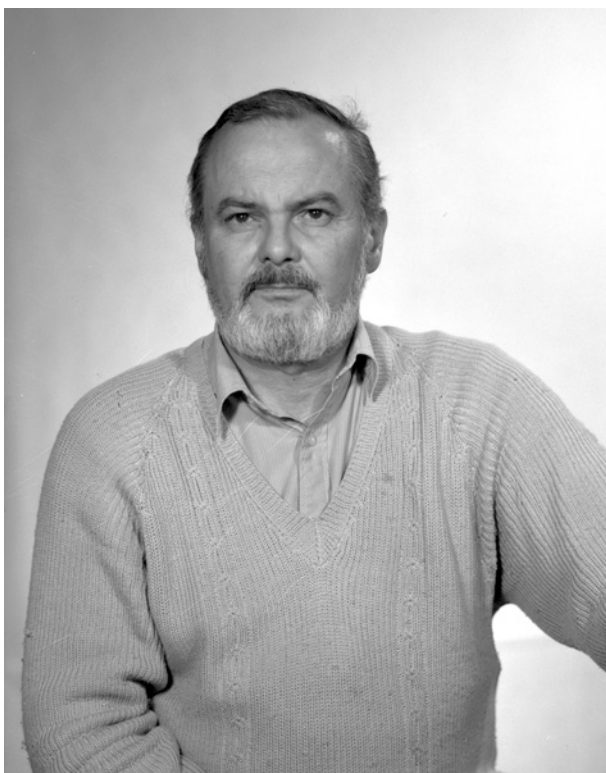
NEKROLÓGY

ZA IGOROM KRIŠTEKOM

(*27. apríl 1936, Bartošova Lehôtka – †17. február 2015, Martin)

V roku 2006 sme náš zborník symbolicky venovali PhDr. Igorovi Krištekovi, CSc., a to pri príležitosti jeho životného jubilea. Spolu so zdravicou a želaním pevného zdravia do ďalších rokov sme zároveň publikovali aj časť jeho spomienok na prvé roky pôsobenia v Slovenskom národnom múzeu v Martine. V priebežných rozhovoroch sme sa k týmto spomienkam často vracali a dúfali, že v nich bude jubilant pokračovať, aby sme ich priniesli na stránkach zborníka pri príležitosti jeho ďalšieho okrúhleho životného jubilea. Cesty osudu sú však nevyspytateľné. Igor Krištek nás opustil ešte pred svojou osemdesiatkou a nenávratne so sebou zobral všetko nedopovedané a nenapísané.

Slovenské národné múzeum v Martine bolo jeho zamilovaným pracoviskom. Ako sám napísal v spomienkovom zborníku (V múzeu vážne i prostopašne. Martin, 2007) „... po prvýkrát to bolo v roku 1957, kedy ma – na vyžiadanie pána správcu Geryka na Katedre národopisu FFUK v Bratislave o brigádnika... docent Melicherčík vyslal do Martina. Zo Zvolena, kde bývala naša rodina, som vláčikom osobáčikom prišiel do Martina a priamo zo stanice rovnou ulicou do múzea... V júli 1959 som nastúpil do zamestnania v SNM v Martine ako novopečený absolvent... a v júli 1961 po absolvovaní základnej vojenskej služby už ozaj do práce. Kým pred vojenčinou som bol zaradený ako odborný lektor, po návrate som sa dostal do oddelenia ľudovej výroby a remesiel.“ To už bol celkom nakažený múzejnou chorobou, ktorej symptómy, ako hovoril, sa prejavujú túžbou hľadať a nachádzať, prpláť sa v minulosti, vyhrabávať a oprašovať zlomky zachované pre pamäť budúcich generácií. Ako nový odborný asistent už našiel múzeum v obsahovej i fyzickej prestavbe v rámci zlúčenia s bratislavským Slovenským múzeom a profilovania pracoviska na Národopisný odbor Slovenského národného múzea. Z pozície odborného asistenta sa Igor Krištek postupne vypracoval na vedúceho oddelenia, zástupcu riaditeľa a od roku 1975 až do roku 1988 riaditeľa SNM v Martine. Výrazne sa podieľal na všetkých veľkých vedeckých výzvach slovenskej etnológie 60. a 70. rokov 20. storočia. Ako uviedol, „... pre mňa to bolo obdobím tvorivého rozmachu, dozrievania a veľkých pracovných príležitostí“. Po nástupe do funkcie riaditeľa sa s plným nasadením zamerl na ťažiskové úlohy múzea, ktoré svojím kvalitatívnym rozvojom v mnohom predznamovali ďalší vývoj celého národopisného múzejníctva na Slovensku. Vo vedeckovýskumnej oblasti sa zaoberal predovšetkým výskumom ľudových remesiel, osobitne kováčstva – tradičné ľudové kováčstvo na Orave a v Turci bolo aj témou jeho kandidátskej práce, ktorú obhájil v roku 1971. V ďalšom období sa ťažiskom jeho vedeckovýskumnej činnosti stala problematika národopisného múzejníctva.

V rokoch 1967 – 1968 spracoval libreto a scenár stálej expozície „Galéria ľudového výtvarného umenia“, ktorá bola verejnosti sprístupnená v roku 1968 pri príležitosti jubilejných osláv slovenského múzejníctva. Bola to jeho prvá väčšia výstavná aktivita, po ktorej už nasledovala príprava na realizáciu nových národopisných expozícií v druhej budove SNM. Stal sa ich hlavným scenáristom. V troch základných častiach „Človek a pôda, Človek a odev, Človek a materiál“ boli realizované a sprístupnené v rokoch 1974 – 1975. Expozície patrili k najúspešnejším a najprogressívnejším vo vtedajšej československej muzeológii a stali sa príkladom tvorivej aplikácie národopisnej vedy v modernej muzeologickej praxi. Mimoriadne významný je podiel I. Krišteka ako hlavného scenáristu na budovaní Múzea slovenskej dediny ako celoslovenskej národopisnej expozície v prírode.

Vedecký odkaz I. Krišteka v oblasti etnografie a problematiky múzeí v prírode je značný. Vypovedajú o tom nielen vyššie uvedené realizácie, bohatá publikačná činnosť, ale aj tvorivá spolupráca a mimoriadne významné a úspešné spoločné projekty s partnerskými inštitúciami, predovšetkým dnešným Ústavom etnológie SAV, Valašským muzeom v prírode v Rožnove pod Radhoštem a Národným ústavom lidové kultury v Strážnici. 70. a 80. roky 20. storočia možno spätne označiť za veľmi progresívne a úspešné obdobie slovenskej etnológie a muzeológie a I. Krišteka osobne k nemu prispel svojím nezanebateľným podielom.

Vďačne spomíname, že mnohí z nás nastupovali do múzea práve pod jeho vedením. Pod jeho dohľadom sme sa učili a naučili mnohé odborné činnosti a postupne sme prevzali správu a chod tejto inštitúcie.

Aj po odchode z múzea v roku 1991 sa živo zaujímal o dianie v etnológii, folklórnom hnutí, písal odborné i popularizačné články. Viedol Muzeálnu slovenskú spoločnosť, spolupracoval s Národným osvetovým centrom, miestnymi odbormi Matice slovenskej, podnecoval k štúdiu regionálnej histórie, ktorú prezentoval všetkými prostriedkami – v tlači, prednáškami, kurzami i v spolupráci s jeho srdcu blízkymi muzikantmi, folklórnymi súbormi a skupinami. Predovšetkým ho však zaujímal múzeum, často sa zastavil, pýtal a poradil i zaspomínal, vždy s jemu príznačným šarmom, úsmevom a nezlomným optimizmom.

„Múzeum, práca v ňom, ľudia, ktorí stáli a pomáhali mi v počiatkoch... všetci tí, s ktorými som prichádzal denne do styku, zanechali vo mne stopu i stopy... Všetkému a všetkým som za to povďačný.“ Prinajmenšom rovnako povďačná je celá jedna početná generácia nielen martinských múzejníkov Igorovi Krištekovovi za to, že mala možnosť vo svojom profesionálnom živote pracovať s ním, poznať ho a tešiť sa z jeho priazne.

Čeť jeho pamiatke!

Mária Halmová

BIBLIOGRAFIA

BIBLIOGRAFIA PRÍSPEVKOV ZBORNÍKA SNM – ETNOGRAFIA ZA ROKY 2005 – 2014

*Anna Peťová, Slovenské národné múzeum v Martine;
e-mail: anna.petova@snm.sk*

Úvod

Doteraz publikované bibliografické prehľady príspevkov boli publikované v Zborníku SNM – Etnografia, 9, 1968, roč. 62; 19, 1978, roč. 72; 27, 1986, roč. 80; 36, 1995, roč. 89; 46, 2005, roč. 99. Hlavnú obsahovú líniu zborníka určuje jeho podnázov – Etnografia. Formálnu, vnútornú štruktúru publikácie tvoria (s menšími obmenami) rubriky: Úvod (príhovor vovádza čitateľa do určitej špecializovanej tematiky, na ktorú je daný ročník zborníka zameraný), Štúdie a materiály (vytvárajú podstatnú časť konkrétneho ročníka, rozvádzajú a konkretizujú Úvodom avizované témy), Správy, Recenzie a informácie, Jubileá a Nekrológy. Každé desaťročie zborníka uzatvára Bibliografia a záverom každého ročníka je Obsah. Od roku 2010 všetky ťažiskové príspevky zborníka obsahujú anglické resumé, alebo anglickú mutáciu celého príspevku, taktiež abstrakt a kľúčové slová v angličtine. Obsah zborníka tvorí aj jeho anglická mutácia.

Predkladaná bibliografia 2005 – 2014 obsahuje (okrem úvodu a charakteristiky jednotlivých ročníkov) abecedný prehľad príspevkov publikovaných v etnografickom zborníku v rokoch 2005 – 2014. Keďže každý záznam v bibliografickom prehľade má totožný – identický zdroj: Zborník Slovenského národného múzea – Etnografia, okrem prvého príspevku, ktorý je popísaný kompletne, uvádzame pri ostatných príspevkoch (z praktických dôvodov) len meniace sa údaje bibliografického popisu (číslo, rok, ročník, strany a poznámku, ktorá obsahuje upozornenie na inojazyčnú verziu príspevku alebo inojazyčné resumé). Neuvádzame ISSN 0139-5475. Editorov (zostavovateľov) jednotlivých ročníkov uvádzame v rámci charakteristiky ročníkov zborníka. Bibliografická citácia je rozšírená o anglický preklad názvu, pokiaľ tento existuje. Popis vychádza z tradičnej formy citovania zborníka za posledné roky inšpirujú sa STN ISO 690:2012, *Informácia a dokumentácia – Návod na tvorbu bibliografických odkazov na informačné pramene a ich citovanie*.

Bibliografia ďalej obsahuje autorsko-menný register, ktorý zahŕňa autorov príspevkov Zborníka, ďalej mená z nekrológov a jubileá s identifikátorom „o ňom“ alebo „o nej“ a tiež autorov recenzovaných diel – meno s identifikátorom v zátvorke „rec“. Napr.: Langer, Jiří (Rec.) označuje, že v abecednom bibliografickom prehľade sa nachádza recenzia diela uvedeného autora. V registri sa môže autor vyskytnúť trikrát: ako autor príspevku, ako „predmet príspevku“ a ako autor recenzovaného diela. V prípade autoriek, ktoré publikovali pod dvoma priezviskami sme použili pridružovací odkaz „pozri aj“. Napr. Molnárová, Katarína pozri aj Očková, Katarína. V prípade autoriek používajúcich konštantne zdvojené

priezvisko, napr. Mintalová-Zubercová, Zora sme použili odkaz vylučovací. Napr. Zubercová, Zora pozri Mintalová-Zubercová, Zora.

Bibliografia je tiež obohatená o tematický register v slovenčine i v angličtine. Tematický register v slovenčine obsahuje okrem kľúčových slov aj názvy inštitúcií a geografické názvy. Tematický register v angličtine obsahuje len kľúčové slová (okrem pár jednoznačných výnimiek názvov inštitúcií a geografických termínov). Každá položka z jednotlivého registra je previazaná s odkazom na konkrétny príspevok v bibliografickom abecednom prehľade. Najmä synonymické termíny sú previazané pridružovacím odkazom „pozri aj“ (See also). Len pri termínoch, ktoré sa v príspevkoch síce nevyskytli, ale pri vyhľadávaní by mohli byť relevantné z používateľského hľadiska, použili sme vylučovací odkaz „pozri“ (See). Napr. nevesty pozri mladuchy.

Tvar kľúčových slov je stanovený podľa normy LCSH, a to najmä pri viacnásobných prívlastkoch, ktoré sa neodporúčajú. Môžeme ich používať len výnimočne vo veľmi ustálených, nemenných spojeniach. Preto termíny ako drevené artikulárne kostoly sú upravené nasledovne: drevené kostoly, artikulárne kostoly, pričom prostredníctvom odkazov sa termíny v indexe „stretnú“. Boolovské operátory, ktoré poznáme aj z internetu, prostredníctvom kvalitných vyhľadávačov nájdú síce akýkoľvek prívlastok pripojený k substantívu, ibaže situácia v indexe (Registri) v printovej podobe (ako aj napr. v lístkovom katalógu) je podstatne iná.

Tematické zameranie jednotlivých ročníkov zborníka

V roku 2005 bol Zborník zameraný na problematiku múzejnej dokumentácie kultúry národnostných menšín, konkrétne rómskej. Tvorili ho príspevky, ktoré odzneli na medzinárodnej konferencii „Úloha múzeí v procesoch kultúrnej zmeny Rómov“, ktorú zorganizovalo SNM v Martine – Múzeum kultúry Rómov na Slovensku. Cieľom príspevkov bolo nielen preukázať životaschopnosť spomínaného pracoviska, ale najmä schopnosť „riešiť takú závažnú problematiku, akou je múzejná dokumentácia rómskej kultúry v celoslovenskom kontexte“. Zostavovateľkou zborníka je PhDr. Mária Halmová.

100. výročie vzniku, ako pokračovateľ Zborníka MSS, oslávil Zborník SNM – Etnografia v roku 2006. Prezentuje koncepciu rozvoja Múzea slovenskej dediny a zároveň je spomienkovou publikáciou na významných činovníkov SNM v Martine v jeho novodobej histórii. Zostavovateľkou zborníka je PhDr. Mária Halmová.

Príspevková rôznorodosť je charakteristická pre vydanie Zborníka v roku 2007 – obsahuje štúdie o objektoch v Múzeu slovenskej dediny z hľadiska historicko-etnografického a štúdiu o vývoji koncepcií budovania európskych múzeí v prírode, materiály mapujúce prezentačnú činnosť pracovísk z Čiech, Poľska a tiež SNM v Martine, ako aj štúdiu o koncepcii novej expozície SNM v Martine. Zostavovateľkou zborníka je PhDr. Mária Halmová.

Zborník Etnografia je v roku 2008 zameraný na historicko-etnografické spracovanie expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny. Ide o štúdie k dejinám obecnej správy a žandárskych staníc v Turci a konkrétnym usadlostiam z Liptovskej Lúžnej a Dubového. Predchádzajú im širšie koncipované príspevky k sociálnym a kultúrnym súvislostiam života vidieckych spoločenstiev na Slovensku v 20. storočí a dreveným artikulárnym kostolom na Slovensku. Storočníci úmrtia A. Kmeťa a storočníci sprístupnenia expozícií v prvej budove SNM je venovaný Zborník SNM – Kmetianum 2008. Zostavovateľkou zborníka je PhDr. Mária Halmová.

Obsahovú náplň zborníka v roku 2009 tvorili ďalšie historicko-etnografické štúdie objektov MSD, predovšetkým v regiónoch Turiec a Liptov. Štúdia o Martinovi Benkovi uzatvára rubriku „Štúdie a materiály“. Zostavovateľkou zborníka je PhDr. Anna Kiripolská.

Témou Zborníka v roku 2010 je koncepcia prípravy novej expozície SNM v Martine. Tvoria ho ďalej príspevky o ženských zásterách v ľudovom odevu, štúdia o živnostníkoch v Martine, o českom fenoméne v 1. čs. pozemkovej reforme, o zbierke filatelie v archíve SNM v Martine a jej zakladateľovi J. Gerykovi a iné. Zostavovateľkou zborníka je PhDr. Marta Pastieriková, CSc.

Zborník z roku 2011 je monotematicky zameraný na ľudový odev. Odráža fakt, že z rozsiahleho zbierkového fondu SNM v Martine najväčšiu časť tvoria zbierky tradičného ľudového odevu a textilu, vrátane tradičnej obuvi a odevných doplnkov. Taktiež je venovaný životnému jubileu Mojmíra Benžu, dlhoročného kurátora vyššie uvedeného zbierkového fondu SNM v Martine. Zostavovateľkou zborníka je PhDr. Alžbeta Gazdíková.

V roku 2012 uplynulo štyridsať rokov od sprístupnenia Múzea slovenskej dediny, a práve preto je Zborník zameraný najmä na túto najväčšiu národopisnú expozíciu v prírode a dedikovaný jej zakladateľovi Štefanovi Mruškovičovi pri príležitosti jeho 80. narodenín. Zostavovateľkami zborníka sú PhDr. Mária Halmová a PhDr. Anna Kiripolská.

V jubilejnom roku 120. výročia založenia Muzeálnej slovenskej spoločnosti prináša zborník v roku 2013 príspevky zamerané na dejiny tejto inštitúcie a budovanie múzejných zbierok. Nosnú tému dotvárajú príspevky k dejinám akvizičnej činnosti kultúrohistorického fondu a príspevky k problematike ornamentiky výrobkov slovenských drotárov, džbankárskej výroby v Bolerázi a historických konštrukcií krovov v Turci. Zostavovateľkou zborníka je PhDr. Mária Halmová.

V roku 2014 boli v Zborníku publikované ďalšie výsledky vedeckovýskumnej úlohy Múzea slovenskej dediny a tiež príspevky z medzinárodného seminára, ktorý bol výsledkom bilaterálneho projektu „Výmena skúseností v oblasti výskumu, dokumentácie, realizácie a prezentácie národopisných múzeí v prírode, so zreteľom na technické stavby“, realizovaného SNM v Martine a CNM Astra v rumunskom Sibiu. Ďalšie príspevky sú venované historickým krovom regiónov Oravy a Kysúc, habánskej fajanse, nástennej maľbe Jozefa Hanulu, dejinám obchodu s drevom a pltníctvu. Zostavovateľkami zborníka sú PhDr. Mária Halmová a Mgr. Katarína Očková.

Bibliografický prehľad príspevkov Zborníka SNM – Etnografia v rokoch 2005 – 2014

- 001. BARTOSZ, Adam.** Romska droga – wystawa w Muzeum narodowym w Martine. In *Zborník slovenského národného múzea v Martine : Etnografia 50*. Roč. CIII. Martin : Slovenské národné múzeum, **2009**, s. 155-157. ISBN 80-8060-240-6.
- 002. BARTOSZ, Adam.** The Roma collection at the Tarnów Ethnographic Museum=Kolekcja/fond Rómov v Etnografickom múzeu v Tarnove. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 37-44. ISBN 80-8060-166-6. – (Súhrn v slo., s. 44.)
- 003. BELIČKOVÁ, Katarína.** Využívanie prvkov ľudovej ornamentiky v dámskom odievaní na Slovensku v priebehu 60. – 70. rokov 20. storočia=The Use of Folk Ornamentation Elements in Women's Apparel in Slovakia in the Sixties and Seventies of the 20th century. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 108-122. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
- 004. BEŇUŠOVÁ, Elena.** Nové smery v tkáčskej produkcii na Orave v súčasnosti=New Trends in Textile Production in the Orava Region nowadays. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 164-175. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)

005. **BENŽA, Mojmír.** Slovensko-slovenské vzťahy v tradičnom odevu a obuvi=Slovak-Slovak Relations in Traditional Clothing and Footwear. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 65-89. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
006. **BENŽA, Mojmír.** Za Magdalénou Kaňovou (1928 – 1913). In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 168-169. ISBN 80-8060-311-3.
007. **BODOROVÁ, Oľga.** Dokumentácia a prezentácia rómskej kultúry v Gemersko-Malohontskom múzeu v Rimavskej Sobote=Documentation and Presentation of the Roma Culture in the Gemer-Malohont Museum in Rimavská Sobota. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 82-92. ISBN 80-8060-166-6. – (Res. v angl., s. 92.)
008. **BRNOVÁ, Ľubica.** Bibliografický prehľad vydaní edičných titulov Slovenského národného múzea v Martine za roky 1995 – 2004 s menným a tematickým registrom príspevkov Zborníka SNM – Etnografia, roč. 89 – 98, 1995 – 2004. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 119-135. ISBN 80-8060-166-6.
009. **BRYOL, Radek – GESIERICH, MILAN.** SBÍRKA TECHNICKÝCH STAVEB VE VALAŠSKÉM MUZEU V PŘÍRODĚ V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM=COLLECTION OF THE TECHNICAL BUILDINGS IN THE WALLACHIAN OPEN-AIR MUSEUM IN ROŽNOV POD RADHOŠTĚM. IN ... 55. ROČ. CVIII. ... **2014**, S. 42-52. ISBN 80-80-60-346-5. – (ABSTRAKT, KLÚČ. SLOVÁ, RES. ANGL.)
010. **DECHEVA, Mirella.** The Experience of the Bulgarian Ethnography Museum in the Processes of Roma Cultural Changes=Skúsenosti Bulharského etnografického múzea v procesoch rómskych kultúrnych zmien. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 58-66. ISBN 80-8060-166-6. – (Súhrn v slo., s. 66.)
011. **DUDÁŠ, Miloš.** Drevené artikularne kostoly v náboženských, historicko-politických a architektonických súvislostiach=Wooden Articulated Churches in Religious, Historical, Political and Architectural Consequences. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 20-49. ISBN 80-8060-225-3. – (Res. v angl., s. 50.)
012. **ĎUDÍKOVÁ, Adriana.** O filatelii v Slovenskom národnom múzeu v Martine=Philately in the Slovak National Museum, Martin. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 149-163. ISBN 80-8060-256-7. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
013. **ĎUDÍKOVÁ, Adriana.** Osobný fond Andreja Polonca v archíve Slovenského národného múzea v Martine. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 179-181. ISBN 80-8060-190-9.
014. **ĎURDÍKOVÁ, Jaroslava.** Návrh rekonštrukcie biotopu regiónu Liptov v Múzeu slovenskej dediny=Reconstruction Projects of habitats of the Liptov Region within the Museum of the Slovak Village. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 66-88. ISBN 80-8060-292-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
015. **ĎURIAN, Karol – KRUŠINSKÝ, Peter – SUCHÝ, Ľubomír.** Dokumentácia historických krovných konštrukcií na území regiónu Turiec. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 123-135. ISBN 80-8060-311-3.
016. **ĎURIAN, Karol – KRUŠINSKÝ, Peter – SUCHÝ, Ľubor.** Krovky na historických objektoch Oravy a Kysúc=Roof frames in historical buildings in the Orava and Kysuce Regions. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 77-101. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
017. **DVOŘÁKOVÁ, Hana.** Obrázky ze života moravského venkova. Nárys provozu a koncepce stálé expozice v Etnografickém ústavu Moravského zemského muzea. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 61-64. ISBN 80-8060-213-0.

018. **FEDIČ, Vasil.** Oddelenie rómskej kultúry Vihorlatského múzea v Humennom=Department of Roma Culture, Vihorlat Museum, Humenné. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 93-98. ISBN 80-8060-166-6. – (Res. v angl.)
019. **FERKLOVÁ, Daša.** [Recenzia] Fapšo, Ladislav – Mrva, Marián. Drotárova cesta. Žilina : Facta non verba, a. z., 2010, 160 s. Angl. a chorvát. res. Obr. príl. v texte. ISBN 978-80-970478-1-8. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 169-173. ISBN 80-8060-292-5.
020. **FERKLOVÁ, Daša.** [Recenzia] Fapšo, Ladislav. Použitie liatiny v drotárskom prostredí. Žilina : Facta Non Verba/Memoria nostra, 2011, 80 s., obr. príl. v texte. Angl. res. ISBN 978-80-970478-5-6. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 160-163. ISBN 80-8060-311-3.
021. **FERKLOVÁ, Daša.** [Recenzia] Mlynka, Ladislav: Remeselník vo vidieckom prostredí (Remeslo a status remeselníka v lokálnom spoločenstve). Bratislava : Stimul – centrum informatiky a vzdelávania, FiFUK, 2004. 188 s., angl. a nem. res., 32 foto v texte. ISBN 80-88982-88-X. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 105-109. ISBN 80-8060-213-0.
022. **FERKLOVÁ, Daša.** [Recenzia] Zuskinová, Iveta. Ľudová modrotlač v Liptove. Spoločnosť Múzea liptovskej dediny, Liptovský Hrádok, 2008. 87 s., 103 foto v texte. ISBN 978-80-968054-6-4. In ... 50. Roč. CII. ... **2009**, s. 166-168. ISBN 80-8060-240-6.
023. **FERKLOVÁ, Daša.** Eugen Lazišťan (1917 – 2006). In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 195-197. ISBN 80-8060-190-9.
024. **FERKLOVÁ, Daša.** Fotografia ako prameň výskumu ľudového odevu v diele Karola Plicku=Photography as a Source of Folk Costumes research in the Works of Karol Plicka. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 192-210. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
025. **FERKLOVÁ, Daša.** Karol Plicka v prezentačných aktivitách SNM v Martine v rokoch 2013 – 2014. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 207-209. ISBN 80-8060-346-5.
026. **FERKLOVÁ, Daša.** Roľnícka usadlosť z Východnej=The Peasant Homestead from the Village of Východná. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 110-131. ISBN 80-8060-190-9. – (Res. v angl., s. 132.)
027. **FERKLOVÁ, Daša.** Usadlosť z Liptovskej Lúžnej=A Farmhouse from the Village of Liptovská Lúžna. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 82-102. ISBN 80-8060-225-3. – (Res. v angl.)
028. **FERKLOVÁ, Daša.** Želiarsky obytný dom z Vitálišoviec=A Dwelling House from the Village of Vitálišovce. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 106-120. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 121.)
029. **FERKLOVÁ, Daša.** Živnostníci – remeselníci a obchodníci – v meste Martin=Tradesmen – Craftsmen and Businessmen – in the Town of Martin. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 86-118. ISBN 80-8060-256-7. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
030. **FILEO, Rastislav – PÖSS, Ondrej.** Nemecká usadlosť z Horného Turčeka=A German farm Stead in the Village of Horný Turček. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 47-56. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 57.)
031. **GANCARZ, Natalia.** Skansen cigaňsky w samym środtku miasta. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 204-207. ISBN 80-8060256-7.
032. **GAZDÍKOVÁ, Alžbeta.** Akvizičná činnosť Slovenského národného múzea v Martine v rokoch 2005 – 2009. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 172-177. ISBN 80-8060-256-7.
033. **GAZDÍKOVÁ, Alžbeta.** Predslov=Introduction. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 5-6. ISBN 80-8060-274-1. – (Súbež. text v angl., s. 7-8.)

034. **GAZDÍKOVÁ, Alžbeta.** Roľnícka usadlosť z Dubového č. 159 – 160=A Farmhouse No 159 – 160 from the Village of Dubové. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 73-80. ISBN 80-8060-225-3. – (Res. v angl., s. 81.)
035. **GAZDÍKOVÁ, Alžbeta.** Terminológia tradičného odevu na Slovensku=Terminology in Traditional Clothing in Slovakia. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 9-27. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
036. **GAZDÍKOVÁ, Alžbeta.** Vlasta Jankovská (1953 – 2011). In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 245-246. ISBN 80-8060-274-1.
037. **GAZDÍKOVÁ, Alžbeta.** Ženské zástery v ľudovom odevu na Slovensku=Women's Aprons in Folk Costumes in Slovakia. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 31-85. ISBN 80-8060-256-7. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
038. **GESIERICH, Milan – BRYOL, Radek.** Sbíрка technických staveb ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm=Collection of the technical Buildings in the Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 42-52. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. angl.)
039. **HALMOVÁ, Mária – KIRIPOLSKÁ, Anna.** Predhovor=Introduction. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 5-6. ISBN 80-8060-292-5. – (Súbež. text v angl., s. 7-8.)
040. **HALMOVÁ, Mária – KRÁLIKOVÁ, Eva.** Za Nadeždou Fábryovou (1938 – 2008). In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 142-143. ISBN 80-8060-225-3.
041. **HALMOVÁ, Mária – OČKOVÁ, Katarína.** Predhovor=Introduction. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 5-7. ISBN 80-8060-346-5. – (Súbež. text v angl., s. 8-10.)
042. **HALMOVÁ, Mária.** Ing. František Matura (1939 – 2011). In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 243. ISBN 80-8060-274-1.
043. **HALMOVÁ, Mária.** Slovenské národné múzeum v rokoch 1952 – 1961=The Slovak National Museum in the years 1952 – 1961. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 7-21. ISBN 80-8060-311-3. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
044. **HALMOVÁ, Mária.** Usadlosť z Blatnice=The Homestead from the Village of Blatnica in the Museum of a Slovak Village. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 71-86. ISBN 80-8060-190-9. – (Res. v angl., s. 87.)
045. **HALMOVÁ, Mária.** Úvodom. Biografia Igora Krišteka=Introduction. Biography of Igor Krišteck. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 5-7. ISBN 80-8060-190-9. – (Súbež. text v angl., s. 8-10.)
046. **HALMOVÁ, Mária.** Úvodom=Introduction. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 5-6. – (Súbež. text v angl., s. 7-8.) ISBN 80-8060-166-6.
047. **HALMOVÁ, Mária.** Úvodom=Foreword. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 5. ISBN 80-8060-311-3. – (Súbež. text v angl., s. 6.)
048. **HALMOVÁ, Mária.** Úvodom=Introduction. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 5-6. ISBN 80-8060-213-0. – (Súbež. text v angl., s. 7-8.)
049. **HALMOVÁ, Mária.** Úvodom=Introduction. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 5-6. ISBN 80-8060-225-3. – (Súbež. text v angl., s. 7-8.)
050. **HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2012=Activities of the Slovak National Museum, Martin in 2012. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 148-153. ISBN 80-8060-311-3. – (Súbež. text v angl., s. 154-155.)
051. **HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2004=On the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2004. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 99-106. ISBN 80-8060-166-6. – (Súbež. text v angl., s. 104-106.)

- 052. HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2005=Activities of the Slovak National Museum, Martin in the Year 2005. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 182-188. ISBN 80-8060-190-9. – (Súbež. text v angl., s. 189-191.)
- 053. HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2007=Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2007. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 133-138. ISBN 80-8060-225-3. – (Súbež. text v angl., s. 139-141.)
- 054. HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2008. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 181-187. ISBN 80-8060-240-6. – (Súbež. text v angl., s. 188-190.)
- 055. HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2009=From activities of the Slovak National Museum in 2009. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 164-168. ISBN 80-8060-256-7. – (Súbež. text v angl., s. 169-171.)
- 056. HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2010=The Activity of the Slovak National Museum in Martin in 2010. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 211-216. ISBN 80-8060-274-1. – (Súbež. text v angl., s. 217-219.)
- 057. HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2011=From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2011. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 152-158. ISBN 80-8060-292-5. – (Súbež. text v angl., s. 159-161.)
- 058. HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2013=On the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2013. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 214-220. ISBN 80-8060-346-5. – (Súbež. text v angl., s. 221-223.)
- 059. HALMOVÁ, Mária.** Z činnosti Slovenského národného múzea v roku 2006=Activities of the Slovak National Museum in Martin. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 121-126. ISBN 80-8060-213-0. – (Súbež. text v angl., s. 127-129.)
- 060. HORVÁTH, Stanislav.** [Recenzia] Langer, Jiří – Kuča, Karel. Dřevěné kostely a zvonice v Evropě. Kostely. Svazek první; Zvonice. Svazek druhý. Paseka : Praha, Litomyšl 2009. Zv. I. 528 s.; Zv. II. 502 s. ISBN 978-80-7185-980-1, ISBN 978-80-71854-982-6. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 158-165. ISBN 80-8060-240-6.
- 061. HORVÁTH, Stanislav.** [Recenzia] Langer, Jiří. Atlas památek : Evropská muzea v přírodě. Nakl. Miloš Uhlíř – Baset, Praha, 2005, 896 s. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 172-175. ISBN 80-8060-190-9.
- 062. HORVÁTH, Stanislav.** [Recenzia] Slavkovský, Peter. Svet na odchode. Tradičná agrárna kultúra v strednej a južnej Európe. Bratislava : Veda, 2009. 216 s. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 211-214. ISBN 80-8060-256-7.
- 063. HORVÁTH, Stanislav.** [Recenzia] Slavkovský, Peter. Svet roľníka. Agrárna kultúra ako predmet etnografického výskumu. Bratislava : Veda, 2011, 135 s. ISBN 978-80-224-1250-6. Angl. res. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 162-168. ISBN 80-8060-292-5.
- 064. HORVÁTH, Stanislav.** Generálne opravy šindľových krytín na objektoch ľudovej architektúry v Múzeu slovenskej dediny. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 178-186. ISBN 80-8060-256-7.
- 065. HORVÁTH, Stanislav.** Hasičské zbrojnice v Turci a ich zastúpenie v Múzeu slovenskej dediny=Fire Stations in the Turiec and their Representation in the Museum of a Slovak Village). In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 25-38. ISBN 80-8060-190-9. – (Res. v angl., s. 38-39.)

066. **HORVÁTH, Stanislav.** Mlynárska usadlosť z Kaľamenovej – osada Čerňakov=A Flour-Milling House from the Village of Kaľamenová the Hamlet of Čerňakov. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 58-72. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 73-74.)
067. **HORVÁTH, Stanislav.** Pozdrav Josefovi Värekovi od slovenských kolegov a priateľov. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 133-135. ISBN 80-8060-213-0.
068. **HORVÁTH, Stanislav.** Spomienka na PhDr. Jaroslava Štiku, CSc. (1931 – 2010). In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 226-228. ISBN 80-8060-256-7.
069. **HORVÁTH, Stanislav.** Usadlosť murárskeho majstra z Vavrišova=The Homestead of a Master Builder from the Village of Vavrišovo). In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 88-107. ISBN 80-8060-190-9. – (Res. v angl., s. 108-109.)
070. **HORVÁTH, Stanislav.** Za univerzitným prof. PhDr. Richardom Jeřábkom, DrSc. (1931 – 2006). In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 204-206. ISBN 80-8060-190-9.
071. **HORVÁTH, Stanislav.** Žandárske stanice v Turci a ich zastúpenie v Múzeu slovenskej dediny=Gendarmeries in the Region of Turiec. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 65-71. ISBN 80-8060-225-3. – (Res. v angl., s. 71-72.)
072. **HORVÁTHOVÁ, Jana.** Miesto muzea v súčasnej romskej kultúre=The Status of Museums in the Contemporary Roma Culture. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 67-80. ISBN 80-8060-166-6. – (Res. v angl., s. 81.)
073. **HUPKO, Daniel.** K otázke vplyvu holičskej manufaktúry na džbankársku výrobu v Boleráze>About the impact of the Holíč faience manufactory on the jug production in Boleráz. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 112-122. ISBN 80-8060-311-3. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
074. **ILEČKOVÁ, Silvia.** PhDr. Mária Mariániová (Martinské roky 1943 – 1949). In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 197-202. ISBN 80-8060-346-5.
075. **JANOŠTÍN, Richard.** Technical buildings in the Orava Village Museum. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 190-194. ISBN 80-8060-346-5.
076. **JANOŠTÍNOVÁ, Marianna.** 24. konferencia Asociácie európskych múzeí v prírode. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 174-180. ISBN 80-8060-240-6.
077. **JANOŠTÍNOVÁ, Marianna.** Štruktúra programov v Múzeu oravskej dediny a ich realizácia=Structure of Programmes in the Museum Orava Village and their Implementation. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 105-120. ISBN 80-8060-292-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
078. **JASZCZOLT, Malgorzata.** Opracowanie koncepcji wystawy stałej. Założenia wstępne scenariusza „Polska kultura ludowa. Codziennosc – świętowanie.“. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 43-60. ISBN 80-8060-213-0.
079. **KADLECOVÁ, Tatiana.** Usadlosť zo Štiavnika č. 348 v Múzeu slovenskej dediny=Homestead No 348 from the Štiavnik Village in the Museum of the Slovak Village. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 9-26. ISBN 80-8060-292-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
080. **KIRIPOLSKÁ, Anna – HALMOVÁ, Mária.** Predhovor=Introduction. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 5-6. ISBN 80-8060-292-5. – (Súbež. text v angl., s. 7-8.)
081. **KIRIPOLSKÁ, Anna.** Cintorín v Múzeu slovenskej dediny=The Cemetery in the Museum of a Slovak Village). In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 40-69. ISBN 80-8060-190-9. – (Res. v angl., s. 70.)
082. **KIRIPOLSKÁ, Anna.** Dvojdom z Rakovej č. 295 – 296 v Múzeu slovenskej dediny=Duplex No 295 – 296 from the Raková Village in the Museum of the Slovak

- Village. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 27-45. ISBN 80-8060-292-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
- 083. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Historicko-etnografické štúdie expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny=Historical-ethnological Studies of Exhibition Groups, Homesteades and Objects in the Museum of a Slovak Village. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 21-22. ISBN 80-8060-190-9. – (Súbež. text v angl., s. 23-24.)
- 084. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Jiří Langer sedemdesiatnikom. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 192-194. ISBN 80-8060-190-9.
- 085. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Obecná správa v Turci=Local Administration in the Region of Turiec. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 51-63. ISBN 80-8060-225-3. – (Res. v angl., s. 64.)
- 086. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Prezentačné podujatia v Múzeu slovenskej dediny v rokoch 1997 – 2007. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 117-126. ISBN 80-8060-225-3.
- 087. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Realizácia aktivít rozvojového a investičného charakteru v Múzeu slovenskej dediny v rokoch 2004 – 2011. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 146-151. ISBN 80-8060-292-5.
- 088. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Sympóziu „Hlinené stavby – tradícia a súčasnosť“. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 195-196. ISBN 80-8060-346-5.
- 089. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Usadlosť z Čremošného=A Farmhouse from the Village of Čremošné. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 75-86. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 87-88.)
- 090. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Usadlosť z Rakovej č. 201 – 202 v Múzeu slovenskej dediny=Settlement from Raková No. 201 – 202 in the Museum of the Slovak Village. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 25-36. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. angl.)
- 091. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Úvodom=Introduction. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 5-6. ISBN 80-8060-240-6. – (Súbež. text v angl., s. 7-8.)
- 092. KIRIPOLSKÁ, Anna.** Workshop „Použití hlíny ve venkovském stavitelství“. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, roč. 107 (54), s. 143-145. ISBN 80-8060-311-3.
- 093. KIRIPOLSKÁ, Milena.** Stretnutie zamestnancov SNM v Martine. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 146-147. ISBN 80-8060-311-3.
- 094. KOWALCZYK, Marcin.** Ścieżka przemysłu wiejskiego w Muzeum Orawskim Parku Etnograficznym w Zubrzycy Górnej. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 182-189. ISBN 80-8060-346-5.
- 095. KRÁLIKOVÁ, Eva – Halmová, Mária.** Za Nadeždou Fábryovou (1938 – 2008). In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 142-143. ISBN 80-8060-225-3.
- 096. KRÁLIKOVÁ, Eva.** [Recenzia] Inventár rukopisov Archívu Literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice. Rukopisy Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Zost. Vojtech Šarluška. Slovenská národná knižnica : Martin, 2008, 214 s. ISBN 978-80-89301-11-9. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 169-173. ISBN 80-8060-240-6.
- 097. KRÁLIKOVÁ, Eva.** Cena Andreja Kmeťa za rok 2013. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 210-213. ISBN 80-8060-346-5.
- 098. KRÁLIKOVÁ, Eva.** PhDr. Vladimír Matula, DrSc. (1928 – 2011). In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 241-242. ISBN 80-8060-274-1.
- 099. KRÁLIKOVÁ, Eva.** Prežili, aby sme nezabudli... Spomienky na 1. svetovú vojnu v činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti a jej tajomníka a prvého správcu

- Slovenského národného múzea Jána Geryka. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 203-206. ISBN 80-8060-346-5.
100. **KRÁLIKOVÁ, Eva.** Soňa Felcanová (1927 – 2009). In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 221-223. ISBN 80-8060-256-7.
 101. **KRÁLIKOVÁ, Eva.** Stretnutie po desiatich rokoch (1997 – 2007). In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 130-132. ISBN 80-8060-213-0.
 102. **KRÁLIKOVÁ, Eva.** Za Filipom Lašutom (1945 – 2012). In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 176-178. ISBN 80-8060-292-5.
 103. **KRÁLIKOVÁ, Eva.** Za Milanom Slaninákom (25. 1. 1938 – 18. 12. 2004). In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 116-118. ISBN 80-8060-166-6.
 104. **KRIŠTEK, Igor – SLAVKOVSKÝ, Peter.** Za PhDr. Soňou Kovačevičovou, DrSc. (1921 – 2009). In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 218-220. ISBN 80-8060-256-7.
 105. **KRIŠTEK, Igor.** [Recenzia] Slavkovský, Peter. Slovenská etnografia (kompendium dejín vedného odboru). Bratislava : Veda, Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied, 2012, 127 s., obr. príl. V texte. angl. res. ISBN 978-80-224-1279-7. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 156-159. ISBN 80-8060-311-3.
 106. **KRIŠTEK, Igor.** Niekoľko reflexií na moje pôsobenie v Slovenskom národnom múzeu v Martine. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 13-20. ISBN 80-8060-190-9.
 107. **KRIŠTEK, Igor.** Zdravica Mojmirovi Benžovi k sedemdesiatke. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 238-240. ISBN 80-8060-274-1.
 108. **KRUŠINSKÝ, Peter – SUCHÝ, Ľubomír – ĎURIAN, Karol.** Dokumentácia historických krovných konštrukcií na území regiónu Turiec. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 123-135. ISBN 80-8060-311-3. – (Abstrakt, kľúč. slová.)
 109. **KRUŠINSKÝ, Peter – SUCHÝ, Ľubor – ĎURIAN, Karol.** Krovy na historických objektoch Oravy a Kysúc=Roof frames in historical buildings in the Orava and Kysuce Regions. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 77-101. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. angl.)
 110. **KŘÍŽ, Karol – STRAKA, Vladimír.** Štefan Rochos – „Motýle“. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 117-120. ISBN 80-8060-213-0.
 111. **LACKO, Richard.** Počiatky kresťanských farností v Turci so zameraním na rímskokatolícku farnosť vo Vrúcku=The Beginnings of Christian Parish Churches in Turiec with the Focus on the Roman Catholic Parish Church in Vrúcko. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 9-18. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 19.)
 112. **LANGER, Jiří.** Centrálna alebo regionálna koncepcia múzeí v prírode. In ... **2007** (48), roč. 101, s. 96-104. ISSN 0139-5475.
 113. **LANGER, Jiří.** Múzeum slovenskej dediny. Členenie plužiny a prírodné krajinotvorné prvky regionálnych areálov Orava, Kysuce, Turiec. Etnograficko-architektonická (krajinárska) štúdia.=Museum of the Slovak Village. Division of Agricultural Land and Natural Landscaping Elements in the Regions of Orava, Kysuce, Turiec. An ethnographic-architectural (landscape) study. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 11-24. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. angl.)
 114. **LANGER, Jiří.** Úloha technických zariadení v európskych múzeách v prírode=Roles of the Technical Installations in European Open-air Museums. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 37-41. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. angl.)
 115. **LANGER, Jiří.** Štefan Mruškovič. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 174-175. ISBN 80-8060-292-5. – (V príspevku je autor uvedený ako Langer, Juraj.)

116. **LIŠČÁK, Marián.** Z dejín obchodu s drevom a pltníctva na Kysuciach v prvej polovici 19. storočia vo svetle archívnych prameňov=On the history of the logging trade and rafting in the Kysuce region in the first half the 19th century in the light of archive sources. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 162-174. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. angl.)
117. **MANN, Arne B.** Rómovia, rómska kultúra, rómske múzeum=The Roma, Roma Culture, Roma Museum. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s.19-27. ISBN 80-8060-166-6. – (Súbež text v angl., s. 28-36.)
118. **MINTALOVÁ-ZUBERCOVÁ, Zora.** Ohýbaj ma mamko, pokiaľ som ja Janko... In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 232-237. ISBN 80-8060-274-1.
119. **MINTALOVÁ-ZUBERCOVÁ, Zora.** Vplyv ľudového odevu na mestské odievanie na Slovensku v období 2. polovice 19. storočia a 1. polovice 20. storočia=Impact of Folk Clothing on Urban Clothing in Slovakia in the 2nd Half of the 19th and the 1st Half of the 20th Century. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 90-107. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
120. **MOLNÁROVÁ, Katarína.** 23. konferencia Asociácie európskych múzeí v prírode. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 110-116. ISBN 80-8060-213-0.
121. **MOLNÁROVÁ, Katarína.** Dvojdom z Hubovej č. 131, 132=The Double-House Residence from Hubová, House Nos 131 and 132. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 9-27. ISBN 80-8060-213-0. – (Res. v angl., s. 27-28.)
122. **MOLNÁROVÁ, Katarína.** Štvordom z Hubovej=The Four-Generation House from the Village of Hubová. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 133-151. ISBN 80-8060-190-9. – (Res. v angl., s. 152.)
123. **MONCMANOVÁ, Ľubica.** [Recenzia] Senohrad 1135 – 2010. Zost. Hanakovič, Štefan a kol. Senohrad : Obecný úrad, 2010, 228 s. Obr. príl. v texte a na 28 s. Angl., nem., fran., maď. res. ISBN 978-80-970467-6-7. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 164-167. ISBN 80-8060-311-3.
124. **MRUŠKOVIČ, Štefan.** Ing. arch. Jozef Turzo, CSc. (1930 – 2006). In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 198-200. ISBN 80-8060-190-9.
125. **NOVOTNÝ, Martin.** Hlinené staviteľstvá v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy=Earthen Architecture in the Museum of South-Eastern Moravian Village. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 89-96. ISBN 80-8060-292-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
126. **NOVOTNÝ, Martin.** Technické stavby v Muzeu vesnice jihovýchodní Moravy – plán, realizace, výhled do budoucna=Technical buildings in the Museum of the villages of South-east Moravia: plan, realisation, future prospects. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 53-61. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. angl.)
127. **OČKOVÁ, Katarína – HALMOVÁ, Mária.** Predhovor=Introduction. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 5-7. ISBN 80-8060-346-5. – (Súbež. text v angl., s. 8-10.)
128. **OČKOVÁ, Katarína.** 25. konferencia Asociácie európskych múzeí v prírode. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 220-228. ISBN 80-8060-274-1.
129. **OČKOVÁ, Katarína.** 26. konferencia Asociácie európskych múzeí v prírode. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 136-142. ISBN 80-8060-311-3.
130. **OLÁHOVÁ, Anna.** Kresbová dokumentácia v Slovenskom národnom múzeu v Martine. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 103-111. ISBN 80-8060-225-3.
131. **OLÁHOVÁ, Anna.** Martin Benka a mesto Martin=Martin Benka and the Town Martin. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 139-152. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 153-154.)

132. **ORIŠKO, Štefan.** [Recenzia] Keramik³ – gebrannte Idylle. Typen/Regionen/Museen=Keramik³ – pálená idyla. Typy/Regióny/Múzea=Kerámia³ – Égeteit Idill. Típusok/Régiók/Múzeumok. Katalóg výstavy. Kittsee, 2005, 176 s. In ... 47. Roč. C. ... 2006, s. 176-178. ISBN 80-8060-190-9.
133. **PANČUHOVÁ, Eva.** [Recenzia] Mintalová-Zubercová, Zora. Všetko okolo stola I. Martin : Matica slovenská, 2008. 270 s. ISBN 978-80-89208-94-4. Všetko okolo stola II. ... 2010. 279 s. ISBN 978-808115-013-5. In ... 51. Roč. CIV. ... 2010, s. 215-217. ISBN 80-8060-256-7.
134. **PANČUHOVÁ, Eva.** Hospodárska usadlosť Slovány=The Agricultural Residence from the Village of Slovány. In ... 48. Roč. CI. ... 2007, s. 29-42. ISBN 80-8060-213-0. – (Res. v angl.)
135. **PANČUHOVÁ, Eva.** Usadlosť z Liptovskej Sielnice č. 148=The Homestead No 148 from the Village of Liptovská Sielnica. In ... 47. Roč. C. ... 2006, s. 153-170. ISBN 80-8060-190-9. – (Res. v angl., s. 171.)
136. **PANČUHOVÁ, Eva.** Z histórie elementárneho školstva v Turci a jeho prezentácia v Múzeu slovenskej dediny=From the history of Elementary education in Turiec and its Presentation in the Museum of a Slovak Village. In ... 50. Roč. CIII. ... 2009, s. 20-44. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 45-46.)
137. **PANČUHOVÁ, Eva.** Za PhDr. Martou Turzovou (1935 – 2006). In ... 47. Roč. C. ... 2006, s. 201-203. ISBN 80-8060-190-9.
138. **PARÍKOVÁ, Magdaléna.** Doc. PhDr. Ladislav Mlynka, CSc. (1954 – 2010). In ... 51. Roč. CIV. ... 2010, s. 229-230. ISBN 80-8060-256-7.
139. **PASTIERIKOVÁ, Marta.** [Recenzia] Petrakovičová, Agáta. Heřman Landsfeld : Majster a znalec hrnciarskej a džbankárskej výroby. Modra : Modranská beseda v spolup. so SNM – Múzeom Ľudovíta Štúra v Modre, 2009. 100 s. ISBN 978-80-970299-6-8. In ... 52. Roč. CV. ... 2011, s. 229-231. ISBN 80-8060-274-1.
140. **PASTIERIKOVÁ, Marta.** [Recenzia] Petrakovičová, Agáta. Landsfeldov keramiký slovník alebo národopisné zápisky z hrnciarskych, džbankárskych a kachliarskych dielní na Slovensku, Morave a v Čechách. Modra : Modranská beseda, SNM – Múzeum Ľudovíta Štúra, 2011. ISBN 978-80-970978-2-0. In ... 55. Roč. CVIII. ... 2014, s. 224-226. ISBN 80-8060-346-5.
141. **PASTIERIKOVÁ, Marta.** [Recenzia] Polonec, Andrej. Oravskí plátenníci. Monografia plátenníckeho kraja na hornej Orave. Námestovo : Štúdio F, 2009. 171 s. ISBN 979-80-89070-41-1. In ... 51. Roč. CIV. ... 2010, s. 208-210. ISBN 80-8060-256-7.
142. **PASTIERIKOVÁ, Marta.** O základnej koncepcii novej expozície SNM v Martine. In ... 48. Roč. CI. ... 2007, s. 65-70. ISBN 80-8060-213-0.
143. **PASTIERIKOVÁ, Marta.** Tematické zameranie novej expozície SNM – Etnografického múzea=The Thematic Orientation of the New Exhibition of the SNM – Ethnographic Museum. In ... 51. Roč. CIV. ... 2010, s. 9-30. ISBN 80-8060-256-7. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
144. **PASTIERIKOVÁ, Marta.** Predhovor=Preface. In ... 51. Roč. CIV. ... 2010, s. 5-6. ISBN 80-8060-256-7. – (Súbež. text v angl. s. 7-8.)
145. **PAVELČÍKOVÁ, Monika.** Ľubovnianske múzeum a jeho spolupráca s múzeami v Poľsku. In ... 53. Roč. CVI. ... 2012, s. 121-128. ISBN 80-8060-292-5.
146. **PEKARIKOVÁ, Barbora.** Genéza zbierky kultúrnej histórie v Slovenskom národnom múzeu v Martine. (Charakter a dejiny kreovania zbierok kultúrnohistorického fondu)=Genesis of the cultural fund' collection of the Slovak national museum in

- Martin. (Character and history of creating the collections of the cultural-historical fund). In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 22-85. ISBN 80-8060-311-3. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
147. **PEKARIKOVÁ, Barbora.** K storočnici Alžbety Güntherovej-Mayerovej (1905 – 1973). In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 109-115. ISBN 80-8060-166-6.
 148. **PĚTKO, Tomáš.** Zemianska kúria v Kráľovej Lehote=Yeoman's Curia from the Village of Kráľová Lehota. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 122-137. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 137-138.)
 149. **PETRÁŠ, Martin.** Obnova, prevádzka a prezentácia vodných mlynov na Oblazoch=The renovation, operation and presentation of water mills in Oblazy. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 62-76. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. angl.)
 150. **PIŠÚTOVÁ, Irena.** Nové poznatky o habánoch a ich tvorbe na strednom Slovensku v 18. storočí=New information on the haban community and their work in Central Slovakia in the 18th century. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 113-136. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. angl.)
 151. **PÖSS, Ondrej – FIEO, Rastislav.** Nemecká usadlosť z Horného Turčeka=A German farm Stead in the Village of Horný Turček. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 47-56. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 57.)
 152. **REPIČ, Jaka.** Between ethnography and politics: an account of political representation of an ethnographic exhibition on Roma people in Slovenia=Niekde medzi etnografiou a politikou: Správa o politickej interpretácii etnografickej výstavy o rómskom etniku v Slovinsku. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 45-56. ISBN 80-8060-166-6. – (Súhrn v slo., s.57.)
 153. **RYCHLÍKOVÁ, Magdaléna.** Zbierky, expozície a výstavy v Lobkovicovom paláci na Pražskom hrade. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 71-77. ISBN 80-8060-213-0.
 154. **SEDLÁČKOVÁ, Michala.** Odborná stáž v National Folk Museum of Korea. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 129-145. ISBN 80-8060-292-5.
 155. **SCHEIANU, Adrian.** Presentation of the Astra museum of traditional folk civilization. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 175-181. ISBN 80-8060-346-5.
 156. **SCHEIANU, Adrian.** The “cula”, a lesser-known type of fortified house south of the Romanian Carpathian Mountains=„Cula“ menej známy typ opevneného domu z južnej oblasti rumunských Karpát. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 102-112. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. slo.)
 157. **SLAVKOVSKÝ, Peter – KRIŠTEK, Igor.** Za PhDr. Soňou Kovačevičovou, DrSc. (1921 – 2009). In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 218-220. ISBN 80-8060-256-7.
 158. **SLAVKOVSKÝ, Peter.** [Recenzia] Lidová kultura. Národopisná encyklopédie Čech, Moravy a Slezska. Hl. red. S. Brouček a R. Jeřáb. Etnologický ústav AV ČR, Praha a Ústav evropské etnologie FF Masarykovy univerzity, Brno. Mladá fronta, Praha, 2007. ISBN 978-80-2004-1450-2 In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 112-116. ISBN 80-8060-225-3.
 159. **SLAVKOVSKÝ, Peter.** Igorovi Krištekov k sedemdesiatinám. In ... 47. Roč. C. ... **2006**, s. 11-12. ISBN 80-8060-190-9.
 160. **SLAVKOVSKÝ, Peter.** Sociálne a kultúrne súvislosti života generácií vidieckych spoločenstiev na Slovensku v 20. storočí= Social and Cultural Aspects of Life of the Generations in Rural Communities in Slovakia in the 20th Century. In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 9-19. ISBN 80-8060-225-3. – (Res. v angl., s. 19.)
 161. **SLAVKOVSKÝ, Peter.** Spomienka na prof. Jána Hyčku (1915 – 1993). In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 107-108. ISBN 80-8060-166-6.

162. **ŠLIWIŇSKI, Wojciech – WENGLARZ, Barbara.** Skansen Pieniński. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 97-104. ISBN 80-8060-292-5. – (Abstrakt, ključ. slová, res. v angl.)
163. **STRAKA, Vladimír – KRÍŽ, Karol.** Štefan Rochos – „Motýle“. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 117-120. ISBN 80-8060-213-0.
164. **SUCHÝ, Ľubomír – ĎURIAN, Karol – KRUŠINSKÝ, Peter.** Dokumentácia historických krovných konštrukcií na území regiónu Turiec. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 123-135. ISBN 80-8060-311-3.
165. **SUCHÝ, Ľubor – ĎURIAN, Karol – KRUŠINSKÝ, Peter.** Krovky na historických objektoch Oravy a Kysúc=Roof frames in historical buildings in the Orava and Kysuce Regions. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 77-101. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, ključ. slová, res. angl.)
166. **ŠIMŠA, Martin.** Soukenné kalhoty v západných a stredných Karpatech – konstrukční východiska, stříhy a jejich vývoj=Cloth Pants in Western and Central Carpathians – Structural bases, Cuts and their Development. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 28-64. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, ključ. slová, res. v angl.)
167. **ŠVAJDOVÁ, Eva.** Výbava breznianskych mladúch v prvej polovici 20. storočia zo zbierky Horehronského múzea v Brezne=Trousseaus of Brezno Brides in the Early 20th Century in the Collection of the Horehronské múzeum, Brezno. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 123-135. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, ključ. slová, res. v angl.)
168. **UHARČEKOVÁ-PAVÚKOVÁ, Dáša.** Spišské múzeum deťom (2005 – 2007). In ... 49. Roč. CII. ... **2008**, s. 127-132. ISBN 80-8060-225-3.
169. **VÁLEKOVÁ, Monika.** Inšpiračné zdroje tvarov a ornamentiky výrobkov slovenských drotárov koncom 19. a v prvých desaťročiach 20. storočia=Sources of inspiration for forms and ornamentation of slovak tinkers products at the end of the 19th and in the early decades of the 20th centuries. In ... 54. Roč. CVII. ... **2013**, s. 86-111. ISBN 80-8060-311-3. – (Abstrakt, ključ. slová, res. v angl.)
170. **VÁLEKOVÁ, Monika.** Komorná a sakrálna nástenná maľba Jozefa Hanulu=The domestic and sacral wall painting of Jozef Hanula. In ... 55. Roč. CVIII. ... **2014**, s. 137-161. ISBN 80-8060-346-5. – (Abstrakt, ključ. slová, res. angl.)
171. **WENGLARZ, Barbara – ŠLIWIŇSKI, Wojciech.** Skansen Pieniński. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 97-104. ISBN 80-8060-292-5. – (Abstrakt, ključ. slová, res. v angl.)
172. **ZAHRADNÍKOVÁ, Elena – Zelinová, Hana.** Prezentačné aktivity Slovenského národného múzea v Martine v rokoch 1980 – 2005. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 78-95. ISBN 80-8060-213-0.
173. **ZAHRADNÍKOVÁ, Elena.** Bádanie v múzeu – aplikovanie postupov konštruktivistickej pedagogiky v múzejnej praxi. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 187-195. ISBN 80-8060-256-7.
174. **ZAHRADNÍKOVÁ, Elena.** Dom z Dlhého Poľa č. 94 v Múzeu slovenskej dediny= A House No 94 from Dlhé Pole in the Museum of the Slovak Village. In ... 53. Roč. CVI. ... **2012**, s. 46-65. ISBN 80-8060-292-5. – (Abstrakt, ključ. slová, res. v angl.)
175. **ZAHRADNÍKOVÁ, Elena.** Pár postrehov z návštevy vo švajčiarskych a nemeckých múzeách a výstavách. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 196-203. ISBN 80-8060-256-7.
176. **ZAHRADNÍKOVÁ, Elena.** Usadlosť z Nižnej Boce=The Homestead No 102 from the Village of Nižná Boca. In ... 50. Roč. CIII. ... **2009**, s. 89-104. ISBN 80-8060-240-6. – (Res. v angl., s. 105.)
177. **ZAJONC, Juraj.** Tradičná textilná kultúra vo výučbe textilných výtvarníkov na Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave=Traditional Textile Culture in Teaching

- at the Academy of Fine Arts in Bratislava. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 176-191. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
- 178. ZELINOVÁ, Hana – ZAHRADNÍKOVÁ, Elena.** Prezentačné aktivity Slovenského národného múzea v Martine v rokoch 1980 – 2005. In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 78-95. ISBN 80-8060-213-0.
- 179. ZELINOVÁ, Hana.** Darina Zubercová (1924 – 2010). In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 224-225. ISBN 80-8060-256-7.
- 180. ZELINOVÁ, Hana.** Documentation of Minority Cultures in the Slovak National Museum=Dokumentácia kultúry minorít v Slovenskom národnom múzeu. In ... 46. Roč. XCIX. ... **2005**, s. 9-17. ISBN 80-8060-166-6. – (Súhrn v slo., s. 18.)
- 181. ZELINOVÁ, Hana.** Etnologické aspekty kolonizácie južného Slovenska v 1. československej pozemkovej reforme – s dôrazom na český fenomén=Ethnological Aspects of Colonization of South Slovakia in the 1st Czechoslovak Agrarian Reform – Stressing the Czech part. In ... 51. Roč. CIV. ... **2010**, s. 119-148. ISBN 80-8060-256-7. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
- 182. ZELINOVÁ, Hana.** Za Ivanom Hrabovským (1940 – 2006). In ... 48. Roč. CI. ... **2007**, s. 136-137. ISBN 80-8060-213-0.
- 183. ZUSKINOVÁ, Iveta.** Interiérový textil v expozíciách Múzea liptovskej dediny v Pribyline=Interior textiles in Exhibitions of the Museum of Liptov Village, Pribylina. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 136-148. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)
- 184. ZUSKINOVÁ, Iveta.** Tradičný odev Liptova, jeho význam, zmeny a funkcia v rámci folklorizmu=Traditional Clothing in the Liptov Region, its Development, Change and Function in the Presentation of Folklorism. In ... 52. Roč. CV. ... **2011**, s. 149-163. ISBN 80-8060-274-1. – (Abstrakt, kľúč. slová, res. v angl.)

Autorsko-menný register

Bartosz, Adam 1, 2
 Beličková, Katarína 3
 Benka, Martin (1888 – 1971) – o ňom, 131
 Beňušová, Elena 4
 Benža, Mojmír 5, 6
 Benža, Mojmír – o ňom, 107
 Bodorová, Oľga 7
 Brnová, Ľubica 8
 Bryol, Radek 9
 Decheva, Mirella 10
 Dudáš, Miloš 11
 Ďudíková, Adriana 12, 13
 Ďurdíková, Jaroslava 14
 Ďurian, Karol 15, 16
 Dvořáková, Hana 17
 Fábryová, Nadežda (1938 – 2008) – o nej, 40, 95
 Fapšo, Ladislav (Rec.) 19, 20
 Fedič, Vasil 18
 Felcanová, Soňa (1927 – 2009) – o nej, 100

Ferklová, Daša 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29
 Fišo, Rastislav 30
 Gancarz, Natalia 31
 Gazdíková, Alžbeta 32, 33, 34, 35, 36, 37
 Geryk, Ján (1892 – 1978) – o ňom, 12, 99
 Gesierich, Milan 38
 Güntherová-Mayerová, Alžbeta (1905 – 1973) – o nej, 147
 Halmová, Mária 39, 40, 42, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
 57, 58, 59
 Hanakovič, Štefan (Rec.) 123
 Hanula, Jozef (1863 – 1944) – o ňom, 170
 Horváth, Stanislav 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71
 Horváthová, Jana 72
 Hrabovský, Ivan (1940 – 2006) – o ňom, 182
 Hupko, Daniel 73
 Hyčko, Ján (1915 – 1993) – o ňom, 161
 Ilečková, Silvia 74
 Jankovská, Vlasta (1953 – 2011) – o nej, 36
 Janoštín, Richard 75
 Janoštinová, Marianna 76, 77
 Jaszczolt, Małgorzata 78
 Jeřábek, Richard (1931 – 2006) – o ňom, 70
 Kadlecová, Tatiana 79
 Kaňová, Magdaléna (1928 – 1913) – o nej, 6
 Kiripolská, Anna 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92
 Kiripolská, Milena 93
 Kmeť, Andrej – o ňom, 123
 Kovačevičová, Soňa (1921 – 2009) – o nej, 104, 157
 Kowalczyk, Marcin 94
 Králiková, Eva 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103
 Krištek, Igor 104, 105, 106, 107
 Krištek, Igor – o ňom, 45, 106, 159,
 Krušínský, Peter 108, 109
 Kříž, Karol 110
 Kuča, Karel (Rec.) 60
 Lacko, Richard 111
 Landsfeld, Heřman – o ňom, 139, 140
 Langer, Jiří 112, 113, 114, 115
 Langer, Jiří – o ňom, 84
 Langer, Jiří (Rec.) 60, 61
 Langer, Juraj *pozri Langer, Jiří*
 Lašut, Filip (1945 – 2012) – o ňom, 102
 Lazišťan, Eugen (1917 – 2006) – o ňom, 23
 Liščák, Marián 116
 Mann, Arne B. 117
 Mariániová, Mária (1913 – 2004) – o nej, 74
 Matula, Vladimír (1928 – 2011) – o ňom, 98

Matura, František (1939 – 2011) – o ňom, 42
Míntalová-Zubercová, Zora (Rec.) 133
Míntalová-Zubercová, Zora 118, 119
Mlynka, Ladislav (1954 – 2010) – o ňom, 138
Mlynka, Ladislav (Rec.) 21
Molnárová, Katarína *pozri aj* Očková, Katarína
Molnárová, Katarína 120, 121, 122
Moncmanová, Ľubica 123
Mruškovič, Štefan 124
Mruškovič, Štefan – o ňom, 115
Mrva, Marián (Rec.) 19
Novotný, Martin 125, 126
Očková, Katarína *pozri aj* Molnárová, Katarína
Očková, Katarína 127, 128, 129
Oláhová, Anna 130, 131
Oriško, Štefan 132
Pančuhová, Eva 133, 134, 135, 136, 137
Paríková, Magdaléna 138
Pastieriková, Marta 139, 140, 141, 142, 143, 144
Pavelčíková, Monika 145
Pavúková, Dáša *pozri aj* Uharčeková-Pavúková, Dáša
Pekariková, Barbora 146, 147
Peťko, Tomáš 148
Petrankovičová, Agáta (Rec.) 139, 140
Petráš, Martin 149
Pišútová, Irena 150
Plicka, Karol (1894 – 1987) – o ňom, 24, 25
Polonec, Andrej – o ňom, 13
Polonec, Andrej (Rec.) 141
Pöss, Ondrej 151
Repič, Jaka 152
Rochos, Štefan (1793 – ?) (Rokos, Rokosz) – o ňom, 110, 163
Rychlíková, Magdaléna 153
Sedláčková, Michala 154
Scheianu, Adrian 155, 156
Slaninák, Milan (1938 – 2004) – o ňom, 103
Slavkovský, Peter 157, 158, 159, 160, 161
Slavkovský, Peter (Rec.) 62, 63, 105
Śliwiński, Wojciech 162
Straka, Vladimír 163
Suchý, Ľubomír 164
Suchý, Ľubor 165
Šarluška, Vojtech (Rec.) 96
Šimša, Martin 166
Štika, Jaroslav (1931 – 2010) – o ňom, 68
Švajdová, Eva 167
Turzo, Jozef (1930 – 2006) – o ňom, 124

Turzová, Marta (1935 – 2006) – o nej, 137
Uharčeková-Pavúková, Dáša 168
Váleková, Monika 169, 170
Vařeka, Josef – o ňom, 67
Wenglarz, Barbara 171
Zahradníková, Elena 172, 173, 174, 175, 176
Zajonc, Juraj 177
Zelinová, Hana 178, 179, 189, 181, 182, 183
Zubercová, Darina (1924 – 2010) – o nej, 179
Zubercová, Zora *pozri aj* Mintalová-Zubercová, Zora
Zuskinová, Iveta 183, 184
Zuskinová, Iveta (Rec.) 22

Tematický register

AEOM *pozri* Asociácia európskych múzeí v prírode
agrárna kultúra (Agrarian culture) 62, 63
akvizičná činnosť (museum acquisitions) 32
aplikovaný výskum (Applied research) 125
archív Slovenského národného múzea v Martine 12, 13
archívne fondy (Archives) 12, 13
archívne pramene (Archive sources) 116
Art Nouveau 170
artikulárne kostoly (Articular churches) *pozri aj* kostoly 11
Asociácia európskych múzeí v prírode 76, 120, 128, 129
Astra múzeum (Sibiu, Rumunsko) 155
atlasy (Atlases) 61
Balkán 156
bibliografie (bibliography) 8
biotopy (biotopes) 14
Blatnica (Slovensko) 44
Boleráz (Slovensko) 73
Cena Andreja Kmeťa 97
cintoríny (cemeteries) 81
cula 156
Čechy (Czechia) 140, 158
Čerňakov (Kaľamenová : osada) 66
Česi (Czechs) 181
československá pozemková reforma (Czechoslovak agrarian reform) 181
Čremošné (Slovensko) 89
dámsky odev (women's clothing) 3
dejiny Slovenského národného múzea v Martine (history of the Slovak National
Museum in Martin) 43, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 146
deti (children) 168
Dlhé Pole (Slovensko) 174
dokumentácia (documentation) 7, 15, 108, 164, 180

domy (houses) *pozri aj* obytné domy, želiarske domy, usadlosti, roľnícke usadlosti, dvojdomy, štvordomy 79
 drevené kostoly (wooden churches) *pozri aj* kostoly 11, 60
 drevo (wood) 116
 drotárstvo (tinker), drotári (tinkers) *pozri aj* ľudové remeslá 19, 20, 169
 Dubové (Slovensko) 34
 dvojdomy (double houses) 82, 91, 121
 džbankárstvo (jug-making craft) *pozri aj* keramika, fajansa, hrnčiarstvo 73, 139, 140, 150
 elementárne školstvo *pozri* základné školstvo
 encyklopédie (encyclopedies) 158
 etnografia (ethnography) 105
 Etnografické múzeum v Tarnove (Tarnov, Poľsko) 2
 etnografický výskum (ethnographical research) *pozri aj* výskumy 63
 Európa (Europe) 60, 114, 120
 Európa, južná (Europe, Southern) 62
 Európa, stredná (Europe, Central) 62
 experimentálna archeológia (experimental archeology) 114
 experimentálna muzeológia (experimental museology) 114
 expozičné skupiny (exposition groups) 83
 expozície (exhibitions) *pozri aj* stále expozície, výstavy, prezentačné aktivity 17, 153, 183
 fajansa (faience) *pozri aj* keramika, džbankárstvo 73, 150
 farnosti (parishes) 111
 filatelia (philately) 12
 folklorizmus (folklorism) 184
 fondy (collections) *pozri* múzejné zbierky
 habáni (Haban community) 150
 habánska keramika (Haban ceramics) 150
 hasičské zbrojnice (fire stations) 65
 historické krovy (historical roof frames) *pozri aj* krovy 15, 16, 109
 historické objekty (historical objects) *pozri* historické stavby
 historické stavby (historical buildings) 16, 109, 125, 156, 165
 hlina (clay) 92
 hlinené stavby (clay buildings) 88, 93, 125
 Holíč (Slovensko) 73
 Horehronské múzeum (Brezno, Slovensko) 167
 Horný Turček (Slovensko) 30, 151
 hospodárske usadlosti (Agricultural residence) *pozri aj* usadlosti 134
 hrnčiarske pece (pottery furnaces) 75
 hrnčiarstvo (pottery) *pozri aj* keramika, fajansa, džbankárstvo 139, 140
 Hubová (Slovensko) 121, 122
 interiérový textil (interior textiles) 183
 inventáre (inventories, lists) 96
 Javorníky (Slovensko) 79
 jubileá (Anniversaries) 67, 84, 107, 115, 147, 159
 kachliarstvo (tiled production) 140

Kaľamenová (Slovensko) 66
 Karpaty, západné 166
 Karpaty, stredné 166
 katalógy výstav (exhibition catalogs) 132
 keramika (ceramics) *pozri aj* fajansa, *pozri aj* džbankárstvo 73, 132, 140
 kolonizácia (colonization) 181
 koncepcie (concepts) 112, 142
 konštrukčné plány (construction plans) 126
 konštruktivistická pedagogika (constructivism-pedagogy) 173
 kostoly (churches) *pozri aj* drevené kostoly, artikulárne kostoly 11, 15, 108, 164
 kováčske vyhne (Smithery forges) 94
 krajnotvorné prvky (natural landscaping elements) 113
 Kráľova Lehota (Slovensko) 148
 kresbová dokumentácia (documentation drawing) 130
 krovové konštrukcie (Roof frames construction) *pozri aj* krovy 15, 108, 164
 krovy (Roof frames) *pozri aj* krovové konštrukcie, historické krovy 15, 16, 108, 109,
 164, 165
 kultúrna história (cultural history) 146
 kultúry menšín *pozri* menšinové kultúry
 kultúry minorít *pozri* menšinové kultúry
 Kvačianska dolina *pozri* Oblazy (Kvačianska dolina, Slovensko) 149
 Kysuce (Slovensko) 16, 91, 109, 113, 116, 165
 liatina (cast-iron) 20
 Liptov (Slovensko) 22, 184, 27, 135
 Liptovská Lúžna (Slovensko) 27
 Liptovská Sielnica (Slovensko) 135
 Lobkovický palác na Pražském hradě (Praha, Česko) 153
 Ľubovnianske múzeum (Stará Ľubovňa, Slovensko) 145
 ľudová architektúra (folk architecture) 11, 64, 79, 82
 ľudová kultúra (folk culture) *pozri aj* tradičná kultúra 155, 158
 ľudová modrotlač (folk blueprinting) 22
 ľudová obuv *pozri* tradičná obuv
 ľudová ornamentika (folk ornamentation) *pozri aj* ornamentika 3
 ľudové remeslá (folk handicrafts) *pozri aj* umelecké remeslá, drotárstvo, tkáčske
 výrobky, textilné výrobky 19, 4, 20, 150, 169
 ľudové stavby (folk buildings) 91, 93, 94
 ľudový odev (folk costumes) *pozri aj* tradičný odev 5, 24, 33, 37, 119, 166
 Martin (Slovensko) 29, 131
 menšinové kultúry *pozri aj* Rómovia, rómska kultúra 2, 7, 10, 18, 180
 mestský odev (urban clothing) 119
 mladuchy (brides) 167
 mlynárske usadlosti (flour-milling houses) *pozri aj* usadlosti 66
 mlynské kamene (mill stones) 149
 mlynské náhony (millraces) 9, 38
 modrotlač (blueprinting) *pozri* ľudová modrotlač
 motýle (butterflies) 110, 163
 Morava (Česko) 140, 158

Moravské zemské muzeum : Etnografický ústav (Brno, Česko) 17
 múzeá v prírode (open air museums) *pozri aj* skanzeny 14, 26, 27, 28, 30, 38, 61, 75,
 76, 77, 112, 114, 120, 125, 126, 155, 183
 Muzeálna slovenská spoločnosť (Martin, Slovensko) 96, 99
 múzejná komunikácia (museum communication) 77, 168
 múzejná pedagogika (museum pedagogy) 77, 168, 173
 múzejné zbierky (museum collections) 2, 9, 12, 43, 110, 130, 146, 150, 153, 163,
 167, 169
 Muzeum – Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej (Poľsko) 94
 Múzeum liptovskej dediny (Pribylina, Slovensko) 183
 Múzeum oravskej dediny (Zuberec, Slovensko) 75, 77
 Múzeum slovenskej dediny v Martine (Martin, Slovensko) 14, 26, 27, 28, 30, 34,
 39, 64, 65, 66, 69, 71, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 113, 121, 122, 134, 135,
 136, 148, 151, 160, 174, 176
 Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy (Strážnice, Česko) 125, 126
 národné múzeá (national museums) 43, 57, 154
 národopis (ethnography) *pozri aj* etnografia 158
 nástenné maľby (mural painting) 170
 National Folk Museum of Korea (Soul, Korea) 154
 nekrológy (obituaries) 6, 23, 36, 40, 42, 68, 70, 95, 98, 100, 102, 103, 104, 124, 137,
 138, 157, 161, 179, 182
 nemecké múzeá (german museums) 175
 nemecké usadlosti (german farmhouses) *pozri aj* usadlosti 30, 151
 nevesty *pozri* mladuchy
 Nižná Boca (Slovensko) 176
 nižšia šľachta (gentry) 156
 obecná správa (municipal administration) 85
 obchod s drevom (logging trade, timber trade) 116
 obchodníci (businessmen, tradesmen) 29
 objekty (objects, buildings) 83
 Oblazy (Kvačianska dolina, Slovensko) 149
 obnova a rekonštrukcia pamiatok (Renewal and reconstruction of monuments) 16,
 109, 126, 149, 165
 obytné domy (dwelling houses) *pozri aj* domy, štvordomy, dvojdomy, želiarske domy
 28, 121, 122
 obuv (footwear) *pozri* tradičná obuv
 odev (clothing) *pozri* dámsky odev, ľudový odev, tradičný odev
 Olténsko (Rumunsko) 156
 opevnené domy (fortified houses) 156
 opravy a údržba (maintenance and repair) 9, 38, 64, 149
 Orava (Slovensko : oblasť) 4, 16, 109, 113, 141, 165
 Orawski Park Etnograficzny w Zubrzycy Górnej *pozri* Muzeum – Orawski Park
 ornamentika (ornamentation) *pozri aj* ľudová ornamentika 169
 osady (Settlements) 91
 pamiatky (monuments, ancient monuments) 61
 Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie (Varšava, Poľsko) 78
 pily (Sawmills) 94, 149

plátníčníci (linen industry-men) 141
 pltníctvo (Rafting) 116
 podujatia (events) *pozri aj* prezentačné podujatia 7, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58
 prezentačné aktivity (Activities presentation) *pozri aj* prezentačné podujatia, výstavy,
 expozície 7, 25, 172, 178
 prezentačné podujatia (events presentation) *pozri aj* podujatia 7, 52, 59, 86
 programy pre návštevníkov (programmes for visitors) 77
 prvá svetová vojna, 1914 – 1918 (World War, 1914 – 1918) 99
 Raková (Slovensko) 90
 realizmus (umenie) (Realism (Art)) 170
 recenzie (Reviews), 1, 19, 20, 21, 22, 60, 61, 62, 63, 96, 105, 123, 132, 133, 139,
 140, 141, 158
 regióny *pozri* Kysuce, Liptov, Orava, Turiec
 remeselníci (craftsmen) 21, 29
 remeslá *pozri aj* ľudové remeslá 21
 rodinné domy (family houses) 174
 rodinné hospodárstvo (family farming) 174
 roľníci (peasants) 63
 roľnícke usadlosti (peasant homestead) *pozri aj* usadlosti 26, 34
 Rómovia (Romanies) 1, 2, 7, 10, 18, 31, 72, 117, 152
 rómska kultúra (Romani culture) *pozri aj* menšinové kultúry 2, 7, 10, 18, 72, 117, 152
 rómske múzeá (Roma museums) 18, 72, 117
 rukopisy (manuscripts) 96
 sakrálné maľby (Sacral painting) 170
 Senohrad (Slovensko) 123
 Skansen Pieniński 162, 171
 skanzeny (open-air museums) *pozri aj* múzeá v prírode 14, 26, 27, 28, 30, 31, 34,
 38, 39, 41, 44, 61, 64, 65, 66, 69, 71, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 121, 122, 127,
 128, 129, 134, 135, 136, 148, 151, 160, 162, 171, 174, 176
 Sliezske 158
 Slovany (Slovensko) 134
 Slovenské národné múzeum v Martine (Martin, Slovensko) 1, 32, 43, 50, 51, 52, 53,
 54, 55, 56, 57, 58, 59, 93, 101, 106, 130, 142, 143, 172, 178, 180
 slovenskí maliari (Slovak painters) 170
 Slovensko (Slovakia) 37, 119, 140, 160
 Slovensko, stredné (Slovakia, central) 150
 slovníky (dictionaries) 35, 140
 Spišské múzeum v Levoči (Levoča, Slovensko) 168
 správy, informácie (news, informations) 25, 32, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59,
 64, 74, 75, 76, 87, 88, 92, 93, 94, 97, 99, 101, 118, 128, 129, 145, 154, 155, 173
 stále expozície (permanent exhibitions) *pozri aj* expozície 17, 78, 142, 143
 stáže (professional stays) 154
 stolovanie (table etiquette) 133
 stravovanie (catering) 133
 strihy (fashion design, tailor's pattern) 166
 súkenné nohavice (cloth pants) 166
 šindľové krytiny (Shingle roofing) 64,

Štiavnik (Slovensko) 79
 štvordomy (four-generation houses) *pozri aj* obytné domy 122
 švajčiarske múzeá (Swiss museums) 175
 technické stavby (technical buildings) *pozri aj* technické zariadenia 9, 38, 75, 126, 149
 technické zariadenia (technical installations) *pozri aj* technické stavby 94, 114
 terminológia, slovenská (terminology, slovak) 35
 textilie (textiles) 4
 textilná kultúra (textile culture) 177
 tkáčske výroby (textil productions) 4
 tradičná kultúra (traditional culture) *pozri aj* ľudová kultúra 62, 177
 tradičná obuv *pozri aj* ľudová obuv 5
 tradičný odev (traditional clothing) *pozri aj* ľudový odev 5, 35, 184
 Turiec (Slovensko : oblasť) 15, 65, 71, 85, 108, 111, 113, 136, 164
 umelecká fotografia (Art photography) 24,
 umelecké remeslá (Art crafts) *pozri aj* ľudové remeslá 14, 73, 169
 usadlosti (homestead, farmhouses) *pozri aj* nemecké usadlosti, mlynárske usadlosti,
 roľnícke usadlosti, hospodárske usadlosti, domy, dvojdomy, štvordomy, zemianske kúrie
 27, 44, 69, 79, 83, 89, 90, 135, 176
 úvody (introductions) 33, 39, 41, 45, 46, 47, 48, 49, 80, 92, 127, 144
 Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm (Rožnov pod Radhoštěm,
 Česko) 9, 38
 Vavrišovo (Slovensko) 69
 veže (towers) 156
 vidiecke spoločenstvá (Rural communities) 21, 160
 Vihorlatské múzeum v Humennom (Humenné, Slovensko) 18
 Vitálišovce (Slovensko) 28
 vodné mlyny (watermills) 75, 149
 Vrícko (Slovensko) 111
 Východná (Slovensko) 26
 výskumné projekty (Research project) 41, 127
 výskumy (Research) *pozri aj* etnografické výskumy 24
 výstavy (exhibitions) *pozri aj* expozície, prezentačné aktivity 1, 52, 118, 153, 172,
 175, 178
 základné školstvo (elementary educations) 136
 zástery (Aprons) *pozri* ženské zástery
 zemianske kúrie (yeoman's curies) *pozri aj* usadlosti 148
 zvonice (belfry) 60
 žandárske stanice (gendarmery) 71
 želiarske domy (cottar houses) 28
 ženské zástery (women's aprons) 37
 živnostníci (tradesmen) 29

Subject index

AEOM *see* Association of European Open Air Museums
 agrarian culture 62, 63
 agricultural residence *see also* homestead 134

anniversaries 67, 84, 107, 115, 147, 159
 applied research 125
 aprons *see* women's aprons
 archive sources 116
 archives 12, 13
 art crafts *see also* folk crafts 14, 73, 169
 Art Nouveau 170
 art photography 24
 articular churches *see also* churches 11
 Association of European Open Air Museums (AEOM) 76, 120, 128, 129
 atlases 61
 belfry 60
 bibliography 8
 biotopes 14
 blueprinting *see* folk blueprinting
 brides 167
 businessmen, tradesmen 29
 butterflies 110, 163
 cast-iron 20
 catering 133
 cemeteries 81
 ceramics *see also* faience, *see also* jug-making craft 73, 132, 140
 clay 92
 clay buildings 88, 92, 125
 cloth pants 166
 collections *see* museum collections
 colonization 181
 concepts 112, 142
 construction plans 126
 constructivism-pedagogy 173
 cottar houses 28
 crafts *see also* folk crafts 21
 craftsmen 21, 29
 cula 156
 cultural history 146
 Czechia 140, 158
 Czechoslovak agrarian reform 181
 Czechs 181
 dictionaries 35, 140
 documentation 7, 15, 108, 164, 180
 documentation drawing 130
 double houses 82, 91, 121
 dwelling houses *see also* houses, four-generation houses, double houses, cottar ho-
 uses 28, 121, 122
 elementary educations 136
 encyclopedies 158
 ethnographical research *see also* research 63

ethnography 105, 158
 Europe 60, 114, 120
 Europe, Central 62
 Europe, Southern 62
 events presentation *see also* events 7, 52, 59, 86
 events *see also* presentation activities 7, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58
 exhibition catalogs 132
 exhibitions *see also* permanent exhibitions, presentation activities 1, 17, 52, 118,
 153, 172, 175, 178, 183
 experimental archeology 114
 experimental museology 114
 exposition groups 83
 faience *see also* ceramics, *see also* jug-making craft 73, 150
 family farming 174
 family houses 174
 fashion design 166
 fire stations 65
 flour-milling houses *see also* homestead 66
 folk architecture 11, 64, 79, 82
 folk blueprinting 22
 folk buildings 91, 93, 94
 folk costumes *see also* traditional clothing 5, 24, 33, 37, 119, 166
 folk culture *see also* traditional culture 155, 158
 folk handicrafts *see also* art crafts, tinker, textil production 19, 4, 20, 150, 169
 folk ornamentation *see also* ornamentation 3
 folklorism 184
 fortified houses 156
 four-generation houses *see also* dwelling houses 122
 gendarmery 71
 gentry 156
 german farmhouses *see also* farmhouses 30, 151
 german museums 175
 Haban ceramics 150
 Haban community 150
 historical buildings 16, 109, 125, 156, 165
 historical objects *see* historical buildings
 historical roof frames *see also* roof frames 15, 16, 109
 history of the Slovak National Museum in Martin 43, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
 57, 58, 59, 146
 homesteads (farmhouses) *see also* german farmhouses, flour-milling houses, peasant
 homestead, agricultural residence, House, double houses, four-generation houses, yeoman's
 curies 27, 44, 69, 79, 83, 89, 135, 176
 houses *see also* dwelling houses, cottar houses, homestead, peasant homestead, double
 houses, four-generation houses 79
 childrens 168
 churches *see also* wooden churches, articular churches 11, 15, 108, 164
 interior textiles 183

introductions 33, 39, 41, 45, 46, 47, 48, 49, 80, 92, 127, 144
 inventories, lists 96
 jug-making craft *see also* ceramics, faience, pottery 73, 139, 140, 150
 linen industry-men 141
 logging trade, timber trade 116
 maintenance and repair 9, 38, 64, 149
 manuscripts 96
 mill stones 149
 millraces 9, 38
 minority cultures *see also* Romanies, Romany culture 2, 7, 10, 18, 180
 monuments, ancient monuments 61
 municipal administration 85
 mural painting 170
 museum acquisitions 32
 museum collections 2, 9, 12, 43, 110, 130, 146, 150, 153, 163, 167, 169
 museum communication 77, 168
 museum pedagogy 77, 168, 173
 Museum of the Slovak Village in Martin (Martin, Slovakia) 14, 26, 27, 28, 30, 34,
 39, 64, 65, 66, 69, 71, 79, 80, 81, 82 83, 85, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 113, 121, 122, 134, 135,
 136, 148, 151, 160, 174, 176
 National folk museum of Korea (Soul, Korea) 154
 national museums 43, 57, 154
 natural landscaping elements 113
 news, informations 25, 32, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 64, 74, 75, 76, 87,
 93, 88, 92, 93, 94, 97, 99, 101, 118, 128, 129, 145, 154, 155, 173
 obituaries 6, 23, 36, 40, 42, 68, 70, 95, 98, 100, 102, 103, 104, 124, 137, 138, 157,
 161, 179, 182
 objects, buildings 83
 open-air museums 14, 26, 27, 28, 30, 31, 34, 38, 39, 41, 44, 61, 64, 65, 66, 69, 71,
 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 89, 90, 112, 114, 120, 121, 122, 125, 126, 127,
 128, 129, 134, 135, 136, 148, 151, 155, 160, 162, 171, 174, 176, 183
 ornamentation *see also* folk ornamentation 169
 parishes 111
 peasant homesteades *see also* homesteades, farmhouses 26, 34
 peasants 63
 permanent exhibitions *see also* exhibitions 17, 78, 142, 143
 philately 12
 pottery furnaces 75
 pottery *see also* ceramics, faience, jug-making craft 139, 140
 presentation activities *see also* exhibitions 7, 25, 172, 178
 professional stays 154
 programmes for visitors 77
 rafting 116
 realism (Art) 170
 regions *see* Kysuce, Liptov, Orava, Turiec etc. in Slovak Subject index
 renewal and reconstruction of monuments 16, 109, 126, 149, 165
 research project 41, 127

research *see also* ethnographical research 24
 reviews 1, 19, 20, 21, 22, 60, 61, 62, 63, 96, 105, 123, 132, 133, 139, 140, 141, 158
 Roma museums 18, 72, 117
 Romanies 1, 2, 7, 10, 18, 31, 72, 117, 152
 Romany culture *see also* minority cultures 2, 7, 10, 18, 72, 117, 152
 roof frames construction *see also* roof frames 15, 108, 164
 roof frames *see also* roof frames constructions, historical roof frames 15, 16, 108,
 109, 164, 165
 rural communities 21, 160
 sacral painting 170
 sawmills 94, 149
 settlements 91
 shingle roofing 64
 Slovak National Museum in Martin (Martin, Slovakia) 1, 32, 43, 50, 51, 52, 53, 54,
 55, 56, 57, 58, 59, 93, 101, 106, 130, 142, 143, 172, 178, 180
 Slovak painters 170
 Slovakia 37, 119, 140, 160
 Slovakia, central 150
 smithery forges 94
 Swiss museums 175
 table etiquette 133
 tailor's pattern *see* fashion design
 technical buildings *see also* technical installations 9, 38, 75, 126, 149
 technical installations *see also* technical buildings 94, 114
 terminology, slovak 35
 textil productions 4
 textile culture 177
 textiles 4
 tiled production 140
 tinker, tinkers *see also* folk handicrafts 19, 20, 169
 towers 156
 tradesmen 29
 traditional clothing *see also* folk clothing 5, 35, 184
 traditional culture *see also* folk culture 62, 177
 traditional footwear *see also* folk footwear 5
 urban clothing 119
 watermills 75, 149
 women's clothing 3
 women's aprons 37
 wood 116
 wooden churches *see also* churches 11, 60,
 World War (1914 – 1918) 99
 yeoman's curies *see also* homestead 148

OBSAH

Úvodom (<i>Zelinová Hana</i>)	5
Introduction (<i>Zelinová Hana</i>)	7
Štúdie a materiály	
<i>Sedláčková, Michala – Zelinová, Hana</i> : Podiel českého obyvateľstva na živote regiónu horné Považie s dôrazom na mesto Žilina v rokoch 1918 – 1938.....	9
<i>Segľová, Lucia</i> : Súbor dokumentov k perzekúciám Rómov v Turci v rokoch 1939 – 1945	63
<i>Zelinová, Hana</i> : K múzejnej dokumentácii kultúry národnostných menšín na príklade dokumentácie kultúry českého etnika	88
Správy	
<i>Daneková, Adriana</i> : K činnosti múzea kultúry Rómov na Slovensku	99
<i>Halmová, Mária</i> : Expozícia o Václavovi Vranom v Tisovci	117
<i>Kiripolská, Milena</i> : Čo by bolo vo vašom múzeu	123
<i>Halmová, Mária</i> : Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2014	125
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2014	133
Recenzie a informácie	
<i>Zelinová, Hana</i> : NOSKOVÁ, Helena. Pražské ozveny. Minulost a současnost Slováků v českých zemích	137
<i>Szewczyk, Marcin</i> : Jak nie przeżyłem II wojny światowej*	142
<i>Szewczyk, Marcin</i> : Wydawnictwa Muzeum Okręgowego w Tarnowie o tematyce rromskiej (wybór).....	145
<i>Sýkora, Radovan</i> : SLAVKOVSKÝ, Peter. S nošou za industrializáciou krajiny. Tradičné spôsoby dopravy na slovenskom vidieku.....	153
<i>Benža, Mojmír</i> : ZUSKINOVÁ, Iveta. Liptov v ľudovej kultúre.....	156
<i>Balošáková, Nadja</i> : STRELEC, Karol. Oblátnice.....	159
Jubileá	
<i>Králiková, Eva</i> : Spomienky ožívajú... ..	162
Nekrológy	
<i>Halmová, Mária</i> : Za Igorom Krištekom (*1936 – †2015)	165
Bibliografia	
<i>Peťová, Anna</i> : Bibliografia príspevkov zborníka SNM – Etnografia za roky 2005 – 2014.....	168

CONTENTS

Úvodom (<i>Zelinová, Hana</i>)	5
Introduction (<i>Zelinová, Hana</i>)	7
Studies and materials	
<i>Sedláčková, Michala – Zelinová, Hana</i> : The role of the Czech population in the life of the region of Upper Považie with particular emphasis on the city of Žilina from 1918 to 1938	9
<i>Segřová, Lucia</i> : Set of documents on the persecution of the Roma in the Turiec region from 1939 to 1945	63
<i>Zelinová, Hana</i> : Museum documentation on the culture of the Czech minority – experiences and problems	88
Reports	
<i>Daneková, Adriana</i> : On the activity of the museum of the culture of the Roma in Slovakia	99
<i>Halmová, Mária</i> : Exhibition on Václav Vraný in Tisovec	117
<i>Kiripolská, Milena</i> : What would be in your museum?	123
<i>Halmová, Mária</i> : Z činnosti Slovenského národného múzea v Martine v roku 2014	125
<i>Halmová, Mária</i> : From the Activities of the Slovak National Museum in Martin in 2014	133
Reviews and information	
<i>Zelinová, Hana</i> : NOSKOVÁ, Helena. Echoes from Prague. The past and present of Slovaks in Czech lands	137
<i>Szewczyk, Marcin</i> : How I didn't live through the Second World War. Mietek in the war ¹	142
<i>Szewczyk, Marcin</i> : Publications by the Regional Museum in Tarnov with a Roma theme (selection)	145
<i>Sýkora, Radovan</i> : SLAVKOVSKÝ, Peter. Travelling the road to industrialisation with a pack basket. Traditional forms of transport in rural Slovakia	153
<i>Benža, Mojmir</i> : ZUSKINOVÁ, Iveta. Liptov in folk culture	156
<i>Balošáková, Nadja</i> : STRELEC, Karol. Wafer-making machines	159
Jubilees	
<i>Králiková, Eva</i> : Memories come alive... ..	162
Obituaries	
<i>Halmová, Mária</i> : Igor Krištek (*1936 – †2015)	165
Bibliography	
<i>Peřová, Anna</i> : Bibliography of papers in the anthology of the SNM – Ethnography from 2005 to 2014	168